
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

ACTUAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL RELATIONS

**ВИПУСК 121
(частина I)**

**Збірник наукових праць
присвячений 180-й річниці Київського університету
та 70-літтю Інституту міжнародних відносин**

ISSN 2308-6912

2 508691 200005 >

КИЇВ – 2014

Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць.
Випуск 121 (частина I).

К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
Інститут міжнародних відносин, 2014. – 233 с.

У Збірнику представлені публікації матеріалів міжнародної науково-практичної конференції: «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН (Світове співтовариство: глобальні та регіональні виклики)». Місце проведення: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Дата проведення: 16 жовтня 2014 року.

Розраховано на викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів.

Редакційна колегія

Головний редактор: Копійка В. В., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

1-ий заступник головного редактора (науковий редактор): Дорошко М. С., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

2-ий заступник головного редактора: Хмара М. П., кандидат економічних наук, науковий співробітник, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відповідальний редактор: **Макєєнко Л. Ф.**, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Члени редакційної колегії

Арнольд Райнер, доктор юридичних наук, професор, Регенсбурзький університет (м. Регенсбург, Федеративна Республіка Німеччина).

Балюк Валенти, доктор політичних наук, професор, Університет Марії Кюрі-Скłodовської (м. Люблін, Республіка Польща).

Вергун В. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Губерський Л. В., доктор філософських наук, академік НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дайнеко В. В., кандидат філологічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Дец Йоахім, доктор політичних наук, професор, Ягеллонський університет (м. Краків, Республіка Польща).

Довгерт А. С., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кашкин С. Ю., доктор юридичних наук, професор, Московський державний юридичний університет ім. О. Є. Кутафіна (м. Москва, Російська Федерація).

Кисіль В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Коппель О. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крижанівський В. П., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крушинський В. Ю., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кремон Маріза, доктор юридичних наук, професор, Європейський академічний інститут (м. Флоренція, Італійська Республіка).

Мальгін А. В., доктор політичних наук, професор, Московський державний інститут міжнародних відносин (Університет) (м. Москва, Російська Федерація).

Манжоло В. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Матвієнко В. М., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Муравйов В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Пахомов Ю. М., доктор економічних наук, професор, академік НАН України.

Перепелиця Г. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Пирожков С. І., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України.

Пузанов І. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Рижков М. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Розач О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Сіскос Євангелос, доктор економічних наук, професор, Державний технологічний навчальний інститут (м. Касторія, Грецька Республіка).

Скороход Ю. С., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Філіпенко А. С., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Фурса С. А., доктор юридичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Шемшученко Ю. С., доктор юридичних наук, професор, академік НАН України.

Циганов С. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Шнирков О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Адреса редакційної колегії:

04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1, Інститут міжнародних відносин, тел. 483-11-25.

Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин» заснований у 1996 році. Засновник: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Збірник наукових праць внесено до переліку наукових фахових видань України з юридичних, політичних і економічних наук.

Постанова президії ВАК України № 1-05/8 від 22. 12. 2010 р.

Електронну версію видання розміщено на сайті «Актуальні проблеми міжнародних відносин» за адресою <http://journals.iir.kiev.ua> і передано до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на депозитарне зберігання та представлення на порталі наукової періодики: <http://www.nbuv.gov.ua>.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

Всі права застережені. All right reserved. При цитуванні обов'язкове посилання на Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин».

© Інститут міжнародних відносин. 2014.

ВСТУПНЕ СЛОВО **директора Інституту міжнародних відносин** **професора В. В. КОПІЙКИ**

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка відзначає своє сімдесятиліття. За цей час він виріс від порівняно невеликого за своїм складом факультету до добре знаного в Україні й за її межами освітнього і наукового центру з розгалуженою структурою, розвиненою матеріально-технічною базою, потужним науково-педагогічним потенціалом та сучасною системою організації навчального процесу. Колектив інституту має вагомі здобутки на освітній та науково-дослідній нивах, власні традиції навчально-методичної та виховної роботи серед студентів, авторитетні серед освітян школи підготовки фахівців-міжнародників та знані наукові школи в галузі дослідження актуальних проблем міжнародних відносин.

З часу проголошення незалежності України інститут виконує відповідальну місію головного навчально-методичного центру з підготовки фахівців для роботи у сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики нашої держави, надає методичну допомогу і координує мережу вищих навчальних закладів, що здійснюють освітню діяльність за спеціальностями напряму міжнародні відносини. За 70 років існування інституту підготовлено понад 12 тисяч фахівців у сфері зовнішніх зв'язків для України та понад 90 країн світу. Випускники інституту складають основу кадрового складу Міністерства закордонних справ України, займають відповідальні посади у вищих органах державної влади і управління, освітніх і наукових установах нашої держави й багатьох країн світу, міжнародних організаціях.

Колектив інституту, підтримуючи багаторічні традиції Шевченкового університету, спрямовує свої зусилля на те, щоб і в майбутньому його наукова та педагогічна діяльність відповідала сучасним вимогам класичної університетської освіти, прагне розвивати власні традиції підготовки висококваліфікованих фахівців-міжнародників задля утвердження України як розвинутої демократичної держави, повноправного й активного учасника світового співтовариства.

З нагоди 70-ліття Інституту міжнародних відносин хочу побажати професорсько-викладацькому складу, науково-дослідній частині, навчально-допоміжному персоналу, докторантам, аспірантам і студентам Інституту міцного здоров'я, благополуччя, плідної праці та нових звершень на благо України.

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 94 (477.75) «1954»

ВКЛЮЧЕННЯ КРИМУ ДО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ РСР: МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ Й ЕКОНОМІЧНІ ПІДСТАВИ

Головченко В. І.

Доктор політичних наук, професор, старший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Смерть Сталіна на початку березня 1953 р. загострила суперечності між Центром і республіками, зробила національне питання розмінною монетою в боротьбі за владу в Москві. Водночас зміцнення міжнародно-політичних позицій СРСР, посилення адміністративно-командної системи всередині країни й нейтралізація націоналістичного Руху опору в західних регіонах новопосталої наддержави, в т. ч. і в Україні, створювали ілюзію повного національного благополуччя. Звідси – посилення ролі національних політичних еліт в управлінні місцевими справами, прагнення влади зробити Україну поряд із Росією спільником у зміцненні політичного режиму СРСР. Нове бачення місця України в Союзі РСР і в українсько-російських взаєминах знайшло своє рельєфне відображення у двох знакових подіях – святкуванні 300-річчя Переяславської ради та передачі Кримської області РРФСР до складу Української РСР.*

Остання подія була логічним завершенням процесу інтеграції кримської економіки в українську й відбулася не лише за обопільної згоди керівництва радянських Росії й України, а й з ініціативи уряду самої РРФСР. В жодному офіційному документі не йшлося про «подарунок з нагоди 300-річчя возз'єднання України з Росією». Навпаки, цей акт був цілком співзвучним «переяславській ідеології» возз'єднання, впровадження якої в життя поглиблювало культурно-цивілізаційну російсько-українську «єдність».

Ключові слова: *анексія, імперія, міжнародно-політичні позиції, національне питання, патріотизм, репресії.*

Постановка проблеми. З розпадом Радянського Союзу, а особливо після неспровокованої збройної агресії Росії проти суверенної України (з грубим порушенням низки чинних міжнародних договорів), ганебної окупації й анексії Кремлем у березні 2014 р. Криму, не припиняються спроби офіційної Москви піддати сумніву й заперечити правові аспекти ухваленого 19 лютого 1954 р. рішення про передачу Кримської області Радянській Україні. Причому найактивніше експлуатується твердження про те, що президії Верховних Рад – СРСР, РРФСР і УРСР взагалі не були уповноважені розглядати це питання. Вказується на те, що Конституція РРФСР 1937 р. містила вичерпний перелік повноважень Президії Верховної Ради, але в ньому не згадувалося право вирішувати питання територіальної цілісності та зміни адміністративних кордонів республіки.

Мета статті – проаналізувати міжнародно-політичні, ідеологічні й фінансово-економічні підстави включення Криму до складу Української РСР.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З огляду на твердження офіційної радянської пропаганди про «остаточне вирішення національного питання в СРСР» і формування «нової історичної спільноти – радянського народу», зазначена проблематика

окремо не з'ясовувалася й не аналізувалася. Після розпаду СРСР державна належність Криму стала одним із ключових об'єктів перманентних спекуляцій та фальсифікацій з боку російських авторів. Зокрема, в брошурі О. Федорова [1] стверджувалося, що Президія Верховної ради РРФСР була наділена правом здійснювати всенародне опитування (референдум), але не використала його під час розв'язання питання про передачу Криму Україні. Спираючись на цю аргументацію, Федоров робив такий висновок: «Наведені в документах, ухвалених органами державної влади СРСР, РРФСР та УРСР, партійними органами підстави для передачі Кримської області виглядають вельми розпливчасто, а саме рішення про передачу – недалекоглядним і безвідповідальним». Інша група політичних спекуляцій стосувалася правового статусу Севастополя, який нібито «забули» в 1954 р. передати Україні з додержанням усіх правових процедур, а тому він формально залишився в підпорядкуванні Російської Федерації.

Основні результати дослідження. Внаслідок переможного для Кремля завершення Другої світової війни Радянський Союз з геополітичного погляду успадкував могутність і міжнародну роль розгромленої нацистської Німеччини, додавши їх до того потенціалу, яким царська Росія розпоряджалася ще напередодні Першої світової війни. Кремль отримав нові територіальні надбання – до СРСР були приєднані Східна Пруссія, Карельський перешийок і Петсамо, країни Балтії, Західна Білорусь, Східна Галичина й Західна Волинь, Північна Буковина й Бессарабія, Закарпаття, Південний Сахалін і Курильські острови та Порт-Артур.

Крім того, у вигляді країн народної демократії, а згодом «міжнародної соціалістичної співдружності» була створена буферна зона між СРСР і капіталістичною Європою та колоніальною Азією. Радянська імперія стала могутньою як ніколи, хоча спершу й не мала світового впливу, передусім в Америці й Африці. Але євразійський материк, де безумовно домінував Радянський Союз, на сер. ХХ ст. ще залишався (поряд із Азійсько-Тихоокеанським регіоном) одним із найважливіших при формуванні територіальної переваги й глобальної могутності.

Розорений війною Радянський Союз, населення якого страхітливо голодувало, все ж розпоряджався настільки потужною військовою машиною, що вона виявилася здатною розгромити німецький мілітаризм. Поліцейський політичний режим в СРСР змусив радянських громадян терпіти вкрай низький рівень життя, що дав змогу державі здійснити новий ривок у накопиченні капіталу, провести в стислі терміни реконструкцію військового потенціалу й технологічне оновлення важкої промисловості. Саме такий Радянський Союз зміг майже без натуги контролювати територіальний *continuum* від Одери й Західної Нейсе до Трієста, від грецько-турецького кордону до Південного Кавказу, від околиць Афганістану й до Маньчжурії та Командорських островів.

Зовнішньо це був гомогенний регіон (тобто перетворений на однорідний методами державного терору), якому ніхто не міг загрожувати, не заплативши за це надзвичайно дорогу ціну (за винятком застосування термоядерної зброї). Протягом відносно тривалого мирного часу його могутність лише зростала, консолідувалась і ставала пануючою силою в серцевині Європи, змінивши в цій ролі Німеччину. При тому, що решта Європи отримувала допомогу ззовні, СРСР зумів добитися переважання на Балканах, впливати на ситуацію на Близькому Сході, вирішувати долю громадянської війни в Китаї й мати від цього геополітичну користь.

Але водночас у новій могутності й величі СРСР виявилися й нові суперечності, що загрожувало в перспективі самому існуванню великої імперії. По-перше, з входженням Східної Галичини, Західної Волині, Північної Буковини, Південної Бессарабії й Закарпаття до складу Української РСР значно зріс її національно-державницький потенціал у рамках ра-

дянської імперії. Кількість етнічних українців лише із входженням Східної Галичини й Західної Волині до складу Української РСР збільшилася на 7 млн. осіб. Як вдало зазначила видатна поетеса – «шістдесятниця» Л. Костенко, об'єднання «Малоросії» з «Малопольщею» дало Велику Україну. А існування юридично незалежних країн народної демократії в межах радянського контролю й відсутність кордонів УРСР безпосередньо з капіталістичними державами об'єктивно сприяло посиленню тенденцій до української самостійності.

І все ж політико-ідеологічні й економічні підстави зміни територіального статусу Криму в 1954 р. корінилися в самій сутності й особливостях державного розвитку СРСР. З арештом всесильного першого заступника Голови Ради Міністрів СРСР і міністра внутрішніх справ СРСР, маршала Л. Берії на засіданні президії ЦК КПРС 26 червня 1953 р., міжусобиці в Кремлі завершилися перемогою майбутнього 1-го секретаря ЦК КПРС М. Хрущова. Він зробив ставку на підвищення ролі національних політичних еліт в суспільно-політичному й соціально-економічному житті країни. Показово, що вже в серпні 1953 р. другим секретарем ЦК КПУ було обрано колишнього головного уповноваженого уряду УРСР по переселенню етнічних українців з території Польщі до України – М. Підгорного, а другим секретарем Львівського обкому партії навіть став колишній працівник агітпропвідділу ЦК КПЗУ Б. Дудикевич, хоча власне Компартія Західної України буде реабілітована лише під час роботи XX з'їзду КПРС.

Нову орієнтацію закріпив XVIII з'їзд КПУ в березні 1954 р., після якого, всупереч практиці сталінських часів, до складу президії ЦК було обрано майже виключно українців, у т. ч. відомого драматурга, екс-наркома закордонних справ УРСР О. Корнійчука, М. Підгорного й першого заступника голови Ради Міністрів УРСР, учасника Установчої конференції ООН у Сан-Франциско та Паризької мирної конференції 1946 р. І. Сеніна. А до складу секретаріату ЦК увійшли тільки українці: протеже Хрущова, уродженець Херсонщини О. Кириченко, М. Підгорний, секретар Вінницького обкому партії М. Бубновський, майбутній директор Інституту історії партії ЦК КПУ І. Назаренко й трохи пізніше – другий секретар Київського обкому О. Іващенко.

Таким чином, було засвідчено появу нової української політичної еліти, що вперше від встановлення радянської влади посіла абсолютну більшість ключових посад у республіці. Якщо на поч. 1940-х рр. етнічні росіяни становили 65% зайнятих у центральних державних і партійних установах радянської України, то навпаки в сер. 1950-х рр. частка українців сягнула 68%. Звісно, компартійна верхівка в УРСР була зобов'язана демонструвати Кремлю цілковитий послух, але, з іншого боку, вона вперше з часів українізації 1920-х рр. здобула можливість консолідовано відстоювати республіканські інтереси. Поєднання цих суперечливих тенденцій – централізаторської та «контрольовано автономістської» – стало визначати характер діяльності державної еліти й спрямування політичних процесів в Українській РСР та навколо неї.

Частка українців чи вихідців з України за М. Хрущова значно зросла і в центральних органах управління, так, до складу всесоюзного уряду увійшло близько десяти колишніх міністрів Української РСР, а серед десяти нових маршалів Радянського Союзу в 1955 р. половина були українського походження. На початку 1960-х рр. кожен другий член президії ЦК КПРС обставинами своєї політичної біографії був тісно пов'язаний з Україною: Л. Брежнев, А. Кириленко, М. Підгорний, Д. Полянський і М. Хрущов. Тоді ж частка українців у складі ЦК КПРС сягнула 20%.

Домінування української політичної еліти над управлінською елітою з Центру та інших регіонів країни в Кремлі вже не боялися, оскільки, очевидно, вважали Україну фактично «освоєною» територією, органічною і невід'ємною частиною Великої Росії. Нове

бачення місця України в Союзі РСР і в українсько-російських взаєминах знайшло своє рельєфне відображення у двох знакових подіях – святкуванні 300-річчя Переяславської ради та передачі Кримської області РРФСР до складу Української РСР.

Але ж до 1954 р. дата 18(8) січня 1654 р. не відзначалася жодного разу, хоча безуспішні спроби організувати ювілейні святкування були. Так, у січні 1944 р. глава уряду УРСР і республіканської компартії М. Хрущов звернувся до Сталіна з листом, в якому від імені ЦК КП(б)У просив «дозволити відзначити цю дату, маючи на увазі ту скажену антиісторичну агітацію проти об'єднання українського й російського народів, яку проводили на Україні німецькі фашисти й українсько-німецькі націоналісти... В доповідях, лекціях і бесідах, а також у статтях наших газет і журналів ми хочемо не так докладно висвітлити сам факт приєднання України до Росії, як позитивне значення цього факту для історії українського й російського народів. За весь час існування Радянської влади на Україні, - наголошував перший секретар ЦК КП(б)У, – ця дата відзначається вперше» [2, арк. 44].

До листа М. Хрущов додавав на узгодження проект постанови ЦК КП(б)У «Про ознаменування 290-річчя з дня приєднання України до Росії», де зазначалося, що 290 років тому навіки був утверджений нерушимий союз двох братніх народів – «великого українського народу з великим російським народом». Таким чином, обидва народи визнавалися рівновеликими, але водночас підкреслювалася роль «жовтневої революції» і партії більшовиків, «генію Сталіна» в зміцненні єдності двох народів [2, арк. 45-46]. Реакція офіційного Кремля на пропозиції М. Хрущова невідома, однак святкування «приєднання» в січні 1944 р. не відбулося.

Черговий раз ідея відзначення 300-річчя Переяславської ради прозвучала на липневому 1953 р. пленумі ЦК КПКРС, що розглядав справу Берії. Наступники Сталіна розуміли, що з припиненням масових репресій у них залишався тільки один спосіб утримання українського народу в кордонах радянської імперії: переконування в тому, як йому добре «під зорею Радянської влади». Із втратою терористичного чинника, який «залізом і кров'ю» цементував єдність багатонаціональної держави, стократ зростала вагомість пропагандистського фактора.

Остаточне ж формулювання «нова» концепція історичного розвитку України й українсько-російських взаємин знайшла в «Тезах ЦК КПКРС про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654-1954 рр.)», схвалених 10 січня 1954 р. Суть її фактично зводилася до кількох основних положень:

- 1) «Російський, український і білоруський народи походять від єдиного кореня – давньоруської народності, яка створила давньоруську державу – Київську Русь»;
- 2) «борючись за національне визволення, український народ прагнув до возз'єднання з російським народом»;
- 3) Переяславська рада – акт, що возз'єднав Україну з Росією, і це «мало величезне прогресивне значення для дальшого політичного, економічного і культурного розвитку українського і російського народів»;
- 4) в результаті їхньої спільної революційної боротьби була створена Українська Радянська Соціалістична Республіка – «дійсно вільна, суверенна національна держава» [3, с. 13-29].

Таким чином, важливим чинником і запорукою подальшого успішного розвитку українського народу ЦК КПКРС вважав насамперед міцний союз, взаємодопомогу і дружбу з «братнім російським народом». Ці тези стали ще одним кроком на шляху теоретичного обґрунтування кремлівським керівництвом поступового зближення, а згодом і злиття націй СРСР в єдине російськомовне і російськокультурне ціле. Трагічно те, що основні поло-

ження тез збереглися в лексиці (та й свідомості) державно-політичного керівництва незалежної України, особливо за президентств Л. Кучми і В. Януковича, значною мірою зумовивши його цілковиту неготовність до ефективного опору військовій агресії Кремля навесні-влітку 2014 р.

А в 1954 р. 300-річчя Переяславської ради відзначалося з великим розмахом. Святування тривали всю першу половину року, в усіх куточках республіки відбувалися урочисті збори, виставки і концерти, конкурси й фестивалі. До ювілею «приурочувались» наукові дослідження історії Хмельниччини (І. Крип'якевича, В. Голобуцького) та питань українського мовознавства і літературознавства (І. Свенцицького, М. Возняка). Указом Президії Верховної Ради УРСР м. Проскурів перейменували в Хмельницький, а Кам'янець-Подільську область – у Хмельницьку.

Вперше було вжито заходів щодо відзначення пам'ятних історичних місць Війська Запорозького та Української революції 1648-1676 рр., але очевидно, що найголовнішою державно-політичною подією в контексті нової «переяславської ідеології» Кремля, пов'язаною з відзначенням 300-річчя возз'єднання України з Росією, стала передача Криму Українській РСР, яка відбулася з ініціативи М. Хрущова та відповідного рішення Президії Верховної Ради і Ради Міністрів РРФСР.

Справа в тому, що сталінські депортації (загалом протягом травня – червня 1944 р. з Криму було виселено 231 тис. татар, болгар, греків, вірмен, представників інших національностей [4]) спричинили економічний хаос на півострові, а компенсувати втрати доводилося з українського бюджету. Саме з України Крим одержував енергоносії й водні ресурси, проте 30 червня 1945 р. Кримську АРСР було перетворено на звичайну область Російської Федерації. А між тим, за роки війни край зазнав значних руйнувань, виробнича потужність його промислових підприємств скоротилась на 90%, загинула велика кількість садів і виноградників, знищено багато шкіл і лікарень тощо, на півострові діяло лише 342 дрібних та середніх підприємств.

Внаслідок соціальних катаклізмів воєнного часу, смертності та депортацій кількість жителів на півострові скоротилась до 780 тис. осіб¹. Для відбудови економіки Кримська область не мала в своєму розпорядженні ні людських, ні матеріальних ресурсів. Щоб полегшити ситуацію, до Криму спершу спішно направляли переселенців з України (степові й лісостепові райони) та Російської Федерації (Центрально-Чорноземний регіон, чорноморське узбережжя). Переселення відбувалися в кілька етапів, починаючи з вересня 1944 р. і аж до 1978 р. Зокрема, на початку 1945 р. в Крим переїхало понад 17 тис. сімей, а з 1950 по 1954 рр. ще 57 тис. осіб із Воронежської, Курської й Рязанської областей РРФСР, Сумської та Чернігівської областей УРСР. Переїжджали цілі колгоспи, яким передавалися житлові й господарські будівлі, а також особисте майно депортованих із Криму народів.

Незвичні умови життя й праці, посуха 1946 р. та неврожай 1947 р., відсутність достатньої підтримки з боку держави призвели до того, що переселенці, зрештою, почали масово залишати Крим. На їхнє місце присилали нових, але це не могло змінити демографічну ситуацію на краще. Однак партійне керівництво Криму, України й СРСР робило все необхідне, щоб на півострів не могли повернутися представники депортованих народів, навіть ті, хто режимом був звільнений із спецпоселень.

Внаслідок об'єктивних обставин РСФРР не могла приділяти достатньої уваги відбудові промисловості й сільського господарства Кримської області, натомість економіка півострова почала дедалі більше, як і в 1918 р. за гетьманату П. Скоропадського, залежати

¹ Загальносоюзний перепис 1939 р. зафіксував на півострові 1,1 млн. осіб, у т. ч. 557 тис. росіян, 218 тис. кримських татар і 153 тис. українців.

від України. Статистичні дані свідчать, що в 1950 р. промисловість Криму досягла лише 81% довоєнного рівня, не вдалося повністю відбудувати навіть заводи й фабрики легкої індустрії, не вийшло загалом на довоєнний рівень і сільське господарство. Тому населення й місцеві органи влади дедалі частіше порушували питання про необхідність підпорядкування Криму Україні.

Син М. Хрущова – Сергій Микитович в інтерв'ю російському телебаченню під час телемосту зі США 19 березня 2014 р. пояснив, посилаючись на слова батька, що рішення 1-го секретаря ЦК КПРС про передачу Криму до складу Української РСР було також пов'язане з будівництвом Північно-Кримського каналу від Дніпра й бажаністю проведення та фінансування масштабних гідротехнічних робіт у рамках однієї союзної республіки [5].

Після докладного вивчення ситуації в Криму Рада Міністрів РРФСР зробила висновок про доцільність передачі Кримської області до складу України. З цією пропозицією вона звернулася до Президії Верховної Ради РРФСР, а та, в свою чергу, увійшла в зносини з Президією Верховної Ради УРСР і одержала принципову згоду. Після цього питання про передачу Кримської області Україні було розглянуто на спільному засіданні Президії Верховної Ради РРФСР за участю представників Кримської обласної та Севастопольської міської рад депутатів трудящих. У прийнятій постанові зазначалось: «Враховуючи спільність економіки, територіальну близькість і тісні господарські та культурні зв'язки між Кримською областю і Українською РСР, а також беручи до уваги згоду Президії Верховної Ради Української республіки, Президія Верховної Ради РРФСР вважає за доцільне передати Кримську область до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки» [6, с. 51].

13 лютого 1954 р. справу «Про подання Президії Верховної Ради РРФСР з питання передачі Кримської області до складу Української РСР» було розглянуто на засіданні Президії Верховної Ради УРСР, яка також постановила: «Просити Президію Верховної Ради Союзу РСР передати Кримську область із складу Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки». Показово, що цей акт Президія Верховної Ради УРСР розглядала як «нове яскраве виявлення безмежного довір'я і широкій любові російського народу, нове свідчення непопорушної братерської дружби між російським і українським народами».

Нарешті, 19 лютого 1954 р. відбулося урочисте засідання Президії Верховної Ради СРСР за участю керівників законодавчих і виконавчих органів Росії та України, першого заступника голови виконкому Кримської облради П. Ляліна, а також голів виконкомів Сімферопольської та Севастопольської міськрад Н. Каткова та С. Сосницького (на чому варто особливо наголосити! – *Авт.*). Першим виступив голова Президії Верховної Ради РРФСР М. Тарасов і, зауваживши, що Крим є немовби природним продовженням південних степів України, зробив такий висновок: «З географічних та економічних міркувань передача Кримської області до складу братньої Української республіки доцільна й відповідає загальним інтересам Радянської держави».

Після обговорення за участю голови Президії Верховної Ради УРСР Д. Коротченка, а також членів Президії Верховної Ради СРСР О. Куусінена, Ш. Рашидова, М. Шверника та інших Президія Верховної Ради СРСР, враховуючи спільність економіки, територіальну близькість, тісні господарські й культурні зв'язки між Кримом і Україною, позицію урядів РРФСР та УРСР, ухвалила Указ «Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу УРСР» [7]. 26 квітня 1954 р. було прийнято Закон СРСР «Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу Української РСР», а в травні того ж року, на закін-

чення святкувань, відбулися ювілейна сесія Верховної Ради УРСР і парад військ та демонстрації в Києві й інших містах республіки.

Таким чином, передача Криму Українській РСР була логічним завершенням процесу інтеграції кримської економіки в українську й відбулася не лише за обопільної згоди керівництва радянських Росії й України, а й з ініціативи уряду самої РРФСР. Найважливішими чинниками такої єдності для кремлівського керівництва були: економічна політика, спрямована на утворення т. зв. єдиного народногосподарського комплексу на теренах СРСР, військово-політичний і адміністративно-силовий тиск, а також мовно-культурна політика, спрямована на утвердження спільної мови, спільної культури, єдиної церкви.

«Якими мотивами керувалася Москва, передаючи Кримську область Українській РСР? – запитував у статті «Новий Переяслав» відомий історик з української діаспори І. Лисяк-Рудницький. – Приналежність Криму до Російської республіки, що від неї він відділений усією шириною України, творила аномалію в адміністративній структурі СРСР. Ця неприродна розв'язка не могла не дратувати підсоветських українців, скріплюючи в них почуття, що вони перебувають в «російському оточенні». Тому, як можна здогадуватися, комуністична верхівка в Кремлі, прямуючи тепер до відпруження в російсько-українських стосунках, зважилася на жест, що усунув би одну з причин українського невдоволення... Москва по суті... нічого не втратила, бо чейже ціла Україна й так перебуває під її владою» [8, с. 290].

Патетична ж фраза сучасної російської історіографії про недалекоглядність і безвідповідальність вищих органів радянської влади позбавлена правових підстав, оскільки проведення референдуму було конституційним правом Верховної Ради РРФСР, але не її обов'язком. Жодного референдуму з будь-якої тематики й на будь-якому рівні в Радянському Союзі не організовували аж до початку 1991 р.² Натомість Верховна Рада СРСР та її Президія дійсно мали конституційні повноваження затверджувати зміни кордонів між союзними республіками й навіть утворювати нові союзні республіки (наприклад, Казахську в 1936 р.) або ліквідувати існуючі (Карело-Фінську в 1956 р.).

Водночас російська аргументація щодо окремого від Криму правового статусу Севастополя заснована на непорозумінні, яке популістські громадсько-політичні діячі РФ цілком усвідомлено не бажають визнавати. Справа в тому, що до прийняття Конституції СРСР 1977 р. і конституцій союзних республік 1978 р. міста республіканського підпорядкування не розглядалися як самостійний суб'єкт державного устрою і вважалися інтегральною частиною областей, на території яких вони знаходилися. Відповідно, в 1954 р. не виникло потреби здійснювати передачу Україні Севастополя окремо від Кримської області.

Справжня ж сутність «нового Переяслава» була публічно розкрита російськими політиками вже в драматичні дні розпаду СРСР. Стурбовані ухваленням 24 серпня 1991 р. Верховною Радою України Акту проголошення незалежності України, президенти СРСР і Російської Федерації відрядили до Києва дві делегації, очолені відповідно головою Ленінградської ради А. Собчаком і віце-президентом Росії О. Руцьким. Вже після більш, ніж 9-годинної зустрічі з українським керівництвом 29 серпня 1991 р. О.Руцькой дав прес-конференцію, в якій заявив, що «розкол росіян, українців і білорусів є найбільшою поразкою Російської держави з часів Богдана Хмельницького». А СРСР, якому судилося

² Перший в історії СРСР референдум відбувся 20 січня 1991 р. на території Кримської області з питання про поновлення Кримської АРСР як суб'єкта Союзу РСР та учасника Союзного договору. За його підсумками Верховна Рада УРСР 12 лютого того ж року ухвалила постанову про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки.

формально проіснувати ще майже чотири місяці, він однозначно кваліфікував як «Росію, названу Радянським Союзом».

Думки вголос відомого російського політика були й залишаються аксіомою не тільки для абсолютної більшості пересічних росіян, а й для російської інтелігенції, тих, кого зараховують до «cream of the cream» російської інтелектуальної еліти. 25 грудня 1998 р., при розгляді нижньою палатою Державної думи Росії проекту «великого договору» з Україною, брутально зневаженого нещодавно В. Путіним, голова комітету Думи у справах СНД і зв'язках із співвітчизниками Г. Тихонов зазначив: «Росія іде до інтеграції. Велика Росія, або Радянський Союз, – як завгодно, кому як подобається називати». А беззмінний лідер Комуністичної партії Росії і голова її думської фракції Г. Зюганов тоді ж наголосив: «Нашу єдину державу і єдиний, триєдиний російський народ - великоросів, малоросів і білорусів – розрізали по живому... Без слов'янської триєдності не може бути ніякого відродження нашої великої Батьківщини». Прагнення ж сучасної російської еліти вибудувати нову цивілізаційну євразійську, або, по-іншому, «поствізантійську» модель розвитку, неминуче веде до відродження на новій основі й у нових умовах струхнявілої «переяславської концепції».

Список використаної літератури

1. Фёдоров А. В. Правовой статус Крыма. Правовой статус Севастополя / А. В. Федоров. – М.: Изд-во Московского университета, 1999. – 56 с.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ. – Ф. 1, оп. 70, спр. 91.
3. 300-летие воссоединения Украины с Россией. Сб. документов. – Симферополь : Крымиздат, 1954. – 168 с.
4. Бугай М. Ф. Депортація кримських татар у 1944 р. / Микола Федорович Бугай // Український історичний журнал. – 1992. – № 1. – С. 29-45.
5. Сергей Хрущев о причинах передачи Крыма Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vesti.ru/videos?vid=585495&cid=9>.
6. Документы о передаче Крымской области из состава РСФСР в состав УССР // 300-летие воссоединения Украины с Россией. Сб. документов. – М. : Госполитиздат, 1954. – С. 41-62.
7. Радянська Україна. – 1954, 27 лютого.
8. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Іван Лисяк-Рудницький. В 2 т. Том 2 / Пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака. – К. : Основи, 1994. – С. 285-317.

THE INCLUSION OF THE CRIMEA INTO THE UKRAINIAN SSR: THE INTERNATIONAL POLITICAL AND ECONOMIC REASONS

Holovchenko V. I.

Doctor of Political Sciences, Professor, Senior Researcher of the Institute International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *Stalin's death in early March 1953 has exacerbated contradictions between the Center and the republics, made national question a bargaining chip in a power struggle in Moscow. At the same time strengthening of international political position of the USSR, consolidating of the administrative-command system in the country and neutralization of nationalist resistance movement in the western regions of emerging superpower including Ukraine, creating the illusion of complete national welfare. Hence – strengthening the role of national po-*

litical elites in the management of local affairs, the government's desire to make Ukraine together with Russia ally in strengthening the political regime of the USSR. A new vision of Ukraine's place in the USSR and Ukrainian-Russian relations has found its relief reflection in two symbolic events – celebrations of the 300th anniversary of Pereyaslav Rada and transfer of the Crimean Oblast from RSFSR to the Ukrainian SSR.

The most recent event was the logical culmination of the process of integration of the Crimean economy in Ukrainian and took place not only by mutual consent of the leaders of the Soviet Russia and Ukraine, but also on the initiative of the Government of the RSFSR. In any official document no mention of «gift on the occasion of the 300th anniversary of the reunification of Ukraine with Russia». On the contrary, this act was entirely conformable for reunion «Pereyaslav ideology», implementation of which in life deepened cultural and civilizational Russian-Ukrainian «unity».

Key words: *annexation, empire, international political positions, the national question, patriotism, repression.*

Referances

1. F'odorov A. V. Pravovoj status Kryma. Pravovoj status Sevastopol'a / A. V. F'odorov. – M. : Izd-vo Moskovskogo universiteta, 1999. – 56 s.
2. Tsentral'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh objednan' Ukrajin, m. Kyiv. – F. 1, op. 70, spr. 91.
3. 300-letije vossojedinenija Ukrainy s Rossijej. Sb. dokumentov. – Simferopol : Krymizdat, 1954. – 186 s.
4. Bugaj M. F. Deportatsija kryms'kyh tatar u 1944 r. / Mykola Fedorovyh Bugaj // Ukrajin's'kyj istorychnyj zhurnal. – 1992. – № 1. – S. 29-45.
5. Sergej Hrushchov o prichinah peredachi Kryma Ukraine [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.vesti.ru/videos?vid=585495&cid=9>.
6. Dokumenty o peredache Krymskoj oblasti iz sostava RSFSR v sostav USSR // 300-letije vossojedinenija Ukrainy s Rossijej. Sb. dokumentov. – M.: Gospolitizdat, 1954. – S. 41-62.
7. Rad'ans'ka Ukrajinna. – 1954, 27 l'utogo.
8. Lys'ak-Rudnytskyj I. Istorychni ese / Ivan Lys'ak-Rudnyts'kyj. V 2 t. Tom 2 / Per. z angl. U. Gavryshkiv, J. Grytsaka. – K.: Osnovy, 1994. – S. 285-317.

ВКЛЮЧЕНИЕ КРЫМА В СОСТАВ УКРАИНСКОЙ ССР: МЕЖДУНАРОДНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ

Головченко В. И.

Доктор политических наук, профессор, старший научный сотрудник Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Смерть Сталина в начале марта 1953 г. обострила противоречия между Центром и республиками, сделала национальный вопрос разменной монетой в борьбе за власть в Москве. В то же время укрепление международно-политических позиций СССР, усиление административно-командной системы внутри страны и нейтрализация националистического движения Соппротивления в западных регионах новоявленной сверхдержавы, в т. ч. и в Украине, создавали иллюзию полного национального благополучия. Отсюда – усиление роли национальных политических элит в управлении местными делами, стремление власти сделать Украину наряду с Россией соучастником в укреплении политического режима СССР. Новое видение места Украины в Союзе ССР и в украинско-русских взаимоотношениях нашло свое рельефное отражение в двух знаковых событиях – праздновании 300-летия Переяславской рады и передаче Крымской области РСФСР в состав Украинской ССР.*

Последнее событие было логическим завершением процесса интеграции крымской экономики в украинскую и состоялось не только при обоюдном согласии руководства советских России и Украины, а и по инициативе правительства самой РСФСР. Ни в одном

официальном документе не шла речь о «подарке по случаю 300-летия воссоединения Украины с Россией». Наоборот, этот акт был целиком созвучен «перяславской идеологии» воссоединения, внедрение которой в жизнь углубляло культурно-цивилизационное русско-украинское «единство».

Ключевые слова: *аннексия, империя, международно-политические позиции, национальный вопрос, патриотизм, репрессии.*

УДК 327 (73+8)

«ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИЙ» ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ АДМІНІСТРАЦІЙ ПРЕЗИДЕНТІВ США ДЖ. БУША-МОЛОДШОГО ТА Б. ОБАМИ

Шевчук О. В.

Доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук Чорноморського державного університету ім. Петра Могили.

Анотація. *Принципи взаємовідносин між США та країнами Латинської Америки були закладені більше ніж 190 років тому Доктриною Монро, яка була проголошена 2 грудня 1823 р.*

Відносини «двох Америк» за президенства Дж. Буша-мол. характеризувались недостатньою ефективністю, що було пов'язано з тим, що після терористичної атаки 11 вересня 2001 р. Вашингтон розглядав регіон насамперед крізь призму боротьби з міжнародним тероризмом. Основоположним документом зовнішньої політики США за Дж. Буша-мол. була «Стратегія національної безпеки», оприлюднена 20 вересня 2002 р.

Стратегія національної безпеки демократичної адміністрації Б. Обами була оприлюднена 26 травня 2010 р. СНБ адміністрації Б. Обами відрізняється від СНБ адміністрації Дж. Буша-мол. за декількома ключовими аспектами.

По-перше, в Стратегії-2010 підкреслюється особлива роль «м'якої сили» для досягнення глобального лідерства США.

По-друге, у новому документі немає згадок про односторонні превентивні силові дії, які проводяться без вагомих доказів про грозу і відповідних рішень міжнародних організацій.

По-третє, у стратегії Б. Обами підкреслюється необхідність спільних дій держав у рамках міжнародного права і посилення в зв'язку з цим ролі дипломатії.

Нарешті, Стратегія-2010 робить особливий акцент на використанні потенціалу міжнародних організацій для вирішення найбільш складних світових проблем.

Наразі зовнішньополітична стратегія США на латиноамериканському напрямі потребує інноваційних підходів, які б враховували зростання прагнення країн лідерів регіону відігравати більш дієву роль не лише на регіональному, але і глобальному рівні; вироблення «гнучких» підходів до відносин з різними країнами регіону, що дозволило б максимізувати результати взаємодії і у різних сферах (політичній, економічній, військовій тощо).

Ключові слова: *зовнішньополітична стратегія, національні інтереси, латиноамериканський регіон, республіканська та демократична адміністрації.*

Постановка проблеми. *Принципи взаємовідносин між США та країнами Латинської Америки були закладені більше ніж 190 років тому Доктриною Монро, яка була проголошена 2 грудня 1823 р. В ній були визначені довготривалі цілі зовнішньої політики США. Визначною рисою доктрини було проголошення того, що спроби подальшої колонізації або втручання у внутрішні справи держав, розташованих на обох Американських континентах, розглядатимуться США як акт агресії безпосередньо проти США та призведуть до військового втручання з їхнього боку [1].*

Мета статті – проаналізувати адаптивні механізми зовнішньополітичної стратегії США щодо змін політичного клімату у латиноамериканському регіоні, кореляції його у відповідності з зростаючими амбіціями провідних акторів регіону, врахування зростання економік регіону та встановлення прагматичних зв'язків латиноамериканських країн з «позарегіональними» державами зокрема з КНР.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти цього напрямку наукових досліджень знайшли своє відображення у роботах вітчизняних вчених, російських дослідників та американських науковців. Серед робіт українських авторів потрібно відзначити праці Є. Є. Камінського, С. О. Шергіна, Б. М. Гончара, І. Д. Дудко, М. А. Тарана, І. М. Ковалю, С. В. Юрченка, В. І. Головченка, І. І. Погорської, В. К. Гури, Л. О. Лещенка, О. І. Ковальової тощо. Детермінуючі фактори щодо формування основних елементів механізму двосторонніх взаємовідносин аналізуються в роботах російських політологів А. С. Шишкова, І. В. Резнікова, І. О. Кузеванова, Л. С. Окунєвої. Структурно-функціональний аналіз зовнішньополітичних стратегій США і КНР у першому десятилітті XXI століття є предметом дослідження американських політологів-міжнародників Зб. Бжезинського, Г. Кіссінджера, Дж. Ная, І. Валлерстайна.

Основні результати дослідження. Відносини «двох Америк» за президенства Дж. Буша-мол. (2001-2009 рр.) характеризувались недостатньою ефективністю, що було пов'язано з тим, що після терористичної атаки 11 вересня 2001 р. Вашингтон розглядав регіон насамперед крізь призму боротьби з міжнародним тероризмом, подібно до того, як у роки холодної війни головним напрямом зовнішньополітичної роботи була боротьба зі зростанням у Латинській Америці комуністичної загрози. Основоположним документом зовнішньої політики США за Дж. Буша-мол. була «Стратегія національної безпеки», оприлюднена 20 вересня 2002 р. відповідно до закону Голдуера-Ніколса від 1986 р., який зобов'язує президента представляти на розгляд Конгресу щорічну доповідь щодо національних інтересів, цілей і потенційних можливостей. У документі підкреслювалося:

- 1) необхідність здійснення упереджаючих воєнних дій проти ворожих держав і терористичних груп, що розробляють зброю масового знищення;
- 2) недопущення США, щоб будь-яка держава могла кинути виклик американській військовій силі;
- 3) у СНБ висловлювалася прихильність до багатостороннього міжнародного співробітництва, але при цьому робилося застереження про те, що в разі необхідності США діятимуть самостійно заради захисту своїх національних інтересів і національної безпеки;
- 4) у СНБ проголошувалося, що метою США є поширення демократії на всій земній кулі [2].

Разом з тим, кількість візитів та зустрічей американського президента з лідерами країн латиноамериканського регіону різко не зменшилась, але «коефіцієнт корисної дії» фактично був мінімальним. У експертному середовищі латиноамериканська політика адміністрації Дж. Буша-мол. характеризується як «провальна» [3, с. 37]. Аналізуючи засади зовнішньополітичного курсу Дж. Буша-мол. та їх практичну реалізацію засновник світ-системного підходу в теорії міжнародних відносин, професор Єльського університету І. Валлерстайн стверджує: «Епоха правління Буша була ознаменована повним провалом кампанії в Іраку, ну і меншою мірою, всієї близькосхідної політики. Трохи краще справи йшли з Китаєм і Східною Європою. У ситуації, що склалася, інтереси Вашингтона у Латинській Америці відійшли на другий план» [4]. Основними конфліктогенними «точками» у взаємовідносинах країн Латинської Америки та США часів президенства Дж. Буша-мол. були:

- не схвалення Мексикою і Чилі планів США щодо військового вторгнення до Іраку. На початку 2003 р. Мексика та Чилі займали місця непостійних членів Ради Безпеки ООН не надали підтримку британсько–американській резолюції щодо Іраку, яка санкціонувала початок військової операції під егідою Об'єднаних Націй;
- «ліва хвиля» в Латинській Америці і прихід до влади національних урядів, лідери яких власний зовнішньополітичний курс унезалежнюють від США. Яскравий приклад – президентство У. Чавеса у Венесуелі. За одинадцять років – з 1998-го – по 2009-й рр. у 14 країнах Латинської Америки (у Венесуелі – тричі, Бразилії – двічі, Чилі – двічі, Аргентині – двічі, Уругваї, Болівії, Еквадорі, Нікарагуа, Перу, Коста-Риці, Панамі, Гватемалі, Парагваї, Сальвадорі) до влади приходили ліві уряди [5].
- відмова провідних латиноамериканських країн підтримати створення зони вільної торгівлі (проект АЛКА – ісп. *Areade Libre Comerciodelas Americas* – ALCA). Вперше поняття АЛКА з'явилося у політичному лексиконі в 1990р., коли президент США Дж. Буш-ст. сформулював ідею «єдиного господарства для обох Америк». У 1994 р. на Всеамериканському саміті в Майамі країни – члени Організації Американських Держав (ОАД) вирішили здійснити проект АЛКА до 2005 р. Однак під час 4-го саміту ОАД, що відбувся у 2005 р. в Мардель-Плата (Аргентина), глави 34 держав такі не змогли дійти згоди щодо нарйжних засад угоди про зону вільної торгівлі в Західній півкулі;
- «кубинський вузол» у взаємовідносинах США з країнами регіону. Зокрема, країни регіону виступають з вимогами припинити економічну блокаду острова, яка реалізується США. Показовим у цьому контексті є зустріч на найвищому рівні лідерів латиноамериканських держав 2008 р. у Бразилії, на яку не були запрошені представники США. За твердженням же І. Валлерстайна головним героєм зустрічі став президент Куби Р. Кастро [4];
- невдалі спроби повністю перешкодити діяльності колумбійських і мексиканських наркокартелів, які системно здійснюють поставки наркотиків на американський ринок. США наразі залишаються найбільшим у світі ринком збуту кокаїну, а 50% арештованих у США в 2010 р. знаходились під дією наркотичних засобів [6];
- посилення економічних і політичних позицій у латиноамериканському регіоні стратегічних конкурентів США, насамперед КНР. Зокрема, товарообіг Китаю з країнами Латинської Америки виріс з 15 млрд. дол. у 2000 р. до близько 200 млрд. дол. на кінець 2012 р. [7]. Окрім економічних здобутків, КНР суттєво збільшила військову присутність у регіоні. Військова присутність КНР в Латинській Америці виражена у великій кількості візитів офіційних делегацій і робочих груп Народної визвольної армії Китаю (НВАК), реалізації різних програм з підготовки та навчання особового складу, участі китайських військовослужбовців у гуманітарних операціях, продажу КНР країнам регіону продукції військового та подвійного призначення, озброєнь, військової техніки тощо [8]. Ще в 2005 р. генерал Б. Креддок, який на той час займав посаду командувача Об'єднаним командуванням збройних сил США в Центральній і Південній Америці на слуханнях у Сенаті стверджував: «Вплив Китаю в Латинській Америці динамічно зростає і не може більше залишатися непоміченим» [9]. Показовим у цьому контексті є і участь Китаю, починаючи з 2004 р. у миротворчій місії ООН у Гаїті. При цьому вісім військовослужбовців НВАК загинули під час землетрусу в січні 2010 р. у цій острівній державі [10]. З точки зору стратегії КНР у Латинській Америці, найбільш важливим результатом співробітництва в гуманітарній сфері є поліпшення іміджу Китаю (зокрема, китайських військовослужбовців) серед керівництва і населення країн, що отримують допомогу в результаті даних місій [11, с. 56-57]. Крім того, кредити та інвестиції на подолання наслідків природних ката-

строф також широко виділяються китайською стороною поряд з безоплатною гуманітарною допомогою.

- зростання самостійності провідних країн Латинської Америки на міжнародній арені, їх прагнення певною незалежнитись від зовнішнього курсу Вашингтону. Так, три латиноамериканські країни (Аргентина, Бразилія, Мексика) входять до складу G-20, яка покликана виробити новий формат міжнародної взаємодії в умовах постбіполярної системи міжнародних відносин. Разом з тим, модель взаємодії між «двома Америками», яка наразі передбачає концентрацію зусиль на регіональних проблемах, що викликає несприйняття з боку країн Латинської Америки. На сучасному етапі модернізації регіонального механізму міжнародних відносин, лідери провідних латиноамериканських країн прагнуть відігравати все більш дієву роль щодо розв'язання проблем глобального характеру: реформа ООН, Міжнародного валютного фонду, Світового банку тощо. Відсутність же механізму консультацій в межах G-20 між країнами регіону та США відносно питань глобального регулювання є додатковою детермінантою прагнення держав – лідерів Латинської Америки до самостійного та прагматичного зовнішньополітичного курсу.

Таким чином, внаслідок не зовсім ефективного зовнішньополітичного курсу США демократична адміністрація Б. Обама, яка прийшла до влади в США у січні 2009 р. зіткнулась з цілою низкою проблем на латиноамериканському напрямі, розв'язання яких ще більш ускладнювалось афганською та іракською кампаніями, до того ж в умовах світової фінансово–економічної кризи.

Необхідно відзначити, що перемога Б. Обама на президентських виборах у США була сприйнята латиноамериканським політичним істеблішментом досить позитивно. За твердженням І. Валлерстайна: «Праві сили тут виявилися більшою мірою мобілізовані за президентства Б. Обама, ніж за 8 років правління Дж. Буша-мол. Справа в тому, що вкрай права риторика Буша була зовсім непопулярна в Латинській Америці. Зовнішньополітичний центристський курс Б. Обама, навпаки, будучи багато в чому схожим з «політикою добросусідських відносин» Ф.Рузвельта, припускає відмову від політичної експансії стосовно країн Латинської Америки і втручання в їх внутрішньополітичні справи» [4].

Стратегія національної безпеки демократичної адміністрації Б. Обама була оприлюднена 26 травня 2010 р. [12]. СНБ адміністрації Б. Обама відрізняється від СНБ адміністрації Дж. Буша-мол. за декількома ключовими аспектами.

По-перше, в Стратегії – 2010 підкреслюється особлива роль «м'якої сили» для досягнення глобального лідерства США (дипломатія, співпраця, міжнародно–правове врегулювання), ліберальна сутність (визнання множинності центрів сили, підтримка ліберально–демократичних реформ в інших державах, активізація міжнародних організацій, посилення політичної ролі держав, що розвиваються) і привабливість за морально–ціннісними орієнтирам (права людини) [12, с. 27].

По-друге, у новому документі немає згадок про односторонні превентивні силові дії, які проводяться без вагомих доказів про грозу і відповідних рішень міжнародних організацій [12, с. 31]. Так, у Стратегії-2002 і Стратегії-2006 прямо проголошувалося, що США «не виключають використання сили до того, як сталася атака, навіть якщо залишиться невизначеність про час і місце ворожого нападу. Коли наслідки нападу з використанням зброї масового знищення є потенційно значної руйнівної сили, ми не можемо дозволити собі залишатися бездіяльними, до моменту коли небезпеки матеріалізуються» [13, с. 23].

По-третє, у стратегії Б. Обама підкреслюється необхідність спільних дій держав у рамках міжнародного права і посилення зв'язку з цим ролі дипломатії. У документі наголошується, що жодна нація не може поодиноці взяти на себе тягар врегулювання зброй-

них конфліктів, що відбуваються в світі. «З цією метою ми зробимо новий акцент на стримуванні і запобіганні шляхом дипломатичних дій ... Але якщо для відповіді на загрозу будуть потрібні міжнародні сили для збереження миру, ми будемо працювати разом з міжнародними партнерами» [12, с. 47-48].

Нарешті, Стратегія-2010 робить особливий акцент на використанні потенціалу міжнародних організацій для вирішення найбільш складних світових проблем. Разом з тим, у Стратегії-2010 при перерахуванні найбільш важливих міжнародних організацій НАТО (регіональна організація) відводиться перша роль, у той час як ООН, яка є універсальною організацією, опинилася на других ролях [12, с. 40].

Необхідно відзначити, що крім своїх традиційних союзників, головним чином, по лінії НАТО, а також у Східній та Південно-Східній Азії (причому Ізраїль формально не названий в якості союзника) і Північній Америці, США мають намір розбудовувати партнерські відносини з такими державами, як Китай, Індія (ці дві країни названі на першому місці в розділі про співпрацю з «іншими центрами впливу»), Росія (їй відведено друге місце), а також з Бразилією, ПАР, Індонезією, як з країнами, які динамічно нарощують міць. Як підкреслюється в Стратегії-2010, ці відносини будуть враховувати взаємозалежність у сучасному світі і не повинні будуватися за принципом гри з «нульовою сумою» [13, с. 13]. По суті за цим стоїть визнання зростання впливу держав, що мають динамічні економіки.

17-19 квітня 2009 р. у Тринідад і Тобаго відбувся 5-й саміт Америк, на якому були присутні глави держав і урядів 34 країн Західної півкулі. Протягом роботи саміту президент США Б. Обама проголосив нову модель американського зовнішньополітичного курсу щодо країн Латинської Америки, основні положення якого передбачають: «рівноправне співробітництво» і готовність до діалогу з усіма країнами регіону, включаючи найбільш давніх і непримиренних опонентів. Визнавши, що у минулому Вашингтон робив помилки у своїй регіональній політиці, Б. Обама заявив: «Я приїхав сюди не для того, щоб сперечатися про минуле, а для того, щоб говорити про майбутнє» [14].

Продовженням започаткованого діалогу у форматі «двох Америк» стало дипломатичне турне президента США Б. Обама країнами Латинської Америки у березні 2011 р. Першим пунктом призначення стала Бразилія, далі Чилі та Сальвадор. Аналіз результатів візиту американського лідера до країн латиноамериканського регіону засвідчив, що зовнішня політика США зазнала кардинальних змін, головною серед яких є диференціація підходів до країн Латинської Америки. Сам політико-державницький простір регіону перестав сприйматися Вашингтоном як єдине ціле. Зокрема порядок денний переговорів з Бразилією та Чилі не мав нічого спільного з питаннями які обговорювались у Сальвадорі. Таким чином, дії адміністрації демократів засвідчили застосування різних підходів до країн та груп країн Латинської Америки, що є віддзеркаленням політичного та соціально-економічного різномайття регіону й прагненням прагматизувати зовнішньополітичну стратегію США. Ілюстрацією необхідності вироблення більш ефективної моделі взаємодії з країнами Латинської Америки у нових умовах засвідчило і голосування у РБ ООН щодо резолюції, яка санкціонує силові дії коаліції західних країн відносно Лівії. Так, Бразилія спільно з КНР, Індією, РФ і Німеччиною утрималась при голосуванні. Показовим є той факт, що візит президента США Б. Обама до країн Латинської Америки відбувався на тлі початку військової операції проти режиму лівійського лідера М. Каддафі.

17 вересня 2013 р. відбулася безпрецедентна подія в історії взаємин США з латиноамериканськими країнами: президент Бразилії Д. Руссефф оголосила про рішення відкласти на невизначений термін візит до Вашингтона, намічений на кінець жовтня. Особливої гостроти ситуації додає те, що зустріч Б. Обама і Д. Руссефф повинна була

пройти у форматі державного візиту, що супроводжується особливим церемоніалом, урочистим обідом у Білому домі та іншими почестями, яких удостоюються в Сполучених Штатах Америки лише окремі лідерів іноземних держав. Досить сказати, що це був єдиний захід такого роду, запланований на 2013 р.

Рішення президента Бразилії Д. Руссефф було прийнято після того як з'ясувалося, що Агентство національної безпеки США прослуховувало телефонні розмови і мало доступ до електронного листування президента Бразилії та інших провідних політиків, шпигувало за найбільшою нафтовою компанією Бразилії «Петробрас», а також мало доступ до персональних даних пересічних бразильців. Про факти шпигунства стало відомо з документів, наданих колишнім співробітником американських спецслужб Е. Сноуденом. Д. Руссефф зажадала від Б. Обама письмових пояснень, публічних вибачень і гарантій того, що подібна практика буде припинена. У відповідь Б. Обама заявив, що він з розумінням ставиться до занепокоєння бразильських колег і пообіцяв провести ревізію діяльності американських спецслужб [15].

Висновки. Наразі зовнішньополітична стратегія США на латиноамериканському напрямі потребує інноваційних підходів, які б враховували зростання прагнення країн лідерів регіону відігравати більш дієву роль не лише на регіональному, але і глобальному рівні; вироблення «гнучких» підходів до відносин з різними країнами регіону, що дозволило б максимізувати результати взаємодії і у різних сферах (політичній, економічній, військовій тощо).

Список використаної літератури

1. Monroe Doctrine // [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.loc.gov/rr/program/bib/ourdocs/Monroe.html>. – Title from a screen.
2. The National Security Strategy of the United States of America. September 2002 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>. – Title from a screen.
3. Латинская Америка в современной мировой политике. – Под ред. Давыдова В. М. – М. : Наука, 2009. – 581 с.
4. Валлерстайн И. Перевороты в Латинской Америке: администрации Дж. Буша и Б. Обамы // [Электронный ресурс] // Журнал Политические изменения в Латинской Америке – 2010. – № 7 – Режим доступа: <https://sites.google.com/site/latinoamerikanistika/arhiv-nomerov/2010>. – Название с экрана.
5. Окунева Л. «Левый поворот» и демократия в Латинской Америке // [Электронный ресурс] // журнал «Международные процессы» Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/nineteenth/005.htm> – Название с экрана.
6. Кузеванов И. Обама и Латинская Америка. Очередное разочарование или задел на будущее? // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.chaskor.ru/article/obama_i_latinskaya_amerika_24473. – Название с экрана.
7. Хаким П. Китай и США в Латинской Америке: кто выигрывает? // [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://inosmi.ru/world/20130801/211497183.html>. – Название с экрана.
8. Sabatini, Ch. China's geostrategic designs on Latin America / Ch. Sabatini [Electronic resource] // Fox News. – Access mode: <http://latino.foxnews.com/latino/news/2012/01/27/christopher-sabatini-chinas-geostrategic-designs-on-latin-america>. – Title from a screen.
9. Statement of General Bantz J. Craddock, Commander, United States Army, House Armed Services Committee [Electronic resource] // Congressional Testimony. – Access mode: <http://usregsec.sdsu.edu/docs/GeneralCraddockMarch2006.pdf>. – Title from a screen.

10. Резников И. В. Основные подходы к деятельности КНР в Латинской Америке // Журнал Международного права и международных отношений. – 2013. – № 2 // Режим доступа: <http://evolutio.info/content/view/2059/232>. – Название с экрана.
11. Chu Jiwang. Impressions of Argentina // China Pictorial. – January, 2013. – Vol. 775. – P. 56-57.
12. National Security Strategy of the United States. Washington, May 2010 – 60 p. [Electronic resource] //– Access mode: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf. – Title from a screen.
13. National Security Strategy of the United States. Washington, 2006. – 54 p. [Electronic resource] // Access mode: <http://www.presidentialrhetoric.com/speeches/nss2006.pdf>. – Title from a screen.
14. Remarks by the President at the Summit of the Americas opening Ceremony. [Electronic resource] // Access mode: http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-by-the-President-at-the-Summit-of-the-Americas-Opening-Ceremony. – Title from a screen.
15. Шишков А.С. Отношения между Бразилией и США переживают кризис // Режим доступа: http://www.riss.ru/analitika/2074-otnosheniya-mezhdu-braziliej-i-ssha-perezhivayut-krizis#.UwRRJoX_jcI. – Название с экрана.

LATIN AMERICAN VECTOR OF THE FOREIGN POLICY STRATEGY OF THE US PRESIDENTS BARACK OBAMA AND BUSH JR. ADMINISTRATION

Shevchuk O. V.

Doctor of Politology, Professor, Dean on the Faculty of Political Science of Petro Mohyla Black Sea State University.

Abstract. *The principles of relations between the United States and Latin America were established more than 190 years ago with the Monroe Doctrine, which was proclaimed on December 2, 1823.*

The relationship of «two Americas» by presidency of J. Bush Jr. was characterized by ineffective, which was due to the fact that after the terrorist attacks September 11, 2001 Washington first of all considered this region in the light of the fight against international terrorism. Basic document of American foreign policy by George W. Bush Jr. was «National Security Strategy» that was published on September 20, 2002.

National Security Strategy of the Barack Obama democratic administration was published on May 26, 2010. NSS of Obama administration is different from the NSS of George W. Bush Jr. administration in several key areas.

Firstly, the Strategy-2010 emphasizes the special role of «soft power» to achieve global leadership of the United States.

Secondly, the new document does not mention about unilateral preventive power action that hold without hard evidence of the danger and the relevant decisions of international organizations.

Thirdly, the Obama's strategy underlines the need of states joint action under international law and the role of diplomacy strengthening in this regard.

Finally, the Strategy-2010 points to the use of the international organizations capacity to address the most complex global problems.

Currently, the United States foreign policy strategy on Latin American direction requires innovative approaches that takes into account the growth of the desire of the region leaders to play a more effective role not only regionally but also globally; development of «flexible» ap-

proach to relations with various countries in the region, which would maximize the results of the interaction in various spheres (political, economic, military, etc.).

Key words: *foreign policy strategy, national interests, Latin American region, the Republican and Democratic administration.*

Referances

1. Monroe Doctrine // [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.loc.gov/rr/program/bib/ourdocs/Monroe.html>. – Title from a screen.
2. The National Security Strategy of the United States of America. September 2002 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>. – Title from a screen.
3. Latinskaya Amerika v sovremennoj mirovoj politike. Pod red. Davydova V. M. – M. : Nauka, 2009. – 581 s.
4. Vallerstajin I. Perevoroty v Latinskoj Amerike: administracii Dzh. Busha i B. Obamy // [Electronic resource] // Zhurnal Politicheskie izmeneniya v Latinskoj Amerike. – 2010. – № 7. – Rezhim dostupa: <https://sites.google.com/site/latinoamerikanistika/arhiv-nomerov/2010>. – Nazvanie s ekrana.
5. Okuneva L. «Levyj povorot» i demokratiya v Latinskoj Amerike / [Electronic resource] // Zhurnal «Mezhdunarodnye processy». – Rezhim dostupa: <http://www.intertrends.ru/nineteenth/005.htm>. – Nazvanie s ekrana.
6. Kuzevanov I. Obama i Latinskaya Amerika. Ocherednoe razocharovanie ili zadel na budushhee? // [Electronic resource]. – Rezhim dostupa: http://www.chaskor.ru/article/obama_i_latinskaya_amerika_24473. – Nazvanie s ekrana.
7. Hakim P. Kitaj i SShA v Latinskoj Amerike: kto vyigryvaet? // [Electronic resource]. – Rezhim dostupa: <http://inosmi.ru/world/20130801/211497183.html>. – Nazvanie s ekrana.
8. Sabatini, Ch. China's geostrategic designs on Latin America / Ch. Sabatini [Electronic resource] // Fox News. – Access mode: <http://latino.foxnews.com/latino/news/2012/01/27/christopher-sabatini-chinas-geostrategic-designs-on-latin-america>. – Title from a screen.
9. Statement of General Bantz J. Craddock, Commander, United States Army, House Armed Services Committee [Electronic resource] // Congressional Testimony. – Access mode: <http://usregsec.sdsu.edu/docs/GeneralCraddockMarch2006.pdf>. – Title from a screen.
10. Reznikov I.V. Osnovnye podxody k deyatel'nosti KNR v Latinskoj Amerike // Zhurnal Mezhdunarodnogo prava i mezhdunarodnyx otnoshenij. – 2013. – № 2 // Rezhim dostupa: <http://evolutio.info/content/view/2059/232>. – Nazvanie s ekrana.
11. Chu Jiwang. Impressions of Argentina // China Pictorial. – January, 2013. – Vol. 775. – P. 56-57.
12. National Security Strategy of the United States. Washington, May 2010 – 60 p. [Electronic resource] // – Access mode: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf. – Title from a screen.
13. National Security Strategy of the United States. Washington, 2006. – 54 p. [Electronic resource] // – Access mode: <http://www.presidentialrhetoric.com/speeches/nss2006.pdf>. – Title from a screen.
14. Remarks by the President at the Summit of the Americas opening Ceremony. [Electronic resource] // – Access mode: http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-by-the-President-at-the-Summit-of-the-Americas-Opening-Ceremony. – Title from a screen.
15. Shishkov A.S. Otnosheniya mezhdu Braziliiej i SShA perezhivayut krizis // Rezhim dostupa: http://www.riss.ru/analitika/2074-otnosheniya-mezhdu-braziliej-i-ssha-perezhivayut-krizis#.UwRRJoX_jcI. – Title from a screen.

«ЛАТИНОАМЕРИКАНСКИЙ» ВЕКТОР ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ АДМИНИСТРАЦИЙ ПРЕЗИДЕНТОВ США ДЖ. БУША-МЛАДШЕГО И Б. ОБАМЫ

Шевчук А. В.

Доктор политических наук, профессор, декан факультета политических наук Черноморского государственного университета им. Петра Могилы.

Аннотация. *Принципы взаимоотношений между США и странами Латинской Америки были заложены более 190 лет назад Доктриной Монро, которая была провозглашена 2 декабря 1823 г.*

Отношения «двух Америк» при президенте Дж. Буша-мл. характеризовались недостаточной эффективностью, что было связано с тем, что после террористической атаки 11 сентября 2001 г. Вашингтон рассматривал регион сквозь призму борьбы с терроризмом.

Основополагающим документом внешней политики США в период президентства Дж. Буша-мл. была «Стратегия национальной безопасности», обнародованная 20 сентября 2002 г.

Стратегия национальной безопасности демократической администрации Б. Обамы была обнародована 26 мая 2010 г. СНБ администрации Б. Обамы отличается от СНБ администрации Дж. Буша-мл. по нескольким ключевым аспектам.

Во-первых, в Стратегии-2010 подчеркивается особая роль «мягкой силы» в контексте достижения глобального лидерства США.

Во-вторых, в новом документе нет упоминаний об односторонних превентивных силовых действиях, которые проводятся без веских доказательств об угрозе и соответствующих решений международных организаций.

В-третьих, в стратегии Б. Обамы подчеркивается необходимость совместных действий государств в рамках международного права и усиление в этой связи роли дипломатии.

Наконец, Стратегия-2010 делает особый акцент на использовании потенциала международных организаций для решения наиболее сложных мировых проблем.

Сейчас внешнеполитическая стратегия США на латиноамериканском направлении требует инновационных подходов, которые бы учитывали рост стремления стран лидеров региона играть более действенную роль не только на региональном, но и глобальном уровне; выработки «гибких» подходов к отношениям с различными странами региона, что позволило бы максимизировать результаты взаимодействия в разных сферах (политической, экономической, военной и т. д.).

Ключевые слова: внешнеполитическая стратегия, национальные интересы, латиноамериканский регион, республиканская и демократическая администрации.

УДК 327.659.4

ПАБЛІК РИЛЕЙШНЗ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Тихомирова Є. Б.

Доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Анотація. Проаналізовано особливості дослідницьких підходів до розвитку публік рилейшнз в сучасній Європі інформаційного суспільства. Авторка констатує, що організаційну компоненту транс'європейського інформаційного простору складає широка мережа інформаційних установ і організацій, серед яких різноманітні ПР-структури, що працюють на рівні окремих транс'європейських органів, та система ПР-агентств і ПР-відділів установ та організацій національного та транснаціонального рівня. Подано аналіз джерел, присвячених дослідженню ПР-діяльності в європейських країнах, здійснена спроба систематизувати існуючі дослідження за кількома критеріями, зокрема за загальною оцінкою соціальних комунікацій в європейському інформаційно-комунікаційному просторі; історіографічним описом досліджень розвитку ПР в Європі; за вивчення практики ПР інститутів ЄС та різних структур транс'європейського, національного й місцевого рівнів, а також громадських організацій і представників громадянського суспільства; компаративні праці, що аналізують досвід кількох або окремої європейської країни; гендерний аспект розвитку сфери комунікацій з громадськістю та емпіричні дослідження, що ґрунтуються на статистичному та соціологічному методах.

Ключові слова: зв'язки із громадськістю, європейські зв'язки із громадськістю, європейський інформаційний простір, публік рилейшнз, ПР, PR.

Постановка проблеми. Поняття «публік рилейшнз» (зв'язки з громадськістю, комунікації із громадськістю, ПР, піар) поступово стає візиткою нашої епохи, поширюючись не тільки на внутрішні процеси соціально-економічного та політико-культурного життя, але й на сферу міжнародних відносин. І якщо в першому випадку вони сприймаються як щось зрозуміле, то в другому – часто викликає сумнів і недовіру. Однак, на наш погляд, будучи важливим засобом побудови гармонійних відносин між організацією і її громадськістю, публік рилейшнз стають необхідним інструментом узгодження інтересів у будь-якій сфері життя суспільства, у тому числі й у системі міжнародних відносин. Актуальність теми обумовлена потребами дослідження різних параметрів існування різноманітних ПР-структур, що працюють на рівні окремих транс'європейських органів, та системи ПР-агентств, що функціонують в рамках європейських країн.

Мета статті – спроба заповнити пробіл в галузі дослідження напрямків вивчення європейської теорії і практики ПР-діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню ролі та місця ПР в Європі присвячено чимало праць зарубіжних вчених, проте у вітчизняній науці ця тематика презентована недостатньо. Переважають короткі описи історії виникнення ПР в європейських країнах на початку та в середині ХХ століття. Сучасний етап європейського піару фактично лише починає досліджуватися. Серед праць українських науковців особливий ін-

терес викликає публікація Питайчук Л., де досліджено розвиток ПР-індустрії в Європі в посткризовий період [1].

Основні результати дослідження. Дослідженню ролі та місця ПР в Європі присвячено праці зарубіжних вчених різного спрямування. Спробуємо систематизувати існуючі дослідження за кількома групами.

По-перше, до них можна віднести спроби *загальної оцінки соціальних комунікацій в європейському інформаційно-комунікаційному просторі*, прикладом якої можна вважати працю «Зв'язки з громадськістю і комунікаційний менеджмент в Європі» [2], де вказується, що США і Європа мають багато спільного, проте мають і певні відмінності, які обумовлюють специфіку зв'язків з громадськістю в окремих європейських країнах. В основі тексту книги лежить матеріал дослідження практики двадцяти шести європейських країн. У статті фахівця з Нідерландів Д. Ван Калкерен акцентувала увага на тому, що немає такого поняття, як «єдина» Європа, оскільки в ЄС налічує більш двох десятків офіційних мов, ще більше неофіційних мов, існують різні звичаї та культурні орієнтації, а також різний історичний досвід – колишні соціалістичні країни та країни західного регіону. «З огляду на ці розходження, – констатує дослідниця, – як можна пропонувати єдину європейську перспективу для зв'язків із громадськістю?» У більшості європейських країн, рідко використовується термін «суспільні відносини», тому важко говорити про єдину практику на всьому континенті. Мовні розходження, зокрема обумовлюють різні засоби масової інформації для різних мовних громад і практики взаємодії із громадськістю, яка розмовляє різними мовами. Це шкодить будь-яким спробам реалізувати однорідну практику ПР [3].

По-друге, можна виокремити дослідження досвіду застосування інформаційних та комунікаційних заходів інститутами ЄС та різними структурами транс'європейського, національного й місцевого рівнів, а також громадськими організаціями і представниками громадянського суспільства. Так, у збірнику «Соціальні комунікації в Європейському Союзі: історія, перспективи і виклики» [4] особлива увага приділена аналізу емпіричних досліджень, що оцінюють інструменти й режими, використовувані європейськими інститутами для взаємодії із громадянами, громадянським суспільством, фахівцями [5]. А Т. Моріс і С. Голдсвореті у монографії «Зв'язки із громадськістю для нової Європи» акцентують увагу на тому, що отримання новими європейськими ринками значних іноземних інвестицій, вихід європейських компаній на світовий ринок та поява нових великих європейських брендів потребують сильної підтримки трансграничного публік рилейшнз [6].

По-третє, досить ґрунтовний *історіографічний опис досліджень проблем розвитку ПР в Європі* здійснила іспанська дослідниця Н. Родрігес Сальцедо. Вона зробила висновок, що вивчення історії ПР в європейському контексті дозволило вченим поставити під сумнів виключність американського трактування комунікацій з громадськістю, оскільки європейська історія може дозволити розглядати їх в іншому контексті. Дослідниця вважає, що особливий інтерес має вивчення проблем розвитку публік рилейшнз у Великобританії, Італії, Франції та Німеччині, становлять особливий інтерес, а перші, відносно повні дослідження європейського ПР, стали появлятися на рубежі ХХ-ХХІ століття [7].

По-четверте, дослідження європейського контексту розвитку ПР викликало *низку праць порівняльного характеру*. Зокрема, австрійський дослідник К. Нессманн, аналізуючи подібність і розходження теоретичного й практичного ПР у Європі та США, проводить огляд історичного розвитку й сучасного стану зв'язків із громадськістю у Західній Європі на прикладі переважно німецькомовних країн – Австрії й Німеччини. Він звертає увагу, що культурні розходження існують не лише між континентами, але і усередині Єв-

ропи. Спираючись на аналіз документів, представлених на конференціях у Європі, вчений показує, що сучасні дослідження мають тенденцію концентруватися на симетричних моделях комунікації [8; 9].

Проблемні дослідження порівняльного характеру були проведені і на прикладі двох інших європейських країн – Німеччини та Нідерландів, які мають добре налагоджену систему практики здійснення зв'язків з громадськістю і професійної підготовки спеціалістів у цій галузі. Порівнюючи розвиток і сучасні тенденції в ПР-досліджень у цих країнах, дослідники проаналізували всі кандидатські дисертації з проблем суспільних комунікацій від 1995-2000 рр. (Німеччина) і 1990-2000 рр. (Нідерланди). Результати цього дослідження підкреслюють необхідність покращення дослідницької ситуації в країнах Європи. Для поліпшення якості ПР-досліджень, на думку науковців, важливі дві речі, у першу чергу, необхідно більш тісне співробітництво між науковцями, а, по-друге, ПР-практики повинні активніше включатися в науково-дослідницьку діяльність і демонструвати свою готовність до співробітництва в науково-дослідних проектах [10].

По-п'яте, серед європейських дослідницьких спроб виокремлюються праці, присвячені аналізу *історії та практики окремих національних шкіл ПР*. Прикладом цього напрямку досліджень є праця, присвячена історії і розвитку комунікацій з громадськістю в Італії. Так, К. Валентині констатує, що, незважаючи на міжнародну кризу, італійський ПР, здається цілком здоровим. В останні кілька років про зв'язки з громадськістю більш поінформованими стали приватні і громадські організації, які підвищили і позитивно сприйняття ПР. Проте, більш актуальним і важливим має стати те, щоб академічні й професійні співтовариства відчули консолідацію професії за рахунок кращої кваліфікації, стандартизації й професіоналізації як украй важливих компонентів в умовах глобалізації. До основних тенденцій сучасної італійської ПР-практики дослідник відносить:

1. Потреби в більшій спеціалізації у конкретних галузях або сферах діяльності та в сполученні інноваційної і творчої діяльності, здатної пропонувати персоналізовані й оригінальні рішення для клієнтів.

2. Зростаюче значення соціальних медіа-комунікацій, що входить у трійку пріоритетів на найближчі роки: практики зі зв'язків із громадськістю й керівники різних приватних і громадських організацій активно використовують соціальні медіа, чітко розуміючи потенціал віртуальних комунікацій та їхні недоліки, пов'язані з контролем вірогідності й точності постачальників інформації. Проте, моніторинг, контроль і оцінку впливу соціальних медіа як і раніше проблемою для більшості італійських організацій.

3. Розвиток більшої професіоналізації й структурованості урядових зв'язків із громадськістю, оскільки державні службовці покликані сьогодні грати більш діалогічну роль у суспільстві шляхом сприяння й заохочення участі й зацікавленості громадянської участі у своїх рішеннях [11].

По-шосте, у вивченні європейського піару окрему ланку займає «типово» американський напрямок ПР-досліджень – *гендерний аспект розвитку сфери комунікацій з громадськістю*, оскільки проблема включення жінок в систему комунікацій з громадськістю донедавна вивчалася в основному американськими вченими, які показали, що жінки, більш імовірно, сприймають себе як технічного виконавця, тоді як чоловіки виконують переважно контрольні та менеджерські функції. Можливо тому EUPRERA у 2009 - 2011 р. було запропоновано проект, спрямований на вивчення ролі жінок у комунікаціях з громадськістю в європейському контексті. Метою цього проекту стали розробка профілю жінок, що працюють у сфері зв'язків із громадськістю в Європі, у тому числі демографічного й профілю зайнятості жінок-практиків і педагогів; порівняльний аналіз європей-

ського піару з іншими країнами з гендерної точки зору; виявлення проблем жінок-практиків і викладачів у ПР-діяльності в Європі; обговорення конкретних змінних, які впливають на роботу жінок у ПР-сфері кожної країни тощо [12].

У рамках проекту було передбачено вирішення таких завдань: з'ясування масштабів жіночої участі у професії, чому жінки йдуть у піар та їхні очікування: проблеми й можливості для жінок у цій галузі, як розвивається кар'єра жінок й який професійних рівнів вони досягають; як жінки дивляться в майбутнє піару, як запланують робити кар'єру. Зокрема, у 2011р. було виявлено, що у багатьох країнах, більшість людей, зайнятих у сфері зв'язків із громадськістю, – жінки. Так, у Великобританії 64% зайнятих тут (із приблизно 61 600 практикуючих) – жінки. Проте, це дослідження виявило, що такої переваги не має на рівні директорів компаній або рівні партнерів. Жінки також домінують в академічних програмах і серед студентів, і серед викладачів, що дозволяє прогнозувати, що жінки будуть складати більшість в галузі і у майбутньому. Після завершення проекту і побудови профілю жінок, що працюють в ПР, його профіль можна буде використовувати для порівняння з неєвропейськими країнами, такими як США [13].

І, нарешті, по-сьоме, окремий напрямок вивчення європейського піару мають *емпіричні дослідження*. Як зазначають фахівці, з початку 21-го століття різко змінилися медийні світи. «Глобальна економічна криза, стагнація в розвинених країнах і ріст на ринках, що розвиваються, ріст цифрових і соціальних каналів комунікації й фрагментація основних новинних агентств – ці зміни висунули нові погрози, і відкрили нові можливості, для бізнесу у сфері зв'язків із громадськістю» [15]. В умовах кризи на ринку ПР-діяльності мали місце певні зміни, однак думки провідних спеціалістів зі зв'язків із громадськістю про те, як саме важка фінансова ситуація впливає на ринок ПР-комунікацій, розійшлися. Найбільш песимістичну точку зору на розвиток подій виражали власники агентств Великобританії й Ірландії. Тоді вони прогнозували зниження росту ринку ПР-послуг до 20% [14].

Як свідчать дані Holmes Report & ICCO 2014 р., міжнародна ПР-індустрія зросла до 11% у 2013 р. порівняно з 8% у 2012 і 2011 рр., подолавши вперше двозначний бар'єр після кризових років, зокрема, 2008 р. У Всесвітній доповіді було проранжировано 250 найбільших ПР-фірм світу. У першій десятці лише 3 європейських [15]. Продовження потрясінь в єврозоні й прихильність уряду Великобританії до твердої економії обумовило, схоже, що складні економічні часи, що мали місце в Західній Європі протягом 2012 р., будуть продовжуватися протягом деякого часу в майбутньому. Проте на ПР-ринках Великобританії і Західної Європи появилися інноваційні послуги, що стали грати важливу роль у формуванні брендінгу, незалежно від більше широкого економічного контексту [15].

Мають певний інтерес і спроби оцінити європейські перспективи ПР представники бізнесу, при чому не лише європейського, але й інших країн і регіонів. Саме тому європейський практик з міжнародного піару Я. Босетта звертає увагу на те, що досить багато американських компаній цікавляться роботою піар-фірм в Європі, оскільки прагнуть спрямовувати свій бізнес на цей континент. Вона радить враховувати п'ять основних моментів: по-перше, познайомитися з Європою, визначивши, які країни мають важливе значення для потреб бізнес-цілей. Якщо їх більше одної і бюджет не дозволяє починати одночасно у всіх, рекомендує починати з кількох ринків, маючи на увазі, що Європа є вкрай неоднорідною, окремі країни користуються кількома мовами, мають різні культури і менталітет. По-друге, вважає вона, варто зрозуміти особливості європейської системи ЗМІ, зокрема статистичні параметри поширення ЗМІ, можливість проплачених публікацій в окремих країнах Європи, той факт, що, хоча, Facebook, Twitter і LinkedIn поширені на всій терито-

рії європейського регіону, багато європейських країн мають соціальні медіа-канали, такі як Xing і Viadeo. По-третє, Я. Босетта пропонує довідатися, як саме ПР працює в Європі, як прийнято готувати новини, які мовні особливості вони мають у різних ЗМІ і різних регіонах. По-четверте, вона рекомендує поінтересуватися, що цікавить європейських журналістів, звертаючи увагу, що європейські журналісти приділяють пріоритетну увагу європейській / місцевій (наприклад, французькій, німецькій і т. д.) історій. Проте, вони, без сумніву, хочуть довідатися і про США, і про компанії, що прагнуть вийти на ринок в Європу. І, нарешті, Я. Босетта пропонує установити тимчасові рамки в плані цілей для ПР у Європі й регулярно переглядати його. Вони можуть включати те, що працює або не працює на європейському ринку, а, виходячи з цього й адаптувати цей план. «Величезною помилкою, зазначає піармен, було б думати, що робити ПР в Європі є лише питанням перекладу контенту на різні мови. Варто дійсно зрозуміти місцевий ландшафт, його потреби й адаптуватися до [16].

Для адаптації українських компаній до європейського ринку загалом, і, зокрема, європейського ринку ПР, європейськими практиками в рамках Української Асоціації зі зв'язків з громадськістю (UAPR) був ініційований та організований «Європейський PR-Конгрес», який проводиться щорічно з 2006 р. Він об'єднує більш 200 фахівців у сфері ПР з України і країн Східної і Центральної Європи, представників бізнес-сектору, державних структур, ЗМІ та громадських організацій, зацікавлених у розвитку сфери ПР. Щороку на цей форум збираються європейські фахівці, «щоб обмінятися досвідом і знаннями, обговорити нові тенденції галузі, оцінити перспективи та напрямки розвитку ПР-ринку». Серед тем Конгресу: «РРибуткова повага. Як репутацію компанії конвертувати в гроші?», «Власник доброго імені, або Кому належить репутація компанії», «Яким чином змінюються комунікації в умовах тотальної недовіри?», «Комунікації в економічних умовах: ризики, можливості, інструменти», «Комунікації, націлені на результат: як public relations можуть вирішувати бізнес-завдання», «Управління репутаційні ризики та розробка антикризових стратегій», «Створення історій: як перемогти у боротьбі за увагу аудиторії» [17].

Отже, європейський ПР дедалі більше привертає увагу як теоретиків, так і практиків, які не лише узальгальнують регіональний досвід, але і допомагають адаптувати його до специфічних умов, культури та менталітету європейського інформаційного простору. Такого роду дослідження корисні не лише для самих європейців, але і для представників різних національних шкіл ПР та бізнес-структур різних країн. Перспективи подальшого дослідження європейського піару, на наш погляд, пов'язані сьогодні з вивченням досвіду окремих європейських країн та можливостями його адаптації до умов України.

Список використаної літератури

1. Питайчук Л. PR-індустрія в Європі в посткризовий період // Віче, № 12, червень 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2607/>.
2. Van Ruler B., Vercic D. (ed.). Public relations and communication management in Europe: A nation-by-nation introduction to public relations theory and practice. – Walter de Gruyter, 2004. – 502 p.
3. Janette van Kalker. Is there such a thing as European public relations? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prconversations.com/index.php/2010/10/is-there-such-a-thing-as-european-public-relations/>.
4. Public Communication in the European Union: History, Perspectives and Challenges, Edited by Chiara Valentini and Giorgia Nesti. Cambridge Scholars Publishing, 2010. – 419 c.
5. Public Communication in the European Union: History, Perspectives and Challenges, Ed-

- ited by Chiara Valentini and Giorgia Nesti. Cambridge Scholars Publishing, 2010. – 419 с.
6. Trevor Morris, Simon Goldsworthy. Public relations for the new Europe Palgrave Macmillan, 2008. – 246 с.
  7. Rodríguez Salcedo Natalia. Mapping Public Relations in Europe: Writing National Histories against the US Paradigm *Comunicación y Sociedad*, Vol. XXV, №. 2, 2012. – P. 331-374.
  8. Nessmann K. Public relations in Europe: a comparison with the United States // *Public Relations Review*. – 1995. – Т. 21. – № 2. – С. 151-160.
  9. Nessmann K. The origins and development of public relations in Germany and Austria // *Perspectives on public relations research*. – 2000. – С. 211-225.
  10. Raupp J., Van Ruler B. Trends in public relations and communication management research: A comparison between Germany and The Netherlands // *Journal of Communication Management*. – 2006. – Т. 10. – № 1. – С. 18-26.
  11. Valentini C. Italian public relations in a changing world: Historical overview, current questions and future challenges. – *PRism* 6 (2), 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://praxis.massey.ac.nz/prism_on-line_journ.html.
  12. Women in Public Relations in Europe: From. Where to Where [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euprera.org/?p=80>.
  13. Holms Poll. 10-Ways-To-Design-The-PR-Agency-Of-The-Future [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.holmesreport.com/featurestories-info/13365/10-Ways-To-Design-The-PR-Agency-Of-The-Future.aspx>.
  14. PR-рынок перераспределится [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://adindex.ru/news/archive_2005_2008/organizer/6965.phtml.
  15. Sudhaman Arun. Global PR Industry Growth Surges To 11% in 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldreport.holmesreport.com>.
  16. Thinking about PR in Europe? Five considerations before you board that flight... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.lewispr.com/2011/09/european-pr.html>.
  17. Європейський PR-Конгрес [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://uapr.com.ua/ua>.

PUBLIC RELATIONS IN EUROPEAN INFORMATION SPACE

Тухомырова Е.

PhD in political science, professor, Head of the International Information Department Lesya Ukrainka Eastern European National University.

Abstract. *Analyzed research approaches to the development of public relations in modern Europe. The author states that the organizational component of the trans-European information space is a wide network of information institutions and organizations, including a variety of PR-structures that are running on separate trans-European bodies and the PR-system and PR – agencies, the departments of institutions and organizations of national and transnational level. The analysis of sources devoted to the study of PR- activities European countries , made an attempt to systematize the existing studies on several criteria , such as the overall evaluation of social communications in the European information – communication space; historiographical description of PR research in Europe; for studying practice of PR institution EU and different structures of trans-European , national and local levels, as well as non-governmental organizations and representatives of civil society; comparative work that analyzes the experience of a few or a single European country; the gender dimension of development in communications*

with the public and empirical studies that based on statistical and sociological methods.

Key words: *public relations, European PR, European information space, PR, PR.*

Referances

1. Pitajchuk L. PR-industrija v Evropi v postkrizovij period // Viche, № 12, cherven' 2011 [Elektronic resource]. – Rezhim dostupu: <http://www.viche.info/journal/2607/>.
2. Van Ruler B., Vercic D. (ed.). Public relations and communication management in Europe: A nation-by-nation introduction to public relations theory and practice. – Walter de Gruyter, 2004. – 502 r.
3. Janette van Kalker. Is there such a thing as European public relations? [Elektronic resource]. – Rezhim dostupu: <http://www.pconversations.com/index.php/2010/10/is-there-such-a-thing-as-european-public-relations/>.
4. Public Communication in the European Union: History, Perspectives and Challenges, Edited by Chiara Valentini and Giorgia Nesti. Cambridge Scholars Publishing, 2010. – 419 s.
5. Public Communication in the European Union: History, Perspectives and Challenges, Edited by Chiara Valentini and Giorgia Nesti. Cambridge Scholars Publishing, 2010. – 419 s.
6. Trevor Morris, Simon Goldsworthy. Public relations for the new Europe Palgrave Macmillan, 2008. – 246 s.
7. Rodríguez Salcedo Natalia. Mapping Public Relations in Europe: Writing National Histories against the US Paradigm. Comunicación y Sociedad, Vol. XXV, №. 2, 2012. – R. 331-374.
8. Nessmann K. Public relations in Europe: a comparison with the United States //Public Relations Review. – 1995. – T. 21. – № 2. – S. 151-160.
9. Nessmann K. The origins and development of public relations in Germany and Austria //Perspectives on public relations research. – 2000. – S. 211-225.
10. Raupp J., Van Ruler B. Trends in public relations and communication management research: A comparison between Germany and The Netherlands //Journal of Communication Management. – 2006. – T. 10. – № 1. – S. 18-26.
11. Valentini C. Italian public relations in a changing world: Historical overview, current questions and future challenges. – PRism 6 (2), 2009. [Elektronic resource]. – Rezhim dostupu: http://praxis.massey.ac.nz/prism_online_journ.html.
12. Women in Public Relations in Europe: From. Where to Where [Elektronic resource]. – Rezhim dostupu : <http://www.euprera.org/?p=80>.
13. Holms Poll. 10-Ways-To-Design-The-PR-Agency-Of-The-Future [Elektronic resource]. – Rezhim dostupu: <http://www.holmesreport.com/featurestories-info/13365/10-Ways-To-Design-The-PR-Agency-Of-The-Future.aspx>.
14. PR-rynok pereraspredelitsja [Elektronic resource]. – Rezhim dostupu: http://adindex.ru/news/archive_2005_2_008/organizer/6965.phtml.
15. Sudhaman Arun. Global PR Industry Growth Surges To 11% in 2013 [Elektronic resource]. – Rezhim dostupu: <http://worldreport.holmesreport.com>.
16. Thinking about PR in Europe? Five considerations before you board that flight [Elektronic resource]. – Rezhim dostupu: <http://blog.lewispr.com/2011/09/european-pr.html>.
17. Європеїс'кї PR-Конгрес [Elektronic resource]. – Rezhim dostupu: <http://uapr.com.ua/ua>.

ПАБЛИК РИЛЕЙШНЗ В ЕВРОПЕЙСКОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Тихомирова Е. Б.

Доктор политических наук, профессор, заведующая кафедрой международной информации Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки.

Аннотация. Проанализированы особенности исследовательских подходов к развитию публичных отношений в современной Европе. Автор констатирует, что организационную компоненту трансевропейского информационного пространства составляет широкая сеть информационных учреждений и организаций, среди которых разнообразные PR-структуры, которые работают в отдельных трансевропейских органах, и система PR-агентств и PR-отделов учреждений и организаций национального и транснационального уровня. Представлен анализ источников, посвященных исследованию PR-деятельности в европейских странах, осуществлена попытка систематизировать существующие ис-

следования по нескольким критериям, в частности за общей оценкой социальных коммуникаций в европейском информационно-коммуникационном пространстве; историографическим описанием исследований развития ПР в Европе; за изучение практики ПР институтов ЕС и разных структур трансъевропейского, национального и местного уровней, а также общественных организаций и представителей гражданского общества; компаративные работы, которые анализируют опыт нескольких или отдельной европейской страны; гендерный аспект развития сферы коммуникаций с общественностью и эмпирические исследования, которые грунтуются на статистическом и социологическом методах.

Ключевые слова: *связи с общественностью, европейские связи с общественностью, европейское информационное пространство, пabлiк рилейшнз, ПР, PR.*

УДК 00000

БЕЗПЕКОВЕ СЬОГОДЕННЯ ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Чекаленко Л. Д.

Доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС України.

Васильєва М. О.

Кандидат політичних наук, викладач Дипломатичної академії України при МЗС України.

Анотація. *В умовах кризової ситуації в системі європейської і світової безпеки, а також кризи європростору досліджується сучасний стан європейської політики безпеки та перспективи євроінтеграційного розвитку України. Переформатування системи міжнародних відносин принесло різке поглиблення нестабільності і нестійкості світового порядку. На наших очах руйнуються впливові усталені схеми взаємозалежності і союзів держав, хитається система суверенітету, зростає прірва між розпорядниками міжнародного буття та іншими не такими могутніми суб'єктами міжнародного права. Небезпеку в Європі спричинюють політична нестабільність і непередбачуваність розвитку подій, поглиблення стратифікації держав з різним життєвим рівнем, екологічні катастрофи, міжетнічні конфлікти, тероризм, некерованість міграційних процесів, інтернаціоналізація кримінальних структур, загроза ззовні.*

Ключові слова: *ЄС, загрози, нестабільність, система безпеки, Спільна зовнішня та безпекова політика, Спільна європейська зовнішня та оборонна політика, Україна.*

Постановка проблеми. Переформатування системи міжнародних відносин принесло різке поглиблення нестабільності і нестійкості світового порядку. На наших очах руйнуються впливові усталені схеми взаємозалежності і союзів держав, хитається система суверенітету, зростає прірва між розпорядниками міжнародного буття та іншими не такими могутніми суб'єктами міжнародного права. Небезпеку в Європі спричинюють політична нестабільність і непередбачуваність розвитку подій, поглиблення стратифікації держав з різним життєвим рівнем, екологічні катастрофи, міжетнічні конфлікти, тероризм, некерованість міграційних процесів, інтернаціоналізація кримінальних структур, загроза ззовні.

У нових умовах Україні все важче долати перепони в реалізації зовнішньополітичних устремлінь, забезпечувати національні інтереси, пристосовуватися до оновленої системи міжнародних відносин. Цей процес ускладнюється й тим, що найближчі європейські сусіди значно випередили нас і спостерігають за Україною з євроінтеграційного і євроатлантичного поглядів сучасної Європи.

Мета статті полягає у вивченні механізмів протистояння сучасним загрозам європейській інтеграції, а також участі України в реалізації згаданих безпекових схем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання виходу з економічної й організаційної кризи ЄС цікавлять багатьох вітчизняних дослідників. Про європейські проблеми політичного та економічного характеру йдеться в розробках Є. Є. Камінського [1], В. В. Копійки [2], В. А. Манжоли [3] та ін. Як зазначав професор Є. Камінський, «...експеримент, спрямований на швидке здійснення ринкових реформ і демократизації за євроамериканськими принципами, зазнав цілої низки провалів у нашій державі. Замість ринкових

відносин у більшості випадків спостерігалось домінування фінансово-економічних та енергетичних кланів і тіньової економіки, замість демократії – засилля тих же кланів, відсутність верховенства закону в поєднанні з крахом ідеї громадянського суспільства» [1, с. 4].

Основні результати дослідження. Не зупиняючись на широкому переліку новітніх і застарілих нерозв'язаних проблем зовнішньополітичної і безпекової площини, нагадаємо перш за все про відсутність законодавчо закріпленої політичної стратегії розвитку держави. Відсутність зовнішньополітичної стратегії гальмує складові державної політики, заважає визначенню місця і ролі Української держави в оновленій парадигмі міжнародних відносин, перешкоджає розробці відповідних схем захисту. Це призводить у тому числі і до перетворення держави на постійного реципієнта чужорідних ідей і концепцій, які періодично реалізуються в Україні, але доволі часто – не в державних національних інтересах. Відповідна стратегія сприятиме визначенню стратегічних партнерів України, які б стали гарантами нашої безпеки, нашого захисту, а отже і розвитку. Саме на захист і підтримку стратегічних партнерів (і щодо посування в європейські структури) розраховують держави середньої ланки, що доводить світовий досвід. При цьому існують можливості використання прийнятних схем просування партнерського співробітництва до рівня стратегічного партнерства з відповідними гарантіями з боку партнерів.

Недосконалість механізмів захисту певних міжнародних структур, учасницею яких є Українська держава, їх неефективність стали однією з причин перегляду зовнішньополітичних орієнтирів нашої держави, що обрала європейський /євроатлантичний напрям. Реалії міжнародного буття диктують Україні необхідність відмови від стратегії багатовекторності і віртуальної нейтральності на чітко євроатлантичне спрямування. Із загостренням територіальних, економічних, енергетичних та багатьох інших загроз бажано мати механізми захисту на глобальному, регіональному і субрегіональному рівнях, а зміна захисних механізмів вимагає відповідної еволюції зовнішньополітичної концепції.

Яким же чином захистити себе? Вочевидь і в нових умовах зовнішньополітичні імперативи України є незмінними: вони спираються на загальновизнані норми і принципи міжнародного права, серед яких принцип визнання загальнолюдських цінностей, активної міжнародної співпраці є визначальним. Він передбачає на взаємній основі: суверенну рівність і повагу суверенітету; територіальну цілісність і непорушність кордонів; невтручання у внутрішні справи; дотримання і виконання міжнародних договорів і зобов'язань; врегулювання міжнародних спорів і конфліктів виключно мирними, політичними засобами. Меморандум про гарантії безпеки (Будапештський Меморандум, 5 грудня 1994 р.) у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї виявився декларацією, в якій Росія, Велика Британія, Франція і США обіцяють домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки ООН з метою надання допомоги Україні як державі – учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [4]. Це доволі цікавий пункт зобов'язань як з огляду на сучасну російську практику війни проти України, економічного тиску, так і з огляду на необхідне звернення до Ради Безпеки ООН. Отже, Меморандум виявився декларативним документом, заявою про наміри, що не підкріплене конкретним механізмом захисту України від територіальних зазіхань і зовнішнього втручання, і на це ми звертали увагу ще 2009 року. Чітку позицію посідає Україна і з питань необхідності реформування системи ООН, яка останнім часом втратила високу ефективність.

Водночас, за відсутністю глобального механізму захисту, ООН і сьогодні номінально є відповідальною за мир і безпеку, оскільки жоден політико-суспільний інститут світу поза цією структурою не має подібного міжнародного статусу, відповідних можливостей

при виконанні миротворчих функцій, і фінансування. Отже, ООН потребує реформування. Але, враховуючи кількість членів організації, її неоперативність, бюрократичний апарат чиновників (понад кілька тисяч осіб) тощо важко сподіватися на прогрес у цьому питанні.

Особливу роль у реалізації механізму регіональної системи безпеки, запобіганні та розв'язанні конфліктів європейського простору має відігравати Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Водночас ОБСЄ поступово втрачає важелі відповідальності за безпеку регіону, хоча має для цього необхідні механізми. На питання: чи є достатньо ефективною робота ОБСЄ, важко відповісти однозначно позитивно. Застарілі конфлікти європейського регіону набули перманентного стану, а на території СНД постійно виникають нові проблеми. ОБСЄ зосередилась переважно на моніторингу виборів, що не є основним її покликанням. Структури цієї організації вимагають оперативного реформування, а функції – відповідного перегляду.

Прийнятним був би варіант утворення системи регіонального захисту через залучення відповідного захисного механізму структур безпеки ЄС. У цій площині Україна також вже має позитивний досвід. Найважливішим принципом інтеграції військових структур України є активна співпраця Збройних Сил України та військових структур ЄС з широкого кола питань, що являють взаємний інтерес, у т. ч. питань, що не мають безпосереднього стосунку до військової сфери. Це боротьба зі стихійними лихами, надання допомоги, взаємодія з цивільними структурами, боротьба з організованою злочинністю, нелегальної міграцією, торгівлею людьми тощо. Довгостроковими пріоритетами співпраці України – ЄС є приєднання нашої держави до Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, і в цьому плані участь в оперативних формуваннях за Петербурзькими критеріями. Одним з напрямів співпраці можна розглядати реформування ЗС України у відповідності до сучасних викликів безпеці України та завдань державної програми розвитку Збройних Сил України.

Основна проблема щодо співпраці з ЄС полягає в незавершеності створення воєнної організації ЄС та невизначеності принципів взаємодії з іншими країнами не членами ЄС. Враховуючи те, що всі нові військові структури Європи базуються на використанні потенціалу НАТО (інформаційного, військового, управлінського тощо), а також і те, що нехтування цим потенціалом призведе до значного військового відставання держав Європи через економічні проблеми, Україна має у своєму співробітництві з військовими структурами ЄС спиратися на критерії подовження і поглиблення конструктивного співробітництва з НАТО в сфері забезпечення власної політики у сфері воєнної безпеки.

Враховуючи те, що безпекова складова ЄС ще не визначена, Україна могла б сподіватися тільки на захист Північноатлантичного Альянсу. Певний досвід такої орієнтації держава вже має: Україна бере активну участь у розбудові архітектури загальноєвропейської безпеки. Сприятливі перспективи в цьому напрямі визначають і закінчення конфронтації Схід – Захід, відкритість європейських структур, у тому числі і програма НАТО «Партнерство заради миру». Таким чином, Україна сама виробляє систему своєї безпеки, спираючись на набутий досвід європейських країн. Запропоновану НАТО програму ПЗМ (1996 р.) Україна сприйняла як перспективну ініціативу, що спрямована на зміцнення стабільності і безпеки в Європі поширенням відносин НАТО з країнами Центрально-Східної Європи та іншими країнами ОБСЄ. Фактично ПЗМ спрямована на поглиблення та інтенсифікацію зв'язків у цьому регіоні через практичне співробітництво. Позитивним моментом у ПЗМ є те, що вона не є єдиною для всіх країн, які співробітничать, а дає можливість кожному із партнерів розвивати взаємовідносини з НАТО. План дій містить спільно погоджені принципи і цілі. З метою забезпечення досягнення цих цілей і прин-

ципів згідно з Розділом V розробляються Щорічні Цільові плани (ЦП), які містять конкретні внутрішні заходи України та відповідні спільні заходи Україна–НАТО. У зовнішньополітичній площині Україна, враховуючи заявлену перспективну мету – членство в НАТО, продовжуватиме розвиток законодавства, спираючись на загальні принципи демократії та міжнародного права. Серед завдань в сфері економіки Україна зобов'язалася привести своє внутрішнє законодавство у відповідність до правил і процедур, прийнятих в євроатлантичному просторі. До того ж заявила про забезпечення сталого економічного зростання та істотного підвищення загального рівня життя. Ключовим елементом економічної стратегії України є забезпечення відкритості економіки відповідно до стандартів Світової організації торгівлі (СОТ).

Враховуючи європейський досвід, звертаємо увагу на те, що механізм білатерального партнерства став основою для розвитку такого ж партнерства у багатосторонньому вимірі, що в результаті призвело до формування союзів стратегічних партнерів – союзів держав. Саме на таких союзах держав вибудовується система регіональної і врешті решт глобальної безпеки. Цей досвід закріплений на практиці сусідами України. Країни Центрально-Східної Європи після розпаду Варшавського Договору шукали гарантій своєї національної незалежності. Свої устремління вони звернули до НАТО як єдиної системи безпеки, що залишилася на континенті, і доклали значних зусиль щодо розгляду їхніх кандидатур на майбутнє членство в Альянсі. Набути членства НАТО досить не просто. Для цього необхідно не тільки поділяти основні демократичні цінності, а й відповідним чином реформувати суспільство й економіку, реорганізувати армію; слід пройти кілька сходинок розвитку, набути членства і досвіду у низці системних структур.

Поточний період розвитку європейської інтеграції свідчить про безліч проблем, що намагаються долати країни ЄС. Ситуація, що склалася, змусила учасників інтеграційного процесу шукати компромісних варіантів подальшого розвитку. 13 грудня 2007 р. вони підписали Лісабонський договір про зміни до договорів про Європейський Союз, ЄС і Євратом. Цей документ увійшов в політичні дискурси як компромісний варіант певних домовленостей між прихильниками і противниками уніфікації трьох європейських складових (опор) розвитку, закладених Маастрихтським договором. До тексту Лісабонського договору не потрапили ті положення, навколо яких розгорілися жорсткі баталії. Зникло положення стосовно пріоритетності законодавства ЄС над національним законодавством країн – членів ЄС. Вочевидь саме це питання стало одним з каменів спотикання на шляху ратифікації основного закону ЄС. За нашими спостереженнями неприйняття уніфікованого законодавства може свідчити про неготовність більшості центрових країн європростору до повної відмови від суверенних засад держави.

Загрозою вбачається неготовність і неспроможність Європейського Союзу протистояти порушнику системи міжнародного права, стабільності і безпеки в Європейському регіоні, російському агресорові, який сьогодні погрожує територіальній цілісності вже всієї Європи.

Загрозами для ЄС є ціла низка проблем: відсутність власної захисної складової ЄС після делегування повноважень Західноєвропейського союзу ЄС, перехідний етап оформлення структури Європейської служби зовнішньополітичної діяльності ЄС, яка включатиме також і силові структури ЄС; загострення внутрішньополітичної ситуації в країнах ЄС у результаті економічної і політичної кризи. Центральне місце у цій сітці посідає питання зайнятості. Разом з питанням створення робочих місць впритул розглядаються питання вдосконалення системи освіти і професійної підготовки із залученням соціальних програм з метою професійної підготовки молоді.

Співвідношення національного і наднаціонального рівнів соціальної політики найбільш рельєфно проявляється у порівнянні фінансових ресурсів, які використовуються на соціальні цілі структурами ЄС і державами – членами. Питання фінансування соціальної сфери прямо ув'язується із формуванням спільного бюджету ЄС. Скільки кожна країна ЄС має сплачувати в єдину європейську казну, а скільки отримувати? Ця різниця між внесками і дотаціями поділяє членів ЄС на донорів і реципієнтів. Заможні країни все голосніше виявляють невдоволення утриманням бідних. Небезпека криється і в небажанні населення провідних країн уніфікувати соціально-економічне законодавство ЄС.

До проблемних питань необхідно додати ще одне доволі серйозне явище – загроза втрати європейськості. Кількісне зростання представників національних меншин переважно з арабського світу, що неухильно стають більшістю, розповсюдження ісламу, підміна загальнолюдських цінностей цінностями одної конфесійної гілки виявилися досить вагомими факторами на шляху європейського прогресу. Втрата національної ідентичності виявляється для багатьох етносів – творців власних держав регресом. Гасла демократії і свободи, на яких роками будувалися європейські країни, стали незрозумілими в сучасних умовах: яка свобода і від кого? Для кого демократія? Дослідження цього питання останніх років доводять зростаючу загрозу невирішеності проблеми мігрантів європейських країн. Саме по відношенню до останньої хвилі імміграції французи ставляться зі стійкою антипатією.

Негативними наслідками європейському простору загрожує відсутність єдиної зовнішньополітичної стратегії ЄС. У подальшому неодмінно прийдеться вирішувати ключові суперечності інтересів країн Євросоюзу. Серед основних питань, що викликають загострену дискусію і вимагають узгодження:

- 1) проблема спільної оборонної доктрини,
- 2) процедура прийняття рішень (принцип голосування),
- 3) можливість ветування питання зовнішньої політики,
- 4) спільна соціальна політика та деякі інші.

Отже, всі згадані вище складнощі європейського дому не додають оптимізму щодо пришвидшення посування України європейським шляхом. Гальмування інтеграційних процесів напряду віддзеркаляться і на відносинах України – ЄС.

Значним досягненням українського Майдану стало підписання учасниками ЄС Угоди про асоціацію з Україною. Нині від нас самих залежить наше майбутнє, посування європейським шляхом, що в умовах фактичної війни з РФ є доволі проблематичним. Тим більше, що Угода про асоціацію з Україною значно відрізняється від аналогічних документів, зокрема з країнами ЦСЄ.

Країнам – сусідам України, що набули членства ЄС 1 травня 2004, 2007 і 2013 рр., було запропоновано полегшену схему посування до європейського простору. До речі, подібний формат полегшеності пропонується також Сербії із врахуванням Косова. Зрозуміло, що тут вступають в дію інші важелі – геополітичні і стратегічні.

Які важелі можуть спонукати учасників Євросоюзу прискорити питання ратифікації Угоди з Україною? Об'єктивні реалії, на жаль, свідчать, що в нашому варіанті поки що стратегічні важелі не спрацьовують. І це пов'язано не тільки з бажанням – небажанням учасників ЄС. У першу чергу ситуація, що склалася, викликана вочевидь внутрішніми, об'єктивними проблемами спільноти, вже згадуваними вище. Інше стосується сучасного внутрішнього стану і конкурентної спроможності нашої держави. Для провідних європейських країн і в першу чергу для Франції – Україна є конкурентом у сільськогосподарській галузі. За загальними обсягами продажу продовольства за кордон Франція

вийшла на друге місце в світі після США. Розміри позитивного сальдо тут вражають: десятки мільярдів євро. Франція є крупним експортером м'яса, молока, пшениці, овочів, фруктів, сирів, битої птиці та інших видів сільськогосподарської продукції.

Стратегічний вибір України – європейська та євроатлантична інтеграція [5]. Цей політичний напрям розвитку не підлягає кардинальним змінам. Альтернативою європейського вибору України може бути відсталість, нестабільність, неспроможність, аутсайдерство і остаточна втрата міжнародної суб'єктності.

Висновок полягає в тому, що в умовах сучасних загроз Україна не може лишатися позаблоковою чи нейтральною державою. Йдеться про територіальні загрози; виклики унітарності, цілісності держави; руйнування людських цінностей (через наркоманію, пияцтво, суїцид, розповсюдження небезпечних хвороб, корупцію, нелегальну торгівлю зброєю, торгівлю людьми); зростання неконтрольованої міграції; злочинність; незадовільний екологічний стан тощо. Не можна бути нейтральним стосовно енергетичного шантажу та економічних загроз, інформаційного тиску, знищення національних пріоритетів...

Повертаючись до поняття нейтралітету, яким сьогодні відверто спекулюють деякі українські політики, нагадаємо, що нейтралітет або нейтральний статус має бути визнаний і гарантований провідними ядерними державами світу, а вже потім закріплений на міжнародному рівні. Україна не прагнула отримати статус нейтральної держави і не намагалася його закріпити. Деякі кон'юнктурні політики проросійської орієнтації свідомо замовчують той факт, що нейтральний статус не береться, а надається у першу чергу провідними ядерними державами, у першу чергу постійними членами Ради Безпеки ООН, серед яких агресор Росія. Нагадаємо: ще й досі надійних гарантій безпеки Україні не надано. Досить переконливо це довела ситуація з загарбанням Росією української території.

Враховуючи фактор європейського вибору не позбавлене сенсу запровадження механізму білатерального характеру інституціональних контактів з окремими сусідами із розвитком національної стратегії. З цих міркувань важливо об'єднати зусилля політичної еліти, дипломатів, експертів для реалізації вектора Україна – західні сусіди, у тому числі і варіант Україна-4 – ЄС. Водночас адекватне часу сприйняття складових ЄС – Україна надасть змогу виробити паралельні багатопланові і комплексні механізми співпраці у сферах безпеки, економічного співробітництва, питань юриспруденції і судової системи, а також культурній площині; координувати заходи, спрямовані на створення сприятливих можливостей в галузі торгівлі, інвестицій, вільного переміщення робочої сили, зорієнтованої на поступову інтеграцію країни у європейську систему.

Висновки. Аналіз основних тенденцій європейського сьогодення демонструє відсутність політичної волі до уніфікації спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС. Вироблення зовнішньополітичної концепції Європейського Союзу в умовах загрози європейській системі безпеки, а також посилення його згуртованості, а також із США перед новими викликами не тільки європейській, а й світовій безпеці, надасть змогу протистояти агресорові і врешті решт вибудувати систему унітарної європейської безпеки зокрема і через залучення України до її реалізації.

Список використаної літератури

1. Камінський Є. Є. Українська перспектива в нових внутрішніх і міжнародних умовах розвитку / Євген Є. Камінський // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К. : ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 94, ч. 1. – С. 3-10.
2. Копійка В. В. Європейський союз: досвід розширення і Україна: монографія / Валерій В. Копійка. – К. : Юридична думка, 2005. – 225 с.

3. Манжола В. А. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті роки) / В. А. Манжола та ін. – : Підручник. – К. : Либідь, 2003. – 315 с.
4. Меморандум про гарантії безпеки, у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. – Режим доступу: <http://uazakon.com/time1994/period1.htm>.
5. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України / Людмила Д. Чекаленко. – К. – 2011. – 232 с.; Рекомендації парламентських слухань з питання «Зовнішня політика України як інструмент забезпечення національних інтересів держави: здобутки, реалії та перспективи». – 2003. – 11 верес.; Національна стратегія інтеграції України до Європейського Союзу; Угода про асоціацію між Україною та ЄС. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

TODAY OF THE EU SECURITY: UKRAINE'S PERSPECTIVES

Chekalenko L. D.

Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Foreign Policy and Diplomacy of the Diplomatic Academy of Ukraine under the MFA of Ukraine.

Vasylieva M. O.

Candidate of Political Sciences, Lecturer of the Diplomatic Academy of Ukraine under the MFA of Ukraine.

Abstract. *The current state of the European security policy and perspectives of eurointegration of Ukraine are explored under the conditions of critical situation in the system of European and world security, as well as crisis of the common European space. Reformation of the system of international relations has led to intense deterioration of instability and fragility of the world order. We face destruction of the set influential mechanisms of interdependence and unions of states; the system of sovereignty comes loose, the gap between the decision makers of the international life and other not that influential subjects of the international law is deepening. The insecurity in Europe is caused by political instability and unforeseen developments, deepening stratification of states with different living standards, environmental disasters, ethnic conflicts, terrorism, irregular migration processes, globalization of criminal networks and external threats.*

Key words: *EU, threats, instability, security system, Common European foreign and security policy, Common European foreign and defence policy, Ukraine.*

Referances

1. Kaminskyi Y. Y. Ukrainian prospect of new domestic and international environment of / Eugene Kaminskyi // Actual problems of international relations. – IIR Taras Shevchenko KNU, 2010. – Vol. 94, part 1. – P. 3-10.
2. Kopijka V. V. European Union: the experience of enlargement and Ukraine: monograph / V. V. Kopijka /. – К. : Lybid, 2005. – 225 p.
3. Manzhola V. A. International Relations and Foreign Policy (1945 – 70 years) / V. A. Manzhola et atc. – К., 2003. – 315 p.
4. Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. – <http://uazakon.com/time1994/period1.htm>.
5. Chekalenko L. D. The Ukraine' Foreign Policy. – К., 2011. – 232 s.; Recommendations of the Parliamentary hearings on Ukraine's foreign policy as a tool for ensuring national interests: Gains, Realities and Prospects. – 2003. – 11 Sept. – National Strategy for Ukraine's integration into the European Union Politics. – <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi/>.

СОСТОЯНИЕ СИСТЕМЫ БЕЗОПАСНОСТИ ЕС: ПЕРСПЕКТИВЫ УКРАИНЫ

Чекаленко Л. Д.

Доктор политических наук, профессор, заведующий кафедрой внешней политики и дипломатии Дипломатической академии Украины МИД Украины.

Васильева М. А.

Кандидат политических наук, преподаватель Дипломатической академии Украины МИД Украины.

Аннотация. *В условиях кризисной ситуации в системе европейской и мировой безопасности, а также кризиса европространства исследуется современное состояние европейской политики безопасности и перспективы евроинтеграционного развития Украины. Переформатирование системы международных отношений принесло резкое углубление нестабильности и неустойчивости мирового порядка. На наших глазах разрушаются влиятельные устоявшиеся схемы взаимозависимости и союзов государств, шатается система суверенитета, растет пропасть между распорядителями международного бытия и другими не такими мощными субъектами международного права. Опасность в Европе вызывают политическая нестабильность и непредсказуемость развития событий, углубления стратификации государств с различным жизненным уровнем, экологические катастрофы, межэтнические конфликты, терроризм, неуправляемость миграционных процессов, интернационализация криминальных структур, угроза извне.*

Ключевые слова: *ЕС, угрозы, нестабильность, система безопасности, Общая внешняя политика и политика безопасности, Общая европейская внешняя и оборонная политика, Украина.*

УДК 327.5(83)

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ В ДИСКУРСІ ЕКСПЕРТІВ «МОЗКОВИХ ЦЕНТРІВ» США

Ржевська Н. Ф.

Доктор політичних наук, доцент, професор кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету.

Анотація. *Протягом кількох останніх років міжнародна аналітична спільнота стверджувала, що основні тенденції розвитку сучасної геополітичної ситуації свідчать про формування нової багатопольярної моделі світового устрою, в межах якої поряд зі США з'явилися нові центри сили. Саме тому зростає значимість і впливовість як на оцінку, так і на перебіг геополітичних протистоянь, прогнозів та рекомендацій, розроблених «мозковими центрами» США, які незважаючи на зростання значимості політичної експертизи у світовому масштабі, до нині зберігають свою фахову авторитетність.*

«Мозкові центри» як в Америці, так і у світовому масштабі, спеціалізуються на вивченні геополітичних міжнародних питань і лобюванні сучасної глобальної моделі світу. Ці інтелектуальні центри об'єднують кращих людей у різних сферах за умови, що ті будуть діяти відповідно до основних політичних цілей глобалістів.

Нині, коли розкручується нова спіраль геополітичних протиріч і зіткнень, «мозкові центри», про які мало згадували в кінці минулого століття, знову виявились на передових позиціях. Увесь світ пішов по шляху створення власних структур аналогічного зразку. Питання щодо реальних можливостей «мозкових трестів» у розробці адекватної сучасним викликам та загрозам політики є надзвичайно актуальним.

Ключові слова: *геополітичні протиріччя, багатопольярна модель, «мозкові центри», політична експертиза, дискурс експертів.*

Постановка проблеми. Протягом кількох останніх років міжнародна аналітична спільнота стверджувала, що основні тенденції розвитку сучасної геополітичної ситуації свідчать про формування нової багатопольярної моделі світового устрою, в межах якої поряд зі США з'явилися нові центри сили, в т. ч. КНР, ЄС, Індія, Бразилія, Росія тощо. Власні інтереси кожного з них не співпадають у політичній, економічній, безпековій та інших сферах, що призводить до протистояння між ними і на світовому, і на регіональному рівнях, і як наслідок – до посилення світової нестабільності, розв'язання війн чи збройних конфліктів. При цьому спостерігається зниження ефективності діяльності провідних міжнародних організацій, у т. ч. ООН та ОБСЄ, в політичному врегулюванні існуючих у безпековій сфері проблем. Це засвідчили війна Росії в Чечні, агресія США в Іраці, ескалація ізраїльсько-арабського протистояння, російсько-грузинський збройний конфлікт в Абхазії та Південній Осетії, революції в Єгипті й Тунісі, громадянська війна, яка переросла у кровопролитну затяжну революцію у Лівії та Сирії. Віднедавна цей перелік доповнився російською анексією Криму та масштабною «гібридною» війною на Донбасі, де та ж таки Росія латентно запропонувала сценарій і стала його режисером-постановником. Саме за таких умов беззаперечно зростає значимість і впливовість як на оцінку, так і на перебіг геополітичних протистоянь, прогнозів та рекомендацій, розроблених «моз-

ковими центрами» США, які незважаючи на зростання значимості політичної експертизи у світовому масштабі, до нині зберігають свою фахову авторитетність.

Мета статті – проаналізувати основні підстави і напрями дослідницької діяльності «мозкових центрів» США та виходячи з аналізу нинішнього дискурсу дослідників провідних аналітичних центрів Америки визначити можливі геополітичні перспективи для України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливого значення в сучасних стратегічних прогнозах набувають розробки присвячені опису і осмисленню моделі багатопольярного світу. Ця тематика докладно проаналізована сучасним дослідником міжнародних відносин Д. Кампфом в статті «Поява багатопольярного світу» [1], істориком Єльського університету П. Кеннеді у праці «Злети і падіння великих держав» [2], геополітиком Д. Волтоном у книзі «Геополітика і великі держави у ХХІ столітті. Багатопольярність і революція в стратегічній перспективі» [3], американським політологом Д. Хіро в праці «Після імперії. Народження багатопольярного світу» [4] та іншими, а результати останніх досліджень представлена в останніх виступах і публічних заявах президента Інституту Брукінгса С. Телботта та провідних експертів.

Основні результати дослідження. Переважаюча більшість сучасних дослідників солідарні в тому, що надзвичайно децентралізований характер американської політичної системи в поєднанні з відсутністю суворої партійної дисципліни і суттєвими фінансовими надходженнями з добродійних фондів посприяли становленню й успішному розвитку науково-ідеологічного співтовариства в США, оформленого в інформаційно-аналітичній структурі.

«Мозкові центри» як в Америці, так і в цілому світі, спеціалізуються на вивченні геополітичних міжнародних питань і лобіюванні сучасної глобальної моделі світу. Ці інтелектуальні центри або «банки мізків», як їх називають у США, об'єднують кращих людей у різних сферах за умови, що ті будуть діяти відповідно до основних політичних цілей глобалістів.

Професор Пенсільванського університету Дж. Макган, відомий як дослідник у сфері щорічного світового рейтингування «мозкових центрів», наголошує, що передусім, політики у США намагаються покладатися на результати експертизи поза урядом. Це стало помітним ще на початку формування американської республіки, коли було створено децентралізовану систему управління, за якої влада не концентрується в одних руках, а її гілки відокремлені одна від одної. Нині подібна експертиза має колосальне значення при прийнятті політичних рішень. Дж. Макган говорить, що в США цю функцію виконують інститути, орієнтовані в основному на політичні, а не академічні дослідження, на аналіз, експертизу питань зовнішньої і внутрішньої політики для надання політикам і суспільству інформації для прийняття рішень [5; 6]. Для того, щоб допомогти політикам і громадськості дізнатися про провідні в географічному і функціональному плані «мозкові центри», починаючи з 2006 року, він започаткував проект щодо створення їх глобального рейтингу, обґрунтованого численними критеріями, що допомагає не загубитися серед багаточисленних «мозкових центрів».

«Мозкові центри» суттєво відрізняються між собою, деякі – мають вагомий вплив, інші майже не є впливовими. Значна частина, не зважаючи на величезну конкуренцію, здатна проводити значимі висококваліфіковані дослідження, які вигідно вирізняють їх серед конкурентів. Дж. Макган використовує наступні чотири критерії для означення ефективності «мозкових трестів»: чіткість аналізу, актуальність, надійність, охоплення. Отже, дослідження й аналіз повинні бути скрупульозними та максимально деталізова-

ними; політики і рядові громадяни можуть покладатися на запропоновані ідеї при вирішенні актуальних політичних питань; ідеї «мозкових центрів» надійні, бо ґрунтуються на фактах, а не на думках; і нарешті, результати досліджень повинні ефективно доноситись до ЗМІ, політиків і громадськості [6]. Ключове завдання наукових центрів полягає у створенні механізмів, що використовуються при виробленні конкретної політичної стратегії. Свої дослідження вони формують у вигляді доповідей, статей, звітів відповідальним політикам.

Зі зростанням своєї популярності та значимості «мозкові центри» відіграють важливу роль у трансформації політичної системи США, трансформувалося також і їхнє значення у прийнятті політичних рішень та виробленні зовнішньополітичного курсу США.

Особливо в США, «мозкові центри» завжди користувались каналами, що забезпечують їм доступ до процесу вироблення політичних рішень. Передусім, використовуються офіційні контакти, а точніше – виступи на слуханнях у комітетах конгресу й урядових комісіях. Деякі дослідницькі центри, а особливо ті, що працюють за контрактами, готують офіційні звіти високим державним посадовцям.

Фахівцям із «мозкових центрів» часто надають можливість попрацювати на державній службі або включають до складу урядових комісій. Окрім того, представники аналітичних інституцій підтримують і неофіційні контакти з тими, хто має відношення до прийняття державних рішень, співпрацюючи з ними в складі експертних груп із конкретних проблем. Нарешті, «фабрики думки» поширюють результати своїх досліджень та ідей у засобах масової інформації у вигляді коментарів та інтерв'ю [7].

Зростання кількості «мозкових центрів» привело до того, що все більша кількість урядовців звертається до них за стратегічними прогнозами щодо зовнішньополітичного курсу. Відповідно, зростає й авторитет даних центрів. Суть цього процесу полягає в тому, що паралельно виникає залежність стратегічних досліджень від аналітичних центрів, що притягаються до процесу прийняття рішень згідно установок політичного керівництва. Американська адміністрація у своєму розпорядженні має величезний і різносторонній потенціал «мозкових центрів», які займаються політичним консультуванням і ведуть між собою постійну боротьбу за привертання до себе уваги влади.

Поряд із цим, майже завжди діяльність «мозкових трестів» супроводжує питання встановлення їхньої ефективності. Існують точки зору, зокрема засновника Центру вивчення закономірностей реакції споживачів, Р. Нейдера, що завдяки приватному походженню фінансування «мозкових центрів» результати їхньої діяльності можуть варіюватися і коливатися. Інші роблять заявки, що центри схильні просувати і видавати лише результати, які гарантують їм стабільний фінансовий потік від грошових «донорів». Даний висновок, звичайно, впливає на репутацію аналітичних організацій.

Деякі критики пішли ще далі та стверджують, що «мозкові центри» є інструментами пропаганди і готові просувати ідеологічні аргументи і схеми будь-якої зацікавленої групи, що їх встановила. Просто, вони ніби створені для широкомасштабного лобіювання. «Існує пласт громадськості, – стверджував американський політолог К. Джанда, – який іноді називають «язикатою елітою». Саме він і впливає на зовнішню політику. Представників цього прошарку дуже часто можна спостерігати на недільних телевізійних ток-шоу [7]. Будь-який проект, що подає надію на отримання якихось переваг, залучає до себе сумнівних особистостей, а також тих, хто готовий продати свою об'єктивність заради отримання грошей або прибуткового контракту.

Аналогічно справа виглядає й у сфері наукових досліджень та розробок. Часто виникають ситуації, коли дуже складно ідентифікувати недоброякісні огляди, а їхні резуль-

тати, скоріше за все, представлені на папері у вигляді доповіді, яку чиновник-замовник, зазвичай покладе «під сукно». Масштабні науково-дослідні роботи просто анулюються, а витрачені кошти списують. Однак, керівника, який не виконує своїх обов'язків, іноді не зрозуміло чому, терпляче сприймають. Однією із причин є те, що параметри оцінки його діяльності практично відсутні. Вони є нечіткими, що дає змогу від них ухилитися або витлумачити на свою користь, навіть, якщо недоліки є суттєвими і постійно повторюються у роботі. В багатьох компаніях при оцінці ефективності своєї діяльності керівник на початку випускає стрілу, а потім стрімголов малює «яблучко» у тому місці, куди вона потрапила [8].

Причинами робіт низької якості є великі масштаби федеральних програм досліджень і прагнення відомств висловлювати свої вимоги в не чіткій формі. Мало хто в них може розібратися і, як результат – великі витрати, що призводять до марнотратства, корупції, безвідповідальності й т.ін. Незадовільна система інформації, міжвідомчі змагання, слабкий контроль і відсутність чіткості в роботі призвели до того, що однакові дослідження виконуються повторно і по кілька разів. Інший недолік приховано в тому, що отримують субсидії теми, вартість яких є досить сумнівною. Лідерами тут виступають військові, які легко витрачають гроші платників податків під грифом таємності.

Загальним недоліком стосунків влади з консультантами є те, що експерти проявляють мало зацікавленості в розроблених ними програмах.

Не зважаючи ні на що, світова популярність «мозкових центрів» є достатньо різноманітною і щодо свого географічного розташування, і щодо своїх масштабів, і, головне – за ступенем впливу на прийняття політичних рішень. Кількісний ріст, вплив та різноманітність аналітичних центрів у поєднанні з колосальним фінансуванням на наукові дослідження і розробки, поставили нині перед політиками і експертами низку складних запитань. По-перше, яких результатів очікувати у майбутньому від цих гігантських зусиль у області наукових досліджень, і коли ці результати можна отримати. По-друге, наскільки правильними є ідеї, що виникають як наслідок здійснення наукових досліджень і розробок. Нарешті, по-третє, яка влада є у розпорядженні «мозкових центрів» і якою є небезпека, що виникає в результаті наділення повноваженнями цієї влади.

Отримати вичерпні відповіді поки що немає можливості, проте, варто пам'ятати, що в політиці виграє не той, хто добре грає, а той, хто грає краще. От, наприклад, діяльність американських «мозкових центрів» була більш ефективною, ніж радянських науково-дослідних інститутів. Навіть, коли взяти локальний випадок – завдання перемогти в «холодній війні». За всіх обставин американські дослідники змогли залучити власний уряд у контекст своїх уявлень про психологічну та економічну війну, привити особам, які приймають рішення, смак до моделювання і розробки сценаріїв, ввести в обіг такі сильні інструменти досліджень, як системний аналіз, дослідження операцій, SWOT-аналіз, техніку рольових ігор [9, с. 280].

Отже, нині, коли розкручується нова спіраль геополітичних протиріч і зіткнень, «фабрики думки», про які мало згадували в кінці минулого століття, знову виявились на передових позиціях. Увесь світ пішов по шляху створення власних структур аналогічного зразку. Питання щодо реальних можливостей «мозкових трестів» у розробці адекватної сучасним викликам та загрозам політики є надзвичайно актуальним.

У цілому, «мозкові центри» з великими зусиллями складають конкуренцію державній бюрократії, хоча великі надії покладаються саме на них. Ідеологічний виклик, який вони приймають, ще не дає їм можливості вважатися джерелом знання та інновацій у практичній соціально-політичній діяльності.

Після краху двополярної системи світового порядку глобальне лідерство об'єктивно перейшло до США. Однак рік за роком одноосібне глобальне панування Сполучених Штатів все більше ставиться під сумнів. Світ стає дійсно багатополярним. США, нехай ще дуже могутня наддержава, але вже не справляється зі взятою на себе місією світового жан-дарма. Це підтверджують найбільш відомі аналітики і прогнозисти США, зокрема З. Бжезінський, у своїй книзі «Стратегічне бачення Америки і криза глобальної могутності» говорить, що США не скористались отриманим шансом і практично до кінця втратили свій лідерський потенціал [10].

Однополярний світ не міг існувати безкінечно довго, глобальний диктат США став причиною більш активного втручання у світову політику навіть тих країн, які раніше не були помічені в серйозних імперських устремліннях. Внеском у послаблення позицій США стали також перманентні внутрішні проблеми цієї країни: посилення соціальної нерівності, величезний зовнішній борг, інфраструктурні ускладнення, а також зниження культурно-освітнього рівня населення, падіння моралі, девальвація традиційних цінностей.

За прогнозами американських експертів, при умові повернення світу до багатополярності, для США розвиток цього процесу буде означати поступове перетворення країни зі світового лідера в регіональну державу, що є цілком природно. Безумовно, цей процес займе не одне десятиліття – США володіють потужними ресурсами, своєрідною перевагою над усім іншим світом, що не може розтратитись за один момент. Проте він уже розпочався і зупинити його не є можливим.

Існує точка зору, згідно якої початок кінця американської глобальної гегемонії було покладено з уведенням євро і поглибленням європейської інтеграції. Цілком можна вважати, що першим проповідником ідеї багатополярності став Євросоюз. Західна Європа, на чолі з Німеччиною, після розпаду СРСР не виявляє більше бажання повністю слідувати курсом США і діє на міжнародній арені все більш самостійно, хоча й продовжує зберігати зі Сполученими Штатами тісні союзницькі стосунки. Отож, першим світовим регіоном, що фактично привів у рух процес формування багатополярності, стала єдина Європа.

Другим за значимістю центром багатополярного світу став Китай, друге місце якого в цьому процесі – досить умовне. Ще порівняно не давно Китай сприймався як відсталий гігант, аграрна країна, яка не мала серйозного військово-політичного потенціалу, знаходячись осторонь навіть від свого старшого соціалістичного брата – СРСР. Нещодавно експерти Конгресу США виступили з доповіддю, в якій нинішній рівень військово-технологічного розвитку Китаю оцінюється як такий, що робить можливим його успішне протистояння будь-якому супротивнику. НОАК має достатній потенціал для здійснення контролю й успішного ведення бойових дій не лише в морських районах, які безпосередньо прилягають до свого узбережжя, а й у тих районах Тихого океану, де до цього моменту гегемонія ВМС США не підлягала ніяким сумнівам. Військово-морські «руки» Китаю вже досягають до острова Гуам – стратегічно важливої бази США, яка дозволяє їм одноосібно контролювати значну частину Тихоокеанського регіону.

І, нарешті місце Росії у будівництві багатополярного світу. Ми хочемо особливо наголосити, що вона з самого початку знаходиться в привілейованому становищі з тої причини, що в своєму розпорядженні має серйозний ядерний потенціал, який можна прирівняти до американського. Окрім ядерних переваг, Росія має величезний потенціал щодо створення могутнього інтеграційного об'єднання, здатного стати не просто мостом між ЄС та АТР, а й посісти центральну геополітичну роль на всьому євразійському континенті, тим самим обмеживши Європу, ставши альтернативою європейській інтеграції.

Отож, сучасний багатополярний світ на даному етапі представлений США, Євросоюзом, Китаєм і Росією, яка наполегливо намагається відновити повністю свою історичну зону впливу.

Послугуючись деякими заявами, зробленими авторитетним експертним середовищем США, спробуємо визначити майбутнє існуючого військового протистояння в Україні.

Так у кінці серпня цього року, Кліффорд Гедді, експерт Інституту Брукінгса, висловив думку, що Путін ніколи не демонстрував бажання бути лідером у світі. Він переконаний, що Путіна влаштовує той факт, що саме США грають провідну роль у світі, а не Росія. Для Путіна є аксіомою, що дотримання міжнародних правил необхідне, але до того моменту, поки це в його інтересах. Коли він порушує правила, говорить експерт, то апелює до прикладу США, говорячи, «ви теж так робите».

«Він має «проект» з великої літери, місію з великої літери – месіанську місію, заявивши, що зберегти Росію від розпаду – його історичне призначення. Проект Путіна масштабний, а місце України не є настільки значимим. Він вважає, що Росія була б такою ж великою, як і США, якби не війни та революції, саме тому й переконаний, що Захід штовхає його на повномасштабну війну в Україні. Він вірить в Росію, і думає, що якщо Захід облишить Росію, не ставитимете їй палиці в колеса, то вона буде великою цивілізацією», – говорить Гедді.

Також на думку С'юзан Глессер, редактора журналу «Політіко», «путінізм» – це напористий націоналістичний проект, яким Путін займається усі ці роки. «Подолання того, що він бачив як катастрофічну нестабільність, яка прийшла після розпаду Радянського Союзу, завжди було пріоритетом для нього», – стверджує вона.

Президент Інституту Брукінгса, Струоб Телботт, відзначає, що «Росія – параноїдальна країна, що має параноїдальну систему, яка сама створює собі ворогів на своїй периферії. Путін є найбільш сильним лідером в Кремлі з часів Сталіна. Однак він не є Сталінін, бо – залежить від еліти, яка його оточує, і ця еліта глобалізована: вона має рахунки у швейцарських банках, а її діти навчаються у західних школах. Якби Путін дійсно був стратегом, то він би переймався трьома проблемами: Китаєм, зростанням політичного ісламу на півдні і так званим фактором Пого – «наш ворог – ми самі». Найкращий приклад цього – демографічна бомба уповільненої дії: слов'янська складова Російської Федерації перебуває у великому занепаді».

Експерти також приділили увагу економічній ситуації в Росії. Зокрема мова йде про надмірну увагу до Євразійському Союзу. Експерт Інституту Брукінгса Кліффорд Гедді твердить: «Той, хто серйозно думає, що Євразійський Союз, навіть в його ідеальному стані, зможе змагатися з ЄС – ідіот. Путін не ідіот. Росії потрібні ринки для її застарілої економіки, які дісталися Росії після розпаду СРСР. Ці компанії не можуть нічого нікому продати поза межами свого ж ринку. Тому вони і продають це колишнім республікам СРСР».

Експерти вважають, що ситуація в Україні не є внутрішнім конфліктом, а – війна Росії проти свого сусіда. «Росія вторглася в Україну, зробивши це поступово: спочатку ввели «зелених чоловічків», а потім озброєних найманців, порушивши неконтрольовану частину російсько-українського кордону на сході. Це слід вважати прихованим нападом».

Путіну пророкують поразку, проте проблема у тому, чи визнає він коли-небудь її й піде додому?

Однак, як на нашу думку, наявність такої риторики аж ніяк не є аргументом на користь того, що найближчі перспективи нинішньої геополітичної кризи будуть виглядати в тому варіанті, в якому вони існують в прогнозах «мозкових центрів» державного, ре-

гіонального чи глобального рівня. Рано чи пізно нагадає про себе «іронія історії», яка засвідчує, що дії людей в суспільстві «мають певну бажану мету; але результати, які на ділі випливають із цих дій, зовсім небажані». Донедавна перед Україною вимальовувалася перспектива не просто периферії капіталістичної світ-системи, а «подвійної периферії» – де Росія уявляється як периферія Європи, а Україна є периферією Росії. В нашому випадку саме «іронія історії» має відкоригувати таку візію перспектив.

Висновки. Формування стратегічних перспектив майбутнього є складним і суперечливим процесом, а аналітичні дослідницькі центри, що виникли як результат акумуляції спеціальних знань експертного характеру і стали суб'єктами аналітичної експертизи здатні виробляти інформаційно-аналітичний матеріал на задану тематику, який, у першу чергу, спрямований на оптимізацію процесу прийняття стратегічного рішення. Проте змістове наповнення прогнозних документів не має категоричності.

Список використаної літератури

1. Kampf D. The Emergence of a Multipolar World. [Electronic link] / D. Kampf // Foreign Policy. Oct. 20, 2009. – Режим доступу: <http://foreignpolicyblogs.com/2009/10/20/the-emergence-of-a-multipolar-world>.
2. Kennedy P. The Rise and Fall of the Great Powers / P. Kennedy Unwin Hyman, 1988. – 704 p.
3. Walton D. C. Geopolitic and the great Powers in the Twenty-first Century. Multipolarity and the revolution in the strategic perspective / D. C. Walton. – L; N-Y : Routledge, – 2007.
4. Hiro D. After Empire. The birth of a multipolar world . – D. Hiro. – N-Y : Nation books, – 2009.
5. McGann J. G. 2013, Global Go To Think Tank Index Criteria, Methodology and Timeline [Електронний ресурс]: Think tanks and civil societies program, International relation program, University of Pennsylvania/ Director J. G. McGann. – 2014. – Режим доступу: http://gotothinktank.com/dev1/wp-content/uploads/2014/01/Global_Go_To_Think_Tank_Index_Criteria_1.pdf.
6. McGann J. G 2013, Global Go To Think Tank Index & Abridged report [Електронний ресурс] : Think tanks and civil societies program, International relation program, University of Pennsylvania/ Director J. G. McGann. – 2014. – Режим доступу: <http://gotothink-tank.com/dev1/wpcontent/uploads/2014/01/GoToReport2013.pdf>.
7. Waltz K.N. Kant, Liberalism, and War / K.N. Waltz // American Political Science Review. – 1962. – Vol. 56. – P. 881-909.
8. McGann J., K Think Tanks and Civil Societies: catalysts for ideas and action / J. McGann, K. Weaver. – Transaction Publishers, 2000. – 24 p.
9. Переслегин С. Новые карты будущего, или Анти-Рэнд / С. Переслегин. – М. : АСТ, 2009. – 701 с.
10. Brzezinski Z. Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power/ Z. Brzezinski. – NY: Basic Books, 2012. – 433 p.

GEOPOLITICAL PERSPECTIVE FOR UKRAINE IN THE USA «THINK TANK» EXPERTS' DISCOURSE

Rzhevskaya N. F.

Doctor of political science, associate professor, Kyiv National Aviation University Institute of Foreign Affairs international information department professor.

Abstract. *During the last few years international analytic community asserted that the main tendencies in the modern geopolitical situation development show the world structure's new multipolar model formation, where there are new 'think tanks' forces next to the USA ones. That is why, there are more valuable things such as the assessment, geopolitical confrontation, prognosis and recommendations developed by the USA «think tanks» which are keeping their professional authority, despite the political expertise importance rise in the world.*

«Think tanks» in the USA, as well as, in the world, are specialized in the international geopolitical problems analysis and in the modern global world model lobby. These «think tanks» are gathering the best people of different spheres, on condition, they would act according to the globalists' main political aims.

Nowadays, when the new «spiral» of the geopolitical conflicts is getting visible, «think tanks» that were less talked about in the end of the last century, are getting of a great importance again. The whole world is trying to create its own structure of the same model. There is a topical question whether it is possible for the «think tanks» to create adequate politics according the new standards.

Key words: *geopolitical conflicts, multipolar model, «think tanks», political examination, experts' discourse.*

Referances

1. Kampf D. The Emergence of a Multipolar World. [Electronic link] / D. Kampf // Foreign Policy. Oct. 20, 2009. – Rezhym dostupu: <http://foreignpolicyblogs.com/2009/10/20/the-emergence-of-a-multipolar-world>.
2. Kennedy P. The Rise and Fall of the Great Powers / P. Kennedy Unwin Hyman, 1988. – 704 p.
3. Walton D. C. Geopolitic and the great Powers in the Twenty-first Century. Multipolarity and the revolution in the strategic perspective / D. C. Walton. – L; N-Y: Routledge, – 2007.
4. Hiro D. After Empire. The birth of a multipolar world. D. Hiro. – N-Y : Nation books. – 2009.
5. McGann J. G. 2013, Global Go To Think Tank Index Criteria, Methodology and Timeline [Electronic resource]: Think tanks and civil societies program, International relation program, University of Pennsylvania/ Director J. G. McGann. – 2014. – Rezhym dostupu: http://gotothinktank.com/dev1/wp-content/uploads/2014/01/Global_Go_To_Think_Tank_Index_Criteria_1.pdf.
6. McGann J. G 2013, Global Go To Think Tank Index & Abridged report [Electronic resource] : Think tanks and civil societies program, International relation program, University of Pennsylvania/ Director J. G. McGann. – 2014. – Rezhym dostupu: <http://gotothinktank.com/dev1/wpcontent/uploads/2014/01/GoToReport2013.pdf>.
7. Waltz K. N. Kant, Liberalism, and War / K. N. Waltz // American Political Science Review. – 1962. – Vol. 56. – P. 881-909.
8. McGann J., K Think Tanks and Civil Societies: catalysts for ideas and action / J. McGann, K. Weaver. – Transaction Publishers, 2000. – 24 p.
9. Pereslegin S. Novye karty budushchego, ili Anti-Rend / S. Pereslegin. – M. : AST. – 2009. – 701 s.
10. Brzezinski Z. Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power/ Z. Brzezinski. – NY : Basic Books. – 2012. – 433 p.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ УКРАИНЫ В ДИСКУРСЕ ЭКСПЕРТОВ «МОЗГОВЫХ ЦЕНТРОВ» США

Ржевская Н. Ф.

Доктор политических наук, доцент, профессор кафедры международной информации Института международных отношений Национального авиационного университета.

Аннотация. *На протяжении последних лет международное аналитическое сообщество утверждает, что основные тенденции развития современной геополитической ситуации свидетельствуют о формировании новой многополярной модели мирового порядка, в пределах которого рядом с США появились новые центры силы. Именно поэтому возрастает значимость и влияние прогнозов и рекомендаций, разрабо-*

таных «мозговыми центрами» США, которые до сегодняшнего дня сохранили свою профессиональную авторитетность, невзирая на возрастание значимости политической экспертизы в мировом масштабе

Американские «мозговые центры», как и во всем мире, специализируются на изучении геополитических международных вопросов и лоббировании современной глобальной модели мира. Эти интеллектуальные центры объединяют лучших людей в различных сферах при условии, что те будут действовать в соответствии основных политических целей глобалистов.

Сегодня, когда раскручивается новая спираль геополитических противоречий и столкновений, «мозговые центры», о которых мало кто вспоминал в конце прошлого века, снова появились на передовых позициях. Весь мир пошел по пути образования собственных структур аналогичного образца. Вопросы относительно реальных возможностей «мозговых трестов» при разработке адекватной современным вызовам политики является чрезвычайно актуальным.

Ключевые слова: геополитические противоречия, многополярная модель, «мозговые центры», политическая экспертиза, дискурс экспертов.

УДК 323.2.019.51:004.738.5 (045)

СОЦІАЛЬНІ МЕДІА ЯК ІНСТРУМЕНТ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У КРАЇНАХ НЕСТАБІЛЬНИХ ДЕМОКРАТІЙ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Даниленко С. І.

Доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних медіакомунікацій та комунікативних технологій Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. Для держав, які відносимо до транзитивних з урахуванням їх соціально-політичного та економічного стану, що прямують від тоталітаризму й авторитаризму до демократичних форм правління, залишається невідкладним питання освоєння інструментів переходу до нових форм суспільного буття. Серед першочергових завдань, що стоять перед урядами та суспільством таких країн – інституційний розвиток у всіх сферах – від ринкових перетворень і роздержавлення, до медіасистеми, децентралізації територіального управління і формування відповідального громадянина. При цьому доводиться долати такі негативні наслідки, як корупція, низька політична культура як правлячої еліти, так і населення, бідність та криміналітет. Ці країни, загалом сконцентровані на теренах колишнього Радянського Союзу, не мають а ні часового ресурсу, щоб поволі, за прикладом провідних європейських країн реалізувати свою державність, а ні тривалого історичного досвіду. Оскільки у частині країн він був перерваний комуністичною добою, а економічний ресурс радянського господарства уже вичерпаний і перетворився на тягар. Щодо України, то до цього переліку доводиться додавати ще й зовнішнє військове втручання Російської Федерації, що виявляється у форматі гібридної війни, а саме – інформаційної, економічної, диверсійної, газової та гуманітарної агресії.

Відповідно ті суспільні інституції, які протягом тривалого історичного періоду сприяли державам традиційних демократій закріпити необхідний рівень народовладдя, у транзитивних державах або ж відсутні загалом, або їх вплив виявляється неефективним за інших політичних традицій.

У такій ситуації молоді, а по суті нестабільні – демократії на Сході Європи, скориставшись перевагами інформаційної доби, значно ефективніше беруть на озброєння саме інформаційні інструменти побудови відкритого суспільства. Першочергово це стосується сфери медіа, зокрема такого феномену як нові медіа, а саме їх сегменту – соціальних мереж.

Так, спостерігаючи за розвитком громадянського суспільства в Україні, за тими трансформаціями, що відбуваються в країні протягом останнього десятиріччя і були ініційовані «з низу», можна зробити висновок про особливу та унікальну роль у цьому процесі саме нових медіа.

Тому зараз на часі проаналізувати та зробити висновки про джерела цього впливу, особливості формування спільнот та їх лідерів, зміни політичної участі журналістів у суспільних процесах, появу такого типу публічного письма як блогосфера. Це все позначилося на формі та змісті тих громадських рухів та об'єднань, що, власне, значною мірою, поряд з державою, олігархатом, церквою визначають історичний поступ сучасної України.

Ключові слова: *нові медіа, транзитивні держави, громадянське суспільство, медіа-конвергенція, суспільні функції медіа, мережеві спільноти.*

Постановка проблеми. У контексті загального сприйняття нових медіа, а особливо соціальних мереж як дієвого інструменту суспільних перетворень все частіше науковці, громадські діячі й політики ставлять перед собою питання, чи існує прямий зв'язок між активністю у світі віртуальному та подальшими адекватними діями у світі реальному, чи реалізуються ті трансформаційні ідеї, заклики та ініціативи, що їх продукує «диванна сотня», у практиці державного буття? Адже сьогодні ми неодноразово стикалися із тими життєвими історіями, коли активні користувачі Інтернет, залишають свою домівку і вирушають добровольцями на Східний фронт для захисту вже не лише України, а Європи та й Західного світу загалом. Більше того, є приклади, коли не лише соціальні мережі, активісти яких внаслідок максимальної інтерактивності цього виду медіа вирушають на реальну війну, але й споживачі традиційних ЗМК, як то радіо чи телебачення, змінюють свою мирну професію на ратну справу. Принаймні, такий випадок зафіксовано у місті Українка Київської області, де представник однієї із найбільш прагматичних професій – таксист після активного прослуховування радіо пішов добровольцем на Донбас. У цьому зв'язку для нас є цікавим осмислити те явище, коли соціальні медіа стають джерелом суспільних перетворень.

Виходячи з цього, **метою статті** є дослідження впливу нових медіа на процеси формування громадянського суспільства в Україні як державі, що переживає період буремних трансформацій, виявити особливості цього впливу саме у період найвищої соціальної напруги та силової зміни влади під час Революції гідності 2013-2014 років, а також означити роль такого явища як медіаконвергенція на зміни політичної участі журналістів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Світова наукова думка активно досліджує роль соціальних мереж у формуванні громадянського суспільства, їх вплив на трансформацію соціосистем, культуру політичних комунікацій, формування інформованого громадянина. Оцінки цих процесів знаходимо у М. Кастельса, Б. Бімбера, Й. Бенклера, Ф. Кітлера, Н. Янковські. Зокрема, Фрідліх Кітлер вважав, що машинам немає потреби адаптуватися під людей [1]. Скоріше це буде завданням останніх, які мають змінити свої умови життя, зокрема політичного, для того щоб якомога ефективніше використовувати можливості ними ми ж спроектованих машин. Серед вітчизняних дослідників, які оперативно реагують на роль нового інструменту залучення громадян до політичної участі, назовемо таких науковців, В. Бебик, А. Гринько, О. Зернецька, В. Недбай, М. Ожеван, Н. Піпченко, Г. Поцепцов, А. Янченко. Так, Г. Поцепцов, аналізуючи сучасний стан політичної комунікації в Україні на тлі масових суспільно-політичних подій, досліджуючи найбільш яскраву з них Євромайдан і роль соціальних медіа у його виникненні та функціонуванні, серед решти робить висновок про те, що «Twitter, наприклад, створюючи нові типи зв'язку всередині натовпу, робить поведінку мас людей непередбачуваною» [2].

Основні результати дослідження. Нові медіа, якщо вони справді стали чинником формування нового суспільства в Україні, мали б зіграти особливу чи хоча б помітну роль у той гострий та трагічний період нещодавньої української історії, що називають Революція гідності. Відомо, що розпочиналася ця подія як Євромайдан, а відправною точкою стало твіттер-повідомлення одного із українських журналістів із провідного Інтернет-видання «Українська правда», який за прикладом Помаранчевої революції 2004 року написав у відповідь на відмову уряду продовжити процес євроінтеграції коротку фразу: «Не знаю, як хто, але я виходжу на Майдан». Фактично, бачимо, що саме новим медіа було на-

креслено долею стати інструментом – інформаційним детонатором – громадських, а з часом і політичних перетворень в Україні.

Українські медіаексперти обґрунтували цю тезу подальшими науковими дослідженнями. Одне із них провів національний центр медіадосліджень – Академія української преси (АУП). Соціологи АУП ще до перемоги Революції гідності 2013-2014 в Україні провели опитування експертів, що переконливо доводить невід’ємну роль нових медіа у процесі суспільно-політичних трансформацій в Україні. Дане дослідження ґрунтувалося на кількох припущеннях, які медіасоціологи АУП висунули на основі законів функціонування інформаційного простору та спостережень за перебігом подій під час Євромайдану (ЄМ). А саме: а) медіа – не лише *ретранслятор*, а *суб’єкт* гострих суспільних подій; б) активність медіа у період загострення значно зростає (збільшується площа/час на висвітлення ключової довготривалої масової події, кожен журналіст прагнув поширювати у традиційний для нього або у новий спосіб якомога більше інформації про події, учасником чи ініціатором якої був сам – факти, здогади, роздуми та порівняння, а інформаційний простір дробився з кожним новим повідомленням та його читачем); в) водночас за законами інформаційного простору активність аудиторії медіа значно підвищилась, як сказано у дослідженні: «громадяни більш інтенсивно споживали найрізноманітніші джерела інформації, а також – створювали свої інформаційні повідомлення (тексти, відео, аудіоряд тощо), які ставали новими приводами для громадянської активності».

Дослідження вивчало аудиторію за такими параметрами, як а) «повнота та достовірність інформації», представленої у різних медіа під час подій, пов’язаних із Євромайданом; б) «інтенсивність» споживання та «масштаб аудиторії» різних медіа; в) «ступінь особистого залучення» експертів медіа до подій, пов’язаних із Євромайданом; г) «міні-рейтинг» основних видань, радіохвиль, ТВ-каналів та Інтернет-ресурсів за популярністю використання серед медіаекспертів. Скористаємося для обґрунтування своїх думок першими двома параметрами.

Щодо параметру *повноти* інформації у вітчизняних медіа дослідники з АУП на першому місці за результатами експрес-опитування українських медіа-експертів визначають Інтернет (4,7 бали), за ним – телебачення (3,6 бали), а далі – преса (3,2) та радіо (2,8). Ідентичний показник засвідчують дослідники і щодо такого важливого параметру як *достовірність* висвітлення подій. Із доволі високим відривом порівняно з іншими медіа оцінено Інтернет (4,1 бал), майже по 3 бали отримали всі інші медіа. Ці два показники заслуговують на особливу увагу та подальшу інтерпретацію у контексті впливу медіа на стан суспільного розвитку, особливу громадянської активності. Відомо, що для країн із низьким розвитком демократичної політичної культури, не говорячи про авторитарні чи тим паче тоталітарні країни, закритість публічної інформації, її свідоме обмеження чи дозвана подача з урахуванням інтересів та вподобань правлячої еліти, упереджений відбір інформаційних повідомлень із визначених владою джерел, її контрольоване контентне (теми, герої, оцінки, думки) наповнення є невід’ємною умовою їх панування. Особливо такому контролю піддається телебачення, яке, попри активне поширення мережевих медіа, у державах із низьким рівнем електронної культури врядування залишається найпотужнішим засобом інформаційного впливу. Підтвердженням цьому факту є вдале застосування телебачення, контрольованого путінським урядом, у веденні інформаційної війни проти України та частини держав Заходу. Так, саме російські федеральні телеканали «Россия 24», «Первый канал», «НТВ» сприймаються глядачами РФ та тими, хто за межами країни активно споживає інформаційну продукцію цих джерел пропаганди Кремля, як такі, що найбільш повно та достовірно інформують про події в Україні. Скажімо, «Ле-

вада-Центр» провів дослідження і визначив, що 90 відсотків росіян дізнаються про події у країні та світі із телебачення, і лише 20 відсотків читають ще й новини у глобальній мережі. Як засвідчили опитувані, їм простіше увімкнути телевізор, ніж шукати новини, а тим паче аналітичні коментарі, на різних інформаційних ресурсах [3].

Оцінюючи *інтенсивність* споживання різних медіаресурсів під час подій Євромайдану, найчастіше, на думку експертів АУП, аудиторія звертається до Інтернету – 4,4 бали, також часто споживає інформацію з телеканалів (4,1), а пресою та радіо користується з інтенсивністю на рівні 2,5 та 2,3 бали відповідно. Переглянувши розподіл балів за цим параметром, дослідники АУП твердять, що радіо оцінюється найчастіше на 1 бал та на 3 бали, або не оцінюється зовсім, преса – на 2 бали, телебачення – на 4 бали, а Інтернет – на 5 балів.

Якщо виходити із того твердження, що Мережа є потенційно найменш контрольованим засобом поширення масової (соціальної) інформації, попри всі намагання урядів низки країн обмежити цей чинник, то відповідно українське суспільство змогло під час соціальних трансформацій скористатися цим інструментом, визначивши його як таке, що найбільш повно та достовірно відображає перебіг революційних подій. Чого досі не вдається зробити суспільству російському, яке віддає перевагу споживанню телепродукції, цілком залежної від волі одного господаря – державного апарату, у свою чергу підвладного вполюванню однієї владної особи – президента Росії В. Путіна.

Інтерактивні медіа дозволяють громадянам виявити свою протестну активність, продемонструвати свою громадянську позицію більш варіативними та оперативними методами, відчуті інтегрованість до он-лайн-спільнот і робити з ними спільну справу. Почуття патріотизму та відчайдушного прагнення «змінити життя на краще» – один великий мотив та поштовх до будь-яких дій, у яких стимулом слугуватиме «вільний вибір», роблять висновки фахівці АУП.

Слід наголосити також і на тій обставині, що Інтернет-спілкування визначає особливу роль окремого громадянина у процесах трансформації посттоталітарних суспільств, яким ще до зими 2013 року було українське суспільство. Саме цю перевагу – бути активним учасником, ініціатором, інтерпретатором суспільних процесів надає Мережа з її інтерактивністю, публічністю, хаотичною, а не суворо вибудованою ієрархією, та безперервністю відкритого інформаційного потоку, що піддається колективно-індивідуальній критиці та контролю з боку масової аудиторії. Проактивність, ще одна питома риса нових медіа, як процес творення власних інформаційних подій та подальше їх обговорення як із одnodумцями, так із опонентами формує в особи високу самооцінку, повагу та бажання протидії політичному та моральному насильству. Загалом, це суто європейська традиція, народжена добою Відродження, а більше сказати, досягнення західної цивілізації, де особистість виступає як найбільша цінність, а держава сповідує принципи людиноцентричності [4]. Адже перше, що втрачає людина у недемократичному суспільстві, це право на висловлення власної думки, поглядів, інтересів, право бути почутим як рівноправний громадянин, особистість. Медіа, а нові медіа як найбільш доступні для кожного, повертають їй це право і надають їй колективний захист через мережеве поширення, мультиплікативність, практично миттєве формування віртуальної (мережевої) спільноти, що потенційно здатна діяти у реальному, фізичному просторі на захист свого представника чи своїх інтересів.

Схожі міркування висловлюють і експерти українського медіа-ринку, твердячи, що відчуття «вільного вибору» в Інтернеті виявляється подвійно: по-перше, особа сама обирає ресурс та спосіб, в який виявляє свою активність, по-друге, вона дає знати (прямо або

опосередковано) широкому загалу, що це саме вона, а отже її вибір стає одразу відомим і має заслуговувати на визнання не тільки однодумців, а навіть і супротивників. Для становлення громадянського суспільства, для формування високих громадських ідеалів та самосвідомості українцям вкрай необхідно привчатися до користування та усвідомленого аналізу великих обсягів інформації. Активний та поінформований громадянин менше піддається маніпулятивним впливам, як правило, ініційованим державою як центром влади. Інформований громадянин зберігає критичність, розсудливість та здоровий глузд [5].

На такі міркування можна заперечити, що новими медіа, які вимагають від аудиторії критичного ставлення до повідомлень та прагнення шукати альтернативні джерела, користуються, загалом, ті громадяни, що їх прийнято відносити до середнього класу чи, принаймні, вважати «лідерами думок». Однак, суспільство не складається винятково із цієї соціальної групи, є люди пасивні до суспільного життя, маргіналізовані за соціальним чи регіональним статусом, котрі не мають доступу або не користуються з різних причин ІКТ, головно Інтернет. Це твердження є цілком справедливим. Однак, тут варто врахувати той факт, що саме активні користувачі мережевих медіа – блогери – згодом стають популярними завдяки появі на телебаченні, виступах на радіо чи в пресі. Розпочавши із блогосфери, зробивши та собі «ім'я», вони складають конкуренцію політикам, чиновникам, діячам шоу-бізнесу, науковцям та журналістам традиційних медіа. Це закріплює за ними громадське лідерство, що спонукає їх створювати чи очолювати як громадські організації, так і згодом політичні партії. За приклад можуть слугувати подальші кроки таких відомих в Україні блогерів та громадських діячів, як Є. Соколов, С. Таран чи В. Сюмар, які після активної громадської діяльності влітку 2014 року оголосили про запускування політичного проекту – партії «Воля», що може продемонструвати відмінний від інших політичних сил стиль діяльності, такий же мережевий як і їх попередня діяльність [6]. Підтвердженням цієї тези є той факт, що виборчі списки політичних партій на дострокових виборах до Верховної Ради України рясніють прізвищами відомих блогерів чи медійних активістів. Громадян, що у реальному житті реалізували себе та свої інтереси. Схоже, саме про це говорив З. Бжезинський, коли писав про новий клас у Росії – середній клас, що здатний змінити цю державу [7].

Описана ситуація, коли нові медіа у державах, що переживають період трансформацій, стають середовищем появи та просування громадських і політичних лідерів, спонукають до змін організаційних та професійних стандартів у такій фаховій діяльності як журналістика. На наш погляд, цей феномен цілком можна вивчати у контексті того напрямку, що отримав назву «конвергенція медіа». Термін – «конвергентні медіа» вже давно став широковживаним і таким, що не потребує додаткового обґрунтування. Однак, його динамічність та вплив на суспільні процеси повсякчас змушує повертатися до цього явища. У нашому дослідженні ми хотіли б звернутися до тієї риси цього феномену, яка визначає нову суспільну функцію журналістської професії, особливості діяльності журналіста за умов глибокого проникнення інформаційно-комунікаційних технологій у життя пересічних громадян країн нестабільних демократій.

За нашими спостереженнями, роль журналістської професії у країнах сталих демократій і тих країн, що перебувають у стадії формування нової державності – протодемократичному періоді – помітно різняться. Так, у державах із стабільним політичним розвитком журналістика та журналістська діяльність спрямовані першочергово на реалізацію таких функцій як інформаційна та контролю. Це й зрозуміло, оскільки таке бачення ролі преси ми знаходимо у теоретичних трактатах батьків-засновників (наприклад, John Milton, «Areopagitica: A Speech for the Liberty of unlicensed Printing to the Parliament of Eng-

land») сучасної медіа-системи, що склалася у державах домінуючої сьогодні цивілізації західного, євроатлантичного зразка. Відповідно до цих функцій і вибудовується професійна діяльність, скажімо, журналістів провідних медіа не лише європейського чи північно-американського інформаційного простору. А також і країн інших регіонів світу, які обрали згаданий цивілізаційний напрям розвитку. Зокрема, це стосується медіасфери таких країн Азії, як Японія чи Південна Корея, Сингапур чи Малайзія.

Водночас журналістиці пострадянського простору, куди ми відносимо і країни не лише Східної, але і Центральної Європи, довелося докладати значних зусиль для подолання стандартів тоталітарних медіа, чи то за класифікацією В.Шрамма та його співавторів (Wilbur Schramm «Four Theories of the Press») – радянської комуністичної моделі, де принцип партійності прямо впливав на зміст медійної інформації, а журналіст розглядався як «борець ідеологічного фронту».

Що це питання залишається актуальним і потребуватиме ґрунтовного наукового аналізу, свідчить факт відновлення у Російській Федерації такого типу журналістики, що відтворює найтипівіші риси радянської системи засобів масової інформації та пропаганди у її найбільш агресивному та шовіністичному виді. Тільки ідеологія однієї партії тепер замінена іншими тоталітарними ідеологемами на кшталт «Руского мира» чи православного фундаменталізму.

Однак ті країни пострадянського простору, де зусиллями перш за все громадянського суспільства та незалежних медіа вдалося утриматися на шляху демократичних перетворень, виявом чого стало прагнення до європейської інтеграції (Україна, Грузія, Молдова), демонструють нам приклад конвергенції медіа із особливими рисами. Ми твердимо, що процес конвергенції як головний чинник еволюції сучасних ЗМК, виявляється, зокрема, в Україні не лише у взаємопроникненні, гібридизації мереж, терміналів (мультифункціональних пристроїв), послуг, ринків, жанрів і форм подачів матеріалів, регулюванні державою системи національних ЗМК. Перебіг суспільно-політичного життя в Україні, а також участь журналістів у ньому спонукають нас внести до цього переліку ще й конверговану роль журналістів, а саме – журналістика як професія стає формою політичної участі шляхом безпосереднього залучення журналістів до процесу розроблення, прийняття та імплементації політичних рішень. Тобто, внаслідок технологічної революції у медіа, доступності нових інформаційно-комунікаційних пристроїв більшості громадян країни журналісти та їх конкуренти на фаховому полі – блогери – стають ще й впливовими громадським діячами, а частина з них і політиками.

На це є свої об'єктивні причини. Окрім решти чинників, як то політична корупція, слабкість політичних партій як носіїв ідеології, їх залежність від олігархічних угруповань, низька професійна корпоративна культура журналістського корпусу чи відсутність у цій сфері сталих демократичних традицій, все це спонукає до конвергенції журналістської професії. Із журналістики інкорпорується політичні й громадські діячі. Відповідно, журналісти країн, що передують на шляху трансформацій, до традиційних конвергентних явищ сучасних медіа долучають нові форми конвергенції професій та соціальних ролей.

Це ми можемо назвати *суспільним феноменом медіаконвергенції*. Він не є таким вже і новим. Історія знає багато прикладів, коли журналісти добивалися значних успіхів на політичній арені. Саме це стає помітним і період суспільних трансформацій. Ми лише хочемо привернути увагу до того факту, що процес конвергенції надає цьому явищу певного прискорення, посиленню медіавпливу, швидкості «міграції» особи із однієї до іншої сфер

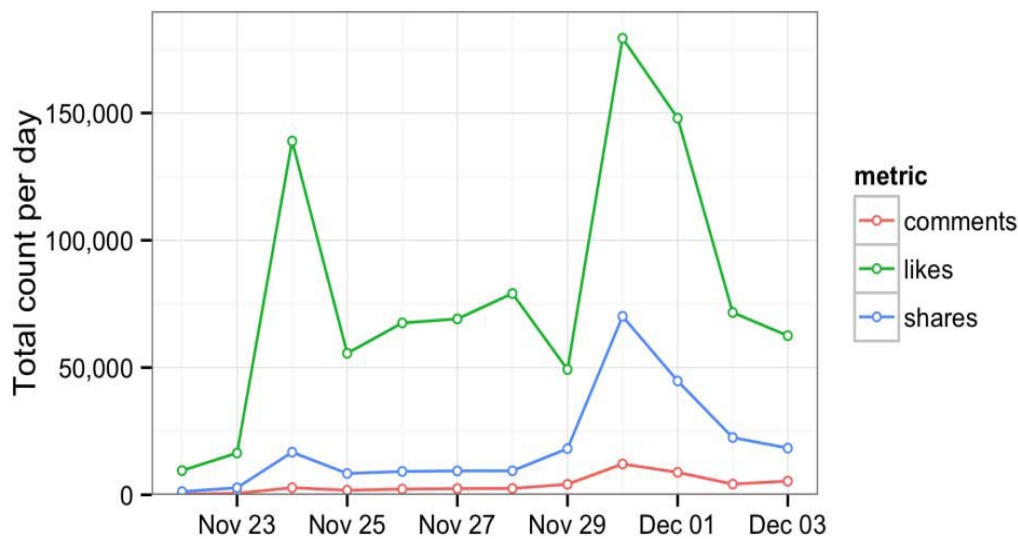
людської діяльності, висуває нові вимоги до фахової підготовки журналістських кадрів, гостріше ставить питання медіаосвіти для широкого загалу. Зазначимо, що суспільний феномен медіаконвергенції вже позначився на перебігу сучасної української історії. Ми згадували, що відомі українські медійники започаткували новий партійний проект. Зараз ми не можемо твердити про його успішність чи провал, оскільки, якщо говорити про Україну, він лише на початковій стадії, тому ще матимемо нагоду вивчати його. Однак ми вже маємо нагоду простежити, як внаслідок запровадження новітніх технологічних процесів у галузі медіа, що прискорили не тільки явища традиційної конвергенції, а спонукали до зростання суспільної ролі журналістів як представників окремої професії, відбуваються демократичні перетворення у політичній сфері посттоталітарної країни.

Опосередкованим підтвердженням особливої ролі нових медіа у найгостріший період сучасної української історії став той факт, що вони у розпал Євромайдану піддавалися масовим атакам хакерів [8].

Отож, з новою силою повстало питання ролі новітніх засобів комунікації у активізації політичної участі громадян та реалізації їх громадянських прав під час українського Євромайдану. Вітчизняні науковці, політики, громадські діячі та журналісти вже зараз аналізують це явище як новий етап вітчизняної історії формування громадянського суспільства, а широкі узагальнення й оцінки ще чекають попереду, однак вже зараз спостерігачі сходяться на думці про окремішню роль соціальних мереж у громадських протестах восени 2013 та взимку 2014 року. Особлива увага, як і прогнозували дослідники раніше, була привернута до комунікативних можливостей Twitter і Facebook [9].

Не залишилася осторонь українського суспільного феномена і міжнародна наукова спільнота. Наприклад, дослідники лабораторії соціальних медіа та політичної участі (SMaPP) Нью-Йоркського університету проаналізували активність користувачів Twitter і Facebook під час протестних виступів Євромайдану [10]. Їх дослідження свідчить, що Facebook використовується багато активніше, ніж Twitter. Офіційна сторінка EuroMaidan у Facebook, яка з'явилася 21 листопада, власне з появою у фізичному просторі цього явища, набрала більш як 126 тисяч «лайків». Показово, що інформація поширювалася переважно українською мовою, а це свідчило про цільову аудиторію як місцеву, отже розраховану на активізацію залучення хай не до політичної, а громадянської участі, як своєрідна апеляція до громадянськості місцевих мешканців – першочергово мешканців столиці України – Києва. Ця сторінка у Facebook ефективно виконала два наступних завдання: по-перше, надавати оперативну інформацію щодо протестних подій тим людям, які у фізичному сенсі не можуть бути присутніми серед мітингувальників – інформація з головних локацій, центрів управління – штабів, польових кухонь і шпиталів, церков, повідомлення про заяви політиків, громадських активістів, ретрансляція повідомлень традиційних медіа, юридичні поради; по-друге, координація дій протестувальників, адже кожен мав у своєму розпорядженні девайс, який слугував для оперативного зв'язку та обміну інформацією. Активність користувачів на цій сторінці вимірюється мільйонами «лайків», сотнями тисяч «репостів».

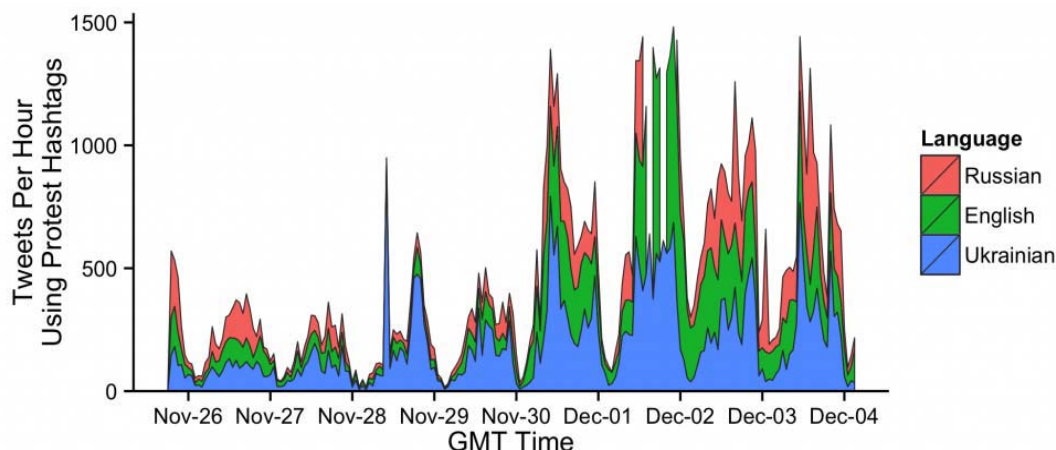
Наступна популярна сторінка, що засвідчила особливу роль соціальних мереж у функціонуванні українського громадянського суспільства у його точці біфуркації – Євромайдані – була створена 30 листопада після силового розгону демонстрантів і тематично була присвячена наданню юридичної допомоги постраждалим. За підрахунками Пабло Барбера і Меган Метцгер ця сторінка зібрала 166,77 «лайків» протягом трьох днів – верхня крива (рис. 1).

Рис. 1. Facebook діяльність на публічних сторінках, пов'язаних з українськими протестами. Автори: Pablo Barberá and Megan Metzger.

Джерело: NYU Соціальні медіа та участь у політичному житті (smapp.nyu.edu) лабораторії.

Якщо звернутися до Twitter, цю соціальну мережу українці використовують дещо менше, звертаючись до неї під час активізації громадських рухів. Хоча у цьому ми вбачаємо перспективу росту популярності цієї соцмережі. Схоже, тут позначаються певні ментальні особливості, традиції спілкування, загальний ритм особистого й суспільного життя. Адже Twitter – це перш за все коротка та максимально концентрована інформація, що обмежує можливості емоційного вираження. Однак саме ця мережа відіграла особливу роль у залученні громадян до захисту Євромайдану в ніч чергового його штурму 11 грудня, а також, як наголошують американські дослідники, для інформування світової спільноти про події в Україні. П. Барбера і М. Мецгер проаналізували географію активних користувачів Twitter і зробили висновок, що 69 відсотків із них роблять «твіти», перебуваючи в Україні і пишучи повідомлення англійською мовою. Відповідно науковці роблять висновок, що «цілі, для яких використовуються різні соціальні медіа, відрізняються: Facebook – для створення контенту для місцевої аудиторії, водночас Twitter розглядається як інструмент передачі оперативної інформації про події в Україні за межами країни». А оскільки соціальні мережі – це, першочергово, інструмент спілкування молодіжної аудиторії, для якої знання англійської та інших іноземних мов є нормою, то Twitter став каналом інформування міжнародної спільноти про події в країні (рис. 2).

Рис. 2. Українські акції протесту твітів по мові. Автори: Pablo Barberá and Megan Metzger.

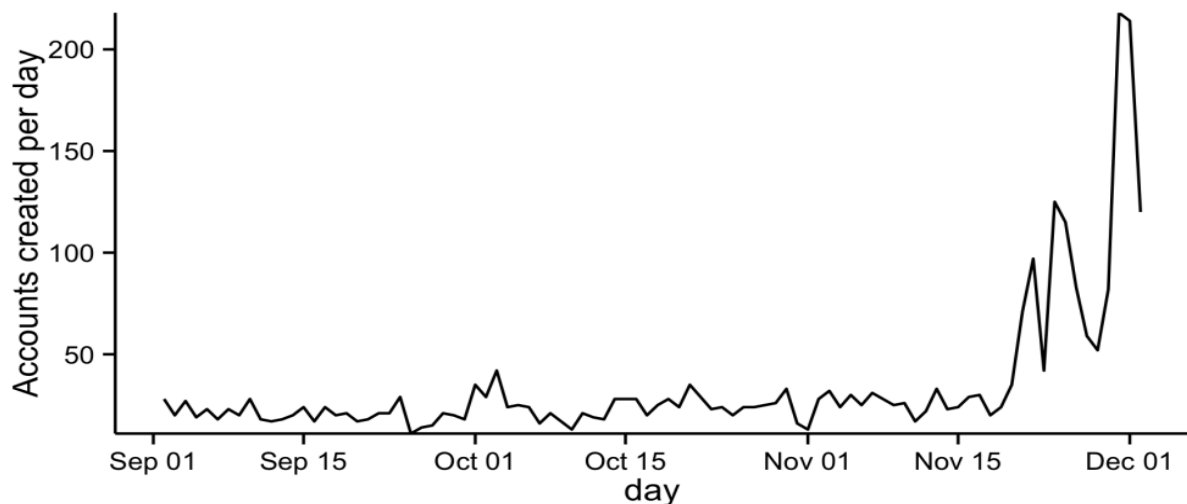
Джерело: NYU Соціальні медіа та участь у політичному житті (smapp.nyu.edu) лабораторії.

Слід зауважити, що соціально-демографічний портрет населення, яке бере активну участь у громадських акціях, демонструє певну перевагу чоловіків – 57,2 відсотка. І, що важливо, коли ми говоримо про схильну до використання сучасних девайсів молодь, то її серед протестувальників 38 відсотків, а 67,7 відсотка – люди з вищою освітою [11]. На схожу з українською тенденцію вказували спостерігачі, які вивчали роль соціальних медіа під час протестних акцій в інших країнах світу [12].

Ще одне цікаве спостереження, яке зробили Пабло Барбера і Меган Мецгер щодо Twitter, це ситуативний сплеск реєстрації користувачів. Про що говорили й ми у попередніх дослідженнях. Це пояснюється тим, що у момент загострення суспільної ситуації чи то навіть у рамках особистого життя людина, член суспільства потребує різкого прискорення обміну інформацією. Саме тут соціальні мережі виступають як максимально ефективний інструмент, доступний кожному. З графіка 3 видно, як пік активності протестів за датами збігається із активністю користувачів та реєстрацією в мережі. Багато з тих, хто використовував хештег # ЄвроМайдан – нові користувачі цієї мережі. Слід зауважити, що згодом відбулася ланцюгова реакція, так типова для усіх соціальних мереж, коли слідом за цим хештегом виник новий – #Автомайдан, який формує навколо себе вже нову спільноту.

Із 34 тисяч користувачів, котрі «твітили» про події на Євромайдані, 1200 приєдналися до сервісу тільки на початку акцій протесту. Отже, коли обставини реального життя наводять своє відображення у соціальних мережах, виникає взаємне проникнення і доповнення. Життя спонукає громадян шукати нові інструменти для спільного інформування і взаємодії. Що, власне, й засвідчує світову тенденцію, яка, до речі, могла надихнути українців до широкого використання соціальних мереж, зокрема Twitter, у громадських акціях.

Рис. 3. Українські акції протесту і створення нових облікових записів у Твіттері. Автори: Pablo Barberá and Megan Metzger.

Джерело: NYU Соціальні медіа та участь у політичному житті (smapp.nyu.edu) лабораторії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Користувачі соціальних медіа в Україні навчилися в ефективний спосіб залучати цей новітній засіб комунікації у процесах трансформації як громадського, так і державного сектора. Події Революції гідності 2013-2014 років засвідчили високу ефективність соціальних мереж як ядра нових медіа у процесі суспільних перетворень у транзитивних державах, де демократичні здобутки є доволі хиткими, а європейські цінності для частини громадян залишаються незрозумілими, а то й ворожими.

Різниця у використанні Facebook і Twitter в Україні під час Євромайдану свідчить, що активісти розуміють, які переваги надає та чи інша соціальна мережа, яких цілей можна досягти за допомогою кожної з них, як побудувати між ними взаємодію, підсиливши у такий інтерактивний спосіб потужність мереж. Адже вони слугують важливим стратегічним інструментом для залучення нових користувачів для он-лайн-комунікації. Остання, своєю чергою, вирішує ключові питання інформаційного обміну як невід'ємного елементу формування активного громадянського суспільства як рівноправного суб'єкта політичного життя країни.

Мережеве суспільство як якісно новий тип громадянського суспільства, породжений інформаційно-комунікаційною революцією, спричинило до появи, що прикметно – спонтанно, масових політичних рухів, ініційованих соціальними мережами (Facebook, Twitter). Більше того, нові технологічні можливості медіа, коли особистість самого журналіста, не лише його професійна, але й громадська діяльність стають відомими для широкого загалу та набувають політичної ваги, спонукають до конвергенції його суспільної ролі. Вони у свою чергу стають ядром мережевих спільнот, своєрідними пасіонарями, сприяючи об'єднанню людей, котрі до цього ніколи не перетиналися, не перебували в одних громадських організаціях чи взагалі не цікавилися політичним життям. Мережа перетворилася на інструмент соціально-політичної революційної дії, принципово відмінної від простого реагування на повідомлення медіа (меседжі) чи участі у створенні інформаційного потоку. Політика, церква, творчість, наука та освіта – всі сфери з царини політико-культурного життя змушені змінювати форми політичної участі з врахуванням вимог Мережі та мобільних інформаційно-комунікаційних стандартів.

Відлучення від доступу до таких мереж стає актом громадянської участі, прикладом бойкоту влади і захисту своїх бізнес-інтересів [13].

Список використаної літератури

1. Friedrich Kittler obituary. Philosopher and media theorist known as the «Derrida of the digital age» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theguardian.com/books/2011/oct/21/friedrich-kittler>.
2. Поцепцов Г. Українські політичні комунікації: від ток-шоу до Майдану / Георгій Поцепцов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucipr.org.ua/publications/ukraiinski-politichni-komunikacii-vid-tok-shou-do-maidanu>.
3. Российский медиа-ландшафт: телевидение, пресса, Интернет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.levada.ru/17-06-2014/rossiiskii-media-landshaft-televidenie-pressa-internet>.
4. Кремень Василь. Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї / Дзеркало тижня. – 12 серпня 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/SCIENCE/filosofiya_chelovekotsentrizma_kak_teoreticheskaya_sostavl_yayuschaya_natsionalnoy_idei.html.
5. Активність мас-медіа під час подій, пов'язаних із Євромайданом (результати експертного опитування, січень 2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aup.com.ua/uploads/Zvit_ekspertne_oputyvanya_sichen.pdf.
6. Соболев, Сюмар, Таран і Дерев'янка створили нову партію – «Воля» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?sobolyev_syumar_taran_i_derevyanko_stvorili_novu_partiyu_volya&objectId=456424. 21. 06. 14.
7. Brzezinski Zbigniew. Confronting Russian Chauvinism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.the-american-interest.com/articles/2014/06/27/confronting-russian-chauvinism>. 27. 06. 2014.

8. Українські Інтернет-ЗМІ піддаються масовим атакам хакерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/12/2/7004463>.
9. Даниленко С. І. Громадянський вимір інформаційно-комунікаційної революції: концептуально-теоретичні та політико прикладні аспекти: автореф. дис. ... док. політ. наук: 23.00.03 / Даниленко Сергій Іванович; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2011. – 36 с.
10. Barberá P., Metzger M. How Ukrainian protestors are using Twitter and Facebook / Pablo Barberá, Megan Metzger. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2013/12/04/strategic-use-of-facebook-and-twitter-in-ukrainian-protests/> 04.12.2013.
11. Лицо Евромайдана (социальный портрет участников протестов) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://obozrevatel.com/Infographic/19638-litso-evromajdana-sotsialnyij-portret-uchastnikov-protestov.htm?fb_action_ids=704754992875536&fb_action_type=og.likes&fb_source=other_multiline&action_object_map=%5B373922349420849%5D&action_type_map=%5B.
12. Aday S. Blogs and bullets: new media in contentious politics / Sean Aday [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usip.org/publications/blogs-and-bullets-new-media-in-contentious-politics>.
13. Глава украинского Яндекса намерен заблокировать Партию регионов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/web/3273631-hlava-ukrayn-sko-ho-yandeksa-nameren-boikotyrovat-partyui-rehyonov>.

SOCIAL MEDIA AS A TOOL FOR PUBLIC TRANSFORMATIONS IN THE COUNTRIES WITH UNSTABLE DEMOCRACIES: UKRAINIAN EXPERIENCE

Danylenko S. I.

Doctor of Political Science, Associate Professor, Chair of International Media Communication and Communication Technologies Institute of International Relations Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *For states, considered transitive due to their social, political and economic situation, moving from totalitarianism and authoritarianism to democratic forms of governance, issue of mastering instruments of transfer to new forms of social reality is vital. Among primary tasks, that governments and societies of such states face is institutional development in all spheres – from media to territorial administration and responsible citizen shaping. Altogether, such negative social aspects as corruption, low political culture, poverty and criminalism must be combated. Mentioned countries are mainly concentrated on the territory of former USSR and have limited time resource for deliberate actualization of their statehood applying examples of leading European countries. As well, they have limited historic experience, in some states interrupted by Communist era, while economic resource inherited from Soviet Union is already exhausted and turned to burden.*

Correspondingly, social institutions that fostered anchoring of popular sovereignty level in states with traditional democracy are either absent in transitive states or their application turns out non-efficient and long-term.

In such situation, young Eastern European democracies use advantages of information era and apply information instruments of open society establishment with better effect. Firstly, it concerns media sphere, namely such phenomenon as new media – social networks.

In such a manner, observing development of civil society in Ukraine as well as transformations taking place in the state during recent decade as a grassroots initiative, one may conclude that new media play unique and vital role in this process.

At this precise point of time it is necessary to analyze and make conclusions regarding sources of such influence, peculiarities of communities and their leaders shaping, shift in journalist standards in material presentation and formats of work, appearance of such public writing approach as blogosphere. It all impacted on form and idea of those civil movements and communities that, in fact, together with state, oligarchy, church significantly determine Ukraine's historic development.

Key words: *new media, transitive states, civil society, media convergence, network communities*

References

1. Friedrich Kittler obituary. Philosopher and media theorist known as the «Derrida of the digital age» [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.theguardian.com/books/2011/oct/21/friedrich-kittler>.
2. Potseptsov H. Ukrayins'ki politychni komunikatsiyi: vid tok-shou do Maydanu / Heorhiy Potseptsov [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ucipr.org.ua/publications/ukraiinski-politichni-komunikatcii-vid-tok-shou-do-maidanu>.
3. Rossiyskiy media-landshaft: televidenie, pressa, Internet [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.levada.ru/17-06-2014/rossiiskii-media-landshaft-televidenie-pressa-internet>.
4. Kremin' Vasyl'. Filosofiya lyudynotsentryzmu yak teoretychna skladova natsional'noyi ideyi / Dzerkalo tyzhnya. – August 12, 2005 [Electronic resource]. – Access mode: http://gazeta.zn.ua/SCIENCE/filosofiya_chelovekotsentrizma_kak_teoreticheskaya_sostavlyayuschaya_natsionalnoy_idei.html.
5. Aktyvnist' mas-media pid chas podiy, pov'yazanykh iz Yevromaydanom (rezul'taty ekspertnoho opytuvannya, sichen' 2014) [Electronic resource]. – Access mode: http://www.aup.com.ua/uploads/Zvit_ekspertne_opytuvannya_sichen.pdf.
6. Sobolyev, Syumar, Taran i Derev'yanko stvoryly novu partiya – «Volya» [Electronic resource]. – Access mode: http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?sobolyev_syumar_taran_i_derevyanko_stvorili_novu_partiyu_volya&objectId=456424. 21. 06. 14.
7. Brzezinski Zbigniew. Confronting Russian Chauvinism [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.the-american-interest.com/articles/2014/06/27/confronting-russian-chauvinism>. 27. 06. 2014.
8. Ukrayins'ki Internet-ZMI piddayut'sya masovym atakam khakeriv [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/12/2/7004463>.
9. Danylenko S. I. Hromadyans'kyi vymir informatsiyno-komunikatsiynoyi revolyutsiyi: kontseptual'no-teoretychni ta polityko prykladni aspekty: avtoref. dys. ... dok. polit. nauk: 23.00.03 / Danylenko Serhiy Ivanovych; Kyivskyy natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2011. – 36 p.
10. Barberá P., Metzger M. How Ukrainian protestors are using Twitter and Facebook / Pablo Barberá, Megan Metzger. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2013/12/04/strategic-use-of-facebook-and-twitter-in-ukrainian-protests/> 04. 12. 2013.
11. Litso Evromaydana (sotsialnyy portret uchastnikov protestov) [Electronic resource]. – Access mode: http://obozrevatel.com/Infographic/19638-litso-evromajdana-sotsialnyij-portret-uchastnikov-protestov.htm?fb_action_ids=704754992875536&fb_action_types=og.likes&fb_source=other_multiline&action_object_map=%5B373922349420849%5D&action_type_map=%5B.
12. Aday S. Blogs and bullets: new media in contentious politics / Sean Aday [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.usip.org/publications/blogs-and-bullets-new-media-in-contentious-politics>.
13. Glava ukrainskogo Yandeksa nameren blokirovat Partiyu regionov [Electronic resource]. – Access mode: <http://korrespondent.net/business/web/3273631-hlava-ukraynskoho-yandeksa-nameren-boikotyrovat-partyui-rehyonov>.

СОЦИАЛЬНЫЕ МЕДИА КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЩЕСТВЕННЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ В СТРАНАХ НЕСТАБИЛЬНЫХ ДЕМОКРАТИЙ: УКРАИНСКИЙ ОПЫТ

Даниленко С. И.

Доктор политических наук, доцент кафедры международных медиакоммуникаций и коммуникативных технологий Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. Для государств, которые мы относим к транзитивным с учетом их социально-политического и экономического состояния, избравшие свой путь от тоталитаризма и авторитаризма к демократическим формам правления, неотложной остается проблема освоения инструментов перехода к новым формам общественного существования. Среди первоочередных задач, которые стоят перед правительствами и обществом таких стран – институциональное развитие во всех сферах – от рыночных реформ и разгосударствления, до медиасистем, децентрализации территориального управления и формирования ответственного гражданина.

При этом приходится преодолевать такие негативные последствия, как коррупция, низкая политическая культура, как правящей элиты, так и населения, бедность и криминалитет. Эти страны, в большинстве сконцентрированные на территории бывшего Советского Союза, не имеют ни временного ресурса, чтобы постепенно, по примеру ведущих европейских стран реализовать свою государственность, ни значительного исторического опыта. Поскольку в части стран он был прерван периодом коммунистического правления, а экономический ресурс советского хозяйства уже исчерпан и стал непомерной ношей. Что касается Украины, то к этому ряду следует добавить еще и внешнее военное вторжение Российской Федерации в формате гибридной войны, в частности – информационную, экономическую, диверсионную, газовую и гуманитарную агрессию.

Соответственно, те общественные институты, которые в течение длительного исторического периода способствовали государствам традиционных демократий закрепить необходимый уровень народовластия, в транзитивных государствах либо отсутствуют полностью, либо их влияние оказывается неэффективным с учетом других, присущим этим обществам, политических традиций.

В такой ситуации молодые, а по сути, нестабильные демократии на Востоке Европы, воспользовавшись преимуществами информационного времени, значительно эффективнее берут на вооружение как раз информационные инструменты построения открытого общества. Первоочередно это касается сферы медиа, в частности такого феномена как новые медиа, точнее их сегмента – социальных сетей.

К примеру, наблюдая за развитием гражданского общества в Украине, за теми трансформациями, которые происходят в стране на протяжении последнего десятилетия и были инициированы «с низу», можно сделать вывод про отдельную и уникальную роль в этом процессе как раз новых медиа.

Поэтому пришло время проанализировать и сделать выводы про источники этого влияния, особенности формирования сообществ и их лидеров, изменения политического участия журналистов в общественных процессах, появления такого типа письма как блогосфера. Все это повлияло на форму и содержание тех общественных движений и объединений, которые, собственно, значительным образом, вместе с государством, олигархатом, церковью определяют исторический прогресс Украины.

Ключевые слова: новые медиа, транзитивные государства, гражданское общество, медиаконвергенция, общественные функции медиа, сетевые сообщества.

УДК 94

УКРАЇНА І МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУТИ ПОЗИТИВНОЇ (СПІЛЬНОЇ) ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА НЕТВОРКІНГУ ПРОТИ ШАБЛОНІВ РЕАЛІЗАЦІЇ АГРЕСИВНОГО КУРСУ РОСІЇ

Цветков О. Г.

Доктор історичних наук, старший науковий співробітник, викладач Дипломатичної академії України при МЗС України.

Анотація. Ставиться питання про невиправдану практику прийняття доленосних для України зовнішньополітичних рішень вузьким колом переговорників у закритому режимі, результати яких часом призводять до критичної ситуації в країні. Аналізуються національні і міжнародні підходи до агресивних дій Росії по відношенню до територіальної цілісності і державної незалежності України. З врахуванням історичної ретроспективи наголошується на використанні Росією шаблонних сценаріїв захоплення суверенних територій суміжних держав під приводом «захисту національних інтересів», підтримки «прав співвітчизників за кордоном» тощо. Як приклад сучасних оперативних форм протидії таким діям розглядається вплив міжнародних інститутів спільної позитивної відповідальності та нетворкінгу, які разом з цільовими санкціями виступають «дорожньою картою» зупинення воєнних дій і використання потенціалу колективної безпеки.

Ключові слова: міжнародні відносини, нові виклики і загрози, агресивні дії РФ проти України, міжнародні санкції, інститути позитивної (спільної) відповідальності і нетворкінгу.

У сучасній українській системі забезпечення функціонування міжнародних зносин, можливо як спадок номенклатурної обмеженості і чиновницької централізованості минулих часів, все ще зберігаються певні диспропорції і відокремленість науки та громадських інституцій від механізмів повсякденної практичної діяльності у сферах розробки і проведення зовнішньополітичного курсу країни. По обидві сторони, як правило, домінують свої інтереси – науковці найчастіше долучаються до обґрунтування вже досягнутих домовленостей і офіційних документів з метою їх більш широкої інтерпретації і привернення уваги суспільства, а дипломати мають справу з реалізацією вироблених вузьким колом політиків пріоритетних завдань і цілей зовнішньополітичної діяльності.

Звичайно, для узгодження позицій відбуваються спільні конференції практиків і науковців-міжнародників, залучаються експерти, поширеним залишається і інститут призначення радників при вищих посадових особах держави. Проте, нові виклики, зокрема з доленосних для країни питань зовнішньої політики і безпеки, вимагають і нових форм їх вирішення, щонайперше синтезу альтернативних думок і спільної для внутрішніх сил виробки стратегічних концептуальних поглядів на характер, загрози і розвиток міжнародних відносин, вибір стратегічних партнерів тощо. І треба віддати належне більшості керівників міністерства закордонних справ, які намагались і намагаються переломити застарілі тенденції і максимально сприяти поєднанню потенціалів та посиленню консультативних зв'язків МЗС, практиків дипломатичної служби з соціальними мережами, вченими-міжнародниками, спеціалістами із зарубіжного країнознавства та інших дис-

циплін. Зрештою від їх спільних зусиль залежатиме обґрунтованість пропонованих країні зовнішньополітичних кроків і пріоритетів розвитку, особливо в умовах конфлікту і воєнного протистояння.

Анексія Криму, агресивні воєнні дії і так звана «гібридна або іррегулярна війна», яку наразі націлено веде Російська Федерація проти суверенної України, склали і продовжують складати серйозні загрози самому існуванню Української держави і, водночас, постають гострими викликами перед світовою спільнотою, критичною перевіркою надійності міжнародних інститутів та систем колективної безпеки. В самій Україні вони сколихнули суспільство і сприяли беспрецедентному зростанню патріотизму та національного усвідомлення. Крім того, у вік відкритих соціальних комунікацій, посилення тенденцій до розвитку демократії і громадянської активності вже стало неможливим нав'язувати всьому суспільству протягом довгого часу ідеї підпорядкованості і хибних шовіністичних цінностей. Ключовим у цій ситуації постає питання пошуку вирішення внутрішніх проблем в умовах проведення зовнішньої агресії. Паралельно треба знайти відповіді і на не менш гострі запитання: як подібні агресивні дії могли трапитися і не передбачатися урядом? Чому не забезпечується територіальна цілісність країни і не діють норми міжнародного права, багатосторонні і двосторонні домовленості та гарантії? І де дієва реакція міжнародних інституцій, чому вона запізнюється і чи адекватними є запропоновані міжнародні санкції?

Очевидно, що політична еліта і державні урядовці були не готові до розвитку подібного сценарію з боку Росії і відповіді, особливо на останні запитання, якщо і надавалися, то найчастіше експромтом, професійно необґрунтовані і не беззаперечні. Країна виявилася не готовою обороняти сама себе, програшно квазінейтральною назовні і практично відокремленою від надійної регіональної системи захисту і оборони. Натомість в її інформаційний простір стали масово вкидатися ідеї та претензії «повернення національної території», проголошення «самостійних республік» у масштабах міст чи регіонів, реалізації персональних мрій щодо «відновлення імперії» тощо. Подібні ідеї, звісно, можуть з'являтися у головах як своїх, так і чужинних можновладців і відповідати тим чи іншим сподіванням окремих груп людей, моментам часу чи прямим завданням підривної інформаційних кампаній і кібератак [1, с.1]. Проте, чого вони безумовно не можуть заперечувати при об'єктивному аналізі, то це використання фактору сили і, відповідно, порушення діючої системи міжнародного права і порядку, навіть у пригладженому вигляді – з огляду на мнимі гуманітарні фактори чи цілі.

Порівняємо дві цитати з виступів російського лідера Володимира Путіна – перед представниками західного бізнесу, політичними і суспільними діячами: «Ми за таку систему міжнародних механізмів, яка базується на балансі міжнародних інтересів, забезпечує цілісність і безпеку світу... Ми вважаємо, що всі ключові питання повинні вирішуватися тільки на основі дотримання норм міжнародного права, через колективні механізми» [2, с. 3]. І з виступу у Кремлі з позачерговим посланням Федеральним зборам РФ від 18 березня: «Хочу, щоб ви мене почули, дорогі друзі. Не вірте тим, хто лякає вас Росією, кричить про те, що за Кримом посліdkують і інші регіони.» [3, с. 9]. В останнє важко повірити, бо у тому ж березні південний схід України побачив зворотну картину, зазнавши ескалації воєнних дій та їх пряму підтримку з боку РФ. І це може свідчити про подвійні підходи, коли для зовнішнього загалу проголошується ніби посліdkовна прихильність усталеним нормам міжнародного права, а для внутрішнього – дозволяється неприкрите маскуванню агресивних планів. Невідповідність слів і реальних справ російського керівництва у відношенні до агресивних дій проти України знаходить своє відображення і у відповідних

позиційних виступах представників РФ у міжнародних організаціях і структурах з колективної безпеки – РБ ООН, ОБСЄ [4, с. 1; 5, с. 1, 15-17], часом протиставляючи себе абсолютній більшості інших делегацій і не визнаючи об'єктивної інформації – в недобрій пам'яті традиціях періоду холодної війни.

В історичній ретроспективі агресивні дії Росії проти найближчих сусідів (включно з періодом існування Радянського Союзу, серед яких – події у Чехословаччині у 1968р., війна в Афганістані у 1979-1989рр., війна з Грузією 2008р.) не виглядають чимось особливим чи виключенням з правил. Скоріше навпаки – подібні дії можуть вважатися певним шаблоном для використання в її зовнішній діяльності.

Показова у цьому плані зрідка ісвітлювальна але актуальна в світлі останніх подій історія створення і проголошення маріонеткової Фінляндської Демократичної Республіки (ФДР) в ході радянсько-фінської війни (1939-1940). До слова, СРСР розпочав війну 30 листопада – під приводом артилерійського обстрілу російської території нібито з боку Фінляндії, а вже 1 грудня було оголошено про створення ФДР на території зайнятого Червоною армією Карельського перешийку з планом її поширення на всю Фінляндію. 2 грудня СРСР уклав з ФДР двосторонній договір про взаємодопомогу і дружбу, але важкий характер подальших воєнних дій звів нанівець весь камуфляж з організацією ФДР і мирний договір був підписаний вже з діючим урядом Фінляндії. Згодом Кремлем було оголошено про «саморозпуск» ФДР з відповідним включенням переданих їй територій до складу СРСР. Іншими наслідками розв'язаної СРСР «фінської війни» і бомбардування ним цивільних об'єктів стало його виключення з Ліги Націй як агресора і введенням США проти нього «морального ембарго» [6, с. 1].

Шаблонні сценарії агресивних дій зі створенням маріонеткових режимів і відповідним інформаційним забезпеченням не раз використовувалися Радянським Союзом і до цієї війни і після, а його наступницею – Російською Федерацією, на жаль, і в наш час. Хіба не такими були дії Росії по проведенню «під дулами автоматів» сепаратистського референдуму і наступної анексії Криму? Або прямої підтримки агресивних воєнних дій на південному сході України з формуванням підконтрольних режимів «Донецької народної республіки» і «Луганської народної республіки».

При цьому перебіг подій і анексія Криму визначалися як «акти національного самовизначення», а спрямовані і контрольовані ззовні агресивні дії на Донбасі, як вияв протестів проти державного управління в Україні, а не порушення її територіальної цілісності і загрози національній незалежності. Як офіційне прикриття таких дій в усіх редакціях Стратегії зовнішньої політики Росії та виступах її керівників шаблоно і традиційно в останні роки ставилися наголоси на абсолютному приматі її національних інтересів як одного з центрів сучасного світу, всебічному захисті співвітчизників, які проживають за кордоном, і відстоюванні російських підходів до теми захисту прав людини. Відповідні зусилля – як без жодної логічної ув'язки наголошується в Стратегії – мають скеровуватися на «формуванні відносин добросусідства з суміжними державами» [7, с. 1].

Один з метрів у сфері міжнародного права професор Лукашук І. І. з приводу примату «національних інтересів» у зовнішній політиці зазначав, що в такій постановці вони носять внутрішньополітичний характер і що «життя підтверджує небезпеку прагнення формувати зовнішню політику на основі вузько зрозумілих «національних інтересів» популістської політики» [8, с. 22-23]. Додамо, що і уроки історії міжнародних відносин дають можливість за аналогією передбачати наслідки тих чи інших політичних рішень, які призводять до агресивних дій, а також відповідальність держав за їх застосування. Причому не тільки і не стільки з точки зору юридичної відповідальності, що вимагає трива-

лого процесуального провадження, а більше виходячи з синтезу права і моралі – інституту позитивної (спільної) відповідальності, тобто відповідальності за досягнення поставленої правом мети на базі самостійної і ініціативної діяльності [9, с. 10, 13].

У наш час використання норм і інституту позитивної відповідальності, як найбільш оперативної форми виявлення державної відповідальності, набирає все більшого поширення. На національному і міжнародному рівнях дієві приклади ефективності соціальної відповідальності бізнесу підштовхують великі і малі держави до з свого боку ініціативного провадження їх позитивної відповідальності і в сферах безпеки – з тим розумінням, що саме синергією спільних державних зусиль можливо зумовити, наприклад, зупинення силових дій агресора. Як зазначається аналітиками, «утвердження інституту позитивної політичної відповідальності обумовлюється потребами сучасного міжнародного суспільства і свідчить про досягнення ним певного рівня зрілості, про його подальшу соціалізацію» [10, с. 24]. Результатом же цього стає спільність міжнародної відповідальності, яка наразі поширюється на всі держави, які разом з відповідальністю перед своїми власними народами і суспільствами поділяють і колективну відповідальність за глобальний рівень управління міжнародними відносинами і використання механізмів колективної безпеки.

З боку РФ, у свою чергу, проводяться активні переговори по всім можливим, насамперед дипломатичним, каналам з тим, щоб мінімізувати ефект міжнародних санкцій, прийнятих світовим товариством з огляду на анексію Криму від України та підтримку сепаратистських воєнних дій на її території. При цьому у максимальній мірі використовуються важелі торгово-економічного характеру, зокрема в рамках залежності партнерів від об'ємів і перспектив постачань енергоносіїв, харчових продуктів тощо – для досягнення пом'якшення позицій з введенням і поглибленням санкцій. За аналогією термінології ведення ділових комунікацій, такі дії прийнято визначати як негативний нетворкінг.

Позитивний нетворкінг у міжнародних сферах визначається активним і ініціативним провадженням власних заходів держав та їх об'єднань на підтримку і забезпечення результату спільних дій по досягненню цілей колективної відповідальності і безпеки (проводиться лідерами країн Балтії, Польщі, Швеції, Норвегії, а також РБ ООН, НАТО). Такі заходи, як публічні демонстрації підтримки на зовнішньополітичній арені та інші, загалом спрямовуються щонайперше на припинення воєнних дій і створення умов для переговорного процесу; встановлення перепон і блокування каналів можливої ескалації конфлікту чи агресії і, зрештою, прийняття спільного рішення щодо застосування заходів колективної безпеки. Саме такі результати позитивного нетворкінгу разом з домовленим введенням третьої хвилі санкцій від країн ЄС, США, Канади, Японії, Австралії, Швейцарії та інших наразі відбуваються у відповідь на хиткий рівень дотримання режиму припинення вогню і у цілому непоступливість позицій РФ у плані подальшої підтримки курсу на агресію [11, с. 2-5; 12, с. 1; 13, с. 1-2; 14, с. 1].

Вбачається, що, крім силового, синтез внесків політичних, науково-експертних і громадських національних сил України, які протистоять агресивним діям Росії, у поєднанні з зусиллями міжнародної спільноти по подоланню цього конфлікту і забезпеченню безпеки в регіоні заходами міжнародної позитивної відповідальності та нетворкінгу можуть стати тими новими допоміжними чинниками, які не тільки допоможуть спинити дану агресію, але й додадуть нових фрагментів всій архітектурі європейської безпеки XXI століття.

У цьому сенсі і масштаби порушення норм міжнародного права, якими безумовно є застосування агресивних воєнних дій чи сприяння ним з боку однієї держави по відношенню до іншої, можуть лімітуватися завдяки застосуванню механізмів позитивної від-

повідальності та нетворкінгу – ініціативними кроками по обмеженню ескалації агресії, що слугують своєрідними новими «заборонними знаками» на дорожній карті до застосування вже випробуваних методів з арсеналу міжнародних організацій системи колективної безпеки.

Також і оперативно здійсненні звернення України по дипломатичних каналах до світової спільноти, регіональних і універсальних інституцій безпеки (ООН, ЄС, ОБСЄ), як і вже прийняті до застосування режими поступальних санкцій окремих країн, хоча поки і не до кінця зупинили агресію на території України, але безумовно сприяли зниженню рівня воєнного протистояння на поточному етапі і паралельному пошуку варіантів для компромісного переговорного процесу. Надалі необхідно враховувати конфліктну вразливість всієї ситуації в Україні, багатосторонність інтересів навколо неї та, як і всюди у міжнародних комунікаціях, відповідне перехресчування негативних і позитивних форм нетворкінгу всіх сторін конфлікту з пошуку відповідної міжнародної підтримки. Очевидно, що подальші наполегливі зусилля на національному рівні разом з активним залученням різних міжнародних інститутів і механізмів зможуть суттєво вплинути на локалізацію і остаточне врегулювання воєнних дій на території України.

Список використаної літератури

1. «Ambiguous» Warfare Buys Upgrade Time for Russia's Military»// Scientific American, August 12, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scientificamerican.com/>.
2. Путин В. В. Выступление перед лидерами канадского бизнеса, политическими и общественными деятелями Канады. 19 декабря 2000 г., С. 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/transcripts/21146>.
3. Обращение Президента Российской Федерации., Стенограмма, 18 марта 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/news/20603&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=q6UaVOSkI6foywP7kIGoAQ&ved=0CBMQFjAA&sig2=GqaMрахMiKDF-tFJCEjkFw&usg=AFQjCNGUrO1FJ3PQsz-BBkK3Ylw80mRoVQ>.
4. UN WebTV.The United Nations Live &On Demand, 15 September, 2014; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webtv.un.org>.
5. OSCE, 1014 Special Plenary Meeting of the Permanent Council, 28 August, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/pc/123089>.
6. Финляндская Демократическая Республика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://onilo.ru/weopliofmaimn/Финляндская_Демократическая_Республика.
7. Министерство иностранных дел Российской Федерации. Концепция внешней политики Российской Федерации, 18 февраля 2013, ч. 1, п. 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=I7oaVPHBCOG8ygOF6oGoAg&ved=0CBUQF-jAA&sig2=HPKwZEzXPSHV0BUTJB7RfQ&usg=AFQjCNFAnhSGZAuw095mFd-wJJOERHPLNEQ.
8. Лукашук И. И. Современное право международных договоров., М., 2004, Т. 1, Гл. 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.yurclub.ru/index.php?app=downloads&showfile=4309>.
9. Лукашук И. И. Право международной ответственности. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 432 с.
10. Лукашук И. И. Современное право международных договоров. Гл. 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.yurclub.ru/index.php?app=downloads&showfile=4309>.

11. Council Decision 2014/508/CFSP of 30 July 2014 amending Decision 2014/145/CFSP; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?url=http://eur-lex.europa.eu/legal-content/>.
12. European Union Restrictive measures (sanctions) in force (Regulations based on Article 215 TFEU and Decisions adopted in the framework of the Common Foreign and Security Policy) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?url=>
13. BBC Russian Service. 12 April 2014, Retrieved 13 April 2014; BBC Russian Service, 29 April 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_individuals_sanctioned_during_the_2014_pro-Russian_unrest_in_Ukraine.
14. CBC News., Retrieved 29 April 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?url=>

RUKRAINE AND INTERNATIONAL INSTITUTES OF POSITIVE (JOINT) RESPONSIBILITY AND NETWORKING VERSUS TEMPLATES OF RUSSIAN AGGRESSIVE ACTS

Tsvietkov O. G.

Doctor of History, Senior Researcher, Lecturer, Diplomatic Academy of Ukraine within the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

Abstract. *The question is raised of inadequately narrow range in the Ukrainian governmental and diplomatic practice of foreign policy decision-makings, the results of which sometimes lead to a critical situations. Analyzes national and international approaches to the Russian aggressive actions with no respect for territorial integrity and independence of Ukraine. Given historical retrospective emphasizes the use of template scenarios of capturing by Russia sovereign territories of neighbouring states under the pretext of «protecting national interests,» support of the «the rights of compatriots abroad» and so on. As an example of modern operational forms against such actions the effects of international institutes of positive (joint) responsibility and positive networking dealing with, in a line with targeted sanctions creating a «road map» towards suspension of hostilities and use the potential of collective security.*

Key words: *international relations, new challenges and threats, acts of aggression of Russia against Ukraine, international sanctions, institutes of positive (joint) responsibility and networking.*

Referances

1. «Ambiguous» Warfare Buys Upgrade Time for Russia's Military»// Scientific American, August 12, 2014. [Electronic Resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.scientificamerican.com/>.
2. Putin V. V. Vystuplenye pered lideramy kanadskogo biznesa, politicheskimi s obschestvennymi deyatelnyami Kanadu. 19 dekabrya, 2000. [Electronic Resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.kremlin.ru/transcripts/21146>.
3. Obraschenie Prezidenta Rossiyskoy Federatsii. 18 marta 2014. [Electronic Resource]. – Rezhym dostupu: <http://kremlin.ru/news/20603>.
4. UN WebTV. The United Nations Live & On Demand, 15 September, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webtv.un.org>.
5. OSCE, 1014 Special Plenary Meeting of the Permanent Council, 28 August, 2014. [Electronic Resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.osce.org/pc/123089>.
6. Finlyandskaya Demokraticeskaya Respublika. [Electronic Resource]. – Rezhym dostupu: http://onilo.ru/weopliofmaimn/Финляндская_Демократическая_Республика.
7. Kontseptsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, 18 fevralya 2013, ч. 1, п. 4. [Electronic Resource]. – Rezhym dostupu: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=I7oaVPHBCOG8ygOF6oGoAg&ved=0CBUQFjAA&sig2=HPKwZEzXPSHV0BUTJB7RfQ&usq=AFQjCNFAnhSGZAuw095mFdwJJOEPHPLNEQ.

8. Lukashuk I. I. *Sovremennoye pravo mezhdunarodnuh dogovorov*. M., 2004, T. 1, Гл. 4. [Electronic Resource]. – Rezhym dostupu: <http://forum.yurclub.ru/index.php?app=downloads&showfile=43>.
9. Lukashuk I. I. *Pravj mezhdunarodnoy otvetstvennosti* Лукашук . – М., 2004. – 432 с.
10. Lukashuk I. I. *Sovremennoye pravo mezhdunarodnuh dogovorov*. [Electronic Resource]. – Rezhym dostupu: <http://forum.yurclub.ru/index.php?app=downloads&showfile=4309>.
11. Council Decision 2014/508/CFSP of 30 July 2014 amending Decision 2014/145/CFSP . [Electronic Resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.google.com.ua/url?url=http://eur-lex.europa.eu/legal-content/>.
12. European Union Restrictive measures (sanctions) in force (Regulations based on Article 215 TFEU and Decisions adopted in the framework of the Common Foreign and Security Policy). [Electronic Resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.google.com.ua/url?url>.
13. BBC Russian Service. 12 April 2014, Retrieved 13 April 2014; BBC Russian Service, 29 April 2014. [Electronic Resource]. – Rezhym dostupu: http://www.google.com.ua/url?url=http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_individuals_sanctioned_during_the_2014_pro-Russian_unrest_in_Ukraine.
14. CBC News., Retrieved 29 April 2014. [Electronic Resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.google.com.ua/url?url>.

УКРАИНА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИНСТИТУТЫ ПОЗИТИВНОЙ (ОБЩЕЙ) ОТВЕТСТВЕННОСТИ И НЕТВОРКИНГА ПРОТИВ ШАБЛОНОВ РЕАЛИЗАЦИИ АГРЕССИВНОГО КУРСА РОССИИ

Цветков А. Г.

Доктор исторических наук, старший научный сотрудник, преподаватель Дипломатической академии Украины при МИД Украины.

Аннотация. *Ставится вопрос о неоправданной практике принятия судьбоносных для Украины внешнеполитических решений узким кругом переговорщиков в закрытом режиме, результаты которых порой приводят к критической ситуации в стране. Анализируются национальные и международные подходы к агрессивным действиям России в отношении территориальной целостности и государственной независимости Украины. С учетом исторической ретроспективы отмечается использование Россией шаблонных сценариев захвата суверенных территорий сопредельных государств под предлогами «защиты национальных интересов», поддержки «прав соотечественников за рубежом» и другими. Как пример современных оперативных форм противодействия таким действиям рассматривается влияние международных институтов позитивной (общей) ответственности и нетворкинга, которые вместе с целевыми санкциями выступают «дорожной картой» к прекращению военных действий и использованию потенциала коллективной безопасности.*

Ключевые слова: *международные отношения, новые вызовы и угрозы, агрессивные действия РФ против Украины, международные санкции, институты положительной (общей) ответственности и нетворкинга.*

МІЖНАРОДНА ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Піпченко Н. О.

Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. Проаналізовано теоретичні узагальнення і сучасні підходи до наукової проблеми здійснення міжнародної інтернет-комунікації як інструменту зовнішньополітичної діяльності держав, що виявляється у дослідженні впливу соціальних медіа на систему трансформації сучасних міжнародних відносин. Застосування політологічних методів аналізу уможливило встановлення сучасних тенденцій міжнародної взаємодії провідних політичних акторів та визначення структурно-функціональних характеристик інтернет-комунікації на глобальному, регіональному та національному рівнях. Задля виокремлення особливостей здійснення зовнішньої політики держави у період розвитку глобальних інформаційних процесів проаналізовано іноземні та вітчизняні класичні й сучасні наукові праці, а також аналітичні дослідження.

Встановлено, що трансформація сутності зовнішньополітичної комунікації в системі міжнародних відносин зумовлює використання інноваційних інтернет-технологій у структурі зовнішньої політики, оскільки на їх основі формуються нові види взаємодії традиційних та нетрадиційних міжнародних акторів, відбувається самоорганізація діяльності політичних і громадських інституцій, що уможлиблює визначати соціальні медіа як інтернет-інструментарій для поглиблення міжнародної співпраці. Сучасні інформаційні технології сприяють демократизації глобального управління, уможлиблюють збалансований розвиток регіонів і держав, дозволяють міжнародним акторам підтримувати глобальні взаємозв'язки і водночас спричиняють асиметрію міжнародного розвитку внаслідок формування нових типів полярності або цифрового розриву у сучасному світі.

Ключові слова: міжнародна інтернет-комунікація, зовнішньополітична діяльність, соціальні медіа, міжнародні відносини.

Постановка проблеми. Міжнародно-політичні аспекти інтернету, незважаючи на свою актуальність, недостатньо досліджені вітчизняними науковцями, особливо сфера використання засобів міжнародних інтернет-комунікацій для забезпечення зовнішньополітичної діяльності держави, що зумовлено новизною проблематики та її міждисциплінарним характером. На взаємодію акторів міжнародних відносин та на політичну систему в цілому впливають сучасні інтернет-технології, трансформуючи національні інтереси країн, традиції, ціннісні орієнтації, нормативно-правову базу та інструменти зовнішньополітичної діяльності, яка в системі міжнародних відносин виконує функцію комунікації / зв'язку між елементами системи. Також як в Україні, так і у світі інтернет починає визнаватись ефективним інструментом політичного інформування світової спільноти, що потребує додаткового теоретичного осмислення, тому що інтернет-технології перетворились на міжнародний комунікаційний канал, робота з яким відрізняється від технології взаємодії з традиційними мас-медіа.

Мета статті – поглибити та розширити теоретичні і методологічні засади дослідження місця та ролі міжнародної інтернет-комунікації у трансформації зовнішньої політики провідних міжнародних акторів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зарубіжні науковці Д. Роткопф, М. Лібіскі, Д. Роналд, Дж. Шульц, Дж. Арквілла, Д. Ронфелдт, Е. Антоін, Г. Геераертс та інші розглядають перерозподіл політичного впливу держави у сучасних міждержавних відносинах, процеси політичної десуверенізації держави, відзначаючи вплив інтернету на політичну владу для оптимізації політичних функцій держави у сучасному інформаційному середовищі. Г. Сміт, Дж. Купер, Ш. Браун, М. Леонард, Л. Нобл, Й. Курбалія, Д. Каппелер та інші обґрунтували використання сучасних комунікативних технологій як інструменту політичної влади на зовнішньо- та внутрішньополітичному рівнях існування держави. Дослідженню міжнародно-політичної складової мережі Інтернет присвячено окремі наукові роботи, зокрема, Л. Губерського, В. Копійки, О. Зернецької, В. Королька, Є. Макаренко, М. Ожевана, В. Гондюла, Є. Камінського, Г. Почепцов, В. Бебика, М. Рижкова, Є. Тихомирової, О. Сосніна, П. Сардачука, О. Кулика тощо.

Основні результати дослідження. Провідні зарубіжні та вітчизняні вчені зазначають, що сучасний етап глобалізації пов'язаний із формуванням нової всесвітньої цілісності – світового суспільства, структурними одиницями якого є геоекономічна та інституційно-політична системи світу, тому що одночасно із зниженням рівня силового протистояння між провідними країнами відбулось формування сучасної міжнародної системи на основі конкурентних і кооперативних політичних відносин та глобального регулювання. Подібна система державної взаємодії нині є доволі актуальною, тому країни прагнуть активно впливати на міжнародний простір, формуючи сприятливі умови для реалізації національних інтересів та конструювання комфортного міжнародно-політичного оточення. Вчені наголошують, що ефективна зовнішньополітична стратегія вимагає збалансованого поєднання адаптації до міжнародного середовища і перетворення його «під себе». З урахуванням складності системи, наявності нелінійних зв'язків між її компонентами подібна діяльність потребує, крім теоретичних, також і проведення емпіричних досліджень, які б були одночасно інтегровані в зовнішньополітичний процес. Тому зарубіжні вчені стверджують, що активна зовнішньополітична діяльність держави повинна ґрунтуватись на таких компонентах, як моделювання сприятливої політичної реальності, фундаментальне наукове обґрунтування і залучення емпіричних досліджень для належного науково-аналітичного забезпечення державної роботи [1–3].

Зарубіжна дослідниця процесів взаємозв'язку кіберполітики з міжнародними відносинами Н. Чоуцрі відзначає вплив інтернету на світову політику, національну безпеку та процеси прийняття зовнішньополітичних рішень та наголошує на потребі інтеграції традиційної міжнародної системи з існуючою глобальною інформаційною мережею [4]. Задля здійснення такої діяльності потрібно враховувати розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, оскільки на зміну державним кордонам приходять нові інформаційні кордони, які поділяють сучасне суспільство за критерієм доступу до інформації та засобів комунікації, що впливає також і на якість зовнішньополітичної інформації.

Розвиток світового інформаційного простору привів до формування нових учасників, зокрема, одним із провідних акторів виступає держава як ініціатор зовнішньополітичної комунікації, оскільки саме вона здійснює контроль і управління сферами зовнішньої та внутрішньої політики; транснаціональні корпорації, які розширюють зовнішній вплив через співпрацю з національними медіа або за допомогою інвестування в закордонні регіональні та локальні медіа, які ефективно лобюють інтереси своїх транснаціональних

власників; світові медіакорпорації, які виступають посередниками між джерелом інформації та аудиторією, поширюючи через новини й власні корпоративні інтереси; громадські інститути, некомерційні та неурядові організації, які захищають інтереси різних соціальних груп, здійснюють правозахисну, благодійну або природоохоронну діяльність, а також сприяють легальній соціальній активності, яка може бути альтернативою усталеній державній політичній і економічній ідеології; громадські та політичні рухи антиглобалістів, захисників природи, пацифістів тощо без формального юридичного статусу, які здійснюють взаємодію між своїми учасниками і з зовнішньою аудиторією на міжнародному рівні переважно через інтернет. Саме використання інтернету, на думку дослідників, дозволяє не тільки ефективно здійснювати поточну діяльність, а й демонструвати масштаби впливу через залучення прихильників і поширення ідей, незважаючи на державні кордони [5].

Російський політолог А. Гуменський, аналізуючи особливості управління зовнішньополітичною інформацією, виділяє дві державні інформаційні стратегії, які розрізняються за спрямованістю зусиль. Це, зокрема, експансивна стратегія, притаманна політиці США та країн ЄС і спрямована на використання зовнішніх ресурсів задля вирішення національних завдань, та інтровертна стратегія, що формується за рахунок консолідації внутрішніх ресурсів і самоізоляції від навколишнього середовища, – така модель характерна для Китаю, Куби і Північної Кореї. Як правило, інформаційні стратегії держав являють собою баланс між внутрішньою і зовнішньою спрямованістю, яка змінюється залежно від обставин, тактичних завдань, геополітичних, національних і релігійних особливостей, проте сучасна зовнішньополітична діяльність не відбувається без належної медіапідготовки [5].

Разом із тим розвиток інтернету призвів до загострення проблем «цифрового розриву» через зростання нерівності доступу до інформаційних технологій, що поглибило й інші види нерівності: політичну, економічну, соціальну та культурну. У цьому зв'язку провідні зарубіжні та вітчизняні вчені наголошують, що інтернету приділяється значна увага в діяльності міжнародних організацій. Це свідчить про зростання його впливу на глобалізацію міжнародних відносин за рахунок трансформації системи прийняття рішень і взаємодії на міжнародному рівні, оскільки прозорість поширення та доступ до інформації дають змогу ефективніше враховувати зовнішні чинники при розробці та реалізації національної політики, а також інтернет дозволяє недержавним національним і міжнародним акторам здійснювати опосередкований вплив на формування політики деяких держав, змушуючи їх враховувати наслідки глобалізації [6].

Потреба здійснення міжнародного співробітництва, на думку зарубіжних дослідників Р. Кеохейна і Дж. Ная, привела до розвитку політичного плюралізму, формування взаємодії та взаємозалежності держав на основі високих технологій, появи нових інструментів впливу у відносинах між державами та поєднання різних комунікаційних каналів – міждержавних, транснаціональних або трансурядових [7]. Зазначені положення розвинені у працях зарубіжних політологів Г. Моргентау, Й. Курбалії, К. Рана, Дж. Велла та інших, які наголошують на використанні інтернету урядами азійських, африканських та латиноамериканських країн для здійснення зовнішньополітичної діяльності та впливу на світову спільноту. Також, на їхню думку, дипломатична діяльність повинна бути спрямована не на територіальне розширення або економічну експансію, а на завоювання прихильного ставлення світової спільноти до позиції держави, задля чого можна і потрібно використовувати інтернет-технології [8-11].

Представники політичного реалізму в міжнародних відносинах розглядають глобальну мережу як вільну інформаційну структуру, яка хаотично розвивається та є без-

межною і важко регульованою, оскільки не існує її повноцінного міжнародно-правового регулювання через відсутність необхідного технічного забезпечення. Також за рахунок безперервного функціонування мережі, навіть за умови фізичного знищення деяких вузлів, у неї не існує єдиного центру, захоплення якого означає контроль над світовою інформаційною системою, тому деякі дослідники вважають, що в ієрархічній біполярній системі міжнародних відносин інтернет не зміг би функціонувати [12; 13].

Представники школи лібералізму і неолібералізму в міжнародних відносинах стверджують, що інтернет потребує вдосконаленої системи правого регулювання, а тому держави, накладаючи обмеження на користувачів мережі через потребу захисту авторських прав або подолання кіберзлочинності, вносять у світову інформаційну систему елемент моралі, водночас обмеження повинні бути як нормативними, так і номінальними задля забезпечення балансу розвитку системи. Представники неоліберального напрямку наголошували на формуванні транснаціональних відносин, міжнародної взаємозалежності і виході нових акторів на світову політичну арену [14; 15].

Сучасний стан розвитку інтернет-простору впливає на традиційну зовнішньополітичну діяльність, формуючи відмінність між поняттями актора в інтернеті і традиційним учасником тому, що відбувається розмивання і зміна його звичайних політичних функцій. Зокрема, в інтернеті політична діяльність може бути як персоналізована, що дозволяє індивіду отримувати можливості, доступні в реальності лише державним інституціям, так і знеособлена, тобто прихована за нескінченною кількістю «імен» актора. У цьому контексті російський науковець Д. Песков пропонує розглядати інтернет як простір міжнародних відносин тому, що мережа виступає як [16]:

- простір світової політики, у якому взаємодіють традиційні й новітні актори, при цьому останні домінують над державами і міжнародними організаціями у сфері здійснення мережевої політичної діяльності;
- об'єкт світової політики через потребу здійснення міжнародного політичного та правового регулювання з урахуванням глобального характеру мережі, щоб не відбувалось виключення країн зі світового інформаційного обміну та не виникали суперечності між поняттями державного суверенітету і правами особистості в мережі;
- виклик світовій політиці, тому що інтернет є технологією, яка поряд із законами, політичними та економічними інституціями, звичаями та культурними системами виступає як соціальна структура, що формує життя суспільства і впливає на еволюцію людства.

Як зарубіжні, так і вітчизняні політологи наголошують на трансформації систем стабілізації і дестабілізації політичної влади, а також систем національної та міжнародної безпеки під впливом інтернету, оскільки головною функцією держави є управління, тому поява нового інструменту регулювання як міжнародних, так і суспільних відносин викликає занепокоєння. Унаслідок постійних дискусій щодо взаємодії державних акторів у інтернеті та його впливу на міжнародні відносини вчені-політологи виділяють декілька типів реакції держав на появу глобального інформаційного середовища: відторгнення, прийняття, схвалення з обмеженнями, використання та розвиток, тому в перспективі потрібно забезпечити адекватний перехід державних і громадських структур до використання інтернету в політичній діяльності та забезпечити конвергенцію держави і суспільства на основі сучасних інформаційних технологій [16].

Висловлюються думки й про те, що під впливом інформаційно-комунікаційних технологій змінюється і співвідношення компонентів традиційної могутності держав, яка визначається на основі володіння інформаційно-комунікаційними технологіями і позиції у сучасному інформаційному просторі. Така ситуація призводить до виникнення нового

міжнародного протистояння, коли прагнення однієї держави домінувати у глобальному інформаційному просторі породжує опір і протидію інших [17; 18]. Таким чином, розвиток інтернет-технологій призвів до міждержавних протистоянь на рівні глобального інформаційного простору задля захисту національного суверенітету та змін співвідношення державного впливу в кіберпросторі та інформаційному середовищі. Інформатизація спричинила виникнення неформальних міждержавних альянсів на основі спільних інформаційно-комунікаційних інтересів, діяльність яких спрямована на забезпечення єдиного доступу до певних інформаційно-комунікаційних технологій та здійснення єдиної інформаційної політики, зокрема, наголошується на ролі США у сфері створення глобальної інформаційної інфраструктури та інформаційних стандартів [19].

Деякі дослідники наголошують на міжнародно-політичній ролі великих інтернет-компаній, таких як Google і Facebook, тому що вони формують напрями подальшої еволюції глобальної інформаційної сфери, опосередковано впливаючи на світові політичні процеси, оскільки пріоритетними для них є економічні інтереси. За оцінками аналітиків Boston Consulting Group, найбільшими інтернет-компаніями є американські (Amazon, Apple, Facebook, Google) та китайські організації (Baidu, Tencent), водночас Facebook, Google, Baidu і Tencent є найбільшими виробниками контенту інтернету. У цілому дослідники виділяють чотири етапи комерційного розвитку мережі:

- 1) дослідницький, коли мережу використовували переважно з науковою метою;
- 2) інформаційний, на цьому етапі компанія прагнула створити корпоративний веб-сайт та поширити інформацію про себе;
- 3) транзакційний, який сприяв розвитку електронної комерції та появі компаній на зразок eBay і Amazon.com;
- 4) соціальний, який ґрунтується на технологіях Web 2.0 та сприяв розвитку популярності Facebook, Twitter і Groupon, які дозволяють користувачам зв'язуватися один з одним, підключатися до соціальних мереж і обмінюватися персональною інформацією. Таким чином, користувачі, ставши активними творцями контенту, починають конкурувати з медійним корпораціям [20].

Європейський дослідник В. Кляйнвехтер вважає, що в інтернеті формується нова модель міжнародних відносин, у якій комерційні компанії та громадські організації разом із державами виступають у ролі політичних акторів, тому що впливові держави не завжди здатні керувати процесами, які відбуваються у глобальному інформаційному середовищі, а отже, змушені дотримуватись тенденцій, сформованих провідними інтернет-компаніями [21].

Турецький дослідник О. Шен запропонував поняття «геоінтернет» як сучасний вимір геополітики, тому що мережа здійснює активний вплив на міжнародні відносини. Як приклад він наводить публікацію документів організацією Wikileaks або революційні події на Близькому Сході під назвою «арабська весна». Також учений наголошує на небезпеці взаємодії у мережі, тому що будь-яка інтернет-активність може стати елементом як зовнішньої, так і внутрішньої загрози і сприяти поширенню насильницьких акцій, навіть якщо таких намірів не було спочатку заявлено; таким чином, інтернет може здійснювати деструктивний вплив на міжнародну систему. Мережа перетворюється на арену боротьби глобальних сил, які прагнуть контролювати міжнародні політичні, економічні та інформаційні потоки, тому дослідник пропонує називати її як «геоінтернет», під яким потрібно розуміти сучасний простір силового протистояння задля створення глобальної дестабілізації. Зважаючи на такі загрози, відповідні установи та організації, що володіють необхідною інформацією, повинні вживати своєчасних заходів для уникнення провокуючих кроків інтернет-користувачів [22].

У вітчизняній політичній науці починає приділятися належна увага інформаційним процесам, що відбуваються в межах здійснення зовнішньополітичної діяльності держави, тому дослідження феномену інформаційних інтеракцій, на думку вітчизняного експерта В. Ковалевського, дає змогу проаналізувати роль і місце інформації у міжнародно-політичних процесах, канали її передачі, узагальнити теоретичні та практичні здобутки, виявити сутнісні характеристики процесу інформаційних інтеракцій, умови його перебігу та шляхи оптимізації, а також розробити інструмент ефективного контролю за функціонуванням інформаційних потоків у міжнародному просторі [23].

Відомий спеціаліст у сфері комунікативних технологій Г. Почепцов розглядає інформаційно-комунікативний простір як уявлення про перспективні зміни економічної та політичної сфер, разом із тим поява нових медіа супроводжується намаганням держави їх «підкорити», повернувши до існуючого розподілу влади в суспільстві й державі. Також науковець виділяє такі характеристики комунікацій у соціальних медіа, як: економія текстового простору і фінансових витрат, економія часу, легкість друку, уникнення небажаних тем, стислий виклад думки, приватна мова і використання емоцій. У цілому через соціальні медіа відбувається поширення приватних комунікацій на високому технологічному рівні, який раніше був доступний лише державним інституціям, що сприяло появі інтернет-тероризму, оскільки приватна особа може володіти засобами враження, які становитимуть загрозу для держави [24].

Враховуючи перспективи поглиблення впливу інтернету на міжнародні відносини, вчені вважають, що дипломатичним співробітникам потрібно вміти користуватися мережею не лише як інструментом комунікації, а й розуміти механізм її функціонування та передбачати наслідки використання. Знання дипломатами основних ресурсів мережі дозволить як управляти ними, так і ефективно використовувати електронну комерцію, блоги або соціальні мережі для забезпечення національних інтересів держави через здійснення інноваційної зовнішньополітичної діяльності. Також вони повинні розуміти наслідки використання інтернету у сфері свободи слова, безпеки, збереження культурної ідентичності, захисту прав інтелектуальної власності і прав на таємницю приватного життя [25].

Подібною думки дотримуються й вітчизняні політологи Л. Губерський, В. Копійка, М. Кулініч, О. Зернецька, Є. Макаренко, Б. Парахонський, В. Матвієнко, М. Рижков, Г. Перепелиця, С. Шергін, В. Манжола, В. Іванов, О. Литвиненко, О. Коппель, І. Кресіна, І. Погорська, Л. Лойко, Л. Чекаленко, О. Пархомчук, А. Худолій, Т. Кремень, К. Головинський, Т. Шульга, К. Данилішина, Я. Варивода, О. Полтораков, А. Шинкарук, Ю. Цирфа, А. Луценко, О. Волошин, О. Черцова, О. Осадча, М. Призіглей та інші, які наголошують на зміні вимог до рівня професійної компетентності, обсягу знань і вмінь сучасного дипломата, тому що сучасна зовнішня політика повинна базуватися на розумінні сутності глобальних процесів, характеру та змісту їх впливу на політику, дипломатію, економіку та соціальну сферу країни. Зокрема, під впливом інформаційних технологій з'явилися нові актори міжнародних відносин, інтереси та методи діяльності яких заперечують або нівелюють уявлення про дипломатію як річ винятково для кола втаємничених осіб. Подібна нетрадиційна дипломатія, на думку науковців, відкрила можливості будувати міжнародне порозуміння шляхом комунікацій між дипломатами, державними діячами й політиками та за допомогою безпосереднього звернення громадян до іноземців, минаючи представників дипломатичних представництв чи уповноважених урядовців. Представництво світових лідерів і провідних дипломатів у інтернеті перетворилося не лише на елемент персонального престижу, але й престижу їхніх країн.

Висновки. Інтернет-технології не лише якісно змінюють сформовані уявлення і стереотипи, а й впливають на форми поведінки й моделі взаємовідносин держав, міжнародних інституцій і недержавних акторів міжнародних відносин, що сприяє формуванню нових каналів зовнішньополітичної комунікації, які впливають на систему міжнародних відносини та змінюють традиційні інструменти політичної взаємодії. Актуальність подальших досліджень пов'язана з потребою вивчення системи функціонування інтернету в зовнішньополітичному просторі та осмислення тенденцій розвитку глобальної мережі в цілому, тому що задля здійснення успішної зовнішньополітичної діяльності Україна повинна змінювати форму й інтенсивність комунікацій, серед яких важливе місце займає інтернет, що дозволяє миттєво передавати та отримувати необхідні дані. Також розширення інформаційних контактів недержавних акторів міжнародних відносин як із національними політичними інституціями, так і з представниками політичної, економічної або культурної еліти інших країн світу вимагає додаткового наукового обґрунтування особливостей здійснення успішного віртуального спілкування, вивчення характеристик політичної інтернет-аудиторії та створення стратегії зовнішньополітичної поведінки України в інтернеті на глобальному, регіональному та національному рівнях.

Список використаної літератури

1. Зуйков Р. Мировая система в начале XXI века опыт реконцептуализации [Електронний ресурс] / Р. Зуйков // Международные процессы. – 2013 – Т. 11, № 2 (33), – с. 20-36 – Режим доступа: www.intertrends.ru/thirty-third/Zuikov.pdf.
2. Михайлова А. М. Интернет как средство политической коммуникации / А. М. Михайлова // Вестник Бурятского госуниверситета. Сер. 16: Политология, культурология. – Улан-Удэ : Изд-во Бурятского госуниверситета, 2006. – Вып. 3. – с. 113-121.
3. Истомин И. Внешнеполитическая экспертиза и конструирование международной среды [Електронний ресурс] / И. Истомин // Международные процессы. – 2012 – Т. 10., № 3 (30-31). – с. 58-72 – Режим доступа: <https://www.intertrends.ru/thirtieth/Istomin.pdf>.
4. Choucri N. Cyberpolitics in International Relations [Електронний ресурс] / N. Choucri – November 2012 – Режим доступа: <https://mitpress.mit.edu/books/cyberpolitics-international-relations-0>.
5. Гуменский А. Управление международной информацией [Електронний ресурс] / А. Гуменский // Международные процессы. – 2010. – Т. 8, № 1(22) – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/twenty-second/004.htm>.
6. Багиров А. Т. Интернет как фактор в глобализации международных отношений : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04 / Багиров А. Т. – М., 2002. – 198 с.
7. Viotti P.R. International Relations Theory : Realism, Pluralism, Globalism, 5th ed. / P.R.Viotti, M.V. Kauppi. – N.Y., Toronto, 2011. – 496 p.
8. Morgenthau H. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace, 5th ed. / H. Morgenthau. – NY, Alfred A. Knopf – 1973. – p.74.
9. Kurbalija J. An Introduction to Internet Governance. / J. Kurbalija – DiploFoundation, 2012. – 197 p.
10. Rana Kishan S. 21st Century Diplomacy : A Practitioner's Guide. / Kishan S. Rana – Continuum, 2011 – 392 p.
11. Vella G. Persuasion : importance of trust, relevance for small states and limitations of computers [Електронний ресурс] / G. Vella // The Essence of Diplomacy – 2013 – Режим доступа: <http://www.diplomacy.edu/resources/general/persuasion-importance-trust-relevance-small-states-and-limitations-computers>.

12. Jensen J. L. Public Spheres on the Internet : Anarchic or Government – Sponsored – A Comparison // *Scandinavian Political Studies*. – 2003. – Vol. 26, № 4 – p. 349-374.
13. Boas T. C. Open Networks, Closed Regimes : The Impact of the Internet on Authoritarian Rule [Електронний ресурс] / Т. С. Boas, S. Kalathil – Washington, 2003 – 235 p. – Режим доступу: http://www.monoskop.org/images/f/f5/Kalathil_Shanthi_Boas_Taylor_C_Open_Networks_Closed_Regimes_The_Impact_of_the_Internet_on_Authoritarian_Rule.pdf.
14. Drezner D. W. The Global Governance of the Internet: Bringing the State Back In [Електронний ресурс] / D. W. Drezner // *Political Science Quarterly*. – 2004. – Vol. 119, № 3 – p. 477-498 – Режим доступу: <http://www.danieldrezner.com/research/egovernance.pdf>.
15. Murray A. D. Regulation and Rights in Networked Space // *Journal of Law and Society*. [Електронний ресурс] / A. D. Murray – 2003. – Vol. 30, № 2 – p. 187-216 – Режим доступу: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=411157.
16. Песков Д. Н. Интернет в мировой политике и международных отношениях [Електронний ресурс] / Д. Н. Песков – Режим доступу: www.isn.ru/info/seminar-doc/peskov.doc.
17. Cukier K. N. Internet Governance, National Interest and International Relations / K. N. Cukier // *Internet Governance: a Grand Collaboration; An Edited Collection of Papers Contributed to the United Nations Global Forum on Internet Governance*. – N-Y. – March 25-2, 2004. – P. 276.
18. Ermert M. What is in a name? China and the Domain Name System / M. Ermert and Ch. R. Hughes // *China and Internet Politics of the Digital Leap ; Forward*. Ed. by Ch. Hughes and Gudrun. – Wacker : Routledge Curzon, 2003. – p. 134-135.
19. Cukier K. N. Who Will Control Internet? / K. N. Cukier [Електронний ресурс] // *Foreign Affairs*. – November/December 2005. – Режим доступу : <http://www.foreignaffairs.com/articles/61192/kenneth-neil-cukier/who-will-control-the-internet>.
20. Зиновьева Е. С. Воздействие компаний интернет-индустрии на мировую политику [Електронний ресурс] / Е. С. Зиновьева // *ВЕСТНИК МГИМО(У)*. – 2013. – №1(28) – с. 43-47 – Режим доступу: www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/08mir_politika_zinoveva.pdf.
21. Kleinwächter W. Internet co-governance : towards a multilayer multilayer mechanism of consultation, coordination and cooperation / W. Kleinwächter [Електронний ресурс] // *E-learning and digital media* – 2006. – Vol. 33 – Режим доступу: <http://law.libraryarchive.contentdm.oclc.org/utills/getfile/collection/p15430coll4/id/37/filename/38.pdf>.
22. Şen O. Jeointernet: Jeopolitiğin Yeni Uzamı [Електронний ресурс] / O. Şen // *USGAM*, 2013-06-10 – Режим доступу: <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=807&cid=1990&konu=24&bolge=0>.
23. Ковалевський В. Основні напрями досліджень інформаційних інтеракцій у політичній сфері / В. Ковалевський // *Наукові записки. Сер. «Політологія і етнологія»*. – Вип. 24. – К. : ІПіЕНД, 2003. – С. 171-182.
24. Почепцов Г. Нові медіа як засіб міжнародних інформаційних інтервенцій [Електронний ресурс] / Г. Почепцов // *Медіаграмотність*, 2013-01-06 – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/13955>.
25. Михеев А. Будущим дипломатам нужно понимать механизм функционирования интернета [Електронний ресурс] / А. Михеев // *МГИМО Университет МИД России*, 11. 04. 08 – Режим доступу: http://www.mgimo.ru/news/inno_program/document10821.phtml.

INTERNET COMMUNICATION IN INTERNATIONAL RELATIONS: POLITICAL ANALYSIS

Pipchenko N. O.

Ph.D. (Political Sciences), Associate Professor, Department of International Information of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *The theoretical generalizations and modern approaches to scientific problem of the international Internet communication as a tool for foreign policy activities are analyzed that is shown in the study of the social media impact on the transformation of the system of modern international relations. Application of methods of political analysis has allowed to establish the current trends of international cooperation leading political actors and to determine the structural and functional characteristics of Internet communication at the global, regional and national levels. To highlight the features of the state's foreign policy during the development of the global information processes analyzed foreign and domestic classic and modern scientific works, as well as analytical studies.*

It is found that the transformation of the essence of foreign communications in the international system makes use of innovative Internet technologies in the structure of foreign policy, as it ensures the formation of new types of interaction of traditional and non-traditional international actors, which allowed to define social media as Internet-based tools for enhancing international cooperation. Modern information technologies contribute to the democratization of global governance and sustainable development of the regions and states allow international actors to support global relationships and at the same time cause the asymmetry of international development as a result of the formation of new types of polarity or the digital divide in the world today.

Key words: *international Internet communication, foreign policy activity, social media, international relations.*

Referances

1. Zujkov R. Mirovaya sistema v nachale XXI veka opyt rekonceptualizacii [Electronic resource]. / R. Zujkov // Mezhdunarodnye processy. – 2013 – T. 11, № 2 (33), – s. 20-36 – Rezhym dostupu: www.intertrends.ru/thirty-third/Zuikov.pdf.
2. Mixajlova A. M. Internet kak sredstvo politicheskoy kommunikacii / A. M. Mixajlova // Vestnik Buryatskogo gosuniversiteta. Ser. 16: Politologiya, kul'turologiya. – Ulan-Ude' : Izd-vo Buryatskogo gosuniversiteta, 2006. – Vyp. 3. – s. 113-121.
3. Istomin I. Vneshnepoliticheskaya ekspertiza i konstruirovaniye mezhdunarodnoj sredy [Electronic resource]. / I. Istomin // Mezhdunarodnye processy. – 2012 – T. 10., № 3 (30-31). – c. 58-72 – Rezhym dostupu: <https://www.intertrends.ru/thirtieth/Istomin.pdf>.
4. Choucri N. Cyberpolitics in International Relations [Electronic resource]. / N. Choucri – November 2012 – Rezhym dostupu: <https://mitpress.mit.edu/books/cyberpolitics-international-relations-0>.
5. Gumenskij A. Upravlenie mezhdunarodnoj informaciej [Electronic resource]. / A. Gumenskij // Mezhdunarodnye processy. – 2010. – T. 8, № 1 (22) – Rezhym dostupu: <http://www.intertrends.ru/twenty-second/004.htm>.
6. Bagirov A. T. Internet kak faktor v globalizacii mezhdunarodnyx otnoshenij : dis. ... kand. polit. nauk : 23.00.04 / Bagirov Adil' Togrulovich. – M., 2002. – 198 s.
7. Viotti P.R. International Relations Theory : Realism, Pluralism, Globalism, 5th ed. / P.R.Viotti, M.V. Kauppi. – N-Y., Toronto, 2011. – 496 p.
8. Morgenthau H. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace, 5th ed. / H. Morgenthau. – N-Y, Alfred A. Knopf – 1973. – p.74.
9. Kurbalija J. An Introduction to Internet Governance. / J. Kurbalija – DiploFoundation, 2012. – 197 p.
10. Rana Kishan S. 21st Century Diplomacy : A Practitioner's Guide. / Kishan S. Rana – Continuum, 2011 – 392 p.
11. Vella G. Persuasion : importance of trust, relevance for small states and limitations of computers [Electronic resource]. / G. Vella // The Essence of Diplomacy – 2013 – Rezhym dostupu: <http://www.diplomacy.edu/resources/general/persuasion-importance-trust-relevance-small-states-and-limitations-computers>.

12. Jensen J. L. Public Spheres on the Internet : Anarchic or Government – Sponsored – A Comparison // Scandinavian Political Studies. – 2003. – Vol. 26, № 4 – p. 349-374.
13. Boas T. C. Open Networks, Closed Regimes : The Impact of the Internet on Authoritarian Rule [Electronic resource]. / T. C. Boas, S. Kalathil – Washington, 2003 – 235 p. – Rezhym dostupu: http://www.monoskop.org/images/f/f5/Kalathil_Shanthi_Boas_Taylor_C_Open_Networks_Closed_Regimes_The_Impact_of_the_Internet_on_Authoritarian_Rule.pdf.
14. Drezner D. W. The Global Governance of the Internet: Bringing the State Back In [Electronic resource]. / D. W. Drezner // Political Science Quarterly. – 2004. – Vol. 119, № 3 – p. 477-498 – Rezhym dostupu: <http://www.daniieldrezner.com/research/egovernance.pdf>.
15. Murray A. D. Regulation and Rights in Networked Space // Journal of Law and Society. [Electronic resource]. / A. D. Murray – 2003. – Vol. 30, № 2 – p. 187-216 – Rezhym dostupu: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=411157.
16. Peskov D. N. Internet v mirovoj politike i mezhdunarodnykh otnosheniyax [Electronic resource]. / D. N. Peskov – Rezhym dostupu: www.isn.ru/info/seminar-doc/peskov.doc.
17. Cukier K. N. Internet Governance, National Interest and International Relations / K. N. Cukier // Internet Governance: a Grand Collaboration; An Edited Collection of Papers Contributed to the United Nations Global Forum on Internet Governance. – New-York. – March 25-2, 2004. – p. 276.
18. Ermert M. What is in a name? China and the Domain Name System / M. Ermert and Ch. R. Hughes // China and Internet Politics of the Digital Leap ; Forward. Ed. by Ch. Hughes and Gudrun. – Wacker : Routledge Curzon, 2003. – p. 134-135.
19. Cukier K. N. Who Will Control Internet? / K. N. Cukier [Electronic resource]. // Foreign Affairs. – November/December 2005. – Rezhym dostupu: <http://www.foreignaffairs.com/articles/61192/kenneth-neil-cukier/who-will-control-the-internet>.
20. Zinov'eva E. S. Vozdejstvie kompanij internet-industrii na mirovuyu politiku [Electronic resource]. / E. S. Zinov'eva // VESTNIK MGIMO(U). – 2013. – № 1 (28) – s. 43-47 – Rezhym dostupu: www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/08mir_politika_zinoveva.pdf.
21. Kleinwächter W. Internet co-governance : towards a multilayer multilayer mechanism of consultation, coordination and cooperation / W. Kleinwächter [Electronic resource]. // E-learning and digital media – 2006. – Vol. 33 – Rezhym dostupu: <http://lawlibraryarchive.contentdm.oclc.org/utils/getfile/collection/p15430coll4/id/37/filename/38.pdf>.
22. Şen O. Jeointernet: Jeopolitiğin Yeni Uzamı [Electronic resource]. / O. Şen // USGAM, 2013-06-10 – Rezhym dostupu: <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=807&cid=1990&konu=24&bolge=0>.
23. Kovalevs'kij V. Osnovni napryamy doslidzhen' informacijnykh interakcij u politychnij sferi / V. Kovalevs'kij // Naukovi zapyski. Ser. «Politologiya i etnologiya». – Vyp. 24. – K. : IPIEND, 2003. – s. 171-182.
24. Pocheptsov G. Novi media yak zasib mizhnarodnykh informacijnykh intervencij [Electronic resource]. / G. Pocheptsov // Mediagramotnist', 2013-01-06 – Rezhym dostupu: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/13955>.
25. Mixeev A. Budushhim diplomatam nuzhno ponimat' mexanizm funkcionirovaniya interneta [Electronic resource]. / A. Mixeev // MGIMO Universitet MID Rossii, 11. 04. 08 – Rezhym dostupu: http://www.mgimo.ru/news/inno_program/document10821.phtml.

ИНТЕРНЕТ-КОММУНИКАЦИЯ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ: ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Пипченко Н. А.

Кандидат политических наук, доцент кафедры международной информации Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

***Аннотация.** Проанализированы теоретические обобщения и современные подходы к научной проблеме осуществления международной интернет-коммуникации как инструмента внешнеполитической деятельности государств, что проявляется в исследовании влияния социальных медиа на систему трансформации современных международных отношений. Применение политологических методов анализа позволило установить современные тенденции международного взаимодействия ведущих политических акторов и определить структурно-функциональные характеристики интернет-коммуникации на глобальном, региональном и национальном уровнях. Для выделения особенностей осу-*

ществления внешней политики государства в период развития глобальных информационных процессов проанализированы иностранные и отечественные классические и современные научные труды, а также аналитические исследования.

Установлено, что трансформация сущности внешнеполитической коммуникации в системе международных отношений обуславливает использование инновационных интернет-технологий в структуре внешней политики, поскольку на их основе формируются новые виды взаимодействия традиционных и нетрадиционных международных акторов, происходит самоорганизация деятельности политических и общественных институтов, что позволило определить социальные медиа как интернет-инструментарий для углубления международного сотрудничества. Современные информационные технологии способствуют демократизации глобального управления, сбалансированному развитию регионов и государств, позволяют международным актерам поддерживать глобальные взаимосвязи и одновременно вызывают асимметрию международного развития вследствие формирования новых типов полярности или цифрового разрыва в современном мире.

Ключевые слова: *международная интернет-коммуникация, внешнеполитическая деятельность, социальные медиа, международные отношения.*

УДК 327.8

КІБЕРВІЙНА: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР

Запорожець О. Ю.

Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. У добу новітніх інформаційних технологій кіберпростір стає середовищем, в якому все частіше відбувається протиборство між суб'єктами міжнародних відносин. Незважаючи на активне використання терміну «кібервійна», сьогодні не існує загальноприйнятого й вичерпного визначення цього поняття. Відправною точкою для визначення терміну «кібервійна» доцільно вважати трактування війни у класичному розумінні цього слова. З огляду на це, кібервійну можна визначити як комплекс ретельно спланованих і скоординованих суб'єктами міжнародних відносин кібератак деструктивного характеру на (критичну) інформаційну інфраструктуру супротивника, з метою послаблення позицій об'єкта впливу та досягнення політичних, економічних та військових цілей. Кібервійна є продовженням політики держави іншими засобами. Водночас вона має низку специфічних рис, що суперечать сутності війни, й обмежують її можливості у досягненні стратегічних цілей. Як наслідок, кібервійна сьогодні є здебільшого складовою інформаційного протиборства, додатковим і досить ефективним засобом психологічного тиску на супротивника. Зважаючи на динаміку розвитку і вдосконалення інформаційних технологій, у майбутньому кібервійна може досягти рівня класичної війни й кардинально змінити термінологію і методологію її ведення.

Ключові слова: кібервійна, кіберпростір, війна.

В сучасному світі спостерігається постійний розвиток і вдосконалення інформаційних технологій. Під впливом інформаційних технологій змінюється сутність, форми, способи, методи і засоби ведення війни у міжнародних відносинах. Сьогодні надзвичайно популярним є термін «кібервійна». В медійному просторі цим терміном позначається широкий спектр агресивних дій в кіберпросторі, починаючи від хакерських атак на комп'ютерні мережі і закінчуючи пропагандистськими кампаніями в мережі Інтернет.

У зв'язку з цим **метою даної статті** є визначення сутності та особливостей кібервійни як складової протиборства між суб'єктами міжнародних відносин.

Кіберпростір, кіберзброя та кібервійна є об'єктом дослідження таких зарубіжних і вітчизняних науковців і практиків, як Р. Кларк, М. Лібікі, К. Коулман, Ф. Шрайер, Ш. Івен, Д. Сіман-Тов, Дж. Аркілла, В. Каберник, О. Ларіна, В. Овчинський, С. Гриняєв, М. Ожеван, Д. Дубов, О. Мережко та інші.

Термін «кібервійна» складається з двох ключових понять «кіберпростір» та «війна». Жоден з цих понять не має чіткого, загальноприйнятого визначення, закріпленого в офіційних документах на національному та міжнародному рівнях.

Слово «кібер» походить від слова кібернетика, що, в свою чергу, є похідним від грецького слова *kubernetike*, яке дослівно перекладається як «мистецтво управління».

За визначенням в англійських словниках, «кібер» означає те, що відноситься до комп'ютерів, комп'ютерних мереж (зокрема мережі Інтернет) та віртуальної реальності; електронне середовище, в якому відбувається он-лайн комунікація [1, 2].

Незважаючи на активне використання терміну «кіберпростір» на сьогодні не існує загальноприйнятого визначення цього поняття.

За визначенням Міжнародного союзу електрозв'язку, кіберпростір – це фізичний і нефізичний простір, що складається з комп'ютерів, комп'ютерних систем, мереж та комп'ютерних програм, комп'ютерних даних, контенту, даних трафіку та користувачів.

У документах Збройних Сил США кіберпростір визначається як глобальний простір в межах інформаційного середовища, що складається з взаємозалежної мережі об'єктів ІТ-інфраструктури, включаючи Інтернет, телекомунікаційні мережі, комп'ютерні системи, вбудовані процесори та контролери [3].

В Стратегіях кібербезпеки Великої Британії та Німеччини даються такі визначення терміну «кіберпростір»: всі форми мережевої, цифрової активності, що охоплюють контент та дії в цифрових мережах; віртуальний простір всіх ІТ-систем, пов'язаних на рівні даних в глобальному масштабі. Основою кіберпростору є мережа Інтернет [3; 5].

Колишній радник Президентів США Б. Клінтона та Дж. Буша молодшого Річард Кларк в свої книзі «Кібервійна: нова загроза національній безпеці та шляхи її подолання» визначає кіберпростір як всі комп'ютерні мережі світу і все, що їх об'єднує та контролює [4].

Українські державні відомства, відповідальні за національну безпеку, трактують кіберпростір як сформоване інформаційними, телекомунікаційними та комп'ютерними системами віртуальне середовище, що функціонує як єдине ціле у глобальному масштабі, та в якому відбуваються процеси виробництва, зберігання, обробки, передачі й обміну інформацією [6].

Дослідники Національного інституту стратегічних досліджень пропонують таке визначення кіберпростору: це об'єкти інформаційної інфраструктури, що керуються інформаційними (автоматизованими) системами управління, а також інформація, що в них циркулює [6].

Наведені визначення свідчать, що кіберпростір не обмежується мережею Інтернет, а охоплює середовище, створюване сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, та безпосередньо обладнання, що відноситься до ІТ-інфраструктури.

Кіберпростір є керованою системою, в якій певним чином зберігається, обробляється і передається інформація. Дана система характеризується цілісністю, взаємозалежністю компонентів, динамічністю, глобальністю, вразливістю до зовнішніх впливів, здатністю до постійного копіювання і швидкого відтворення, а також постійно зростаючою кількістю суб'єктів впливу.

Останнім часом кіберпростір перетворюється на арену боротьби між акторами міжнародних відносин. За цих умов набув поширення термін «кібервійна». Даний термін не є усталеним. Дослідниками та експертами пропонується широкий спектр визначень кібервійни, зокрема [7]:

- кібервійна – чітко скоординована цифрова атака однієї держави, спрямована на проникнення у комп'ютери та мережі іншої держави, з метою завдання шкоди або руйнування;
- кібервійна – конфлікт, що передбачає використання ворожих, незаконних атак на комп'ютери та мережі, з метою руйнування комунікацій та інших елементів інфраструктури як механізм завдання економічної шкоди або підризу системи оборони країни;
- кібервійна – застосування комп'ютерних технологій та мережі Інтернет однією державою, або за її безпосередньої підтримки, проти іншої держави, спрямоване проти її безпеки і оборони, яке є настільки інтенсивним і серйозним, що становить реальну загрозу безпеці та суверенітету цієї іншої держави [8].

Американський дослідник Мартін Лібікі визначає два рівні кібервійни: стратегічний та оперативний. На стратегічному рівні кібервійна – це комплекс кібератак, націлених проти держави та її суспільства, з метою впливу на поведінку цієї держави. На оперативному рівні кібервійна складається з кібератак у воєнний період проти військових об'єктів та пов'язаних з військовими цивільних об'єктів [9].

Наведені визначення свідчать про відсутність консенсусу серед науковців щодо характеристик кібератак, які дали б змогу трактувати дії країни в кіберпросторі як війну.

При визначенні терміну «кібервійна» доцільно спиратись на трактування війни у класичному розумінні. В словниках та енциклопедіях війна визначається як крайня форма вирішення політичного конфлікту між суб'єктами міжнародних відносин, що регулюється принципами і нормами міжнародного права і реалізується у формі організованої боротьби сторін з використанням насильницьких методів і засобів для досягнення певних цілей.

Традиційна війна передбачає кардинальну зміну характеру відносин між учасниками, що проявляється, насамперед, у розриві дипломатичних відносин. Для традиційної війни притаманні також такі риси, як комплексність, досить чіткі часові (початок і завершення) і просторові (поле бою) обмеження, заздалегідь сплановані учасниками стратегії і тактики ведення боротьби, наявність принаймні двох учасників з конкретними політичними цілями, а також значні людські жертви та руйнування інфраструктури задіяних сторін [10; 11].

Вважається логічним, що кібервійна як своєрідна форма війни має зберігати хоча б базові характеристики традиційної війни.

З огляду на це, термін «кібервійна» можна визначити як комплекс ретельно спланованих і скоординованих суб'єктами міжнародних відносин кібератак деструктивного характеру на (критичну) інформаційну інфраструктуру супротивника, з метою послаблення позицій об'єкта впливу та досягнення політичних, економічних та військових цілей.

Подібно до класичної війни кібервійна передбачає масштабне вторгнення на «територію» супротивника, якою в даному випадку є електронні системи і мережі об'єкта впливу; наявність певного стратегічного плану; використання насильницьких засобів у вигляді шкідливого програмного забезпечення; завдання значної шкоди цим системам (тобто певні руйнування і жертви) тощо.

Кібервійна так само є продовженням політики іншими засобами й використовується для здійснення впливу на волю і можливості прийняття рішень політичного та військового керівництва супротивника.

Водночас особливості кіберпростору як середовища ведення війни породжують низку специфічних рис кібервійни. Перш за все, в кібервійні неможливо ідентифікувати «агресора», навіть коли причетність до кібератаки державних структур певних країн багатьом здається очевидною. До того ж, географічним джерелом кібератаки є, як правило, зовсім не та держава, якій така атака може бути об'єктивно вигідною [5].

По-друге, характерною рисою кібервійни є прихованість впливу і відсутність видимих руйнувань. Ця особливість пов'язана, з одного боку, з основним принципом кібервійни – експлуатацією уразливостей інформаційної інфраструктури супротивника, а з іншого – із непомітністю дій шкідливих програм, які, зазвичай, не призводять до людських жертв [7]. Як наслідок, надзвичайно важко виявити початок кібератаки (тобто момент вторгнення), застосувати превентивні заходи для попередження таких атак, а також адекватно оцінити рівень загрози і масштаб завданих збитків.

По-третє, кібервійна відрізняється надзвичайною швидкістю проведення атак, коли проміжок часу між початком «агресії» та її наслідками скорочується до мінімуму. До того

ж, шкідливі програми мають здатність швидко «розмножуватись» копіями і практично безперешкодно поширюватись у різних напрямках [4; 7].

По-четверте, для кіберзброї не мають значення кордони і відстань, а також відсутні технологічні, юридичні та інші перешкоди для проникнення в комп'ютерні системи і мережі супротивника та віддаленого управління його ресурсами. Як наслідок, кібератаки важко піддаються контролю з боку державних систем розвідки та безпеки.

На відміну від звичайної зброї, кіберзброя необов'язково знищує об'єкт впливу, а скоріше впроваджує певний набір даних і команд, що змінюють існуючі алгоритми функціонування системи й активізують потрібні реакції (від виконання бажаних дій чи невиконання певних функцій аж до самознищення).

Важливою особливістю кібервійни є також певна незавершеність або нескінченність, оскільки жоден з учасників протистояння не може напевно сказати, що супротивник припинив атаки. Крім того, кібервійна може проводитись як у мирний час, так і в період звичайної війни.

Слід зазначити, що не всі шкідливі дії в кіберпросторі можна назвати кібервійною. Так, на думку Мартіна Лібікі, до кібервійни не можна віднести шпигунство (яке може передувати кібервійні), фізичні атаки на мережі, створення радіоперешкод для пошкодження каналів радіозв'язку, а також психологічні операції (навіть якщо кібератаки мають психологічний ефект) [9].

Вважається також за доцільне відокремити кібервійну від інформаційних операцій в мережі Інтернет. Як зазначають ізраїльські дослідники, основна відмінність між інформаційною війною у кіберпросторі та кібервійною полягає в тому, що в першому випадку використовується інформація та повідомлення, представлені у зрозумілому для звичайних людей вигляді, а в другому випадку використовується мова, зрозуміла лише інженерам та експертам з інформаційних технологій [3].

Інформаційні операції в мережі Інтернет проводяться відкрито і передбачають безпосередній психологічний вплив на масову аудиторію. Кібервійни націлені на технічні об'єкти, реалізуються приховано й здійснюють опосередкований психологічний вплив на осіб, що приймають рішення та фахівців ІТ-сфери, задіяних в управлінні об'єктами інформаційної інфраструктури.

Отже, кібервійну можна розглядати як комплексне використання можливостей сучасних інформаційних технологій для впливу і віддаленого управління критично важливими ресурсами і системами супротивника.

Однак, попри потенційний масштаб і серйозність наслідків кібервійна має досить обмежені можливості у досягненні політичних, економічних та військових цілей. Як зазначає Мартін Лібікі, за допомогою кібервійни неможливо роззброїти супротивника, окупувати його територію або змінити політичний режим в країні. На його думку, кібервійна може слугувати лише засобом здійснення психологічного тиску на ворога, а також може на певний час завадити йому використовувати свої інформаційні системи та мережі належним чином [9].

Дійсно, відомі на сьогоднішній день резонансні кібератаки, такі як масовані DDoS-атаки на урядові та комерційні комп'ютерні мережі Естонії у 2007 році, впровадження вірусу Stuxnet у комп'ютерні системи ядерних об'єктів Ірану у 2009 році, зараження українських комп'ютерних мереж вірусом «Uroburos» у 2014 році тощо, спричинили лише тимчасові, локалізовані проблеми в політичній, економічній або інших сферах життєдіяльності країн-об'єктів впливу. Подібні атаки були скоріше способом попередження та психологічного тиску на іншу країну. За масштабом впливу та наслідками їх можна від-

нести до оперативного-тактичного рівня, а не стратегічного. До того ж, більшість атак не мали самостійного характеру й були інтегровані у цілий комплекс методів і засобів ведення інформаційного протиборства.

Таким чином, термін «кібервійна» є дискусійним і певним чином метафоричним. Слово «війна» в цьому терміні втрачає значною мірою той смисл, який в нього вкладався раніше. Водночас використання терміну «кібервійна» дає змогу підкреслити нові форми, способи, методи і засоби протиборства між впливовими акторами міжнародних відносин, зумовлені інтенсивним розвитком і впровадженням інформаційних технологій.

На сучасному етапі розвитку людства навряд чи можна говорити про повномасштабні кібервійни, скоріше – про кібердиверсії в рамках інформаційного протиборства та/або звичайної війни.

Однак, не виключено, що у майбутньому технологічно розвинуті країни зможуть вивести кібератаки на стратегічний рівень, подібний за рівнем організованості, комплексності, масштабності та наслідками до традиційної війни. Тоді можливо, враховуючи специфіку кіберпростору та інформаційних технологій як зброї, доведеться відмежуватися від класичних уявлень про війну й розробляти якісно іншу термінологічну базу.

Список використаної літератури

1. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/cyber>.
2. Dictionary.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.reference.com/browse/cyber>.
3. Even S., Siman-Tov D. Cyber Warfare: Concepts and Strategic Trends [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=2487>.
4. Clarke R. A., Knake R. K. Cyberwar. The Next Threat to National Security and What to Do About It. – Ecco, HarperCollins, 2010. – 290 p.
5. Дубов Д. В., Ожеван М. А. Кібербезпека: світові тенденції та виклики для України. Аналітична доповідь. – К. : НІСД, 2011. – 30 с.
6. Проблеми чинної вітчизняної нормативно-правової бази у сфері боротьби із кіберзлочинністю: основні напрями реформування. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/454/>.
7. Schreier F. On Cyber warfare [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcaf.ch/content/download/67316/1025687/file/OnCyberwarfare-Schreier.pdf>.
8. Мережко О. Проблеми кібервійни та кібербезпеки в міжнародному праві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3233>.
9. Libicki M. Cyberdeterrence and Cyberwar [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/.../2009/RAND_MG877.pdf.
10. Война и мир в терминах и определениях / Под ред. Д. Рогозина. – М. : ИД «Порог», 2004. – 334 с.
11. Социология: Энциклопедия / Сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин, Г. Н. Соколова, О. В. Терещенко. – Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2003. – 1312 с.

CYBER WARFARE: CONCEPTUAL FRAMEWORK

Zaporozhets O. Yu.

Ph.D. (Political Sciences), associate professor, Department of International Information of the Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Abstract. *In the era of advanced information technologies the cyberspace becomes a place of confrontation between actors of international relations. Despite the increased use of the term «cyber warfare», today there is no generally accepted and comprehensive definition of this term. The reference point for the definition of the term «cyberwar» should be traditional notion of the war. In this context cyberwar can be defined as a set of destructive, thoroughly planned and coordinated by actors of international relations cyberattacks on enemy's (critical) information infrastructure in order to undermine the capacities of the target and to achieve political, economic and military goals. The cyber warfare is the continuation of politics by other means. At the same time cyberwar has a number of specific features that don't match the essence of war and therefore limit its potential in achieving strategic goals. Today the cyber warfare is an integral part of information warfare and serves as the additional and rather effective method of psychological pressure on the enemy. Taking into account the rapid development of modern information technologies, cyber warfare is very likely to reach the level of traditional war in the future and dramatically change basic concepts and methods of warfare.*

Key words: *cyber warfare, cyberspace, war.*

Referances

1. Oxford Dictionaries [Electronic resource]. – URL: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/cyber>.
2. Dictionary.com [Electronic resource]. – URL: <http://dictionary.reference.com/browse/cyber>.
3. Even S., Siman-Tov D. Cyber Warfare: Concepts and Strategic Trends [Electronic resource]. – URL: <http://www.inss.org.il/index.aspx?id=4538&articleid=2487>.
4. Clarke R. A., Knake R. K. Cyberwar. The Next Threat to National Security and What to Do About It. – Ecco, HarperCollins, 2010. – 290 p.
5. Dubov D. V., Ozhevan M. A. Kiberbezpeka: svitovi tendencii' ta vyklyky dlja Ukrainy. Analitychna dopovid'. – K.: NISD, 2011. – 30 s.
6. Problemy chynnoi' vitchyznjanoi' normatyvno-pravovoi' bazy u sferi borot'by iz kiberzlochynnistju: osnovni naprjamy reformuvannja. Analitychna zapyska [Electronic resource]. – URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/454/>.
7. Schreier F. On Cyber warfare [Electronic resource]. – URL: <http://www.dcaf.ch/content/download/67316/1025687/file/OnCyberwarfare-Schreier.pdf>.
8. Merezhko O. Problemy kibervijny ta kiberbezpeky v mizhnarodnomu pravi [Electronic resource]. – URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3233>.
9. Libicki M. Cyberdeterrence and Cyberwar [Electronic resource]. – URL: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/.../2009/RAND_MG877.pdf.
10. Vojna i mir v terminax i opredeleniyax / Pod red. D. Rogozina. – M. : ID «PoRog», 2004. – 334 s.
11. Sociologiya: E'nciklopediya / Sost. A. A. Gricanov, V. L. Abushenko, G. M. Evel'kin, G. N. Sokolova, O. V. Tereshhenko. – Minsk : Interpresservis; Knizhnyj Dom, 2003. – 1312 s.

КИБЕРВОЙНА: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ

Запорожец О. Ю.

Кандидат политических наук, доцент кафедры международной информации Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *В эпоху новейших информационных технологий киберпространство становится средой, в котором все чаще происходит противоборство между субъектами международных отношений. Несмотря на активное использование термина «кибервойна», сегодня не существует общепринятого и исчерпывающего определения этого понятия. Отправной точкой для определения термина «кибервойна» целесообразно считать трактовку войны в классическом понимании этого слова. Учитывая это, кибервойну можно определить как комплекс тщательно спланированных и скоординированных субъектами международных отношений кибератак деструктивного характера на (кри-*

тическую) информационную инфраструктуру противника, для ослабления позиций объекта воздействия и достижения политических, экономических и военных целей. Кибервойна является продолжением политики государства другими средствами. Вместе с тем она имеет ряд специфических черт, которые противоречат сущности войны, и ограничивают ее возможности в достижении стратегических целей. Как следствие, кибервойна сегодня является составляющей информационного противоборства, дополнительным и достаточно эффективным средством психологического давления на противника. Учитывая динамику развития информационных технологий, в будущем кибервойна может достичь уровня классической войны и кардинально изменить терминологию и методологию ее ведения.

Ключевые слова: кибервойна, киберпространство, война.

MODALITIES OF EUROPEAN REGIONALIZATION AND INTEGRATION INTERRELATION

Makovskyy S. O.

Assistant, Department of international relations and foreign policy, Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Vasylchenko O. M.

Master, Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Abstract. *The features of interrelation between the processes of European regionalization and integration are observed. The terms «region», «regional integration», «integration in the EU» as well as the basic approaches to their definition are outlined. Conceptual and historical foundations of the phenomenon of regionalization and in particular the «Europe of regions» and the «Assembly of European regions» as manifestations of European regionalization on the background of the EU integration characteristics are indicated. The key role of regionalism regarding the maintenance of the EU integral unity via the alleviation of member-states' separatism threats are outlined.*

Key words: *regionalization, integration, EU, interregional cooperation, Europe of regions.*

Within the context of global political shifts and on the background of the continued post bipolar system international system transformation, it becomes obvious, that processes taking place on any level thereof are getting more crucial. In this regard the research of international interaction on the European continent as one of the main global transaction center allows one to figure out the dynamics and peculiar features of modern global politics. Moreover when it comes about the phenomena of regionalization and integration within the EU. That happens for the international political and scientific community's need to determine the correlation of those processes in contemporary realities. To that end hereunder it will be proposed to take them up as mutually complementing elements on the way of consolidating the actions, directed on the reaching of the EU's stability and prosperity.

The relevance of the present research is characterized by the exceptional importance of the European integration on the background of international processes' transformation, in particular by the stirring up of regionalization and consequently regionalism phenomena in global politics. The attempt of generalizing the notions under the research regarding such crucial issues of European political landscape as further consolidation, connections' deepening, and, on the other hand, separatism, constitute scientific importance of the research. Thus the aim of the research lies with the determination of existing interrelation between the processes of European integration and regionalism. The tasks of the present research are as follows. Firstly, it is to define the peculiarities of the notions under the examinations such as «region», «European integration», «regionalism» etc. Secondly, it is to observe the main approaches thereto. Thirdly, it is to figure out historical dynamics of those processes. And fourthly, it is to show the dependency and non-confrontational character thereof on the European political landscape.

Thus, for the purpose of the present research one should agree upon the fact, that what constitutes the EU today is the result of more than fifty year long integration activity. It's a common knowledge, that in its basics it has the European Communities, established in the middle of the XX century under the effect of a range of factors of exclusively historical, economic and political order. There's no doubt that all of them were mostly related to the ongoing developments,

in particular, with the end of the Second World War. The conditions established on the verge of the Versailles-Washington international system have made the West European countries to strive for the creation of a new Europe, which is recognized to be the start of modern European integration processes [1, p.15]. Therefore, it becomes obvious that integration per se was the only possible answer found by the European actors in order to face the challenges of the international order existing. Especially, taking into account that integration was directed at solving the current crucial problems such as: reaching peace and security, economic revival and welfare, peaceful settlement between Germany and France as the region's leading economies, and, for sure, maintaining the existing political and economic status quo on the global arena.

With this in view, the questions of integration and regionalism within the scope of the present article will be examined from the position of the Neo-functional approach, formulated and developed in the 50's of the XX century by American political scientist E. Haas.

Supporters and revisionist of the theory abovementioned, among whom we one can find the names of P. Taylor, F. Shmitter and L. Lindberg, define cooperation in the economic and welfare needs as a key the basis for constructive political cooperation. To these end joint efforts is the best counterweight regarding, for instance, nationalism expressions [2, p. 34]. In a way Neo-functionalism is closer to classical federalism than to functionalism of, say, D. Mitrani. For it considers regional integration to be intertwined with political process that includes (which was considered by the Federalists) finding ways of social reconciliation and balancing conflicting interests of all societies.

Hence, one faces the fact that Neo-functionalists (primarily E. Haas) saw the criterion, determining the formation of regional political community and its dominance over nation-state, in rather subjective factor of loyalty to the central institutions on the side of various social groups. The foundation of the respective loyalty shifts is a realization of specific pragmatic interests, inherent for each individual. Therefore, in conditions, where because of various reasons social groups feel that their interests can be better implemented on a regional or global level than at the national level, they innately start putting pressure on national governments in order to form appropriate alternative centers of power, whereto they will be ready to subordinate. So according to this view of the European Commission, it should have become the core of the European political union in which the Commission was to be perform a key executive role. In this regard the Neo-functionalism is somewhat close to the positions of classical federalism as for the readiness of peoples of Europe to accept the supranational level structures. The only difference to be found is in the fact that the former theory mentioned such readiness not as an inherent need for integration, but as integration per se. The latter, in its turn, shows a relatively long-term dynamics of gaining enough positive knowledge and mainly experience of communication of separate social and political groups with the central institutions of integration union.

Moreover, within the study of the integration phenomenon, the Neo-functionalism supporters attain a noticeable effect to external factors. Joseph Nye was one of the first to outline its impact on the process of political integration, which was further reflected in Neo-functionalism theory. In a series of his writings a concept of «active» and «passive» external factors promoting regional integration is set forth. And F. Shmitter, in his turn, introduced to the abovementioned theory the externalism notion, that unites both favorable and unfavorable external factors that somehow affect the integration process, and their taking into bath has a prominent importance for the explanation of integration changes. Particular attention was paid by F. Shmitter to the analysis of negative external factors [2, p. 43]. He claimed that integration could cause reverse negative response of the states not members of an integration union, which, consequently, will make regional grouping to move towards new, more complex forms of cooperation.

That's why, given the approach direction we have chosen to describe the integration phenomenon within the European space, we understand that its dynamics depends on the sophisticated interaction between state actors and their communities as integral structural components. The latter, as a result, determine the following key points in the process of political and economic consolidation of the EU as: loyalty, intensity and quality dimension of interaction, generation of a common position as for a number of issues arising for the international community.

With this in view, it is necessary now to outline the notion of European regionalization and its organic relationship with the integration within the EU. The organic connection hereinafter is understood as interdependence and complementarity of specified phenomena in the context of historical dynamics. First, let's define the notion of the region per se. It is necessary to be aware of the fact, that according to the achievements of modern science, today we are dealing with multiple modalities as for the definition of this phenomenon. And this is due to the issue that the «region» does not stand as a unified interpretation in various sciences and therefore is often treated differently. Thus the term «region» is central only for geography, but also for all the sciences relating to spatial or territorial research. However, one should admit that the term «region» appears later than the «area», which can be connected with the development of the regional economy as one of the directions in economy itself [3]. It is known that in Latin the term means «part of territory, district, area». For example, in the former USSR there were isolated macro-regions or zones that included regions. And regions thus were marked as a large part of the country with similar natural conditions and inherent direction of productive forces development through a combination of natural resources complex and material and technical base, altogether with industrial and social infrastructure. This allows us to classify the approaches to the concept of the region in the following manner.

Thus, according to the territorial approach, region may be formed: firstly, within the local administrative area; secondly, it may combine several territorial units; thirdly, it can initially be a part of administrative units; fourthly, it can combine directly the territories of several countries or parts thereof. Meanwhile, economic approach identifies the region solely as a part of the national economy, characterized by the completeness of the reproductive process and ensuring in its toll national economy's integrity. At the same time, according to the socio-economic approach, a region forms the system creating a social community. And the administrative approach considers the region only as a unit of administrative and territorial structure of a country.

Thus, based on the foregoing, the term «region» nowadays can be applied in order to outline:

1. Internal administrative units (such as, for example, Wales, Corsica, Florida) and is understood as a sub-region within the state;
2. To refer to a group of states (Asia-Pacific, North American Region, European Region, etc.) and is seen as a macro-region;
3. The concept of «region» is equated with the concept of «state», which, according to this logic, can be defined as mesoregion.

In order to proceed with the examination of the organic interrelation of the processes of European integration and regionalization, it is time to define with understanding thereof in the context of the present research. Thus, the first term is considered to be a model for conscious and active participation nations and groups, communities thereof in the global stratification. Whereby regionalization is usually seen in the following dimensions. Firstly, as a development and strengthening of economic, political and other links between areas or countries, belonging to the same regional formation. Secondly, as a process of power competences division, the transition of power functions from national to regional levels established and the formation of the al-

ternative institutional units, suiting the regions' brand new role in the process of decision-making on the national and supranational levels.

For this reason, the processes taking place in the EU (from the West European integration up to the projects of pan-European cooperation and security system) constitute a textbook regionalization example [5, p. 104]. It is worth mentioning that the characteristic features of a relatively high level of formalization, a large number of institutions and agencies of cooperation, and for sure, pluralization of the regional system formation per se, through the existence of very differentiated factors of regionalization in the area, and collision of inherently different projects region formation.

It is noted by P. Hirst in his research that given the historical retrospective, it is reasonable to discuss such manifestations of European regionalism as: formal regionalism, regional regionalism, bioregionalism and city regionalism [5]. But in fact it can be argued that regionalization in the EU international space per se is embodied in the «Europe of regions» program implementation, which provides that sub-regions are the main actors both in management ensuring the EU's development.

Further examination will focus on the abovementioned project as on the example of organic and complementarily relationship of the processes of European regionalization and integration. And firstly it is necessary to outline the features of the project within the European integration space. «Europe of Regions», as already noted, is a form of European regionalism and cross-border cooperation and integration on the continent. It is believed, that for the first time it was introduced in the work of the French scientist Vidal de la Blansh called «Eastern France» (1917). The researcher proposed a non-conflict idea of converting the disputed boundary lands of Alsace and Lorraine into the French and German mutual cooperation area.

Finally, the project was the result of processes of regionalization in the EU. Its purpose was to respond to the growing role of regions in Europe and define their place therein. That's because the EU considers regionalization to be a transition to a new, better qualitative level of the European integration space. Integration is thus transferred to the level of sub-national regions, i.e. one, which is close to the citizens of Europe. And, as it was figured out in the present research, that is exactly the communities' role according to the Neo-functionalism approach which stands out as one of the fundamental factors in the consolidation of the European space. The subjects are both sub-regions, legitimized by many countries' administrative and territorial division (e.g. departments in France, federal lands in Germany, the districts in Italy, the counties in the UK and Norway and the cantons in Switzerland etc.) and regions formed as a result of cross-border cooperation [4]. Motivation for regional cooperation arises in such case from the common problems and interests, and the collaboration allows for the better use of each region engaged potential. In the case of remote areas cooperation group interests as for both national and European institutions may be added to the above.

The inception of the modern transition process from the «Europe of states» to the «Europe of regions» was took place in the late 60's as a part of the search for new institutionalized forms of integration interaction, which led to the emergence of intergovernmental commissions on regional and cross-border cooperation, which took up the creation of inter-regional structures, the so-called «border working community». The foundation thereof is considered to be established in 1976, in the form of the Belgian-Dutch-German territorial entity «Meuse – Rhine», which obtained the status of «International Community of cross-border cooperation» in 1991 [3].

Against this backdrop, the provision of the Declaration of the Assembly of «On European Regions» (1996), may also be seen as determining one for the European regionalism. In particular, it stipulates that the regions are the most important and indispensable element of the construction of Europe and the European integration process.

Therefore, in 2002, there were about 130 border and cross-border regions and 14 major inter-regional associations in Europe. 90 European regions were members of the Association of European Border Regions.

A Euroregions today are divided into the following types:

1. Euroregions which do not have legal status (so-called «working» community, community of interests);
2. Euroregions based on private law;
3. Euroregions based on public law.

Given the above, it can be argued that the «Europe of regions» project is conceptualized in three main ways:

1. Radical – as the nation state's «withering away» and the formation of a united Europe of two levels – national and regional .
2. «Europe of regions» as the intensification of regional cooperation – horizontal integration by abolishing the old borders within the EU;
3. «Europe of regions» as a three-stage or three-tier Europe: EU – nation state – regions (i. e. it is expected to be a kind of vertical integration).

Furthermore it is needed to say that border and regional cooperation in Europe is based on the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities Concerning Euro regional cooperation Groupings (ECGS), signed on 21 May 1980 in Madrid and the Additional Protocol signed on 9 November, 1995 in Strasbourg, as well as the second the Protocol to the Convention, signed 5 May 1998 in Strasbourg. According to this convention under is defined cross-border cooperation as any joint action directed at strengthening and encouraging good neighbor relations between territorial and administrative units or authorities within the jurisdiction of two or more Parties to the Convention, and the conclusion of relevant agreements or agreements *inter se* [4]. Border cooperation is carried out within territorial and administrative units or within the jurisdiction of regional authorities, in accordance with the local law.

In this context it is worth mentioning such a project as the Assembly of European Regions – an association of around 300 regions across Europe, including the CIS, which closely cooperates with the Council of Europe and the institutions of the European Union, and possesses a constant communication channel with other interregional associations. It was established in 1985 under the name of the Council of European Regions. The Charter thereof defined its main purpose as achieving the status of «political voice of the regions of Europe». Programs of regional cooperation were actually outlined as a general component of its activity. Among the objectives of the AER promoting regionalization and support for the principles of subsidiary and complementation between local, regional and national levels, as well as supra-national (i. e. pan-European) [8].

It is known, that the EU documents state that region is a body of operational and institutional basis of the Community. In this regard, in December 1991 in Maastricht in the EU Committee of the Regions was established. In essence, as a «consultative body composed of representatives of regional and local autonomy», which is aimed at the regional policy conduct and respective coordination at the all-European level. Germany, France, Italy and the UK each assigned 24 representatives, while the rest of the member States – 12 representatives. The Committee of the Regions also has the right of political initiative. It can't be excluded, that in the further development of the Committee's legal activities framework it will become, along with the common triad – the Council, the Commission and the Parliament, one of the main institutions of the European Union [9].

However, the complexity of regional policy in the EU goes with the fact that European regions differ significantly from each other. Territorial and administrative unit of Belgium and Germany, Italy and Spain have broad experience of regional self-administration. Meanwhile in France, the Netherlands and Denmark the legislation considerably limits the powers of local authorities, and this applies to an even greater extent to the cases of Greece, Portugal and the UK. However, if we look at these areas not from a legal point of view, but in terms of financial autonomy and the availability of resources they possess, the classification may change [9].

The main task of that same Committee of the Regions, therefore, is to ensure the development of EU legislation that would ensure the achievement of common European objectives at the regional level, while maintaining the inherent differences between regions, federal states, provinces, communes, municipalities.

It should be noted that the ideas of cross-border cooperation grow in importance with time. The idea of such way of collaboration appeared in the past centuries, when in 1875 France and Spain created the so-called bilateral cooperation commission in the region of the Pyrenees. After the Second World War, the Italian – Austrian treaty in 1949 became the first experience of the implementation of cross-border cooperation in post-war Europe, aiming to facilitate mutual trade in goods and products, locally connecting the Italian province of Alto Adige and the Austrian Tyrol and Vorarlberg lands.

1972 saw the foundation of the Inter-Regional Association of the Central Alps, which included the Alpine regions of Italy, Austria, Switzerland and Germany. The purpose of the association was the environmental protection, regional planning, improved living standards and stabilizing the employment rates, coordinating transport routes for tourism, preservation of local traditions and cultural cooperation. This Association showed itself as a model of cooperation between the Euroregions. In 1977 there was another inter-regional organization – the Adriatic Alps Association, which first included, in addition to Western European counties, some regions of Yugoslavia.

Further on the timeline the Madrid Convention in 1980 presented local authorities with an opportunity to develop legal basis for the interaction on economic, social, environmental and cultural issues, regardless of national boundaries. The term «cross-border cooperation» it was proposed to understand all the coordinated measures of administrative, technical, economic, social and cultural character, aimed at strengthening and developing friendly relations among the regions from both sides of the border and the conclusion of respective agreements. It also envisioned the creation of special bodies which would coordinate the activities of cross-border regions and would be funded by the States concerned. Convention recommended that a thorough examination of existing national legislation from the viewpoint of cross-border interaction. Particular attention was paid to the improvement of tax and customs rules, terms of trade and capital transfer procedures.

In 1994, the Council of Europe established a permanent representative forum of local and regional authorities in 32 member states – Congress of Local and Regional Authorities of Europe. During the first European conference of cross-border regions, hold by the latter, which took place in 1990, special attention was given to the harmonization of policies related to the arrangement of cross-border regions.

Currently there are more than 30 such regions in Europe united by the Working Group on the border regions. In particular, there is «Program of Mediterranean Integration» in action, according to which the French region of South Pyrenees develop joint initiatives with Northern Portugal, and Catalonia with Lombardy. German-Dutch «Euregions», which includes over one hundred cities with nearly million people, has its own executive and advisory bodies set up on

a parity basis. In addition to the aforesaid, the «Regio Bazilensis» project operates on the grounds of appropriate agreements between Switzerland, France and Germany.

The most major Euroregions, which can be regarded as classic examples, it is also possible to include «Bavarian Forest – Bohemian Forest / Shumava» (Germany, Austria, Czech Republic, 1994), «Elbe – Labe» (Germany, Czech Republic, 1992), «Maas – Rhine» (Germany, Belgium, Netherlands, 1976), «Pomerania» (Denmark, Germany, Poland, Sweden, 1995) and «Trier» (Germany, France, Switzerland, 1995). In 1988, the regions with the center in Stuttgart, Barcelona, Lyon and Milan, founded the so-called «motor Quartet» (Four Motors Association) [5]. According to the initial design, the «Quartet» had become a kind of locomotive for European industrial development. However, now this organization is primarily engaged in the coordination of regional policy of the EU institutions. Thus showing the shift from regionalization formation to the supporting element of further integration process.

In 1991 the «Alpine Convention» was signed in Strasbourg with the status of an international legal instrument. Signatory states divided their responsibilities as follows: Italy was responsible for the drafting of alpine agriculture, energy and water resources, France – for the tourism and territorial administration, Switzerland – for the transport issues, Germany – for environmental protection and soil improvement, Austria – for preservation of mountain forests. In addition to that, the Council intends to assist in the development of international and bilateral programs of technical and organizational, financial and legal assistance in the case of long-term development of certain regions of Eastern Europe, located in the so-called «unfavorable areas» [7].

The principle of solidarity requires the interests of the wealthiest regions to respect the regions less provided with resources and financially. However, in implementing this principle the central government as well as supranational structure play more important role. In particular, the special funds of the European Union provide assistance to those regions that result from economic activities produce no less than 90% of the average value of GDP of all regions [8]. So in fact it can be said that Euroregions as the element of the EU policy are aimed at the promotion of sustainable development in most areas of public life. That's why, again, the practice demonstrates that the regionalization of the European integration space finds its manifestation in the «Europe of regions» project. Since, according to the latter, the sub-regions become the main actors in the management as well as in ensuring the development of the European Union. Hereby the issue of overcoming problems of nationalism growth in the EU is also meant. In particular, it is about separatist sentiments within the borders thereof as extreme and radical manifestation of the mentioned phenomenon. According to the works of G. Friedman, one of the famous modern American researchers, the extreme expressions of nationalism are caused by severe socio-economic conditions people live in. Feeling the harsh constraints and experiencing significant difficulties as for the access to necessary goods, people are more inclined to turn to national sentiment as the last guarantor of their individual and group identity. Thus, when closer groupings and links are created on a national basis, it is easier to defend and protect their own interests. Ultimately, this leads to contradictions and struggle on the political arena [12]. And, subsequently, in its most radical manifestations, to separatism aspirations as such. That is why today we can regard the process of European regionalism as an indispensable and important complementary element furthering integration. For the EU, the optimal solution for now on is to continue creating the sub-national regions in order to consolidate the European political space. And also, which is most crucial, for the purpose to avoid discrepancies in the direction of the EU policy, which constantly occur during the negotiations between nation-states. While the «Europe of Regions» project per se provides the so-called vertical order in which the states are forced to cooperate in the same way as in managing communitarian processes of supranational institutions, as with each other and also, which is significant, with sub-national regions.

As a result, the state retains its own integrity within the political integration organism of the EU, even having to share the leverages of power with the regions. At the same time, however, it is impossible to deny the positive impact of the following conditions. Regional initiatives are aimed at the reaching of regional development, and thereto sub-national entities coordinate their efforts to ensure the socio-economic progress and competitiveness of their regions, including the ways through the EU structural funds utilization [5, p. 107].

With this regard, there are various forms of local initiatives of regional, urban and regional institutions seeking independent planning and international contacts development. The executive bodies of the European Union and the European Council are moving towards establishing direct links with local authorities in an attempt to circumvent national inflexible bureaucratic structure.

Given on the entire above, one can draw on the following conclusions. The European integration is a sophisticated process, showing itself in strengthening the ties between the EU Member States and further expansion of the Union per se [9]. Integration processes within the EU constitute one of the key factors of regionalization in Europe. It is under their influence the structure of international relations is built, characterized not only by the high level of formalization within the Union, but also by the high formalization and integration outside of it. Therefore, in the present research features of the concepts of «European integration», «regionalization», «regionalism», «region» etc. were identified. Further having overlooked the main approaches thereto, the historical dynamics of those processes were mentioned. At the same time the conclusion was made that the processes of regionalization in their diversity and scale of manifestations lead to the establishment of the necessary transaction channels between the EU member states and sub-national units, which further develops the integration processes in the region. On this background, it is worth noting the following scenarios of European regionalism, which reflect different approaches to the vision and development of international transactions within the European political landscape. First, is the «Hundred of Flowers», which implies that the central governments' power in Europe due to the excessive bureaucracy continually increasing, which will be unable to respond effectively to the demands of society. As a result, most of its functions will be transferred to the regional and local communities. Regional and local self-administration will become the only effective mechanism of power and will appropriately overshadow the state. Secondly, it is the «Distributed Responsibility» scenario. It envisages that communities and states conclude a new agreement inter se «in the name of Europe», while the main idea will be to decentralize the governance at all levels, with broad as possible delegation of authority and responsibility from the central level of government to the regions. Regional policy, in its turn, will be based on a system of the so-called «regional contracts». The last one scenario to be mentioned herein is called «Victorious markets». The idea is based on winning the tenets of neo-liberal EU economy in which autonomous and externally active regions occupy a pivotal position. However, in this case, the regions will be largely deprived of primary support from the EU and the nation states. As for the most probable direction of developments to take place in reality, it is reasonable to expect a middle-land option. In particular, that the governments of nation-states, realizing the necessity to cope with numerous socio-economical challenges, will opt for giving broader powers to sub-national actors. Meanwhile that won't mean the precise decline of nation-states per se as they will stay the core of global cooperation at least in the mid-run. In addition to that, overcoming gradually the repercussions of the numerous crisis points occurring within the EU, the states will appreciate the favorable results of the further regionalization as it will save them at least from political collapses. That is because the benefits and growth of regions will dismiss the need for the further radicalization on the parts of national minorities, for their claims for better life conditions will be satisfied.

Finally, with the aforementioned in view, one should, however, remember, given the context of the interaction processes of regionalization and integration research, primarily about a number of crisis points in the European integration process, which actually have become a part and parcel thereof. That's why, while the early Neo-functionalism theory saw the possibility of crises and conflicts in an integration union only as temporary phenomenon, that characterized transition thereof to a new stage of development, the Neo-functionalist revisionism, in its turn, had to recognize not only the crisis in the development of the European Community, but declare it as an inherent feature of any political integration. However, it was still recognized that within integration processes and further complication of the features and deepening of problems thereof, the number of conflict points would not merely decrease, but would likely grow in number. Thereby the crisis will become an essential element of further integration development and its settlement – «the essence of the integration dynamics». It is during the search for compromise the sides reach common ground and shape a coherent policy on matters of common concern. And in this regard, the directly help will be driven from level of relations established and formed in the processes of regionalization, regardless of their scenarios.

In this manner the European regionalism demonstrates clear example of this effect, serving to save the integrative unity of the Union in the context of the struggle against separatism, produced directly by a number of Member States. The emergence of a better opportunity for the regions to find their place and gain a voice in the economic and political organism of the EU therefore reduces the need for attention to regional trends nurturing separatism. The ability of communities to negotiate with supranational bodies, bypassing the state, provides the former with the necessary policy and production maneuvers. Thereby making it possible to preserve formally their place within national borders. In this view regionalism is a unique project that plays essential consolidating and even saving role in relation to the European institutions per se. Because, finally, the unity, political and economic security of the Member States, as well as at least the very possibility of sustainable existence of supranational organizational structures (despite the relatively tight financial and economic situation) is being achieved.

Thus, the complementarity of the considered processes of European integration and regionalization becomes visible. However, further detailed study is hereby required with a view of the changes occurring in global, interior and inter-regional processes. The reason is that the changes to take place in economic and political, military and strategic areas in the Europe will respectively influence those phenomena of modern European politics that were examined in the present paper.

Here the question of how European regionalism can prove its own flexibility arises. And it will be necessary to observe and analyze whether it will be able to adapt eventually the integration processes of the continent in the context of the radical changes of the international environment.

Referances

1. Kruglashov A. M., Ozimok I., Astapenko T. S., Russu V. V. *Yevropejs'ka integracija na pochatku novogo tysjacholittja: dovidnyk. / sklad. A. M. Kruglashov, I. Ozimok, T. S. Astapenko, V. V. Russu. – Ch. 1. Chernivci, 2010. – 212 s.*
2. Kopijka V. V., Shynkarenko T. I., *Yevropejs'kyj Sojuz: istorija i zasady funkcionuvannja: navch. posib. / V. V. Kopijka, T. I. Shynkarenko; za red. L.V. Gubers'kogo. – K. : Znannja, 2009. – 751 s.*
3. Konstantynov V. Ju. *Regionalizm ta regionalizacija v mizhnarodnyh vidnosynah. Monografija. – K.: Vydavnicno-poligraficznyj centr «Kyivs'kyj universytet», 2006. – 200*

- s.
4. Європейський Союз : Словник-довідник / Red. Marina Marchenko, . – 3-te, onovlene. – К. : Vid-vo «K.I.S.», 2006. – 138 s.
  5. Svitovi integracijni procesy v umovah transformacii mizhnarodnyh system: navch. posib / [M. A. Kulinich, N. O. Tatarenko, V. G. Civatyj, L. D. Chekalenko ta in.] K. : Diplomatychna akademija pry MZS Ukrainy, 2013. – 628 s.
  6. Manzhola V. A. Yevropejs'ka bezpeka i Ukraina / V. A. Manzhola, O. L. Hil'ko. –К. : Znan-nja, 2010. – 85 s. – (Bibliotechka tovarystva «Znannja». Serija «Mizhnarodna»; 2010, № 6).
  7. Asociacija Yevropejs'kyh regioniv (AER). Oficijnyj sajt [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.aer.eu>.
  8. Barovs'ka A. «Tehnologii informuvannja naselennja z pitan' yevropejs'koji integraciji». Analitychna zapyska / A. Barovs'ka [Elektronnyj resurs] K. : Nacional'nyj institut strategichnih doslidzhen'. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/219>.
  9. Johnson Ch., Tagil S., and Tomqvist G. Organizing European Space. – L. : Sage Publications, 2000. – P. 162-164.
  10. Mizhnarodni systemi i global'nyj rozvytok./ pidruchnyk Ker.avt.kolektyvu O. A. Koppel'; za red. L. V. Gubers'kogo, V. A. Manzholy. Kyiv. : Vydavnycho-poligrafichnyj centr «Kyivs'kyj universitet», 2008. – 606 s.
  11. Friedman G. The Love of One's Own and the Importance of Place. Analysis/George Friedman/ Stratfor. Global Intelligence. – November 25, 2011. – Access mode: <http://www.stratfor.com/analysis/love-ones-own-and-importance-place>.

МЕТОДОЛОГІЯ ВЗАЄМОДІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РЕГІОНАЛІЗМУ ТА ІНТЕГРАЦІЇ

Маковський С. О.

Асистент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Василенко О. М.

Студентка 2-го курсу магістратури Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. Досліджуються особливості взаємовпливу процесів європейської регіоналізації та інтеграції. Окреслюються терміни «регіон», «регіональна інтеграція», «інтеграція в рамках ЄС» та основні підходи до їх визначення. Розглядаються концептуально-історичні основи явища регіоналізації та зокрема «Європи регіонів», «Асамблеї європейських регіонів» і т. п. як основних проявів європейської регіоналізації на тлі особливостей інтеграції в межах ЄС. Окреслюються ключова роль регіоналізму у контексті збереження інтегративної цілісності сучасної Європи шляхом зняття загроз сепаратизму у межах держав-членів.

Ключові слова: регіоналізація, інтеграція, ЄС, міжрегіональне співробітництво, «Європа Регіонів».

Список використаної літератури

1. Круглашов А. М., Озимок І., Остапенко А. С., Руссу В. В. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття: довідник / склад. А. М. Круглашов, І. Озимок, А. С. Остапенко, В. В. Руссу. – Ч. 1. Чернівці, 2010. – 212 с.
2. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посбі. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко, за ред. Л. В. Губерського. – К. Знання,

2009. – 751 с.
3. Константинов В. Ю. Регіоналізм та регіоналізація в міжнародних відносинах. Монографія. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет» 2006. 200 с.
  4. Європейський Союз: словник довідник / ред. М. Марченко. 3-тє, оновлене. – К. : Видво «К.І.С.», 2006. – 138 с.
  5. Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем: навч. посіб. / [М. А. Кулінич, Н. О. Титаренко, В. Г. Ціватий, Л. Д. Чекаленко та ін.] К. : Дипломатична академія при МЗС України, 2013. – 628 с.
  6. Мажола В. А. Європейська безпека і Україна / В. А. Мажола, О. Л. Хилько. – К. : Знання 2010. – 85 с. – (бібліотечка товариства «Знання». Серія«міжнародна»; 2010, № 6).
  7. Асоціація європейських регіонів (АЕР). Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.aer.eu>.
  8. Баровська А. «Технологій інформування населення з питань європейської інтеграції». Аналітична записка / А. Баровська [Електронний ресурс] К. : Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/219>.
  9. Johnson Ch., Tagil S., and Tomqvist G. Organizing European Space. – L. : Sage Publications, 2000. – P. 162-164.
  10. Міжнародні системи і глобальний розвиток / підручник. Кер. Авт. Колективу О. А. Коппель, за ред. Л. В. Губерського, В. А. Манжоли. Київ. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 606 с.
  11. Friedman G. The Love of One's Own and the Importance of Place. Analysis/George Friedman/ Stratfor. Global Intelligence. – November 25, 2011. – Access mode: <http://www.stratfor.com/analysis/love-ones-own-and-importance-place>.

МЕТОДОЛОГИЯ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО РЕГИОНАЛИЗМА И ИНТЕГРАЦИИ

Маковский С. О.

Ассистент кафедры международных отношений и внешней политики Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Василенко О. М.

студентка 2-го курса магистратуры Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Исследуются особенности взаимовлияния процессов европейской регионализации и интеграции. Очерчиваются сроки «регион», «региональная интеграция», «интеграция, в рамках ЕС» и основные подходов к их определению. Рассматриваются концептуально исторические основы явления регионализации и в частности «Европы регионов», «Ассамблеи европейских регионов», и тому подобное как основных проявлений европейской регионализации на фоне особенностей интеграции в пределах ЕС. Очерчиваются ключевая роль регионализму в контексте сохранения интегративной целостности современной Европы путем снятия угроз сепаратизма в пределах государств-членов.*

Ключевые слова: *регионализация, интеграция, ЕС, межрегиональное сотрудничество, «Европа Регионов».*

УДК 327.5

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ОБ'ЄДНАННЯ БРІКС

Зайцева М. В.

Здобувач кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: професор, доктор політичних наук М. М. Ришков.

Анотація. *Геополітичний вплив країн БРІКС на сучасну систему міжнародних відносин експерти та науковці оцінюють по-різному. Серед західних фахівців можна виділити як скептиків, так і прихильників діяльності об'єднання БРІКС на світовій арені. На початковому етапі формування угруповання БРІКС серед західних експертів переважала думка щодо постійного швидкого економічного зростання країн-членів та перетворення їх на регіональних або міжнародних лідерів. Тоді як більше, ніж через 10 років існування подібного трансрегіонального об'єднання, західні фахівці переглянули своє ставлення до геополітичних перспектив БРІКС. Нині вони наголошують на існуванні внутрішніх політичних, територіальних, соціально-економічних та культурних протиріч всередині об'єднання, що не дозволяють йому стати альтернативою існуючому світовому політико-економічному порядку.*

Експертні кола країн-членів БРІКС навпаки розглядають співпрацю у рамках формату як можливість закріплення власного регіонального або світового лідерства на противагу США-ЄС і вирішення проблем захисту та підтримки національних інтересів, тому поступово здійснюють реорганізацію співпраці на рівні БРІКС та створюють, переважно, інституції в економічній сфері.

Таким чином, проблеми інституціалізації країн БРІКС можуть бути подоланні за допомогою ініціювання однією з країн-членів процесів розширення формату політико-економічної діяльності або через загострення відносин з країнами Європи та США, коли співпраця у рамках об'єднання стане єдиною політичною, фінансовою або торговельною альтернативою зовнішньополітичній діяльності. У перспективі можна спрогнозувати такі сценарії розвитку геополітичних стремлень країн-членів – поглиблення інтеграційної взаємодії у рамках БРІКС, ініційованих російською стороною; неможливість здійснення економічної інтеграції країн БРІКС внаслідок загострення внутрішнього політико-економічного становища у РФ; часткове самовідсторонення Китаю від глибоких перетворень у рамках БРІКС задля збереження балансу сил на рівні США – ЄС – Китай та недопущення одноосібного лідерства РФ; зовнішнього ініціювання загострення економічних або територіальних відносин між країнами-членами БРІКС задля недопущення консенсусу в рамках формату.

Ключові слова: *геополітика, сценарії розвитку, Бразилія, Росія, Індія, Китай, ПАР, БРІКС.*

Постановка проблеми. Сучасні інтеграційні процеси у рамках БРІКС пов'язані з бажанням країн-членів захищати власні інтереси у питаннях становлення сучасного світового порядку та закріпити або посилити міжнародні політико-економічні позиції. Проте у рамках утворення існують суперечності щодо поглиблення інституалізації БРІКС та трансформації зовнішньополітичних ініціатив учасників формату, що пов'язано не лише з різними національними підходами до зовнішньої, безпекової та економічної політики,

але й з існуючими територіальними протиріччями та культурним різномаяттям. Західні аналітики, які на початку 2000-х років сформуваали абрєвіатуру БРІКС, прогнозували такому формату широкі економічні перспективи, проте наразі спостерігається скептичне ставлення до подальшої інтеграції країн-членів, і особливо в політичній сфері.

Мета статті – проаналізувати геополітичні перспективи розвитку утворення БРІКС та виявити особливості їхнього впливу на сучасну систему міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам формування неінституціональних структур глобального управління у сучасному світі та стратегії п'ятистороннього співробітництва у форматі БРІКС присвячено дослідження як зарубіжних, так і українських вчених, серед яких потрібно виділити роботи Д. Уілсона, Р. Пурушотгамана, Дж. О'Ніла, С. Ахмеда, А. Келстона, О. Ківи, Р. Грінберга, І. Валлерстайна, К. Пелевінової, С. Коршунова, С. Шергіна, М. Рижкова, Є. Макаренко, М. Фесенка та інших. Проте існує потреба подальшого дослідження впливу неформальних інститутів глобального управління на процеси геополітичної трансформації.

Основні результати дослідження. Геополітичні перспективи розвитку БРІКС по-різному оцінюються західними дослідниками та експертами-представниками країн БРІКС, зокрема, серед західних аналітиків можна виділити скептиків та прихильників поглиблення політичної інтеграції у рамках БРІКС. Західні скептики наголошують на несумісності політико-економічних систем країн БРІКС, що може призвести до розпаду утворення або формального існування. Так, американські вчені Д. Родрік, Дж. Най-мл., Дж. Франкел, та Ф. Бюсенг вважають, що поглиблення інтеграційних процесів у рамках об'єднання не відбудеться через існування соціально-економічних відмінностей між країнами-членами, посилення внутрішньої конкуренції між Китаєм, Індією та Росією за сфери впливу в азійському регіоні та недооцінюванням економічного впливу Китаю на економіку Бразилії, Індії і ПАР. У довгостроковій перспективі дослідники розглядають формат БРІКС як нестійке утворення через існування політико-економічного розриву між дедалі слабшою РФ на тлі економічного зростання інших партнерів БРІКС [1-3]. Тоді як західні прихильники вважають, що країни БРІКС володіють деякими спільними політико-економічними характеристиками, достатнім потенціалом у сфері розвитку міжнародної економічної діяльності та бажанням вплинути на процеси глобалізації задля забезпечення збалансованого розподілу ресурсів. Також об'єднання БРІКС розглядається як геополітична або гео економічна альтернатива європейському та трансатлантичному альянсу [4]. Зауважуючи на це, українські дослідники вважають, що ЄС і БРІКС демонструють різні моделі економічного розвитку, зокрема, європейська модель передбачає досягнення високих політико-економічних результатів за рахунок застосування передових технологій, тоді як модель розвитку країн БРІКС базується на отриманні прибутку через використання існуючого природного потенціалу [5]. Тому у перспективі об'єднання БРІКС не може стати геополітичною альтернативою, проте поглиблення економічної взаємодії може частково вплинути на світові фінансово-економічні тенденції.

Майбутня взаємодія країн БРІКС оцінюється переважно позитивно представниками експертних кіл країн-членів та їхніх країн-сателітів. Бразильські дослідники наголошують на можливостях впливу країн утворення на світові економічні процеси за рахунок володіння достатнім ресурсним потенціалом, також відзначають збалансованість макроекономічних параметрів держав-членів і потенціал групи щодо зміни існуючої міжнародної валютно-фінансової системи. Російські фахівці відзначають значний міжцивілізаційний потенціал об'єднання БРІКС і здатність впливати на сучасну міжнародну систему задля посилення тенденцій поліцентричності, хоча існують й експертні оцінки низького потен-

ціалу БРІКС через відсутність спільних політичних або міжнародних інтересів. Індійські експерти виокремлюють можливості країн БРІКС у сфері посилення тенденцій багатополлярності задля реалізації національних інтересів країн-учасниць. Китайські аналітики відзначають стратегічний характер взаємодії у рамках БРІКС і геополітичні перспективи групи, що дозволить країнам «п'ятірки» збільшити або відновити статус світової держави. Південноафриканські науковці пов'язують перспективи розвитку БРІКС з вирішенням міжнародних та регіональних безпекових проблем, подоланням бідності та посиленням економічного зростання африканського континенту [4].

У цілому дослідники виокремлюють декілька можливих сценаріїв геополітичного майбутнього країн БРІКС, зокрема, зарубіжний дослідник Г. Толорая виділяє такі базові сценарії розвитку об'єднання, як стабілізація діяльності БРІКС внаслідок збереження нинішнього рівня взаємодії країн-членів на рівні фінансово-економічних питань; поступове зникнення змістовної співпраці, що призведе до формальної взаємодії на рівні періодичних самітів та інших міжнародних заходів; перетворення об'єднання у повноцінну організацію, яка здійснюватиме стратегічну і тактичну взаємодію у сфері світової економіки та міжнародної політики [6; 7].

Дослідник В. Луков наголошує, що успішність існування та виконання функціональних завдань будь-якого міжнародного об'єднання залежить від ступеню зацікавленості учасників у продовженні роботи, їхніх ресурсних можливостей та особливостей розвитку сфери міжнародного співробітництва, в якій вони взаємодіють [8]. Виходячи з чого експерт І. Ардзінба виділив два негативних сценарії геополітичного розвитку БРІКС: сценарій «розпад» передбачає зникнення формату БРІКС, що, на думку дослідника, не відповідає стратегічним інтересам країн-членів; сценарій «формальне існування» об'єднання БРІКС буде розвиватись за умови відсутності координації та гармонізації позицій учасників та збереження незалежної зовнішньої політики. При цьому існуючу динаміку розвитку співробітництва у рамках БРІКС дослідник відносить до «інерційного» сценарію, що передбачає збереження поточної взаємодії без значних змін і характеризується досить високим рівнем ймовірності. Також І. Ардзінба виокремлює два позитивних сценарії геополітичного майбутнього БРІКС – сценарій «зміцнення» БРІКС або як альянсу реформаторів міжнародної фінансово-економічної архітектури або альянсу реформаторів системи міжнародних відносин, хоча можливості участі країн БРІКС у реформуванні світової фінансово-економічної системи перевищують здатність реформувати систему міжнародних відносин; сценарій «міжцивілізаційного статусу» допускає активний розвиток утворення БРІКС і трансформацію групи у повноформатну міжнародну організацію з частковою втратою державного суверенітету країнами-членами [4]. Такий варіант розвитку країн БРІКС є найбільш футуристичним, оскільки політична еліта країн-членів не одноразово наголошувала на неможливості глибокої політичної та військової інтеграції держав.

Зарубіжний дослідник Д. Кліман оцінюючи перспективи трансформації БРІКС вважає, що новий світовий порядок на чолі з країнами БРІКС не можливий, оскільки задля зміни існуючої мережі глобальних політичних, безпекових та економічних інститутів, країнам БРІКС доведеться стати ядром масштабнішої коаліції країн, що розвиваються, які нині дотримуються позицій нейтралітету і надають перевагу розвитку двостороннього співробітництва. Дослідник підкреслює, що через відсутність ідеологічної та геополітичної основи БРІКС нагадує формальне об'єднання, яке використовується як платформа для проголошення власних проблем і переслідування власних зовнішньополітичних цілей. При цьому деякі країни-члени БРІКС стурбовані посиленням Китаю у рамках утворення, тому дотримуються позицій здійснення незалежної зовнішньої політики. Наприклад, Бра-

зиля, Індія і Південна Африка, беручи участь у самітах БРІКС, продовжують співпрацю у рамках тристороннього форуму ІБСА. Дотримання такої зовнішньополітичної стратегії Бразилією та Індією пов'язано з бажанням країн здійснити лише модифікацію існуючого світового порядку, а не зруйнувати його. Зокрема, Бразилія намагається внести зміни до торгівельно-фінансової сфери, політики морської безпеки і прав людини за допомогою існуючих міжнародних інститутів і норм, а Індія останні роки все більше підтримує існуючий світовий безпековий порядок, беручи участь у різноманітних міжнародних безпекових ініціативах [9].

Проаналізувавши геополітичні інтереси кожної країни-учасниці зарубіжні та українські експерти прийшли до висновку, що Китай розглядає БРІКС як глобальний проект, який дозволить реалізовувати національні інтереси та забезпечити не лише геоекономічне, але й геополітичне лідерство держави, тому що поступова, без потрясінь, трансформація існуючої системи міжнародних відносин відповідає традиціям китайської дипломатії [4]. Задля цього Китай вдається до використання послідовних заходів військово-політичного та економічного характеру, які включають стримування регіональних суперників США, Індії та Японії; поглиблення економічного співробітництва з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону, Південно-Східної Азії та Центральної Азії; реалізацію спільних з Росією проектів освоєння природних ресурсів Далекого Сходу і Східного Сибіру РФ, а також демографічну експансію в зазначені регіони Росії [10]. Незважаючи на те, що Китай зацікавлений у посиленні РФ задля послаблення лідируючих позицій США, проте на відкритий союз з РФ китайське керівництво навряд чи наважиться. Подібні політичні маневри пов'язані, як з усталеними економічними відносинами з ЄС і США, так і з потребою збереження балансу сил. Приєднавшись до Росії або Заходу, Китай сформує основу для військово-політичного альянсу Китай-Росія проти США і ЄС або Китай – США – ЄС проти Росії, що зруйнує існуючу геополітичну розстановку сил та завдасть збитків економічним позиціям самого Китаю. Тому експерти зауважують, що Китай розвиватиме взаємовигідне співробітництво з усіма міжнародними акторами, підтримуючи геополітичний баланс сил, і направлятиме свої зусилля на поступове зменшення впливу США і зміцнення РФ і ЄС [11].

Для Бразилії участь у форматі БРІКС пов'язана з внутрішньополітичними ініціативами, стабільним економічним розвитком та необхідністю закріплення статусу регіонального лідера, який у перспективі зможе впливати на глобальні політико-економічні процеси [4]. Бразильські експерти вважають, що проблеми розширення геополітичного впливу БРІКС пов'язанні не з наявністю протиріч між учасниками, а з прагненням кожної країни керуватися власними стратегіями розвитку, тому у майбутньому країни-учасниці мають розширювати спільні політичні та економічні інтереси. Від участі у форматі Бразилія очікує розширення міжнародно-політичної присутності форуму на міжнародній арені, що дозволить розширити участь держави у міжнародних політичних, економічних, соціальних та культурних процесах [12].

Підхід РФ до БРІКС зарубіжні та вітчизняні експерти називають багатограним, так як історично, цивілізаційно і технологічно країна ближче до країн Заходу, проте бажання повернути політичний вплив ХІХ-ХХ століть змушує РФ диверсифікувати шляхи забезпечення національних інтересів. Саме для Росії політична та економічна інституалізація формату БРІКС може стати геополітичної альтернативою ХХІ століття і забезпечити вплив на систему глобального управління, тому одним з елементів стратегічного зовнішньополітичного курсу РФ є всебічне зміцнення об'єднання БРІКС як важливої складової нового світового порядку та інструменту розвитку стратегічного партнерства держав-учас-

ниць [4]. Крім, активної співпраці на рівні БРІКС Російська Федерація намагається зберегти військовий паритет з США і НАТО, відновити контроль над пострадянським простором у контексті реалізації стратегічної ідеї про відновлення Російської імперії або СРСР, об'єднати навколо РФ інші держави, які мають розбіжності із Заходом або дотримуються незалежних позицій щодо США і Європи, зміцнити позиції в Європі та Азійсько-Тихоокеанському регіоні, зберегти російську присутність на Близькому Сході і в Північній Африці [10].

Індійська політична еліта сприймає БРІКС як символ відновлення глобальних історичних тенденцій, коли центр світового розвитку зміщується з Заходу на Схід. Проте через існування територіальних протиріч з Китаєм індійське керівництво дотримується позиції дипломатичної стриманості щодо питань становлення політичної інституціалізації БРІКС і зміцнює співпрацю з США. Таким чином, через співробітництво з країнами БРІКС, з одного боку, та тісною політико-економічною взаємодією на рівні США та ЄС, з другого боку, Індія намагається забезпечити власні геополітичні інтереси, суть яких зводиться до вирішення вузько прагматичних завдань на рівні МВФ, урегулювання проблем у військово-технічній сфері та отримання статусу постійного члена РБ ООН [4; 13].

Політичне керівництво ПАР сприймає участь у форматі БРІКС як визнання важливості участі країн африканського континенту в світових економічних процесах та як можливість виступити лідером процесів об'єднання африканських країн на південь від Сахари, таким чином, через підтримку позицій інших країн про важливість багатополарності в світі та участь у форумах БРІКС ПАР бажає забезпечити власні зовнішньополітичні пріоритети [4].

Отже, в умовах існуючих кризових міжнародно-політичних процесів відносно стабільність, на думку експертів, зберігатимуть провідні центри сили США і Китай, а також потужні регіональні держави Індія, Бразилія і ПАР. Саме вони і визначатимуть геополітичну конфігурацію світового порядку, який буде визначатися протистоянням двох протилежних полюсів США і Китаю, домінуванням кількох регіональних лідерів Індії, Бразилії і ПАР, а також поширенням нестабільності в Європі, на пострадянському просторі, в Північній Африці, на Близькому Сході, Кавказі та в Центральній Азії [14]. Також Китай продовжить зміцнювати позиції в Латинській Америці, в якій загостриться боротьба за сфери впливу між Китаєм, США і ЄС. Проте аналітики прогнозують розвиток динамічних і позитивних торгово-економічних відносин між Китаєм і Індією, незважаючи на політичні двосторонні проблеми [15]. Таким чином, країни БРІКС за умови досягнення консенсусу щодо актуальних політичних, економічних і безпекових проблем можуть посилити інтеграційні процеси на рівні утворення. Окремі кроки у цьому напрямі були зроблені вже під час останнього саміту БРІКС, який відбувся 2014 року у Бразилії.

Зокрема, в умовах введення санкцій країнами ЄС, США проти РФ у зв'язку з ускладненням україно-російських відносин Росія виступила з ініціативою перетворення БРІКС з неформального об'єднання в працюючий інститут, оскільки потребує нових політичних та економічних союзників в особі країн БРІКС. Результатом роботи саміту, стала розробка загальної економічної стратегії країн БРІКС для реалізації інфраструктурних проектів та проектів «сталого розвитку» у країнах БРІКС і інших країнах, що розвиваються. Тому створення Національного банку розвитку країн БРІКС розглядається експертами як свого роду МВФ для держав-учасниць. На їх думку, країни-члени у разі виникнення проблем будуть звертатися за вигідною допомогою до партнерів по об'єднанню, а тому такий пул може виступати альтернативою МВФ й для інших країн світу. Також РФ ініціювала створення Енергетичної асоціації БРІКС з резервним банком палива і власним інститутом

енергетичної політики та домовилась про спільне використання системи Глонасс. У цілому в декларації саміту містяться домовленості про співпрацю у сферах торгівлі культури, боротьби із злочинністю та намір зблизити зовнішню політику, проте проводити загальну торговельну та економічну політику країни БРІКС поки не планують [16].

Висновки. Прогнози щодо геополітичного майбутнього БРІКС сильно відрізняються. Деякі експерти припускають, що утворення БРІКС може обігнати економіку G7 до 2027 року або до 2050 року. Також існують сценарії розширення БРІКС за рахунок Туреччина або Індонезії, що є мало ймовірним за умови їхньої тісної співпраці з США та країнами ЄС. У цілому можна виділити такі особливості впливу БРІКС як неформального транс-регіонального об'єднання на систему міжнародних відносин, зокрема, поглиблення світових інтеграційних тенденцій, вплив на міжнародні політичні, безпекові та економічні процеси, розвиток моделі економічної співпраці поза форматами G-7 та G-20, використання формату для захисту і відстоювання національних інтересів на міжнародній арені, поява альтернативних важелів політичного впливу через створення власних економічних інституцій. Проблеми інституціалізації країн БРІКС можуть бути подоланні за допомогою внутрішніх та/або зовнішніх чинників впливу. До внутрішнього чиннику потрібно віднести ініціативи країн-членів щодо розширення формату діяльності, тоді як зовнішній вплив пов'язаний з можливим загостренням відносин з країнами Європи та/або США, що може стати причиною трансформації формату БРІКС у міжнародну організацію. Таким чином, у перспективі можна спрогнозувати декілька варіантів розвитку геополітичних стремлень країн-членів – поглиблення інтеграційної взаємодії у рамках БРІКС, ініційованих російською стороною, за умови введення наступних хвиль санкцій проти РФ у зв'язку з загостренням україно-російських відносин; неможливість проведення започаткованої економічної стратегії країн БРІКС внаслідок загострення внутрішнього політико-економічного становища у РФ. Найбільш футуристичними здаються сценарії часткового само відсторонення Китаю від глибоких перетворень у рамках БРІКС задля збереження балансу сил на рівні трикутника США-ЄС-Китай, оскільки жодному з центрів сили не є бажаним одноосібне лідерство РФ, а також сценарій ініціювання одним з світових центрів сили загострення економічних або територіальних відносин між країнами-членами БРІКС задля недопущення консенсусу в рамках об'єднання.

Список використаної літератури

1. Nye Jr. Joseph BRICS without Mortar / Joseph Nye Jr. // Project Syndicate. – 3 April 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.project-syndicate.org/commentary/why-brics-will-not-work-by-joseph-s-nye>.
2. Frankel Jeffrey Dipping BRICS? / Jeffrey Frankel // Project Syndicate. – 23 January 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.project-syndicate.org/blog/dipping-brics>.
3. Rodrik Dani What the World needs from the BRICS / Dani Rodrik // Project Syndicate. – 10 April 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-brics-and-global-economic-leadership-by-dani-rodrik>.
4. Ардзинба И. Будущее группы БРИКС глазами экспертного сообщества / И. Ардзинба // Международная жизнь. – 27. 03. 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://interaffairs.ru/read.php?item=10865>.
5. БРИКС – перспективы экономического развития стран с «переходными» экономиками // Аналитический центр «Борисфен Интел». – 20 февраля 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/ru/analytics/briks-perspektivy-ekonomicheskogo-razvitiya/>.

6. Толорая Г. БРИКС и Африка : сотрудничество в целях развития. / Г. Толорая – М. : РУДН, 2013. – С. 8-9.
7. Толорая Г. BRICS : фантом или путь в будущее? / Г. Толорая // VIP-Premier. – 2011. – № 9-10. – с. 19-21 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vip-premier.ru/userfiles/file/9-10-2011/18-21.pdf>.
8. Луков В. Б. Россия в клубе лидеров. / В. Б. Луков – М. : Научная книга, 2002. – с. 143.
9. Kliman D. M. BRICS Pose No Challenge to Global Order / D. M. Kliman // World Politics Review. – March, 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12815/brics-pose-no-challenge-to-global-orde>.
10. Особенности развития современной геополитической ситуации в мире // Аналитический центр «Борисфен Интел». – 25 ноября 2012 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://bintel.com.ua/ru/analytics/osoblivosti_rozvitku/.
11. Сопнется ли дуга «Россия-Китай»? // Аналитический центр «Борисфен Интел». – 12. 05. 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bintel.com.ua/ru/analytics/duga-rossia-china/>.
12. Mesa-redond: o Brasil, os BRICS e a agenda internacional / Apresentação do Embaixador José Vicente de Sá Pimentel. – Brasília : FUNAG, 2012. – 344 p.
13. Особенности развития геополитической ситуации в мире в 2013 году. // Аналитический центр «Борисфен Интел». – 16. 01. 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bintel.com.ua/ru/analytics/mir-v-2013-godu-1/>.
14. «Большая шахматная доска 3» // Аналитический центр «Борисфен Интел». – 29 апреля 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bintel.com.ua/ru/analytics/bol%27shaja-shahmatnaja-doska-3/>.
15. «Великий поход-2». КНР как новый центр экспансии в мире // Аналитический центр «Борисфен Интел». – 23. 04. 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bintel.com.ua/ru/analytics/knr-kak-novuj-centr-jekspansii-v-mire/>.
16. БРИКС наполнили содержанием // Ведомости. – 17. 07. 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.brics.mid.ru/brics.nsf/WEBNovstart/C325786100462DFE43257D18000FC7DB>.

GEOPOLITICAL PERSPECTIVES OF BRICS

Zaitseva M. V.

Post-Graduate Student of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.
Doctor of Political Sciences, Professor, N. N. Ryzhkov.

Abstract. *Geopolitical influence of the BRICS on the modern system of international relations experts and scholars evaluate differently. Among Western experts can distinguish both skeptics and supporters of the association of the BRICS. At the initial stage of BRICS formation among Western experts prevailed view on the continuing economic growth of member countries and their gradual transformation into a regional or international leaders. More than 10 years of existence of such a trans-regional association Western experts reconsidered the BRICS geopolitical perspective. Now they say there are internal political, territorial, socio-economic and cultural contradictions in the association that is not allowing it to become an alternative to the existing world political and economic order.*

On the contrary experts from the BRICS consider cooperation in the format as an opportunity to consolidate their own regional or global leadership as opposed to the US-EU, to protect and to support for national interests, therefore they gradually reorganize cooperation at the level of the BRICS and create internal economic organs.

The problems of the BRICS institutionalization can be overcome through the initiation of one of the member countries to expand the format of political and economic activity or the aggravation of relations with Europe and the United States, when the cooperation within the association will be the only political, financial or commercial alternative foreign policy. In the future, we can predict a scenario of the geopolitical aspirations of member countries – the deepening of integration cooperation within BRICS, initiated by the Russia; the inability of the economic integration of the BRICS countries as a result of acute internal political and economic situation in the Russian Federation; partial disengagement of China from deep transformations within the BRICS to save the balance of power at the level of the US-EU-China and to prevent the sole leadership of the Russian Federation; external initiation of exacerbation of economic or territorial relations between the member countries of the BRICS to prevent consensus within the format.

Key words: *geopolitic, development scenarios, Brazil, Russia, India, China, South Africa, BRICS.*

Referances

1. Nye Jr. Joseph BRICS without Mortar / Joseph Nye Jr. // Project Syndicate. – 3 April 2013 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.project-syndicate.org/commentary/why-brics-will-not-work-by-joseph-s--nye>.
2. Frankel Jeffrey Dipping BRICS? / Jeffrey Frankel // Project Syndicate. – 23 January 2012 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.project-syndicate.org/blog/dipping-brics>.
3. Rodrik Dani What the World needs from the BRICS / Dani Rodrik // Project Syndicate. – 10 April 2013 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-brics-and-global-economic-leadership-by-dani-rodrik>.
4. Ardzinba I. Budushhee gruppy BRICS glazami ekspertnogo soobshhestva / I. Ardzinba // Mezhdunarodnaya zhyzn'. – 27. 03. 2014 g. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://interaffairs.ru/read.php?item=10865>.
5. BRICS – perspektivy ekonomicheskogo razvitiya stran s «perexodnymi» ekonomikami // Analiticheskij centr «Borysfen Intel». – 20 fevralya 2013 g. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://bintel.com.ua/ru/analytics/briks-perspektivy-jekonomicheskogo-razvitija/>.
6. Toloraya G. BRICS i Afrika : sotrudnichestvo v celyax razvitiya. / G. Toloraya – M. : RUDN, 2013. – S. 8-9.
7. Toloraya G. BRICS: fantom ili put' v budushhee? / G. Toloraya // VIP-Premier. – 2011. – № 9-10. – s. 19-21. – [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.vip-premier.ru/userfiles/file/9-10-2011/18-21.pdf>.
8. Lukov V. B. Rossiya v klube liderov. / V. B. Lukov – M. : Nauchnaya kniga, 2002. – s. 143.
9. Kliman D. M. BRICS Pose No Challenge to Global Order / D. M. Kliman // World Politics Review. – March, 2013. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12815/brics-pose-no-challenge-to-global-order>.
10. Osobennosti razvitiya sovremennoj geopoliticheskoy situacii v mire // Analiticheskij centr «Borysfen Intel». – 25 noyabrya 2012 g. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://bintel.com.ua/ru/analytics/osoblivosti_razvitku/
11. Sognetsya li duga «Rossiya-Kitaj»? // Analiticheskij centr «Borysfen Intel». – 12 maya 2014 g. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://bintel.com.ua/ru/analytics/duga-rossia-china/>.
12. Mesa-redond: o Brasil, os BRICS e a agenda internacional / Apresentação do Embaixador José Vicente de Sá Pimentel. – Brasilia : FUNAG, 2012. – 344 p.
13. Osobennosti razvitiya geopoliticheskoy situacii v mire v 2013 godu. // Analiticheskij centr «Borysfen Intel». – 16 yanvarya 2014 g. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://bintel.com.ua/ru/analytics/mir-v-2013-godu-1/>.
14. «Bol'shaya shaxmatnaya doska 3» // Analiticheskij centr «Borysfen Intel». – 29 aprelya 2013 g. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://bintel.com.ua/ru/analytics/bol%27shaja-shahmatnaja-doska-3/>.
15. «Velikij poход-2». KNR kak novyj centr ekspansii v mire // Analiticheskij centr «Borysfen Intel». – 23 aprelya 2013 g. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://bintel.com.ua/ru/analytics/knr-kak-novyj-centr-jekspan-sii-v-mire/>.
16. BRICS napolnili sodержaniem // Vedomosti. – 17. 07. 2014 g. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.brics.mid.ru/brics.nsf/WEBNovstart/C325786100462DFE43257D18000FC7DB>.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ОБЪЕДИНЕНИЯ БРИКС

Зайцева М. В.

Соискатель кафедры международной информации Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель: профессор, доктор политических наук М. М. Рыжков.

Аннотация. *Геополитическое влияние стран БРИКС на современную систему международных отношений эксперты и ученые оценивают по-разному. Среди западных специалистов можно выделить как скептиков, так и сторонников деятельности объединения БРИКС на мировой арене. На начальном этапе формирования формата БРИКС среди западных экспертов преобладало мнение о постоянном экономическом росте стран-членов и их постепенном преобразовании в региональных или международных лидеров. Тогда как более чем через 10 лет существования подобного трансрегионального объединения, западные специалисты пересмотрели свое отношение к геополитическим перспективам БРИКС. Сейчас они отмечают существование внутренних политических, территориальных, социально-экономических и культурных противоречий внутри объединения, не позволяющих ему стать альтернативой существующему мировому политико-экономическому порядку.*

Экспертные круги стран-членов БРИКС наоборот рассматривают сотрудничество в рамках формата как возможность закрепления собственного регионального или мирового лидерства в противовес США – ЕС и решения проблем защиты и поддержки национальных интересов, поэтому постепенно осуществляют реорганизацию сотрудничества на уровне БРИКС и создают, в основном, органы внутреннего управления в экономической сфере.

Таким образом, проблемы институционализации стран БРИКС могут быть преодолены через инициирование одной из стран-членов расширения формата политико-экономической деятельности или через обострение отношений со странами Европы и США, когда сотрудничество в рамках объединения станет единственной политической, финансовой или торговой альтернативой внешнеполитической деятельности. В перспективе можно спрогнозировать такие сценарии развития геополитических устремлений стран-членов – углубление интеграционного взаимодействия в рамках БРИКС, инициированных российской стороной; невозможность осуществления экономической интеграции стран БРИКС вследствие обострения внутреннего политико-экономического положения в РФ; частичное самоустранение Китая от глубоких преобразований в рамках БРИКС для сохранения баланса сил на уровне США – ЕС – Китай и недопущения единоличного лидерства РФ; внешнего инициирования обострения экономических или территориальных отношений между странами-членами БРИКС для недопущения консенсуса в рамках формата.

Ключевые слова: *геополитика, сценарии развития, Бразилия, Россия, Индия, Китай, ЮАР, БРИКС.*

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341. 232

ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ І ЙОГО ДЕРЖАВАМИ-ЧЛЕНАМИ

Муравйов В. І.

Доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. Підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та його державами-членами відкриває перед країною перспективу інтеграції у це об'єднання з можливим членством в ньому після створення зони вільної торгівлі між обома партнерами. Реалізація угоди про асоціацію здійснюється на міжнародному і національному рівнях з використання різних засобів – приєднання до міжнародних договорів, приведення національних законів у відповідність з правовими актами інститутів ЄС, визнання з боку України національних стандартів держав-членів ЄС, взаємне визнання правил іншої сторони тощо. Найбільш важливим інструментом впливу права ЄС на внутрішній правопорядок України є гармонізація законодавства. У відносинах між ЄС та Україною відповідність українського законодавства з правом ЄС може бути досягнута на рівні міжнародних зобов'язань та рівні зобов'язань ЄС. Гармонізація законодавства України з законодавством ЄС залишається найбільш потужним правовим інструментом експансії *acquis* у внутрішній правопорядок України. Посилання на рішення Суду ЄС, які складають частину *acquis* доповнює процес гармонізації. Однак, треба пам'ятати, що експансія *acquis* у внутрішній правопорядок України не призводить до формування в Україні правопорядку ЄС, який існує паралельно з правопорядком України, маючи пріоритет стосовно останнього. *Acquis* ЄС стає інтегрованою частиною правопорядку України і питання про відповідності між двома правопорядками не виникає. З іншого боку, досліджуючи вплив *acquis* та цінностей ЄС на правопорядок України, ми маємо пам'ятати, що такий вплив залежить значною мірою від існування в Україні правового підґрунтя для цього.

Ключові слова: Європейський Союз, правові інструменти, гармонізація законодавства, міжнародна угода, *acquis*, угода про асоціацію з Україною.

Постановка проблеми. Серед міжнародних договорів, які укладає Європейський Союз (ЄС) з третіми країнами і міжнародними організаціями, особливу роль у залученні партнерів ЄС до європейської інтеграції відіграють угоди про асоціацію. Політика Східного партнерства, проголошена Євросоюзом у 2008 р., передбачає значне підвищення рівня політико-правової співпраці зі східними партнерами включно з перспективами укладання нового покоління угод про асоціацію, далекосяжної інтеграції у економіку ЄС, полегшення пересування в ЄС громадян третіх країн у випадку дотримання вимог безпеки, підвищення енергозабезпечення партнерів, від чого виграють усі сторони, та зростання фінансової допомоги [1].

Угоди про асоціацію ЄС з третіми країнами становлять один з потужних правових інструментів створення такими країнами з Союзом простору стабільності і економічного, політичного і правового співробітництва [2]. Угоди про асоціацію віддзеркалюють в значній мірі правову політику Союзу. Завдяки угодам про асоціацію право ЄС поширює свою дію на внутрішні правопорядки асоційованих країн. 27 вересня 2014 року Верховна Рада та Європейський парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію. Тим самим підготовка України до асоціації з Євросоюзом переходить у практичну площину. У цьому зв'язку вивчення особливостей асоціації України з ЄС стає актуальним для української науки європейського права.

Мета статті – У статті висвітлюються теоретичні і практичні питання реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом. Формування зони вільної торгівлі в рамках асоціації можна розглядати як перший крок до інтеграції України у Євросоюз. Досліджується вплив *acquis* Європейського союзу на правопорядок України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Практично питанням створення асоціації між Україною та Євросоюзом були присвячені лише роботи Березовської І. [3], Мушак Н. [4], Хілліона К. [5]. Проте нові реалії співпраці України з ЄС вимагають подальшого дослідження цієї проблематики. На жаль, правовим проблемам впливу права ЄС на характер і зміст угод про асоціацію, що створює передумови для експансії *acquis* Союзу у правопорядки третіх країн, поки що не приділялось достатньої уваги в українській та зарубіжній літературі з європейського права. Вивчення цих питань становить актуальну проблему сучасної науки міжнародного і європейського права і її вирішення матиме значне практичне значення. Ця робота і спробою певною мірою заповнити прогалини у аналізі питань екстра територіальної дії права Євросоюзу.

Основні результати дослідження. Угоду про асоціацію між Україною та Європейським союзом (ЄС) і його державами-членами (УА) можна віднести до нового покоління угод ЄС про співпрацю з третіми країнами [6]. Це перша угода про асоціацію з європейською країною, укладена після набрання чинності Лісабонськими редакціями Римського і Маастрихтського договорів. Вона великою мірою відбиває кардинальні зміни, які були внесені до Лісабонських редакцій установчих договорів про ЄС (ДЄС) і про функціонування ЄС (ДФЄС) [7]. Запроваджені зміни стосувалися, зокрема, поширення повноважень ЄС на нові сфери співпраці, такі, як космос, спорт, туризм, енергія, цивільна оборона, адміністративне співробітництво, гуманітарна допомога тощо. Євросоюз отримав додаткові повноваження у сфері СЗППБ та спільної торговельної політики (СТП). Усе це дало можливість поширити співпрацю в рамках асоціації між Україною та ЄС на нові сектори і залучити до співробітництва нові органи і агенції Союзу.

УА є широкомасштабною угодою, яка налічує 485 статей. За своїм змістом УА можна поділити на кілька частин. Проте такий поділ є умовним, оскільки положення про окремі сектори співпраці містяться як в загальній, так і у спеціальній частинах.

Включення до УА значної кількості сфер співпраці обумовлює необхідність реалізації її положень за допомогою цілої низки правових інструментів. Вони включають насамперед міжнародні угоди, законодавчі та інші нормативні акти Україні, визнання Україною законодавчих актів ЄС, визнання Україною рішень Суду ЄС. Окрім цього УА містить низку положень, запозичених з установчих договорів про ЄС, а також значну кількість включених до додатків УА актів інститутів Євросоюзу. При їх реалізації Україна має враховувати відповідну практику ЄС в цих сферах.

Преамбула УА закріплює деякі положень установчих договорів про Європейський союз та функціонування Європейського союзу. Йдеться, насамперед, про спільні цінності Союзу (ст. 2 та 3 ДЄС). Окрім поваги до демократичних принципів, верховенства права,

прав людини і фундаментальних свобод, включно з правами національних меншин, недискримінації меншин, поваги різноманітності, людської гідності у УА до них додані принцип хорошого управління, дотримання принципів ринкової економіки, що має полегшувати участь України у європейських політиках.

Спільні цінності відносяться до так званого суттєвого елементу УА. Україна має дотримуватися цих цінностей у своїй правовій політиці. У разі порушення Україною суттєвого елементу УА, угода може бути денонсованою Євросоюзом без попередніх консультацій чи застосування процедури вирішення спорів (ст. 2).

З іншого боку визнання в УА України європейською країною, яка має спільну історію і спільні цінності з державами-членами Союзу відкриває для країни можливість приєднання у майбутньому до Євросоюзу, оскільки членом Союзу може стати будь-яка європейська країна, яка поважає цінності, зазначені у ст. 2 (ДЄС) і зобов'язується втілювати їх у життя.

Як і переважна більшість угод про асоціацію з ЄС, УА передбачає встановлення привілейованих зв'язків сторін, які мають включати участь України у політиках ЄС та його програмах і агенціях (ст.1).

Інструментами політичної асоціації стають політичний діалог між сторонами, співпраця та зближення у сфері зовнішньої політики та політики безпеки.

УА передбачає продовження політичного діалогу, започаткованого УПС [8], Планом дій Україна – Євросоюз, Порядком денним асоціації Україна ЄС [9]. Політичний діалог має відбуватися на кількох рівнях: на вищому рівні – керівників держав, урядів, міністерств включно з зустрічами в рамках Ради асоціації та регулярних зустрічей на рівні міністерств закордонних справ; регулярних зустрічей на рівні політичних керівників (директоратів) та експертів, контактів дипломатів, а також високо посадовців та експертів військових установ, в раках міжнародних організацій. До політичного діалогу віднесені також консультації у екстраординарних ситуаціях та зустрічі в рамках Парламентського комітету асоціації. Політичний діалог спрямований на посилення поваги до демократичних принципів, верховенства права, запровадження хорошого управління, забезпечення прав людини, боротьбу з корупцією.

Тісна співпраця між сторонами передбачена в сфері зовнішньої політики і політики безпеки (СЗППБ). Її складовою виступає також сфера спільної політики безпеки і оборони (СПБО). Згідно з Порядком денним асоціації Україна – ЄС, який доповнює УА, вона включає посилення консультацій і координацію через дипломатичні і військові канали з метою вирішення міжнародних проблем, враховуючи приєднання України до декларацій і спільних позицій ЄС, продовження діалогу з питань імплементації Стратегії європейської безпеки, визначення можливостей участі України у операціях в рамках ЄПБО, подальшу імплементацію Севільських домовленостей стосовно консультацій і співпраці між ЄС та Україною у питаннях участі України у операціях з врегулювання конфліктів та відповідних навчаннях, вивчення можливостей участі збройних сил України у формуванні багатонаціональних тактичних бойових груп, посилення співпраці з врегулювання конфлікту у Молдові (5 + 2), продовження консультацій щодо санкцій, які застосовує ЄС, військову і технологічну співпрацю ЄС та України, заохочення співпраці стосовно визначених дій між українськими інституціями з одного боку, і агенціями та органами ЄС, задіяними в сфері СЗППБ і ЄПБО, – з другого, такими як Європейська оборонна агенція, Інститут ЄС з вивчення питань безпеки, Супутниковий центр ЄС та Європейський коледж з питань безпеки і оборони. До цієї сфери співпраці віднесена також боротьба з тероризмом, нерозповсюдження зброї масового враження, запобігання незаконному експорту зброї на засадах Спільної позиції Ради 2008/944/СЗППБ.

Україна має реалізувати положення УА щодо необхідності ратифікації Україною Римського статуту про створення Міжнародного кримінального суду (ст. 8). Вирішення цього питання вірогідно вимагатиме внесення поправок до Конституції України, що певною мірою може ускладнити його розв'язання.

Важливе значення для України має співпраця з Євросоюзом у сфері юстиції, свободи та безпеки (Розділ III). УА підтвердив, що рух осіб між ЄС та Україною має регулюватися діючими угодами про реадмісію 2007 р. [10], прощення видачі віз 2007 р. [11], а також шляхом поступового запровадження для громадян України безвізового режиму, визначеного у Плані дій щодо лібералізації візового режиму 2010 р. (ст. 19) [12].

Передбачену Розділом III УА співпрацю у сфері свободи, безпеки і юстиції треба розглядати у контексті зобов'язань, які містяться у Плані дій 2007 р. та Порядку денному асоціації Україна – ЄС. Перед Україною стоїть завдання розвивати систему захисту персональних даних на основі ратифікації Конвенції Ради Європи 1981 р. Про захист персональних даних і додаткового протоколу до неї та їх імплементації, що є умовою для підписання угод між Україною та Європолом і Євроюстом включно з обміном оперативною інформацією.

У цей же розділ III включені положення про статус працівників-громадян України в ЄС (ст. 17). На працівників з України не поширюється у повній мірі свобода руху осіб в межах ЄС. Україна має регулювати питання допуску до праці для своїх громадян на ринку ЄС на основі двосторонніх міжнародних договорів з кожною державою-членом Союзу (ст. 18). З цією метою Україна вже уклала двосторонні міжнародні договори з окремими державами-членами ЄС – Польщею (1994 р.), Литвою (1995 р.), Латвією (1996 р.), Португалією (2003 р.) про взаємне працевлаштування громадян та трудову міграцію.

Передбачено, що Рада Асоціації шляхом ухвалення відповідних актів може передбачити для працівників з України більш сприятливі умови перебування на території Союзу, включно з допуском до професійної підготовки.

Питання соціального забезпечення чи виплати пенсій або інших видів допомоги без внесків, в УА не згадується. Вірогідно вони повинні регулюватися міжнародними договорами та викладатися в такій редакції, яка виключає будь-яку пряму дію положень права ЄС завдяки чіткому посиланню на підготовку в подальшому окремих договорів, що будуть гарантувати ці права. Таке формулювання виключає можливість робітникам-мігрантам з України посилатися на положення права Євросоюзу стосовно якихось соціальних виплат поза відрахувань на заробітну платню. Практика реалізації Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС (ст. 25) виходить з необхідності регулювати ці питання також на основі двосторонніх договорів між Україною та окремими державами-членами. Зокрема, Україна уклала двосторонні договори про співробітництво в галузі соціального забезпечення з Латвійською Республікою (1998 р.), Королівством Іспанія (1996 р.), Литовською Республікою (2001 р.), Естонською Республікою (1997 р.), Словацькою Республікою (2000 р.), Чеською Республікою (2001 р.), Республікою Болгарією (2001 р.), Португальською Республікою (2009 р.), Республікою Польща (2012 р.).

Лібералізація візового режиму відкриє можливості для вільного руху з України в ЄС підприємців, провайдерів послуг та інших категорій осіб, пов'язаних з виробництвом.

Фізичні особи, які надають послуги згідно з положеннями УА, користуються правом в'їзду та тимчасового перебування на території іншої сторони.

«Ключовий персонал» українських компаній та компаній ЄС отримує право на проживання на території іншої сторони до трьох років. «Ключовий персонал» визначається як ті громадяни ЄС або України, що належать до управлінських та наглядових структур

та мають спеціальні знання щодо деяких аспектів діяльності компанії. Ці знання можуть відображати конкретну кваліфікацію.

Бізнесмени можуть залишатися на території іншої сторони протягом 90 днів в любий 12-місячний період. Це також стосується провайдерів бізнесових послуг. Учні можуть перебувати на території іншої сторони до 1 року.

З певними обмеженнями дозволяється надання договірних послуг: юридичних, бухгалтерських, консультативних у сфері оподаткування, комп'ютерних, рекламних, дослідницьких та експериментальних, туристичних, у сфері розваг тощо (ст. 101). УА визначає вимоги щодо кваліфікації осіб, які пов'язані з наданням послуг та їх досвіду у сфері, де надаються послуги, терміни їх перебування (до 6 місяців), умови ліцензування тощо.

Основну увагу УА приділяє економічному співробітництву. В УА передбачено поступове запровадження ЗВТ протягом максимум 10 років. ЗВТ має бути створена у відповідності зі ст. XXIV ГАТТ/СОТ.

Лібералізація торгівлі в межах ЗВТ має здійснюватись, насамперед, завдяки скасуванню митних зборів та інших нарахувань. Поняття мита та додаткових нарахувань містяться у ст. 27 УА.

Згідно з УА Україна має дотримуватись тарифної номенклатури товарів, яка базується на положеннях Конвенції про гармонізовану систему опису і кодування товарів, ухвалену в рамках Всесвітньої митної організації (ВМО) у 1983 р. (ст. 28).

Скасування мита на імпорт розтягнуто на 5 років. При цьому сторони не повинні вводити нові мита (ст. 29, 30). Що стосується експорту, то на нього заборонені мито, податки і заходи еквівалентної дії (ЗЕД). Україні надається перехідний період для їх ліквідації. Однак Україні залишена можливість застосування тимчасових захисних заходів (ст. 31).

Стосовно нетарифних заходів, то сторони мають застосовувати для товарів іншої сторони національний режим (НР).

На сферу торговельних відносин між сторонами розповсюджується також захисний режим ГАТТ. УА дозволяє сторонам використання захисних заходів в торгівлі. Правовий механізм захисту інтересів національних виробників регулюється угодами ГАТТ/СОТ – Угодою про захисні заходи, Антидемпінговою угодою, Угодою про субсидії і компенсаційні заходи (ст. 40, 46).

Дуже важливою для України є обмеження або скасування технічних бар'єрів у торгівлі. З метою регулювання цих питань Угода СОТ про технічні бар'єри у торгівлі (ТБТ) та Угода СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів мають бути інкорпоровані в УА (ст. 54).

Передбачено також заохочення участі України у європейських організаціях зі стандартизації, а також координація позицій України та ЄС у Європейській економічній комісії ООН.

Головним інструментом реалізації УА є гармонізація законодавства України з правом ЄС. У вступній частині УА наголошується на взаємозалежності економічної інтеграції і створення ЗВТ між Україною та ЄС, а також підкреслюється важлива роль у процесі формування ЗВТ гармонізації законодавства України з основними елементами *acquis* ЄС [13].

Механізм гармонізації законодавства схожий з тим, який запроваджений в Угоді про Європейський економічний простір (ЄЕП) [14]. В додатках до УА містяться списки Актів ЄС з положеннями яких Україна має гармонізувати своє законодавство. До цих списків можуть вноситися зміни за рішеннями Ради Асоціації. Однак між двома механізмами існує й велика різниця щодо актів ЄС, які можуть бути ухвалені у майбутньому. В ЄЕП окрім норм права Євросоюзу, які діяли ще до підписання Угоди про ЄЕП, на асоційовані країни можуть бути поширені положення майбутніх актів інститутів Євросоюзу у формі регла-

ментів та директив. Це передбачено ст.7 Угоди про ЄЕП, де говориться, що постанови інститутів ЄС, на які є посилання у додатках до Угоди, або які містяться у них, а також постанови Спільного комітету асоціації, стають складовою частиною національних правопорядків асоційованих країн. При цьому, якщо йдеться про регламенти, то вони мають пряму дію у правопорядках асоційованих країн, а якщо про директиви, – то вони є обов'язковими щодо результату, який треба отримати, залишаючи вибір способу імплементації за владними установами цих країн. Це означає, що положення права ЄС у формі регламентів можуть безпосередньо застосовуватись державами-членами ЄЕП.

Що стосується УА, то тут має діяти більш м'який механізм, який на передбачає прямої дії положень регламентів ЄС, які містяться у додатках до УА у внутрішньому правопорядку України. Однак Україна може запровадити схожий механізм реалізації шляхом відсилки у внутрішньому законодавстві до актів ЄС, або шляхом інкорпорації у національне законодавство окремих положень або цілих блоків норм права Євросоюзу.

В УА передбачені різні способи гармонізації законодавства України з правом ЄС.

У сфері технічних правил, стандартів та оцінки відповідності (ст. 56) з метою нівелювання впливу ТБТ на торгівлю Україна бере на себе зобов'язання вжити необхідних заходів для поступового забезпечення відповідності її законодавства з законодавством Союзу та виконувати принципи і практики, встановлені у рішеннях та регламентах ЄС. Україна зобов'язується інкорпорувати відповідний *acquis* ЄС у своє внутрішнє законодавство, провести з цією метою адміністративну і інституційну реформу. Установи України, які займаються цими питаннями, мають брати повноцінну участь у відповідних європейських і міжнародних організаціях. Більш того, Україна має поступово транспонувати (ввести) зведення європейських стандартів (EN) в якості національних стандартів. Одночасно з цим Україна має припинити застосовувати національні стандарти, які суперечать європейським, включно з міждержавними стандартами (ГОСТ), що були ухвалені до 1992 р. Після здійснення Україною гармонізацій цих заходів у Протокол до УА з часом має бути включена Угода СОТ щодо оцінки відповідності і допуску промислових виробів.

Україна гармонізує своє законодавство з правом ЄС у сфері санітарних і фіто санітарних заходів та тих, що стосуються утримання тварин (ст. 64). Комітет з торгівлі створює Виконавчий підкомітет з санітарії і фіто санітарії. Він має здійснювати регулярний моніторинг гармонізації з метою надання відповідних рекомендацій. Підкомітет на основі консенсусу може ухвалювати рішення, надавати рекомендації та готувати доповіді.

В рамках зближення свого законодавства сторони погоджуються на спільні зразки сертифікатів, де це можливо.

У сфері державних закупівель передбачена інституційна реформа та створення системи державних закупівель, що базується на принципах, які регулюють державні закупівлі в ЄС. До таких принципів відносяться, зокрема, принципи недискримінації, рівного ставлення, прозорості та пропорційності. Україна має поетапно гармонізувати своє законодавство з *acquis*, з урахуванням практики Суду ЄС, та заходами з імплементації законодавства Союзу. Торговельний комітет оцінює заходи, запроваджені Україною в рамках кожного етапу, і ухвалює рішення про перехід до наступного етапу взаємного доступу до ринку (ст. 153).

Основні положення УА, які регулюють відносини сторін у галузі конкуренції, передбачають створення умов для конкуренції, які існують в Євросоюзі. У цьому зв'язку відповідні положення УА (ст. 253, 256) безпосередньо відсилають до статей ДФЄС, які регулюють конкуренцію на спільному ринку (ст. 101, 102 та 106), а також до положень регламентів ЄС.

Право ЄС поширюється також на надання державної допомоги, яка має здійснюватися відповідно до обов'язкових стандартів, визначених у директивах ЄС (Додаток ХХІХ). Для тлумачення положень УА стосовно державної допомоги повинні застосовуватися критерії, закріплені у ст. 93, 106, 107 ДФЕС, включно з відповідними тлумаченнями, наданими Судом ЄС, а також у актах вторинного законодавства, рамкових керівних засадах та інших адміністративних актів, діючих в Союзі (ст. 264).

В сфері захисту інтелектуальної власності згідно з положеннями ст. 161, 221, 228 УА сторони діють відповідно до низки міжнародних конвенцій. До них віднесені, зокрема, ст. 1-22 Міжнародної конвенції про охорону прав акторів-виконавців, виробників фонограм і органів радіомовлення (Рим, 1961 р.), ст. 1-18 Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів (Берн, 1886 р., переглянутої у 1979 р.), ст. 1-14 Угоди ВОІС щодо авторських прав (1996 р.), ст. 1-23 Угоди ВОІС щодо виконання і фонограм (1996 р.), Конвенції щодо біологічної різноманітності (1992 р.), Міжнародної конвенції про захист нових сортів рослин (1961 р., переглянутої у Женеві у 1972, 1978 та 1991 р.) тощо.

Окрім приєднання до та імплементації міжнародних конвенцій в сфері захисту прав інтелектуальної власності Україна має створити правовий механізм, здатний забезпечити ефективний захист права на інтелектуальну власність на національному рівні. В Україні такий механізм знаходиться лише у процесі становлення.

В усіх визначених в УА сферах надання послуг передбачено зближення діючого і майбутнього законодавства з *acquis* Союзу. Воно має сприяти доступу до ринків послуг. Зближення законодавства має починатися з моменту підписання УА і поступово поширюватися на усі елементи Угоди, які згадуються у Додатку ХVІІ.

Щоб полегшити процес гармонізації законодавства ЄС має заздалегідь інформувати Україну про зміни у своєму законодавстві.

УА передбачає створення спеціального інституційного механізму в сфері регулювання торговельних відносин. До його основних елементів можна віднести: діалог щодо захисту торгівлі на рівні експертів, який функціонує на основі *ad hoc*; механізм вирішення суперечок. Для врегулювання суперечок УА передбачає використання різних способів: проведення консультацій, арбітраж. Рішення арбітражної палати є обов'язковими (ст. 311).

Якщо суперечка стосується питань тлумачення актів інститутів ЄС в сфері регуляторного зближення, арбітраж звертається до Суду ЄС для отримання його рішення по даному питанню. У цьому випадку арбітражне рішення не виноситься поки Суд ЄС не надасть свого рішення. Рішення Суду ЄС є обов'язковим для арбітражу (ст. 322).

Поки що залишається під питанням правовий механізм реалізації актів органів асоціації. Маються на увазі, насамперед, рішення Ради та Комітету асоціації. Відповідний механізм в Україні поки ще не вироблений. Те саме стосується європейських стандартів (EN). Україна має транспонувати (ввести) зведення технічних правил, стандартів та оцінки відповідності ЄС в якості національних стандартів. Проте не ясно, яким чином це буде зроблено.

Таким чином, реалізація УА відкриває для України перспективу залучення до процесу європейської інтеграції.

Список використаної літератури

1. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council (Eastern Partnership), Brussels, 3. 12.2 008, COM. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0823:FIN:EN:PDF>.
2. European Neighbourhood and Partnership Instrument. Ukraine. Country Strategy. Paper 2007 – 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eeas.europa.eu/enp/pdf>.

3. Березовська І. Угоди про асоціацію в практиці зовнішніх зносин Європейського Союзу // *Ze studiow Polsko-Ukrainskich*. – Wrocław. 2008. – P. 25-31
4. Мушак Н. Угода про асоціацію і свобода пересування громадян України в межах Європейського Союзу // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. – К., 2013. – Вип. 115, ч. II. – С. 120-126
5. Hillion C. A New Framework for the Relations between the Union and its East-European Neighbours // *EUI Working Paper Law*. № 2007/21. – P. 147-154.
6. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one Part, and Ukraine, of the other Part. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://glav-com.ua/pub/2012_11_19_EU_Ukraine_Association_Agreement_English.pdf.
7. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 // *Official Journal of the European Union*, 2007/C 306/01, vol. 50. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML>.
8. Council and Commission Decision of 26 January 1998 on the conclusion of the Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part // *Official Journal of the European Communities*, L 49/1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/anti_fraud/documents/countries/ukraine_en.pdf.
9. EU – Ukraine Association Agenda, Luxembourg, 24 June 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/eu_ukr_ass_agenda_24jun2013.pdf.
10. Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб» від 15 січня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_851.
11. Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз» від 15 січня 2008 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/117-17>.
12. План дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/494/2011>.
13. Визначення *acquis communautaire* див.: Muraviov V. The Acquis Communautaire as a Basis for the Community Legal Order / Muraviov V. // *Miskolc Journal of International Law*. – 2007. – V. 4, № 2, – P. 21.
14. Agreement on the European Economic Area – Final Act – Joint Declarations – Declarations by the Governments of the Member States of the Community and the EFTA States, 03 January 1994. // *Official Journal of the European Communities*, L 001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:21994A0103\(72\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:21994A0103(72)).

LEGAL INSTRUMENTS OF THE REALIZATION OF THE ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION AND ITS MEMBER-STATES

Muraviov V.

Doctor Juris Habilitat, Professor, Head of the Chair of Comparative and European Law, Institute of International Relations Kyiv Taras Shevchenko National University.

Abstract. *The signing of the Association Agreement by Ukraine with the European Union and its member-states provides for the country a perspective of its integration in the union with pos-*

sible membership in it upon the creation of the free trade area between both partners. The realization of the Association Agreement is carried out on the international and national levels and is exercised by various means – accession by Ukraine to international treaties, making national laws consistent with legal acts of EU institutions, recognition by Ukraine of national standards of EU Member States, mutual recognition of rules of the other side etc. The most important instrument of the impact of the EU law on the internal legal order of Ukraine is harmonization of legislation. In relations between the EU and Ukraine the compatibility of the Ukrainian legislation with EU law can be achieved at the level of international obligations and the level of EU obligations. Harmonization of Ukrainian legislation with that of the EU remains the most powerful legal instrument for the expansion of the *acquis* into the internal legal order of Ukraine. The reference to the ECJ decisions which form the part of the *acquis* supplements the process of harmonization. However, one should bear in mind that the expansion of the *acquis* into the internal legal order of Ukraine does not result into the formation of the EU legal order which exists in parallel with that of the Ukraine, having the priority over the latter. The EU *acquis* becomes an integral part of the legal order of Ukraine and the issue of the correlation between two legal orders does not arise. On the other hand, investigating the impact of the EU *acquis* and values on the legal order of Ukraine we have to remember that such an impact depends to a large extent on the existence in Ukraine of the legal bases for it.

Key words: European Union, legal instruments, harmonization of legislation, *acquis*, association agreement with Ukraine.

References

1. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council (Eastern Partnership), Brussels, 3.12.2008, COM. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0823:FIN:EN:PDF>.
2. European Neighbourhood and Partnership Instrument. Ukraine. Country Strategy. Paper 2007 – 2013. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eeas.europa.eu/enp/pdf>.
3. Berezovska I. Association Agreement in practice, External Relations of the European Union // *Ze studiow Polsko-Ukrajnskich*. – Wrocław. 2008. – P. 25-31.
4. Mushak N. The Association Agreement and Free Movement of Citizens of Ukraine in the European Union // Actual problems of international relations. – K., 2013 – Vol. 115, p. II. – P. 120-126.
5. Hillion C. A New Framework for the Relations between the Union and its East-European Neighbours // *EUI Working Paper Law*. № 2007/21. – P. 147-154.
6. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one Part, and Ukraine, of the other Part. [Electronic resource]. – Mode of access: http://glavcom.ua/pub/2012_11_19_EU_Ukraine_Association_Agreement_English.pdf.
7. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 // *Official Journal of the European Union*, 2007/C 306/01, vol. 50. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML>.
8. Council and Commission Decision of 26 January 1998 on the conclusion of the Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part // *Official Journal of the European Communities*, L 49/1. – [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/anti_fraud/documents/countries/ukraine_en.pdf.
9. EU – Ukraine Association Agenda, Luxembourg, 24 June 2013. [Electronic resource]. – Mode of access: http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/eu_ukr_ass_agenda_24jun2013.pdf.
10. Law of Ukraine «On Ratification of the Agreement between the European Community and Ukraine on Readmission» of January 15, 2008 [Electronic resource]. – Mode of access: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_851.
11. Law of Ukraine «On Ratification of the Agreement between Ukraine and the EU on visa facilitation», 15 January 2008. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/117-17>.
12. Action Plan for the Liberalization of the EU visa regime for Ukraine, 2010. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/494/2011>.

13. Definition of the *acquis communautaire*: Muraviov V. The *Acquis Communautaire* as a Basis for the Community Legal Order / Muraviov V. // *Miskolc Journal of International Law*. - 2007. – V. 4, № 2, – P. 21.
14. Agreement on the European Economic Area – Final Act – Joint Declarations - Declarations by the Governments of the Member States of the Community and the EFTA States, 03 January 1994. // *Official Journal of the European Communities*, L 001. – [Electronic resource]. – Mode of access: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:21994A0103\(72\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:21994A0103(72)).

ПРАВОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ РЕАЛИЗАЦИИ СОГЛАШЕНИЯ ОБ АССОЦИАЦИИ МЕЖДУ УКРАИНОЙ И ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ И ЕГО ГОСУДАРСТВАМИ-ЧЛЕНАМИ

Муравьев В. И.

Доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой сравнительного и европейского права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. Подписание Украиной Соглашения об ассоциации с Европейским Союзом и его государствами-членами открывает перед государством перспективу интеграции в это объединение с возможным членством в нем после создания зоны свободной торговли между двумя партнерами. Реализация соглашения об ассоциации осуществляется на международном и национальном уровнях с использованием различных средств – присоединением к международным договорам, приведением национальных законов в соответствие с правовыми актами институтов ЕС, признанием со стороны Украины национальных стандартов государств-членов ЕС, взаимное признание правил другой стороны и т.д. Наиболее важным инструментом влияния права ЕС на внутренний правовой порядок Украины является гармонизация законодательства. В отношениях между ЕС и Украиной соответствие украинского законодательства с правом ЕС может быть достигнуто на уровне международных обязательств и на уровне обязательств ЕС. Гармонизация законодательства Украины с законодательством ЕС остается наиболее существенным правовым инструментом экспансии *acquis* во внутренний правовой порядок Украины. Решения Суда ЕС, которые составляют часть *acquis*, дополняют процесс гармонизации. Однако, надо помнить, что экспансия *acquis* во внутренний правовой порядок Украины не приводит к формированию в Украине правового порядка ЕС, который существует параллельно с правовым порядком Украины, имея приоритет относительно последнего. *Acquis* ЕС становится интегрированной частью правового порядка Украины и вопрос о соответствии между двумя правовыми порядками не возникает. С другой стороны, исследуя влияние *acquis* и ценностей ЕС на правовой порядок Украины, мы должны помнить, что такое влияние зависит во многом от существования в Украине правового основания для этого.

Ключевые слова: Европейский Союз, правовые инструменты, гармонизация законодательства, международное соглашение, *acquis*, соглашение об ассоциации с Украиной.

УДК 347.962 (477):174:341.649:340.134

НОВИЙ КОДЕКС СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ: ГАРМОНІЗАЦІЯ З МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

Микієвич М. М.

Доктор юридичних наук, завідувач кафедри європейського права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, член Науково-консультативної ради при Верховному суді України.

Іваночко І. Б.

Аспірант, асистент кафедри європейського права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.

Анотація. *Сьогодні активно проводиться реформування судової влади в Україні. Правовий статус суддів дедалі частіше привертає увагу міжнародних організацій, про що свідчать прийняті документи та рекомендації з цієї проблеми. Зроблено багато кроків для приведення національного законодавства у сфері статусу суддів у відповідність із міжнародними стандартами. Так, Указом Президента № 361/2006 від 10 травня 2006 року була затверджена «Концепція про удосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів», а від 7 липня 2010 року № 2453-VI прийнято Закон України «Про судоустрій та статус суддів», при формуванні якого брали участь міжнародні експерти. Ще одним вагомим внеском, при реформуванні судової влади, стало рішення прийняте 3-тм сесією Суддів України 16 вересня 2010 року, про доручення Раді суддів України привести Кодекс професійної етики судді у відповідність з положеннями Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Таке рішення прийнято зважаючи на те, що Кодекс професійної етики судді містить низку положень, які ввійшли у конфлікт з положеннями нового Закону. Саме тому, з метою утвердження незалежності судової влади, зміцнення її авторитету у суспільстві та враховуючи активні євроінтеграційні процеси в Україні, новий Кодекс суддівської етики повинен відповідати чинному законодавству України, а також міжнародним стандартам.*

Ключові слова: *суддівська етика, Кодекс суддівської етики, комітет етики суддів, міжнародні стандарти, Бангалорські принципи поведінки суддів.*

Постановка проблеми. Гармонізація законодавства України у сфері статусу суддів із нормами міжнародного права відіграє важливу роль в період судово-правової реформи та забезпечить зміцнення незалежної судової системи. Євроінтеграційні прагнення України передбачають обов'язкову адаптацію нашої правової системи до Ради Європи та Європейського Союзу. Особлива увага зараз приділяється захисту прав людини в Україні з урахуванням західної концепції прав людини, а оскільки основна роль судді – це ефективний захист прав людини, питання суддівської етики стає все дедалі актуальнішим. При цьому, в першу чергу, необхідно звертати увагу як на рівень правового регулювання стандартів суддівської етики, так і на відповідність українського законодавства у цій сфері міжнародним стандартам.

Мета статті – проаналізувати основні міжнародні стандарти етики суддів для вдосконалення положень Кодексу суддівської етики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відомо, що етика суддів є важливим елементом забезпечення ефективного функціонування судової системи. Цією проблемою займались вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як С. В. Подкопаєв, О. С. Кобліков, Д. П. Котов, Н. В. Радутная, Д. Оберто та інші. Проте поза увагою науковців залишились дослідження ролі Комітету етики суддів в період проведення судово-правової реформи, а також аналіз Кодексу суддівської етики на відповідність міжнародним стандартам (Європейська хартія про закон «Про статус суддів», Бангалорські принципи поведінки суддів, Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки), що потребує їх вивчення та вдосконалення.

Основні результати дослідження. Експертна група при Раді суддів України на виконання поставленого завдання, щодо приведення у відповідність положень суддівської етики до нового закону, підготувала проект Кодексу суддівської етики, який схвалений Радою суддів України 23 березня 2012 року та направлений для обговорення з провідними науковцями та суддями, шляхом проведення круглих столів у таких містах України, як Одесі, Івано-Франківську, Львові, Севастополі, Чернігові, Харкові та Донецьку.

У травні 2012 року у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбувся один із таких круглих столів на тему «Обговорення проекту Кодексу суддівської етики», за участю суддів – представників судів Львівської, Закарпатської та Волинської областей (Н. Курій суддя Апеляційного суду Львівської області, І. Котубей заступник Голови Мукачівського міськрайонного суду, В. Потабенко суддя Львівського окружного адміністративного суду, М. Бояринцева суддя Окружного адміністративного суду м. Києва), вчених та науковців, представників Ради суддів України, керівника проекту USAID «справедливе правосуддя» Девіда Майкла Вона.

Метою зустрічі учасників круглого столу було обговорення проекту Кодексу суддівської етики [1], питань суддівської етики з провідними науковцями та безпосередньо із суддями, які будуть в майбутньому дотримуватись Кодексу суддівської етики, аналіз етичних стандартів в положеннях проекту Кодексу та зроблено пропозиції щодо його вдосконалення, у тому числі на предмет відповідності стандартам ООН і Ради Європи.

Під час круглого столу із суддями щодо впровадження положень Кодексу суддівської етики в практику, склалося неоднозначне враження. З одного боку, судді, усвідомлюючи власну соціальну роль, позитивно відгукуються щодо його прийняття, а з іншого – боляче реагують на підвищення рівня їх відповідальності, особливо за умов неналежного матеріально-технічного забезпечення та постійного недофінансування. Адже якщо з вимогою дотримання суддею етики поведінки в залі судових засідань погодились всі, то «контролювання» життя судді поза робочим часом, коли він у колі сім'ї, друзів, не знайшло підтримки у більшості суддів. Частина суддів вважає, що врегульовувати поведінку у повсякденному житті не варто, оскільки кожен має право на особистий простір. Проте необхідно пам'ятати, що до суддів ставляться особливі вимоги, а тому в силу виконання своїх посадових обов'язків піддаються обмеженням і в особистому житті.

Судді повинні пам'ятати, що вони виконують у суспільстві чи не найважливішу роль – відправлення правосуддя. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року передбачають, що постійна увага з боку суспільства покладає на суддю обов'язок прийняти на себе ряд обмежень, і не дивлячись на те, що пересічному громадянину ці обов'язки могли б здатися обтяжливими, суддя приймає їх добровільно та охоче [2, с. 28-29]. Поведінка судді має відповідати високому статусу його посади, тому і зазнає певних обмежень. Висновок один, суддя повинен усвідомити ті обмеження, які на нього покладаються в професійній та не-

професійній діяльності – громадській, благодійній, урядовій, фінансовій та іншій, особливо коли ця діяльність заподіює шкоду авторитетові судової системи.

В науковій літературі немає усталеного поняття суддівської етики. А. С. Кобліков зазначає, що суддівська етика – сукупність правил поведінки суддів, які забезпечують моральний характер їх професійної діяльності й позаслужбової поведінки [3, с. 19].

Засновник суддівської етики А. Ф. Коні переконливо вірив, що моральним нормам при здійсненні правосуддя належить у майбутньому першочергова роль у дослідженні умов і обстановки судового процесу. Він мав надію, що центр ваги вчення про судочинство перенесеться з ходу процесу на етичну і суспільно-правову діяльність судді у всіх її розгалуженнях.

Вважаємо, що суддівська етика, по суті, являє собою сукупність норм, правил поведінки суддів як в офіційних відносинах судді з учасниками судового процесу, з колегами по роботі і професії, так і поза службою.

Високий статус судді, важливість виконуваної ролі при здійсненні правосуддя, особливі професійні вимоги створюють багатосторонність суддівської етики, яка диктує правила поведінки судді як на службі, так і в повсякденному житті.

Питання етики суддів закріплено у новому Законі України «Про судоустрій та статус суддів» [4], чітко передбачено обов'язок суддів дотримуватись правил суддівської етики, виявляти повагу до учасників процесу, додержуватися присяги судді. Крім цього, в новому Законі значних змін зазнав текст присяги судді, відповідно до змісту якої суддя, крім інших вимог, повинен дотримуватись морально-етичних принципів поведінки судді, не вчиняти дій, що порочать звання судді та принижують авторитет судової влади. Таке нововведення вказує на важливість дотримання суддями етичних норм у поведінці, результатом якого є підвищення авторитету як судді, так і судової влади загалом. Також, новелою цього закону стало те, що порушення таких обов'язків, а саме, систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя, є підставою для дисциплінарної відповідальності.

У США, Канаді, Російській Федерації та інших правових державах поведінка судді також регламентується кодексами судової етики. Ці кодекси є лише внутрівідомчими правовими документами. Наприклад, прийнятий ще 1972 р. Кодекс поведінки суддів США й досі діє та не зазнав серйозних змін, за весь період був відкоригований лише двома поправками [5, с. 97]. У кодексі передбачено, що суддя повинен забезпечувати єдність та корпоративність судової системи, тобто сприяти утворенню і закріпленню її авторитету, причому без допомоги представників законодавчої, виконавчої влади та інших осіб, і зазначено, що чесність і незалежність суддів залежить не від когось, а саме від їх діяльності без тіні страху та користі. Велику роль у Кодексі відведено взаємодопомозі з боку досвідченіших колег і керівництва та дії так званих комітетів судової етики. Саме останнім, і лише їм, надається право офіційно висловлювати думку з приводу правильності судової поведінки та давати рекомендації Верховному Суду щодо внесення змін до Кодексу судової поведінки.

Дещо дивним є те, що європейське співтовариство на сьогоднішній день ще не виробило базового Кодексу поведінки суддів (на відміну від Кодексу поведінки державного службовця, а саме: Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб 1996 р. [6] та Модельний кодекс поведінки державних службовців держав-членів Ради Європи 2000 р. [7]), а також принципів боротьби із корупцією у суддівському середовищі, враховуючи його великий інтерес у регулюванні статусу судді. Положення щодо досягнення цілі безсторонності, справедливості, незалежності суддів деталізуються у національних законодавчих актах та корпоративних суддівських кодексах [8, с. 104].

В Україні більше 10 років діяв Кодекс професійної етики судді, затверджений V З'їздом суддів України 24 жовтня 2002 року [9]. Проте, з прийняттям нового Закону України «Про судоустрій та статус суддів», виникла необхідність у вдосконаленні цього кодексу та приведенні у відповідність до чинного законодавства та міжнародних стандартів.

Кодекс суддівської етики – це основоположний документ саморегулювання суддівської професії, і його повинен дотримуватися кожний суддя. Однак на практиці так відбувається не завжди, тому відкритими залишаються питання щодо методів забезпечення дотримання його положень. Неодноразові спроби затвердити на законодавчому рівні Кодекс професійної етики суддів, виявились марними. Так, в рамках круглого столу «Обговорення проекту Кодексу суддівської етики», у більшості суддів позиція про затвердження Кодексу суддівської етики на законодавчому рівні не знайшла підтримки. На переконання суддів наслідком такого затвердження стануть масові безпідставні скарги сторін на їхні дії, що призведе до необґрунтованого затягування судового процесу.

Зробивши ще один важливий крок під час проведення судово-правової реформи на XI з'їзді суддів України, який відбувся 22 лютого 2013 року, затверджено новий Кодекс суддівської етики [10].

При створенні нового Кодексу суддівської етики були враховані документи, котрі на міжнародному рівні регулюють питання етики суддів, а саме: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 6 «кожна людина має право на справедливий і відкритий розгляд впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним відповідно до закону», Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Основні принципи ООН щодо незалежності правосуддя, які були схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН у листопаді та грудні 1985 року, Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів незалежності судових органів, схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 15 грудня 1989 року, Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 року. На наш погляд, це позитивний момент, оскільки врахування міжнародного досвіду наближує нас до європейського співтовариства.

Кодекс зазнав змін не лише у назві, значних змін зазнали і його положення. Кодекс суддівської етики складається з преамбули та трьох розділів («Загальні положення», «Поведінка судді під час здійснення правосуддя», «Позасудова поведінка судді»), які містять 20 статей.

У преамбулі Кодексу суддівської етики чітко викладена його концепція, яка зводиться до того, що судді, усвідомлюючи значимість своєї місії, з метою зміцнення та підтримки віри суспільства в справедливий суд, зобов'язані демонструвати і просувати високі стандарти поведінки, тому добровільно беруть на себе істотні обмеження, пов'язані із дотриманням етичних норм у поведінці як під час відправлення правосуддя так і в повсякденному житті.

Загалом концепція є вірною та позитивною, проте у новому кодексі не враховано вагомих напрацювань, котрі містились у проекті кодексу. Проект Кодексу суддівської етики, розроблений Радою суддів України з врахуванням міжнародних стандартів, результатів проведених наукових дискусій у різні міста України та вдосконалений членами Асоціації українських правників – працівниками Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи, повинен був замінити діючий Кодекс професійної етики судді. У проекті Кодексу суддівської етики містились положення, які з невідомих причин не були включені у новий Кодекс суддівської етики, серед яких: заборона приймати подарунки, позики або послуги, котрі можуть створити враження впливу на рішення у справі або спричинити

конфлікт між обов'язками судді та його особистими інтересами, розгляд комітетом етики суддів питань щодо етичних стандартів з метою забезпечення попереднього неупередженого та об'єктивного експертного аналізу.

В Україні рішенням Ради суддів України від 18 січня 2008 року був створений Комітет Ради суддів України з питань професійної етики суддів [11], який покликаний вирішувати питання пов'язані з суддівською етикою. Проте, з моменту його створення жодних звернень суддів з питань суддівської етики до комітету не надходило. В рамках круглого столу «Обговорення проекту Кодексу суддівської етики» у Львові це питання обговорювалось і наголошувалось, що судді мають право звертатись до комітету за порадою для вирішення конкретних ситуацій, які виникають під час відправлення правосуддя. Основна мета такого комітету визначити стандарти поведінки та пропонувати варіанти правовірних дій у конкретних ситуаціях, що в свою чергу захистить суддів від допущення помилок, за які потім вони можуть нести відповідальність.

В Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки [12], акцентується увага на тому, що судді повинні мати можливість отримати пораду щодо дотримання етики суддів в органі судової влади.

Враховуючи вказані напрацювання європейського співтовариства та важливу роль, яку відіграє комітет, варто було закріпити у новому Кодексі суддівської етики положення, що у випадку виникнення ситуації коли у судді виникають сумніви як правильно поводитись аби уникнути конфлікту інтересів, він має право звернутися до комітету етики суддів, який прийме об'єктивне рішення як діяти судді.

Правила професійної поведінки повинні вимагати від суддів уникнення будь-яких видів діяльності, які могли б компрометувати імідж їхньої судової установи, а також необхідності підтримання громадської довіри до правосуддя. З цією метою вони повинні утримуватися від ведення додаткової професійної діяльності, яка могла б обмежувати їхню свободу або створювати загрозу неупередженості. Відповідно до Європейської хартії про закон «Про статус суддів» [13, с. 93], свобода судді щодо здійснення діяльності поза суддівськими обов'язками не повинна обмежуватися до тих пір, поки така стороння діяльність не стає несумісною з вірою в неупередженість або незалежність судді, або з його готовністю сумлінно та у належний термін розглядати справи, що перебувають у їхньому провадженні. Така рекомендація була врахована і в Кодексі суддівської етики.

Європейська хартія про закон «Про статус суддів» передбачає, що судді при здійсненні правосуддя повинні виявляти доступність, повагу до громадян і уважність, підтримуючи високий рівень компетентності, що потрібний при винесенні рішень у будь-яких справах – рішень, від яких залежить гарантія особистих прав. Доступність стосується як часу, потрібного для належного розгляду справ, так і уваги й пильності, що вочевидь необхідні з огляду на такі важливі обов'язки, оскільки саме в суддівському рішенні реалізуються гарантії захисту особистих прав. При всій важливості цього положення розробники Кодексу суддівської етики не врахували вищезазначених напрацювань європейського співтовариства, який є ще одним, на нашу думку, вагомим міжнародним стандартом.

Проте, варто відзначити і позитивний момент, а саме те, що враховано важливий міжнародний стандарт, передбачений Європейською хартією про закон «Про статус суддів», який полягає у нерозголошенні конфіденційної інформації, яка стала відома суддям під час виконання службових обов'язків, а також закріплено нові положення серед яких: додаткова підстава самовідводу, суддя може заявити самовідвід у разі наявності упередженості щодо одного з учасників процесу або володіє інформацією, як може вплинути на резуль-

тат розгляду справи; обов'язок судді уникати позапроцесуальних взаємовідносин з одним із учасників процесу; суддя повинен врахувати, що сімейні, соціальні взаємовідносини чи будь-які інші стосунки та втручання з боку органів державної влади не мають впливати на поведінку судді чи ухвалення судових рішень. Такі зміни та доповнення варто вважати вагомим внеском у розвиток суддівської етики.

При аналізі Кодексу суддівської етики враховано положення щодо поведінки в Інтернеті, про включення якого наполягали науковці. Великий інтерес викликала проблема використання суддями різних соціальних мереж, сайтів, особистих веб-сайтів та інше. Сьогодні в період популяризації соціальних мереж це питання є досить актуальним. Наприклад, в США суддя, що потрапив у віртуальний світ, не може вести себе непристойно, коментувати справи, що розглядаються в суді. Потрібно пам'ятати, що дозволено пересічному користувачеві, не дозволено судді. В проекті нового Кодексу ця проблема жодним чином не згадувалась, що викликало дискусії. Тому, цей недолік було усунено і вже у новому Кодексі суддівської етики закріплено це положення, та передбачено, що суддя зобов'язаний гідним чином поводити себе і в Інтернет-мережах та соціальних мережах.

Суддя повинен зрозуміти одне, віра народу в справедливість судової системи може бути підірвана саме ним, його безвідповідальністю та невідповідною поведінкою, що призведе до зниження рівня престижу правосуддя. Справедливе вирішення справи незалежним і неупередженим судом зумовлюється не тільки об'єктивними, а й суб'єктивними чинниками: моральними якостями самого судді, його здатністю протистояти тиску громадськості, ЗМІ, всіх, хто намагається втручатись у процесуальну діяльність. Проте, незважаючи на важливість цього питання у новому Кодексі суддівської етики не передбачено механізму спростування неправдивої інформації щодо судді, котра поширюється ЗМІ.

Не враховано зауважень науковців та суддів щодо положення кодексу, яке передбачає, що при прийнятті рішень суддя має бути незалежним від думки своїх колег. Закріплення такого положення суперечить концепції колегіального розгляду справи, оскільки при колегіальному розгляді справи судді приймають спільне, узгоджене між собою рішення, з врахуванням позицій та думок своїх колег. Доцільніше було закріпити положення такого змісту: «при прийнятті рішень суддя має бути незалежним від адміністрації суду», котре, на нашу думку, є ефективнішим у наш час.

Вдалим видається положення преамбули Кодексу суддівської етики, котре підкреслює, що довіра суспільства до судової влади, громадська впевненість у моральному авторитеті, чесності та непідкупності суддів має важливе значення в демократичному суспільстві. Довіра до судової системи є більш важливою у контексті зростаючої глобалізації суперечок та широкого розповсюдження судових рішень. Крім того, у правовій державі громадськість має право вимагати прийняття загальних принципів, які співставляються з поняттям справедливого правосуддя та гарантування основоположних прав [14, с. 131]. При прийнятті Кодексу суддівської етики було враховано і положення Рекомендації CM/Res (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, про те, що етичні принципи професійної поведінки можуть містити не лише обов'язки, щодо яких може бути ініційоване дисциплінарне провадження, а й пропонувати правила та поради для суддів щодо їхньої поведінки.

Висновки. Загалом Кодекс суддівської етики є результативним напрацюванням, котрий розроблений з врахуванням міжнародних стандартів та покликаний стати настільною книгою для суддів. Кодекс суддівської етики прийнятий з метою встановити стандарти, яких усі судді мають додержуватись у своїй професійній роботі, громадській діяльності та приватному житті.

Список використаної літератури

1. Матеріали круглого столу «Обговорення проекту Кодексу суддівської етики» 30 травня 2012 року, м. Львів, 2012. – 30 с.
2. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року // Міжнародні стандарти незалежності суддів: Збірка документів. – К. : Поліграф-Експрес, 2008. – 184 с.
3. Кобликов А. С. Юридическая этика: Учебник для вузов. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРАОМ, 1999. – 168 с.
4. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 41-45. – Ст. 529.
5. Фролов В. Д. Кодекс професійної етики судді як захист єдності та незалежності судової системи // Право України. – 2003. – № 4. – С. 96-98.
6. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (1996 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_788.
7. Модельний кодекс поведінки державних службовців держав-членів Ради Європи, прийнятий Комітетом Міністрів у 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://crimesor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk>.
8. Подкопаев В. Етика суддів: міжнародний досвід та проблеми регулювання в Україні // Право України. – 2005. – № 6. – С. 103-106.
9. Кодекс професійної етики судді, затверджений V з'їздом суддів України від 24.10.2002 р. // Вісник Верховного Суду України. – № 5. – вересень-жовтень 2002 р.
10. Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://court.gov.ua/user-files/Kodex%20sud%20etiki%281%29.pdf>.
11. Рішення Ради суддів України від 18 січня 2008 року № 17 «Про утворення комітету Ради суддів України з питань професійної етики суддів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/dok>.
12. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.
13. Європейська хартія про закон «Про статус суддів» (8-10 липня 1998 року) // Міжнародні стандарти незалежності суддів: збірка документів. – К. : Поліграф-Експрес. – 2008. – 184 с.
14. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів щодо принципів та правил регулювання професійної поведінки, зокрема етики, несумісної поведінки та неупередженості (19 листопада 2002 р.) // Міжнародні стандарти незалежності суддів: Збірка документів. – К.: Поліграф-Експрес, 2008. – 184 с.

**NEW CODE OF JUDICIAL ETHICS:
HARMONIZATION WITH THE INTERNATIONAL STANDARDS****Mikievuch M. M.**

Doctor of law, Head of the European law department, the Faculty of International Relations Lviv National University named after Ivan Franko, Member of the Scientific Advisory Board of the Supreme Court of Ukraine.

Ivanochko I. B.

Postgraduate student, the Assistant of the European law department, the Faculty of International Relations Lviv National University named after Ivan Franko.

Abstract. *The process of reformation the judiciary in Ukraine is actively carrying out nowadays. The legal status of judges is increasingly attracting the attention of the international organizations. It is proved by the documents and recommendations adopted in the proper sphere. A lot of steps were made in order to adapt the national legislation in accordance with the international standards. Thus, «The concept on the improvement of justice to ensure the fair trial in Ukraine in accordance with the European standards» was approved by the decree of the Ukrainian President adopted on May 10, 2006 number 361/2006. The Law of Ukraine «On the judicial system and the status of judges» № 2453-VI was adopted on July 7, 2010. It was prepared with the assistance of international experts. The Council of Judges of Ukraine was obliged to bring the Code of Professional Ethics for Judges in accordance with the provisions of the Law of Ukraine «On the Judicial System and Status of Judges» by the decision of The Ukrainian Congress of Judges adopted on September 16, 2010. It is another considerable contribution in this way. That's why the new Code of the Professional Ethics for Judges must correspond to the current Ukrainian legislation and the international standards aimed to strengthening the independence of the judiciary and strengthening its credibility in the society taking to account the active processes of the European integration in Ukraine.*

Key words: *the ethics for judges, Code of the Professional Ethics for Judges, the committee of ethics for judges, international standards, The Bangalore Principles of Judicial Conduct.*

Referances

1. Materialy kruhloho stolu «Obhovorennia proektu Kodeksu suddivs'koyi etyky» 30 travnia 2012 roku, m. Lviv, 2012. – 30 s.
2. Banhalorski pryntsyipy povedinky suddiv, skhvaleni rezolyuciyeyu 2006/23 Ekonomichnoyi ta Socialnoyi Rady OON vid 27 lypnia 2006 roku // Mizhnarodni standarty nezalezhnosti suddiv: Zbirka dokumentiv. – K. : Polihraf-Ekspres, 2008. – 184 s.
3. Koblykov A. S. Yurydycheskaia etyka: Uchebnik dlia vuzov. – M. : Izdatelskaia hruppa NORMA-INFRAoM, 1999. – 168 s.
4. Zakon Ukrayiny «Pro sudoustriy ta status suddiv» vid 7 lypnia 2010 roku № 2453-VI // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR). – 2010. – № 41-45. – St. 529.
5. Frolov V. D. Kodeks profesiyanoi etyky suddiv yak zakhyst yednosti ta nezalezhnosti sudovoyi systemy // . – 2003. – № 4. – S. 96-98.
6. Mizhnarodnyi kodeks povedinky derzhavnukh posadovukh osib (1996 r.) [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_788.
7. Modelnyi kodeks povedinky derzhavnykh sluzhbovciv derzhav-chleniv Rady Evropy, pryinyatyi Komitetom Ministriv u 2000 r. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://crimecor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk>.
8. Podkopayev V. Etyka suddiv: mizhnarodnyi dosvid ta problemy rehulyuvannia v Ukrayini // Pravo Ukrayiny. – 2005. – № 6. – S. 103-106.
9. Kodeks profesiyanoi etyky suddiv, zatverdzeni V z'yizdom suddiv Ukrayiny vid 24/10/2002 r. // Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrayiny. – № 5. – veresen-zhovten 2002 r.
10. Kodeks suddivs'koyi etyky, zatverdzeni XI cherhovym z'yizdom suddiv Ukrayiny 22 lyutoho 2013 roku [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki%281%29.pdf>.
11. Rishennia Rady syddiv Ukrayiny vid 18 sichnia 2008 roku № 17 «Pro utvorennia komitetu Rady suddiv Ukrayiny z pytan profesiyanoi etyky suddiv» [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.nau.ua/dok>.
12. Rekomendacia CM/Rec (2010) 12 Komitetu Ministriv Rady Evropy derzhavam-chlenam shchodo suddiv: nezalezhnist, efektyvnist ta oboviazky [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.
13. Evropeyska khartia pro zakon «Pro status suddiv» (8-10 lypnia 1998 roku) // Mizhnarodni standarty nezalezhnosti suddiv: Zbirka dokumentiv. – K. : Polihraf-Ekspres, 2008. – 184 s.
14. Vysnovok № 3 (2002) Konsultatyvnoi rady evropeyskykh suddiv shchodo pryncypiv ta pravyl rehulyuvannia profesiyanoi povedinky, zokrema etyky, nesumisnoi povedinky ta neuperedzhenosti (19 lystopada 2002 r.) // Mizhnarodni standarty nezalezhnosti suddiv: Zbirka dokumentiv. – K. : Polihraf-Ekspres, 2008. – 184 s.

НОВЫЙ КОДЕКС СУДЕЙСКОЙ ЭТИКИ: ГАРМОНИЗАЦИЯ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ СТАНДАРТАМИ

Мыкиевич М. М.

Доктор юридических наук, заведующий кафедрой европейского права факультета международных отношений Львовского национального университета имени Ивана Франко, член Научно-консультативного совета при Верховном суде Украины.

Иваночко И. Б.

Аспирант, ассистент кафедры европейского права факультета международных отношений Львовского национального университета имени Ивана Франко.

Аннотация. *Сегодня активно проводится реформирование судебной власти в Украине. Правовой статус судей все чаще привлекает внимание международных организаций, о чем свидетельствуют принятые документы и рекомендации по этой проблеме. Сделано много шагов для приведения национального законодательства в сфере статуса судей в соответствие с международными стандартами. Так, Указом Президента № 361/2006 от 10 мая 2006 г. была утверждена «Концепция усовершенствования судопроизводства для утверждения справедливого суда в Украине в соответствии с европейскими стандартами», а от 7 июля 2010 г. № 2453-VI принят Закон Украины «О судоустройстве и статусе судей», при формировании которого принимали участие международные эксперты. Еще одним весомым вкладом, при реформировании судебной власти, стало решение принято Съездом судей Украины 16 сентября 2010 г., о поручении Совету судей Украины привести Кодекс профессиональной этики судьи в соответствии с положениями Закона Украины «О судоустройстве и статусе судей». Такое решение принято ввиду того, что Кодекс профессиональной этики судьи содержит ряд положений, которые вошли в конфликт с положениями нового Закона. Именно поэтому, с целью утверждения независимости судебной власти, укрепление ее авторитета в обществе и учитывая активные евроинтеграционные процессы в Украине, новый Кодекс судейской этики должен соответствовать действующему законодательству Украины, а также международным стандартам.*

Ключевые слова: *судейская этика, Кодекс судейской этики, комитет этики судей, международные стандарты, Бангалорские принципы поведения судей.*

УДК 947.7:323.28

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ В УКРАЇНІ ЯК ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДУ: ПРОБЛЕМА МІЖНАРОДНОГО ВИЗНАННЯ

Антонович М. М.

Доктор права, завідувачка кафедри міжнародного права і спеціальних правових наук Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Анотація. У статті аналізується проблема міжнародного визнання Голодомору 1932-1933 років в Україні як злочину геноциду. Розглядаються правові акти окремих держав, міжнародних організацій та погляди науковців щодо кваліфікації злочину Голодомору. Окремо аналізуються погляди автора самого терміна «геноцид» професора Рафаеля Лемкіна, який у своїх працях не піддавав сумніву те, що Голодомор в Україні був злочином геноциду відповідно до Конвенції ООН про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього. Робиться висновок про надання пріоритету політичним аспектам над правовими в питанні міжнародного визнання злочину Голодомору 1932-1933 років в Україні, а також деяких інших злочинів у світі як геноцидів.

Ключові слова: геноцид, Конвенція ООН про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього Голодомор 1932-1933 років в Україні, міжнародне визнання Голодомору геноцидом.

Постановка проблеми. Проблема міжнародного визнання Голодомору 1932-1933 років в Україні геноцидом українського народу була актуальною впродовж усіх років після вчинення цього злочину і набула особливої гостроти в останні десятиліття, коли були розсекречені архіви КДБ, які підтвердили намір злочинного радянського режиму знищити українське селянство через зморення голодом. Починаючи від 1934 року, коли Конгрес США закликав засудити цей акт знищення українців, багато країн та інституцій, а також науковців висловились у підтримку визнання злочину Голодомору таким, що був спрямований проти українського народу. Автор самого терміна «геноцид» професор Рафаель Лемкін у своїх працях не піддавав сумніву те, що Голодомор був злочином геноциду відповідно до Конвенції ООН про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього (надалі – Конвенція про геноцид). Разом з тим, існує проблема міжнародного визнання Голодомору та інших злочинів у багатьох державах світу як злочинів геноциду.

Мета статті – проаналізувати причини неоднозначної кваліфікації злочинів геноциду та проблеми, які виникли щодо міжнародного визнання Голодомору в Україні злочином геноциду.

Основні результати дослідження.

Визнання Голодомору геноцидом професором Рафаелем Лемкіним.

Одним із перших Голодомор було кваліфіковано як геноцид Рафаелем Лемкіним. Він був першим західним науковцем, який проаналізував Великий голод у контексті Конвенції про геноцид у статті «Радянський геноцид в Україні» (Soviet Genocide in Ukraine). Як зазначав професор Роман Сербин, Лемкін закликав ООН «визнати СРСР та його сателіти винними у порушенні Конвенції про геноцид шляхом спланованої кампанії на знищення меншин за залізною завісою» [1].

У цьому ж році, в статті «Розслідування ООН радянського геноциду» (Investigation of Soviet Genocide by U.N.) Лемкін стверджував, що «іронія історії полягає в тому, що вісім мільйонів українців мусіли загинути від геноцидного голоду, що тисячі квіту українського народу мусіли бути знищені у Вінниці і незчисленна кількість українських чоловіків, жінок і дітей мусіли бути похованими в соляних шахтах перед тим, як совість світу була шокована» [2].

У своїй статті «Радянський геноцид в Україні» Лемкін представив український геноцид як намір режиму знищити українську націю в чотири стадії:

- 1) знищення національної еліти;
- 2) знищення національної церкви;
- 3) винищення значної частини українських селян;
- 4) змішування українців з іншими національностями шляхом переселень.

На всіх чотирьох фазах знищення національний характер цієї операції, як наголошував Лемкін, був визначальним, оскільки навіть основні жертви геноциду – заморені голодом українські селяни – представлені як носії («the repository») національного духу і тих рис, які роблять їх «культурою і нацією» (that make them «a culture and a nation»). Як зазначає Роман Сербин, цей аналіз чотириступеневого знищення української нації є основним внеском Лемкіна у вивчення українського геноциду [3]. Що ж до питання наміру, другого важливого елемента визначення геноциду, він добре розкритий і підтверджений у нещодавніх публікаціях розсекречених радянських документів [4].

Документи інших країн про визнання Голодомору геноцидом.

Вже в травні 1934 року за ініціативою конгресмена Гамільтона Фіша 73-й Конгрес США прийняв резолюцію 399, в якій закликав засудити дії радянського уряду на знищення українського народу. Питання кваліфікації Голодомору як злочину геноциду тоді ще не ставилося.

Добре відомо, що 99-й Конгрес США створив Комісію щодо Українського Голодомору, науковим директором якої був професор Джеймс Мейс, для вивчення Голодомору з метою:

- 1) поширення обізнаності світової спільноти про голод;
- 2) забезпечення американської громадськості кращим розумінням радянської системи через розкриття ролі Рад в організації голоду в Україні [5, с. V].

Серед 19 висновків, до яких дійшла Комісія у звіті 1988 року, 16-й висновок гласить: «Йосиф Сталін і його оточення вчинили геноцид проти українців у 1932-1933 роках» [5, с. VII].

Уже в 90-х роках ХХ ст. і на початку ХХІ ст., після того, як почали активно вивчати і обговорювати питання Голодомору, були прийняті акти парламентів Австралії, Аргентинської республіки, Республіки Грузія, Естонської республіки, Італійської республіки, Канади, Литовської республіки, Республіки Польща, Сполучених Штатів Америки, Угорської республіки, Еквадору, Іспанії та інших держав щодо засудження Голодомору 1932-1933 років в Україні як злочину геноциду.

Зокрема, Сенат парламенту Австралії 30 жовтня 2002 року прийняв резолюцію, в якій визнав Голодомор в Україні 1932-1933 років одним із виявів геноциду в історії людства. Сейм Литви 24 листопада 2005 р. ухвалив резолюцію про Голодомор в Україні в 1932-1933 роках. У документі сказано, що «сталінський тоталітарний комуністичний режим чинив свідомий, ретельно спланований геноцид народу України». Парламент Грузії визнав Голодомор 1932-1933 років геноцидом українського народу, зазначивши, що тоталітарним більшовицьким режимом у 1932-1933 роках було вчинено «навмисний гено-

цид проти українського народу». У вересні 2008 року Палата представників конгресу США виступила із засудженням сталінського «геноциду-голодомору» в Україні в 1932-1933 роках і вшанувала пам'ять його жертв у зв'язку з 75-ми роковинами трагедії.

Міжнародно-правові документи щодо Голодомору.

Серед міжнародних правових актів щодо Голодомору 1932-1933 років одним з перших був Підсумковий звіт Міжнародної Комісії з розслідування Голоду 1932-1933 років в Україні [6, с. 1], створеної 14 лютого 1988 року за ініціативи Світового Конгресу вільних українців, до складу якої увійшли провідні юристи-міжнародники світу.

Комісія була створена як абсолютно незалежний, неурядовий орган. Згідно з установчим документом (Terms of Reference) Комісія мала провести розслідування та зробити висновки щодо:

- 1) існування і розмірів голоду,
- 2) причини чи причин голоду,
- 3) наслідків його для України та її народу,
- 4) рекомендацій щодо відповідальності за голод [6, с. 1].

Представник заявника – Світового Конгресу вільних українців – Джон Сопінка, у зверненні до Комісії висловив припущення, що в 1932-1933 роках у результаті брутальних насильницьких і надмірних вилучень зерна радянським урядом було замучено голодною смертю між 5 та 10 мільйонами українців. Дж. Сопінка просив Комісію зробити висновки (1) щодо спланованого характеру голоду як інструменту державної політики; (2) голод був актом геноциду і (3) Сталін, Молотов, Каганович, Постишев та інші були відповідальними за голод [6, с. 2].

Комісія дійшла висновків, що без сумніву Україна була жорстоко охоплена голодом у 1932-1933 роках, і республіканські та союзні органи влади знали про відсутність їжі в населення. Поза сумнівом було й те, що хоч радянські органи й знали про драматичні умови в Україні, вони утримувалися від надання будь-якої допомоги аж до літа 1933 року. Комісія дійшла висновку, що радянські органи вживали різноманітних юридичних заходів, які поглиблювали катастрофічні наслідки голоду, перешкоджаючи жертвам у пошуках будь-якої їжі, а також у можливості виїхати з охопленого голодом регіону. Було підтверджено, що радянська влада заперечувала існування голоду в той час, і всупереч неспростовним доказам «продовжувала заперечувати голод впродовж більш як 50 років, за винятком приватних зізнань Хрущова» [6, с. 45-48].

Хоча Міжнародна Комісія з розслідування Голоду 1932-1933 років в Україні не була судом, а тим більше не була карним судом, відповідно до своїх повноважень Комісія сформулювала рекомендації щодо відповідальності за голод, яка «вочевидь покладалась на органи влади Радянського Союзу... Якою б не була роль місцевих органів влади у впровадженні конкретної політики, для більшості членів Комісії було очевидним, що основна відповідальність покладалась на центральні органи влади» [6, с. 5-6].

Під час дебатів, і, зокрема, в заключному слові В. Лібера, який став представником заявника (після того, як Дж. Сопінка був призначений суддею Верховного Суду Канади), було висунуто звинувачення в геноциді [6, с. 51]. Погляди членів Комісії з цього питання розійшлися. В той час як професори Верговен, Гамфрі і Левене вважали ймовірним, що складові елементи геноциду були присутні в час голоду, а професор Сандберг стверджував що його висновки співпадали з тим, що названо геноцидом в Конвенції про геноцид, професор Левасер вважав, що факти голоду можна кваліфікувати як злочини проти людяності.

На основі документів, доступних у той час, коли ще не були розсекречені радянські архіви, більшість членів Комісії не вважали, що «голод 1932-1933 років був систематично організованим для знищення української нації раз і назавжди». Зауважу, що знищення нації раз і назавжди не є метою злочину геноциду – українська нація була занадто чисельною, щоб бути знищеною повністю. Метою сталінського геноциду було знищити українську націю частково через зморення голодом її питомої частини – селян. Разом з тим, Комісія вважала, що радянські органи влади використали голод цілеспрямовано, коли він виник, для завершення своєї нової політики денаціоналізації [6, с. 5].

Серед інших міжнародних актів щодо Голодомору – спільна заява з нагоди 70-х роковин Голодомору – Великого голоду 1932-1933 в Україні, прийнята на 58-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у 2003 р., яку підписали 64 держави «Great Famine in Ukraine in 1932-1933», в якій Голод визначено як національну трагедію для українського народу («a national tragedy for the Ukrainian people»), яка забрала від 7 до 10 мільйонів невинних життів. 1 листопада 2007 р. 34-а сесія Генеральної Асамблеї ЮНЕСКО, в якій брало участь 193 країни, одностайно прийняла Резолюцію «Про вшанування жертв Голодомору в Україні» (On Commemorating Holodomor Victims) до 75-х роковин Голодомору, в якій зазначається, що Голодомор був результатом сталінського тоталітарного режиму. В Резолюції висловлюється переконання, що трагедія Голодомору, спричинена жорстокими діями і тоталітарним сталінським політичним режимом, має бути пересторогою сучасним і майбутнім поколінням для дотримання демократичних цінностей, прав людини і законності.

24 листопада 2007 року Балтійська Асамблея визнала геноцид, вчинений у 1932-1933 роках в Україні, і висловила співчуття жертвам цього геноциду. На 9-й сесії Ради ООН з прав людини Україна виступила з аналогічною пропозицією визнати Голодомор злочинним геноцидом, однак, мотивуючи тим, що це питання розглядалося на інших світових форумах, 22 вересня 2008 року українська делегація в дусі компромісу вирішила не наполягати на голосуванні за проект резолюції [7].

У січні 2006 року Парламентська асамблея Ради Європи засудила Голодомор 1932-1933 років в Україні як злочин комуністичного режиму, а 28 квітня 2010 року ПАРЄ прийняла Резолюцію 1723 (2010) «Про вшанування жертв Великого Голоду (Голодомору) в Радянському Союзі» [8]. В Резолюції зазначено, що в Україні, яка найбільше постраждала, селянство було особливо охоплено Великим Голодом, і мільйони індивідуальних фермерів і члени їхніх сімей вимерли від голоду в результаті насильницької «колективізації», через заборону залишити охоплені Голодом райони і через конфіскацію зерна та іншої їжі. Ці трагічні події названі Голодомором (політично-мотивований голод) і визнані українським законом як акт геноциду проти українців (п. 5). У Резолюції також віталась важлива робота, зроблена в Білорусі, Казахстані, Молдові, Росії і, особливо, в Україні для полегшення доступу до архівів, і був заклик до усіх компетентних органів цих країн відкрити всі архіви та спростити доступ до них для дослідників, включно з дослідниками з інших країн (п. 13).

ПАРЄ рішуче засудила жорстоку політику сталінського режиму, яка мала наслідком смерть мільйонів невинних людей, як злочин проти людяності (п. 11), і застерегла політиків усіх держав-членів Ради Європи утримуватися від будь-яких спроб здійснювати політичний вплив на істориків і передчасно судити про висновки незалежних наукових досліджень (п. 11).

ПАРЄ привітала рішення української влади встановити національний день пам'яті жертв Великого Голоду (Голодомору) в Україні, і заохочувала владу інших країн, які також постраждали, зробити те ж саме щодо їхніх жертв.

Отже, Рада Європи не заперечила Голодомор в Україні як злочин геноциду, про що поспішили вказати деякі упереджені політики. Як орган політичний, а не юридичний, ПАРЄ і не могла цього зробити. Натомість, Юридичний комітет Ради Європи в рішенні від 9 березня 2010 року (доповідач представник Сполученого Королівства п. Поль Рауен) запропонував внести в Резолюцію 1723 доповнення «Ці трагічні події в Україні, названі Голодомором (політично-мотивований голод) повинні бути визнані злочином геноциду». Тобто у юристів геноцидний характер Голодомору в Україні сумнівів не викликає.

Нарешті, у жовтні 2008 року Європарламент прийняв резолюцію, в якій Голодомор в Україні визнаний злочином проти людяності. Документ містить заклик до країн колишнього СРСР розсекретити архіви, які стосуються цих подій.

Визнання Голодомору злочином геноциду в працях науковців.

Голодомор 1932-1933 років був визначений як геноцид багатьма відомими науковцями. Як зазначалось вище, автор терміна «геноцид» Рафаель Лемкін не мав сумнівів у тому, що Голодомор 1932-1933 років був злочином геноциду – а «не лише масовим вбивством. Це справа геноциду, винищення не лише індивідів, але й культури і нації» [9]. Джеймс Мейс, Ален Безансон, Роман Сербин, Гелен Фейн, Андреа Граціозі, Рет Р. Людвіковський та багато інших відомих науковців вважають Голодомор злочином геноциду [10]. Зокрема, Гелен Фейн стверджувала, що «навмисні голодомори були застосовані як засоби геноциду в Радянській Україні в 1932-33, у Варшавському гетто в 1941-42, а також в інших регіонах, населених євреями під час Голокосту» [11]. Андреа Граціозі зазначає, що відповідь на запитання про український геноцид не може не бути ствердною, хоч і вважає Голодомор якісно відмінною формою геноциду порівняно з Голокостом [12]. Рет Р. Людвіковський називає голод в Україні «забутим голокостом» [13], оскільки Сталін збував мільйони тон пшениці на західних ринках, у той час як в Україні чоловіки, жінки і діти помирили від голоду по 25000 щоденно або сімнадцять людей щохвилини. Як наголошує Джона Голдберг, «під час Голодомору українська культура систематично знищувалась російськими советами, які розглядали її як меншовартісну чи залишкову [14].

Разом з тим, є науковці, які й до нині заперечують геноцидний характер Голодомору 1932-1933 років в Україні, кваліфікують його як злочин проти людяності, терор голодом і т. ін.

Проблеми з міжнародним визнанням злочинів геноцидом.

Проблеми з міжнародним визнанням злочинів геноцидом існують і нині щодо кримінальних діянь, вчинених в останні десятиліття. Зокрема, Суданський геноцид 2004 року також викликав неоднозначну реакцію світової спільноти. ООН визнав, що Суданські події не досягають рівня геноциду, в той час як США заявили, що дії в Судані є геноцидом. Ще у вересні 2004 року ООН за директивою Ради Безпеки ООН розпочала розслідування з приводу того, чи в Судані дійсно чинився геноцид. Комісія з розслідування дійшла висновку, що «визначальний елемент наміру вчинити геноцид був відсутній, у всякому разі з боку центральних органів [15]. Разом з тим, Комісія визнала, що окремі індивіди і службовці могли вчинити дії з наміром геноциду. Комісія визнала, що таке визначення наміру може бути здійснене лише компетентним судом на основі розгляду кожного окремого випадку [15]. Зрештою, Президент Судану був звинувачений у геноциді Міжнародним кримінальним судом у Гаазі.

З іншого боку, США визнали суданські злочини геноцидом – Американська Асоціація Юристів і Коаліція міжнародної юстиції визнали, що «в Дарфурі був вчинений геноцид, що уряд Судану і Джінгавейт відповідальні за нього, і що геноцид ймовірно

продовжуватиметься» [16]. Висновки Пауела були прийняті в Сенаті у 2004 році в Акті «the Comprehensive Peace in Sudan Act».

Іншим прикладом проблеми з кваліфікацією злочину є голод в Ефіопії, який був визнаний ООН злочином проти людства, в той час як адміністрація Рейгана у доповіді 1985 року, звинувачуючи уряд Ефіопії в спланованій політиці, яка, без сумніву, спричинила масові й непотрібні страждання, включаючи голод, дійшла висновку, що докази не свідчать про те, що в той час здійснювалась умисна політика голоду» [17, с. 369]. ООН із політичних причин відмовився від компромісу з Адіс-Абебою, звинувачуючи Ефіопію в злочинах проти людяності. Більше того, підкреслювалось, що Ефіопія умисно приховувала докази участі уряду в організації голоду [17, с. 367].

Ця модель надання пріоритету політичним аспектам над правовими, на думку Девіда Маркуся, повторилась у контексті Північної Кореї. Голод тривав у Північній Кореї впродовж майже цілої декади, і жодного разу ні Рада Безпеки, ні Генеральна Асамблея, ні Євросоюз, ні США не закликали до застосування кримінальних санкцій проти режиму Кім Йонга за зморення голодом мільйонів людей. Відсутність чіткого визначення злочинів голоду в міжнародному кримінальному праві дає можливість міжнародному співтовариству утримуватись від правових дій перед лицем одного з найбільших порушень прав людини у світі. І надалі (як і у випадку Голодомору 1932-1933 років в Україні – М. А.) підтримується міф про те, що голод є результатом природних катаклізмів [18].

Як зазначає Девід Маркус, у книзі «Проблема з пекла» («A Problem from Hell») Саманта Пауер демонструє, яку силу може мати ретельно визначений і визнаний у світі юридичний термін «голод», коли доходить до спонукання міжнародної спільноти до дії. Саманта Пауер описує неймовірні ухилення адміністрації Президента Клінтона для уникнення визначення вбивств у Руанді в 1994 році як геноциду. «Адміністрація уникала цього терміна, оскільки боялась, що ... використання терміна «геноцид» зобов'яже США та Раду Безпеки «щось робити» [19].

Страх відповідальності, вочевидь, є причиною заперечення Росією Голодомору як злочину геноциду, хоч Україна неодноразово заявляла, що не має жодних претензій до РФ чи російського народу з питань Голодомору. Не менш важливим за визнання Голодомору геноцидом було б публічне вибачення Росії як держави, яка проголосила свій континуїтет щодо СРСР, так як це зробив уряд Прем'єр-міністра Великої Британії Тоні Блера щодо картопляного голоду в Ірландії в XIX ст. Коли Тоні Блер просив вибачення, він робив це як представник діючого уряду Сполученого Королівства і від імені урядів, які правили у XIX столітті [20]. Агресія РФ проти України продемонструвала цілому світові істинні причини невизнання Росією Голодомору 1932-1933 років в Україні.

Визнавши Голодомор геноцидом, США тим самим імпліцитно визнали провину свого уряду, який закривав очі на страшне звірство в СРСР, «дипломатично визнав уряд СРСР саме в рік його найтяжчого злочину – організованого комуністами голокосту в Україні 1933 року» [21], і навіть вину кореспондента New York Times Волтера Дюранте, котрий у своїх звітах з України свідомо заперечував не лише розміри штучного голоду, а й самé його існування. Так мали б зробити й уряди інших держав, які продовжували купувати радянське зерно у держави, народ якої в цей час масово помирав з голоду.

Висновки. Отже, причини невизнання окремими державами Голодомору 1932-1933 років в Україні злочином геноциду, вочевидь, політичні. В цілому ж, міжнародне визнання Голодомору геноцидом – не самоціль для України, і не варто перебільшувати ролі міжнародного визнання Голодомору геноцидом. Тим більше, не треба пришвидшувати цей процес. Численні акти міжнародних організацій та багатьох держав, а також висновки відомих

науковців, які підтверджують геноцидний характер Голодомору, розкривають правду про Голодомор для світової спільноти, і цей процес, вочевидь, логічно завершиться міжнародним визнанням Голодомору 1932-1933 років в Україні злочином геноциду.

Список використаної літератури

1. Lemkin Calls Soviet Guilty of Genocide // The New York Time. – 18 January 1953.
2. Lemkin Raphael. Investigation of Soviet Genocide by U.N / Rafael Lemkin // The Ukrainian Weekly. – 7 March 1953.
3. Serbyn Roman. Rafael Lemkin on the Ukrainian Genocide / Roman Serbyn // The Holodomor Studies. – 2009. – Vol. 1.
4. Сталин и Каганович. Переписка. 1931-1936 гг. / Сост.: О. В. Хлевнюк, Р. У. Дэвис, Л. П. Кошелева, Э. А. Рис, Л. А. Роговая. Федеральная архивная служба России; Российский государственный архив социально-политической истории. – М. : РОССПЭН, 2001. – 798 с.; Трагедия советской деревни: Коллективизация и раскулачивание 1927-1939 гг.: Документы и материалы: В 5 т.: Т. 3. Конец 1930-1933 гг. – М. : РОССПЭН, 2001; Берелович А. Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. Т. 3: 1930-1934 / А. Берелович, В. Данилов, В. Даналов. – М. : РОССПЭН, 2003; Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали» / Упоряд. Руслан Пиріг. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007; Розсекречена пам'ять в документах ГПУ-НКВД / Упоряд.: В. Борисенко, В. Даниленко, С. Кокін та ін. – К. : ВД «Стилос», 2007. – 604 с. та ін.
5. Investigation of the Ukraine Famine 1932-1933. Report to Congress. Commission on the Ukraine Famine. Adopted by the Commission April 19, 1988. Submitted to Congress April 22, 1988. – Washington: United States Government Printing Office, 1988.
6. International Commission of Inquiry into the 1932-33 Famine in Ukraine: Final Report. – 1990.
7. Ukraine calls on Russia to stop trying to discredit Holodomor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org.ua/en/index.php?id=1222377444>.
8. Resolution 1723 (2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/adoptedText/ta10/eRES1723.htm>.
9. Lemkin R. Soviet Genocide in the Ukraine / Rafael Lemkin // The Holodomor Studies. – 2009. – Vol. 1.
10. Безансон Алєн. Лихо століття: Про комунізм, нацизм та унікальність Голокосту / Алєн Безансон. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. – С. 12, 29, 114; Mace James E. Soviet Man-Made Famine in Ukraine / James E. Mace // Century of Genocide: Eye Witness Accounts and Critical Views / Samuel Totten et al. – 1997; Serbyn Roman. The Ukrainian Famine of 1932-1933 as Genocide in the Light of the UN Convention of 1948 / Roman Serbyn // The Ukrainian Quarterly. – 2006. – Vol. LXII, N. 2. – P. 186-204 та ін.
11. Fein Helen. Discriminating Genocide from War Crimes: Vietnam and Afganistan Reexamined / Helen Fein // Denver J. Int'l L. & Policy. – 1993. – Vol. 22. – P. 33.
12. Граціозі Андреа. До читачів українського видання «Листів з Харкова» / Андреа Граціозі // Листи з Харкова. Голод в Україні та на Північному Кавказі в повідомленнях італійських дипломатів. 1932-1933 роки / Упоряд. Андреа Граціозі. – Харків : Фоліо, 2007. – С. 42-43.
13. Ludwikowski Rett R. Searching for a New Constitutional Model for East-Central Europe / Rett R. Ludwikowski // Syracuse J. Int'l L. and Commerce. – 1991. – Vol. 17. – P. 109.

14. Goldberg Jonah. The genocide loophole. Claims of the «greater good» too often let mass murderers off the hook / Jonah Goldberg [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://articles.latimes.com/2008/apr/08/opinion/oe-goldberg8>.
15. Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General. – 25 Jan., 2005. – P. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/News/dh/sudan/com_inq_darfur.pdf.
16. Testimony before the Senate Foreign Relations Committee, Secretary Colin Powell, U.S. State Department, Crisis in Darfur. – Sept. 9, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/secretary/rm/36042.htm>.
17. Africa Watch, Evil Days: Thirty Years of War and Famine in Ethiopia. – 1991. – (quoting Pres. Determination No. 85-20, Determination with Respect to Ethiopia (Sept. 7, 1985).
18. Marcus David. Famine Crimes in International Law / David Marcus // American Journal of International Law. – April, 2003. – Vol. 97. – P. 280.
19. Power Samantha. A Problem from Hell: America and the Age of Genocide / Samantha Power. – Cahners Business Information, Inc., 2002. – P. 358-364.
20. Govier Trudy, Verwoerd Wilhelm. Taking Wrongs Seriously: A Qualified Defence of Public Apologies / Trudy Govier, Wilhelm Verwoerd // Saskatchewan L.Rev. – 2002. – Vol. 65. – P. 139.
21. Свєрстюк Є. Відкритий лист президентові Америки / Євген Свєрстюк // Свєрстюк Є. Правда полинова. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – С. 75.

THE HOLODOMOR OF 1932-1933 IN UKRAINE AS A CRIME OF GENOCIDE: THE PROBLEM OF INTERNATIONAL RECOGNITION

Antonovych M. M.

Doctor of Law, Head of the International Law Department, the National University of Kyiv-Mohyla Academy.

Abstract. *Article deals with the problem of international recognition of the 1932-1933 Holodomor in Ukraine as a crime of genocide. It analyzes instruments of foreign states, international organizations as well as views of scholars on qualification of the crime of the Holodomor. The author separately analyzes views of the «father» of the term «genocide» Professor Rafael Lemkin who had not questioned in his works that the Holodomor in Ukraine was a crime of genocide under the UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. The author draws to the conclusion that political aspects take priority over legal ones in the issue of international recognition of the crime of the Holodomor and some other crimes in the world as genocides.*

Key words: *genocide, UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, the 1932-1933 Holodomor in Ukraine, international recognition of the Holodomor as genocide.*

Referances

1. Lemkin Calls Soviet Guilty of Genocide // The New York Time. – 18 January 1953.
2. Lemkin Raphael. Investigation of Soviet Genocide by U.N / Rafael Lemkin // The Ukrainian Weekly. – 7 March 1953.
3. Serbyn Roman. Rafael Lemkin on the Ukrainian Genocide / Roman Serbyn // The Holodomor Studies. – 2009. – Vol. 1.
4. See: Stalin and Kaganovich. Perepiska. 1931-1936. / Sost.: O. V. Hlevniuk, R. U. Davis, L. P. Kosheleva, E. A. Ris, L.A. Rogovaya. Federalnaya arkhivnaya sluzhba Rossiyi; Rossiyskiy gosudarstvennyi arkhiv sotsialno-politicheskoi istorii. – М. : РОССПЭН, 2001. – 798 p.; Tragediya sovetskoj derevni: Kollektivizatsiya i rasku-

- lachivaniye 1927-1939 gg.: Dokumenty i materialy: In 5 vol.: Vol. 3. Konets 1930-1933 gg. – M. : POCCПЭН, 2001; Berelovich A. Sovetskaya derevnia glazami VChK-OGPU-NKVD. Vol. 3: 1930-1934 / A. Berelovich, V. Danilov, V. Danalov. – M. : POCCПЭН, 2003; Holodomor 1932-1933 rokiv v Ukrayini: dokumenty i materialy / Uporiad. Ruslan Pyrih. – K. : Kyiv-Mohyla Academy Publishing House, 2007; Rozsekrechena pamiat v dokumentakh GPU-NKVD / Uporiad. V. Borysenko, V. Danylenko, S. Kokin ta in. – K. : VD «Stylos», 2007. – 604 p. and others.
5. Investigation of the Ukraine Famine 1932-1933. Report to Congress. Commission on the Ukraine Famine. Adopted by the Commission April 19, 1988. Submitted to Congress April 22, 1988. – Washington : United States Government Printing Office, 1988.
  6. International Commission of Inquiry into the 1932-33 Famine in Ukraine: Final Report. – 1990.
  7. Ukraine calls on Russia to stop trying to discredit Holodomor [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.khpg.org.ua/en/index.php?id=1222377444>.
  8. Resolution 1723 (2010) [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/adoptedText/ta10/eRES1723.htm>.
  9. Lemkin R. Soviet Genocide in the Ukraine / Rafael Lemkin // The Holodomor Studies. – 2009. – Vol. 1.
  10. Besancon Alain. Le Malheur du Siecle: Sur le communism, le nazisme et l'unicite de la Shoah / Alain Besancon. – K.: PULSARY University Publisher, 2007. – P. 12, 29, 114; Mace James E. Soviet Man-Made Famine in Ukraine / James E. Mace // Century of Genocide: Eye Witness Accounts and Critical Views / Samuel Totten et al. – 1997; Serbyn Roman. The Ukrainian Famine of 1932-1933 as Genocide in the Light of the UN Convention of 1948 / Roman Serbyn // The Ukrainian Quarterly. – 2006. – Vol. LXII, N. 2. – P. 186-204 та ін.
  11. Fein Helen. Discriminating Genocide from War Crimes: Vietnam and Afganistan Reexamined / Helen Fein // Denver J. Int'l L. & Policy. – 1993. – Vol. 22. – P. 33.
  12. Graziosi Andrea. Do chytachiv ukrayinskoho vydannia «Lystiv z Kharkova» / Andrea Graziosi // Lysty z Kharkova. Holod v Ukrayini ta na Pivnichnomu Kavkazi v povidomlenniakh italiyskykh dyplomativ. 1932-1933 roky / Uporiad. Andrea Graziosi. – Kharkiv : Folio, 2007. – P. 42-43.
  13. Ludwikowski Rett R. Searching for a New Constitutional Model for East-Central Europe / Rett R. Ludwikowski // Syracuse J. Int'l L. and Commerce. – 1991. – Vol. 17. – P. 109.
  14. Goldberg Jonah. The genocide loophole. Claims of the «greater good» too often let mass murderers off the hook / Jonah Goldberg [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://articles.latimes.com/2008/apr/08/opinion/oe-goldberg8>.
  15. Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General. – 25 Jan., 2005. – P. 4 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://www.un.org/News/dh/sudan/com_inq_darfur.pdf.
  16. Testimony before the Senate Foreign Relations Committee, Secretary Colin Powell, U.S. State Department, Crisis in Darfur. – Sept. 9, 2004 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.state.gov/secretary/rm/36042.htm>.
  17. Africa Watch, Evil Days: Thirty Years of War and Famine in Ethiopia. – 1991. – (quoting Pres. Determination No. 85-20, Determination with Respect to Ethiopia (Sept. 7, 1985).
  18. Marcus David. Famine Crimes in International Law / David Marcus // American Journal of International Law. – April, 2003. – Vol. 97. – P. 280.
  19. Power Samantha. A Problem from Hell: America and the Age of Genocide / Samantha Power. – Cahners Business Information, Inc., 2002. – P. 358-364.
  20. Govier Trudy, Verwoerd Wilhelm. Taking Wrongs Seriously: A Qualified Defence of Public Apologies / Trudy Govier, Wilhelm Verwoerd // Saskatchewan L. Rev. – 2002. – Vol. 65. – P. 139.
  21. Sverstiuk Ye. Vidkryti lysty prezidentovi Ameryky / Yevhen Sverstiuk // Sverstiuk Y. Pravda polynova. – K. : «Kyiv-Mohyla Academy» Publishing House, 2009. – С. 75.

ГОЛОДОМОР 1932-1933 ГОДОВ В УКРАИНЕ КАК ПРЕСТУПЛЕНИЕ ГЕНОЦИДА: ПРОБЛЕМА МЕЖДУНАРОДНОГО ПРИЗНАНИЯ

Антонович М. М.

Доктор права, заведующая кафедрой международного права и специальных правовых наук Национального университета «Киево-Могилянская академия».

Аннотация. В статье анализируется проблема международного признания Голодомора 1932-1933 годов в Украине как преступления геноцида. Рассматриваются юриди-

ческие акты отдельных государств, международных организаций и взгляды ученых по проблеме квалификации преступления Голодомора. Отдельно анализируются взгляды автора самого термина «геноцид» профессора Рафаэля Лемкина, который в своих трудах не ставил под сомнение то, что Голодомор в Украине был преступлением геноцида в соответствии с Конвенцией ООН о предупреждении преступления геноцида и наказании за него. Делается вывод о приоритете политических аспектов над юридическими в вопросе международного признания преступления Голодомора, а также некоторых других преступлений в мире как геноцидов.

Ключевые слова: *геноцид, Конвенция ООН о предупреждении преступления геноцида и наказании за него, Голодомор 1932-1933 годов в Украине, международное признание Голодомора геноцидом.*

УДК 347.952:341.98

ДЕЯКІ ПІДСТАВИ ДЛЯ ВІДМОВИ У ВИЗНАННІ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ З СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ (АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЕСЧР, ЕСЈ ТА СУДІВ УКРАЇНИ)

Черняк Ю. В.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Стаття присвячена аналізу рішень Європейського Суду з прав людини (ЕСЧР) та Європейського Суду Справедливості (ЕСЈ), які містять роз'яснення з актуальних спірних питань інституту визнання і виконання іноземного судового рішення. Акцент зроблено на іноземних судових рішеннях з різних категорій сімейно-правових спорів – зокрема, спорів про опіку над дитиною, визначення її місця проживання, повернення дитини, яку було викрадено, а також рішень про розлучення (встановлення режиму окремого проживання) подружжя. Предметом дослідження є також ухвали українських судів про відмову в задоволенні клопотань про визнання і виконання на території України іноземних судових рішень із вказаних категорій справ. На цій основі сформульовано висновки про практику застосування деяких підстав для відмови у визнанні іноземного судового рішення, що передбачені Гаазькими дитячими конвенціями, двосторонніми договорами України про правову допомогу у цивільних і сімейних справах та Європейською конвенцією про визнання і виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми 1980 р.*

Ключові слова: *іноземне судове рішення; підстави для відмови у визнанні та виконанні; судова практика; сімейно-правові спори.*

Постановка проблеми. На противагу інституту визнання іноземних арбітражних рішень, норми якого вже понад півстоліття уніфіковано в універсальній міжнародній угоді – Нью-Йоркській конвенції про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р., питома вага норм інституту визнання та виконання рішень, що ухвалюються іноземними державними судами, зосереджена у внутрішньому законодавстві кожної держави. Винятком є держави-члени ЄС, в яких наразі норми цього інституту уніфіковано у 6 регламентах. На жаль, розроблена під егідою Гаазької конференції з міжнародного приватного права всесвітня конвенція про міжнародну підсудність та визнання і виконання судових рішень у цивільних і торговельних справах дотепер залишається у статусі проекту [1]. Водночас, цій авторитетній міжнародній організації вдалося досягти помітних успіхів у справі уніфікації норм про визнання та виконання іноземних судових рішень у справах, що впливають з сімейно-правових спорів. Підтвердженням цього є декілька конвенцій, які в юридичних колах охоплюються назвою «*Hague Children's Conventions*» і є чинними для України, – це Гаазька конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 р. (надалі – Гаазька конвенція 1996 р.) [2], Гаазька конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання 1973 р. [3] та Гаазька конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання 2007 р. (надалі – Гаазька конвенція 2007 р.) [4]. Всі перераховані Гаазькі дитячі

конвенції, а також згадані вище регламенти ЄС містять приписи з різних аспектів визнання і виконання іноземних судових рішень, кожен з яких може бути предметом окремого дослідження.

Мета статті – проаналізувати встановлені вказаними правовими актами підстави для відмови у визнанні та виконанні іноземного судового рішення. При цьому основну увагу буде сконцентровано на тлумаченні та застосуванні приписів цих актів юрисдикційними органами, а саме: Європейським Судом Справедливості (European Court of Justice) (надалі – ECJ), Європейським Судом з прав людини (European Court of Human Rights) (надалі – ECHR) та судами України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інститут визнання і виконання іноземних судових рішень у цивільних і сімейних справах дуже часто застосовується на практиці і, як наслідок, активно досліджується юридичною наукою. У багатьох наукових працях українських правознавців, присвячених питанням примусового виконання іноземних судових рішень, основний акцент зазвичай робиться на аналізі норм Розділу VIII ЦПК України 2004 р. – «Про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні», Закону України «Про виконавче провадження» 1999 р. і договорів України про правову допомогу у цивільних, сімейних та кримінальних справах [5; 6]. Розвиток інституту визнання та виконання рішень іноземних судів значною мірою актуалізував питання визначення поняття «визнання та виконання іноземного судового рішення». Так, професор Ю. Д. Притика звернув увагу на існуючу сьогодні значну кількість різночитань цього поняття та колізійних ускладнень, що виникають на етапі визнання і підчас безпосереднього виконання рішень іноземних судів, та дослідив це поняття на підставі наукових критеріїв і з урахуванням досвіду міжнародної та вітчизняної практики [7]. Найбільш комплексне дослідження у сучасній вітчизняній правовій науці процесів уніфікації інституту визнання та виконання іноземних судів рішень представлено у монографії Г. А. Цірата «Міжнародний цивільний процес: сучасний стан та перспективи міжнародно-правової уніфікації» [8].

Основні результати дослідження. Гаазькі дитячі конвенції та регламенти ЄС встановлюють зобов'язання, за яким кожна держава-учасниця має визнавати та виконувати на своїй території рішення, ухвалені судом іншої держави-учасниці. Водночас, кожен із цих міжнародних правових актів визначає вичерпний перелік підстав для відмови у визнанні та виконанні іноземного судового рішення. Звернемося до аналізу деяких з цих підстав, що є найбільш поширеними у судовій практиці.

Порушення публічного порядку держави, в якій іноземне судове рішення має бути визнано і виконано. У коментарях, наданих Спеціальним комітетом Гаазької Конференції з міжнародного приватного права з практичного застосування Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 р. та Гаазької конвенції 1996 р., вказано, що ця підстава для відмови у визнанні іноземного судового рішення рідко застосовується у відповідності до Гаазьких конвенцій з міжнародного сімейного права [9, р. 63]. Однак, ця теза не підтверджується чинними редакціями вказаних конвенцій: принаймні в усіх Гаазьких конвенціях, що містять норми інституту визнання і виконання рішень у міжнародних сімейних справах, і в яких бере участь Україна, категорія публічного порядку має місце – п. d) ч. 2 ст. 23 Гаазької конвенції 1996 р., п. а) ст. 22 Гаазької конвенції 2007 р. Виходячи з тлумачення правових норм, для відмови у визнанні іноземного судового рішення у сімейно-правовій справі на підставі порушення публічного порядку держави, в якій рішення потребує визнання, має бути дотримано декілька умов. По-перше, судове рішення має бути «очевидно несумісним із публічним порядком запитованої дер-

жави». По-друге, при відмові за цією підставою у визнанні та виконанні судового рішення у справі щодо здійснення батьківських прав (визначення місця проживання дитини, права опіки, участі у вихованні дитини) обов'язково беруться до уваги «найвищі інтереси дитини». Остання вимога безпосередньо закріплена у Гаазькій конвенції 1996 р. (п. d ст. 23) та у Регламенті ЄС № 2201/2003 про міжнародну підсудність, визнання і виконання судових рішень у шлюбно-сімейних справах та справах про батьківську відповідальність (надалі – *регламент Brussels IIbis*) (п. а) ст. 23) [10]. Жодне із ухвлених рішень *ECHR* і *ECJ* не містить чітких роз'яснень щодо змісту поняття «найвищі інтереси дитини». На нашу думку, це є цілком природнім, адже найкращі інтереси дитини залежать від її віку, рівня зрілості, обсягу дієздатності, статі, соціального оточення. Інтереси кожної дитини мають бути вивчені та оцінені у кожній конкретній справі, враховуючи обставини цієї справи. Отже, пояснення того, що складає найвищі інтереси певної дитини, слід викладати у рішенні по суті справи. При цьому, справедливим є застереження про те, що «в усіх випадках у справі, що стосується дитини, інтереси дитини мають переважати над інтересами батьків чи групи, до якої належать батьки (релігійної чи етнічної)» [11, р. 280]. Приклади можливих положень судового рішення у справі щодо батьківської відповідальності, що можуть розцінюватися як такі, що є явно несумісними з публічним порядком запитуваної держави і суперечать інтересам дитини, можемо віднайти у коментарях та практичних посібниках із застосування міжнародних актів. Так, приміром, суд запитуваної держави може відмовити у визнанні іноземного судового рішення про позбавлення батька прав опіки над дитиною, якщо іноземний суд ухвалив це рішення «виключно на тій основі, що попередньо, у справі про розлучення батьків дитини, суд саме на батька поклав відповідальність за розірвання шлюбу» [9, р. 65].

Категорія публічного порядку держави, як підстава для відмови у визнанні іноземного судового рішення, є предметом всебічного аналізу *ECJ* у декількох рішеннях, проте всі ці рішення стосуються не сімейно-правових, а цивільних і торговельних спорів. Предметом цих рішень є тлумачення статті 27 Брюссельської конвенції про міжнародну підсудність, визнання і виконання судових рішень у цивільних і торговельних справах 1968 р. та статті 34 регламенту *Brussels I*, що замінив конвенцію [12]. На нашу думку, варте уваги, приміром, рішення у справі *C-7/98 Krombach v. Bamberski* [13], в якому вказується на таку важливу складову концепції публічного порядку – підставу для відмови у визнанні рішення, як порушення ст. 6 Європейської конвенції про права та основні свободи людини 1950 р.

Аналіз тексту норм міжнародних правових актів дозволяє додати до роз'яснень, викладених у рішеннях *ECJ*, ще декілька важливих тез. Так, з точки зору регламенту *Brussels IIbis*, порушенням публічного порядку не вважатиметься застосування судами держави ухвалення рішення і держави його визнання і виконання різного права до одних і тих самих обставин. Це правило безпосередньо закріплено у ст. 25 регламенту *Brussels IIbis* – «Відмінності у застосовуваному праві»: у визнанні судового рішення не може бути відмовлено на тій підставі, що право держави-учасниці, в якій подано клопотання про визнання такого рішення, не дозволяє розлучення, окреме проживання або визнання шлюбу недійсним за тих самих обставин. Вказана норма є новелою міжнародного приватного права, оскільки закріплює новий підхід до співвідношення колізійного методу правового регулювання та підстав для відмови у визнанні і виконанні іноземного судового рішення. Відповідно до неї, суддя запитуваної держави позбавляється на стадії визнання рішення можливості переглядати рішення з точки зору того, яке колізійне і матеріальне право було застосовано для вирішення справи по суті. Як справедливо зазначив вчений А. Г. Лісцин-

Светланов, «сама по собі та обставина, що іноземний суддя оцінює спір не у тій правовій системі, в якій це зробив би суддя держави «визнання» на основі свого колізійного права (якби йому довелося розглядати справу), ще не є підставою для звернення до публічного порядку; в якості підстав для звернення до публічного порядку залишаються процесуальні проблеми» [14, с.23]. У регламенті *Brussels IIbis* та у Гаазьких дитячих конвенціях відсутня норма, подібна за змістом до статті 25 регламенту *Brussels IIbis*, якщо йдеться про рішення у справах про батьківську відповідальність. Проте, є норми, які встановлюють заборону на перегляд іноземного судового рішення по суті (ст. 27 Гаазької конвенції 1996, ст. 28 Гаазької конвенції 2007, ст. 26 регламенту *Brussels IIbis*).

Порушення права дитини бути заслуханою у суді. Відповідно до п. б) ч. 2 ст. 23 Гаазької конвенції 1996 р., у визнанні заходів, вжитих органами Договірної держави, може бути відмовлено, якщо захід було вжито, за винятком невідкладних випадків, у рамках судового або адміністративного провадження, без надання дитині можливості бути заслуханою в порушення принципів процедури держави, в якій було подано прохання. Регламент *Brussels IIbis* містить аналогічну за змістом норму (п. б) ст. 23) і додає, що надання дитині можливості бути заслуханою, крім випадку, коли заслуховування думки дитини визначено як недоречне, враховуючи її вік та рівень зрілості, є необхідною умовою для того, щоб суддя, який ухвалив рішення по суті справи щодо прав доступу до дитини або щодо повернення дитини, видав сертифікат на це рішення (п. с) ст. 41, п. с) ст. 42). На важливості дотримання цієї вимоги міжнародного цивільного процесу наголошується також у преамбулі регламенту *Brussels IIbis* (п. 19): «вислуховування думки дитини відіграє важливу роль у застосуванні цього Регламенту, хоча цей правовий акт не спрямований на те, щоб модифікувати національні процедури, що застосовуються».

На практиці це означає, що в будь-якому судовому процесі з сімейно-правового спору, який стосується дитини, дитині обов'язково має бути надано і забезпечено право бути вислуханою по суті справи. Виняток становлять випадки, коли це є невиправданим з точки зору «віку і рівня зрілості дитини», а також коли заходи захисту дитини вживаються у невідкладних випадках. Хоча це прямо не передбачено в регламенті, практичний посібник із застосування регламенту *Brussels IIbis* рекомендує, щоб судді включали до судового рішення пояснення того, чому дитині не було надано можливості бути заслуханою суді. Оскільки рішення зазвичай не перекладається на мову держави його виконання, бажано вказувати ці причини у сертифікаті. Тоді орган виконання судового рішення принаймні бачитиме, що були причини для таких процесуальних дій, і також може запросити переклад цієї частини сертифіката [15, р. 25].

Заслуховування дитини може мати різні цілі, залежно від категорії сімейно-правового спору, що розглядається. У справах про права опіки воно проводиться з метою – з'ясувати найбільш сприятливе оточення для дитини і визначити її місце проживання; у справах про повернення дитини, яку було викрадено, – з'ясувати причини, з яких дитина відмовляється повернутися, чому вони виникли, а також які є ризики для дитини у разі її залишення у новому місці проживання чи поверненні до попереднього.

Ні Гаазька конвенція 1996, ні регламент *Brussels IIbis* не мають за мету змінити правила про отримання показань дитини, які встановлено національним процесуальним законодавством кожної держави, а для держав-членів ЄС – Регламентом ЄС № 1206/2001 від 28 травня 2001 про співробітництво між судами держав-учасниць у зібранні доказів в цивільних та комерційних справах [16]. Також саме внутрішнє право держави регулює питання про те, чи має суддя особисто допитувати дитину, чи ця процесуальна дія передбачає залучення соціального працівника чи іншу особу. Загалом, заслуховування дитини відбувається у такий спосіб, що відповідає її віку та рівню розвитку.

Норми п. б) ч. 2 ст. 23 Гаазької конвенції 1996 р., п. б) ст. 23, п. с) ст. 41, п. с) ст. 42 регламенту *Brussels Ibis* є гарантією виконання положень статті 12 Конвенції ООН про права дитини 1989 р., статей 6 і 8 Європейської конвенції про права і основні свободи людини 1950 р. і ст. 47 Хартії про фундаментальні права в Європейському Союзі. Правильність застосування національними судами статті 12 Конвенції ООН про права дитини 1989, а також статті 8 Європейської конвенції про права людини 1950 є предметом розгляду *ECHR* у декількох справах. При цьому, як наголосив сам *ECHR*, «перевагу безпосереднього контакту з усіма людьми, які мають відношення до справи пам'ятати, мають національні суди, а тому завдання *ECHR* полягає не у тому, щоб замінити національні органи при виконанні ними своїх обов'язків, які стосуються опіки і питань про права доступу, а переглянути, в світлі Конвенції, рішення, прийняті цими органами» [17, п. 63].

В аспекті питань, що є предметом дослідження цієї статті, особливий інтерес складають рішення *ECHR* у справах, ініційованих скаргами, які було подано німецькими громадянами проти Федеральної Республіки Німеччини. Фабули справ у цілому є подібними: заявник скаржився на те, що німецькі суди неправомірно відхилили його клопотання про опіку над позашлюбною дитиною, порушивши таким чином його право сімейне життя. Так у справі *Sahin v Germany* аргументи заявника ґрунтувалися на тому, що дитину не було вислухано на жодній стадії процесу, думку дитини було визначено на основі висновку експерта, який критикувався заявником «за занадто науковий підхід». *ECHR* встановив, що на момент початку апеляційного провадження дитині було три роки і десять місяців; враховуючи вік дитини та докази, які були досліджені німецькими судами, *ECHR* «переконаний, що порядок здійснення процесу німецькими судами був виправданим за даних обставин, було надано достатньо необхідного матеріалу для ухвалення рішення з питання доступу до дитини у цій справі, підстави для сумнівів у професійній компетентності експерта відсутні» (п. 76), а тому процесуальні вимоги статті 8 Європейської Конвенції 1950 р. було виконано» (п. 77) [17, п. 76-77].

Особливістю сімейно-правових спорів, що стосуються дитини, є наявність конфлікту інтересів дитини і одного з (чи обох) батьків, а також те, що нерідко батьки (чи один з них) мають можливість впливати на думку дитини у таких справах. Дані особливості також відображено і проаналізовано у рішеннях *ECHR*: «Стаття 8 Європейської Конвенції 1950 р. вимагає, щоб національні органи влади встановили рівновагу між інтересами дитини і батьків, і щоб особливу увагу було приділено інтересам дитини, які, в силу серйозності їх характеру, мають переважну дію над інтересами батьків (п. 64) [18, п. 64]; «Суд наголосив, що має існувати справедливий баланс між інтересами дитини і батьків, особливої уваги потребують найкращі інтереси дитини, а тому, залежно від їх природи та серйозності, вони можуть переважати над інтересами батьків. Зокрема, батько не може бути уповноважений статтею 8 Конвенції вживати таких заходів, які можуть нашкодити здоров'ю та розвитку дитини» [19, п. 50].

Таким чином, виходячи із тлумачення статей, а також практики *ECHR*, у визнанні та виконанні іноземного судового рішення може бути відмовлено, так само, як і у видачі сертифікату на рішення про право доступу чи про повернення дитини, якщо дитину не було заслухано і обставини справи не стосувалися невідкладного випадку, коли не було жодної можливості її вислуховувати. Разом з цим, підстави для відмови у визнанні іноземного судового рішення відсутні, якщо дитину було вислухано не суддею, а соціальним працівником чи експертом – за дорученням суду, що розглядає справу.

Порушення принципу процесуальної рівноправності сторін. Ця підстава для відмови у визнанні іноземного судового рішення є проявом поваги до права на справедливий су-

довий процес. Безумовно, це право повинно реалізуватися і у справах, що впливають з сімейно-правових спорів. Так, відповідно до Гаазької конвенції 2007 (п. е) ст. 22), у визнанні та виконанні може бути відмовлено, якщо у справі, у якій відповідач або не з'явився, або не був представлений у провадженні в державі походження: і) коли закон держави походження передбачає повідомлення про провадження, відповідач не був належним чином повідомлений про провадження та не мав можливості бути заслуханим, або ii) коли закон держави походження не передбачає повідомлення про провадження, відповідач не був належним чином повідомлений про рішення та не мав можливості оскаржити або подати апеляцію на підставі неправильного встановлення обставин справи та застосування закону. Відповідно до Гаазької конвенції 1996 р. (п.с) ч.2 ст. 23), у визнанні заходів, вжитих органами Договірної держави, може бути відмовлено на прохання будь-якої особи, яка стверджує, що захід порушує її батьківську відповідальність, якщо такого заходу було вжито, за винятком невідкладних випадків, без надання такій особі можливості бути заслуханою. Регламентом Brussels IIbis (п. b) ст. 22; п. с) ч. 1 ст. 23) встановлено, що судові рішення про розлучення, окреме проживання або визнання шлюбу недійсним, і судові рішення стосовно батьківської відповідальності не визнається, якщо воно було ухвалено за відсутності відповідача і йому не було вручено документ про ініціювання провадження або рівнозначний документ у належний час і таким чином, що відповідач мав можливість підготувати свій захист, крім випадку, коли відповідач явно погодився із рішенням. Також регламент уточнює, що клопотання про невизнання судового рішення щодо батьківської відповідальності може бути подано будь-якою особою, яка заявляє, що судові рішення порушує її права батьківської відповідальності, і це рішення було ухвалено без надання цій особі можливості бути вислуханою (п. d) ч. 1 ст. 23). Виходячи із приписів регламенту (п. b) ч. 2 ст. 41 і п. b) ч. 2 ст. 42) надання всім сторонам справи можливості бути заслуханими в суді є однією із вимог для видання сертифікату на рішення про права доступу та про повернення дитини.

Особливу увагу доведено того, що сторони справи та інші особи, зацікавлені у ній, мали гарантовану процесуальну можливість представити свою позицію по справі в суді, приділяють не лише всі перераховані правові акти, але й інші чинні в Україні міжнародні правові акти, що уніфікують норми інституту визнання і виконання іноземних судових рішень: двосторонні договори України про правову допомогу у цивільних та сімейних справах, Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми 1980 р.

Аналіз практики розгляду судами України клопотань про визнання в Україні рішення іноземного суду у справах про опіку над дитиною, визначення місця проживання дитини чи про повернення дитини, підтверджує, що найпоширенішою підставою для відмови українськими судами у задоволенні вказаних підстав є «ухвалення іноземним судом рішення за відсутності відповідача», «невручення відповідачеві документ, яким порушено судовий розгляд», «неналежне повідомлення відповідача про час і місце розгляду справи». Так, у справі за клопотанням про визнання в Україні рішення суду першої інстанції округу Еліда (Грецька Республіка), районний суд м. Миколаєва встановив, що справу про встановлення опіки над малолітнім було розглянуто судом Греції у відсутності відповідачки, про порушення судового розгляду та про розгляд справи відповідачку було повідомлено шляхом опублікування відповідних документів у двох щоденних газетах Греції; разом з цим, на час розгляду справи позивачу було достеменно відомо, що відповідачка з дитиною мешкають в Україні, в м. Миколаєві, відомості про проживання відповідачки у м. Миколаєві були відомі судовим органам Грецької Республіки. Тому, пославшись на Угоду між

Україною та Грецькою Республікою про правову допомогу в цивільних справах 2002 р. та Конвенцію про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми 1980 р., районний суд м. Миколаєва виніс ухвалу про відхилення клопотання про визнання іноземного судового рішення, і апеляційний суд Миколаївської області залишив цю ухвалу без змін [20]. Красилівський районний суд Хмельницької області відмовив у визнанні на території України рішення Холмогорського районного суду Архангельської області про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів, оскільки матеріали клопотання про визнання не містили відомостей, що відповідач-громадянин України був належним чином повідомлений про час і місце розгляду справи [21]. За аналогічної підстави, але вже з посиланням на чинну дотепер Конвенцію між СРСР і Італійською Республікою про правову допомогу у цивільних справах 1979 р., українським судом було відмовлено у визнанні рішення суду м. Івреа Республіки Італія про надання позитивної ексклюзивної опіки над неповнолітнім [22]. В іншій справі за клопотанням про визнання в Україні рішення окружного суду у Ченстохові Республіки Польща про розлучення і позбавлення матері дитини опіки над нею, український суд встановив, що, всупереч вимогам ст. 51 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах, до клопотання не додано документ, який засвідчує, що сторона, стосовно якої постановлено рішення іноземного суду і яка не брала участі в судовому процесі, була належним чином повідомлена про час і місце розгляду справи, і тому відхилив заявлене клопотання [23].

Висновки. У більшості рішень, ухвалених ЕСЧР та ЕСЖ, підкреслюється значимість базових процесуальних принципів міжнародного цивільного процесу, порушення яких лежить в основі підстав для відмови у визнанні іноземних судових рішень. Дуже часто, навіть якщо йдеться про тлумачення регламенту ЄС чи Гаазької дитячої конвенції, судами цитується стаття 6 Європейської конвенції 1950 р., яка визначає елементи права на справедливий судовий процес. Українські суди, розглядаючи клопотання про визнання рішення іноземного суду зі справи, що стосується сімейно-правового спору, враховують загальний припис ст. 81 Закону України «Про міжнародне приватне», а в резолютивній частині ухвали обов'язково вказують також конкретний міжнародний правовий акт, укладений Україною та державою ухвалення рішення, який і конкретизує умови для визнання судового рішення або підстави для відмови у цьому.

Список використаної літератури

1. Preliminary Draft Convention on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters of 30 October 1999, amended version (Hague Conference on Private International Law) // *Yearbook of Private International Law*, Vol. 2 (2000). – Kluwer Law International & Swiss Institute of Comparative Law, 2000. – P. 221-239.
2. Convention on jurisdiction, applicable law, recognition, enforcement and co-operation in respect of parental responsibility and measures for the protection of children of 1996 // Режим доступу: www.hcch.net; Закон України від 14. 09. 2006 про приєднання до Конвенції // ВВР, 2006, № 43, ст. 417.
3. Convention of 2 October 1973 on the Recognition and Enforcement of Decisions Relating to Maintenance Obligations // Режим доступу: www.hcch.net; Закон України від 14. 09. 2006 Про приєднання до Конвенції // ВВР, 2006, № 43, ст.416.
4. Convention of 23 November 2007 on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance» // Режим доступу: www.hcch.net; Закон України від 11.

01. 2013 «Про ратифікацію Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання» // Офіційний вісник України від 22. 02. 2013, № 12, стор. 44, стаття 453.
5. Гусев Е. В. Признание и исполнение в СССР решений иностранных судов. – Міжнародне приватне право в Київському університеті: антологія: у 2-х т. Т. 1 (1835-1991) / за ред. А. С. Довгерта. – К. : Видавничий центр «Київський університет», 2009. – С. 357-374.
  6. Притика Ю. Д. Визнання та виконання рішень іноземних судів та арбітражів в Україні. – Міжнародний цивільний процес України: Навчальний посібник. Практикум: За ред. д. ю. н., проф. С. Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С. Я., КНТ, 2010. – С. 240-262.
  7. Притика Ю. Д. Поняття та правова природа визнання та виконання рішень іноземних судів. – Нариси з міжнародного приватного права. Вип. 3 / за ред. А. С. Довгерта, О. М. Бірюкова. – К. : Алерта, 2014. – С. 311-323.
  8. Цірат Г. А. Міжнародний цивільний процес: сучасний стан та перспективи міжнародно-правової уніфікації: монографія. – Х. : Видавництво Іванченка І. С., 2013.
  9. Revised Draft Practical Handbook on the Operation of the Hague Convention of 19 October 1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children, drawn up by the Permanent Bureau. Preliminary Document No 4 of May 2011 for the attention of the Special Commission of June 2011 on the practical operation of the 1980 Hague Child Abduction Convention and the 1996 Hague Child Protection Convention. – Режим доступу: www.hcch.net.
  10. Regulation No 2201/2003 of 27 November 2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No 1347/2000 // OJ of the European Union. – L 338, Vol. 46, 23 December 2003. – P. 1-29.
  11. Ulrich Magnus, Peter Mankowski. European Commentaries on Private International Law. Brussels IIbis Regulation. – SELP, 2012.
  12. Regulation No 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters. – Official Journal of the EC, L012, 16. 1. 2001.
  13. Judgment of the Court of Justice of the European Communities from 28.03.2000. Case C-7/98 Krombach v. Vamberski. – [2000] ECR I-1935.
  14. Лисицын-Светланов А.Г. Тенденции развития международного гражданского процесса: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. – Москва, 2002.
  15. Practice Guide for the application of the new Brussels II Regulation (Council Regulation (EC) No 2201/2003 of 27 November 2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No 1347/2000) // Режим доступу: http://ec.europa.eu/civiljustice/parental_resp/parental_resp_ec_vdm_en.pdf.
  16. Regulation No 1206/2001 of 28 May 2001 on Cooperation between the Courts of the Member States in the Taking of Evidence in Civil and Commercial Matters. Official Journal of the EC, L 174/1. – 27. 06. 2001.
  17. Judgment of Grand Chamber (ECHR) from 08.07.2003. Case «Sommerfeld v Germany» // http://www.echr.coe.int/Documents/Reports_Recueil_Index_2003.pdf.
  18. Judgment of Grand Chamber (ECHR) from 08.07.2003. Case Sahin v Germany. – Recueil des arrêts et décisions 2003-VIII.

19. Judgment of Grand Chamber (ECHR) from 13.07.2000. Case Elsholz v Germany. – Recueil des arrêts et décisions 2000-VIII.
20. Ухвала апеляційного суду Миколаївської області у справі № 22-ц-1173/11 від 09. 06. 2011. – Режим доступу: www.court.gov.ua.
21. Ухвала Красилівського районного суду Хмельницької області у справі № 2-к-1/11 від 22. 09. 2011. – Режим доступу: www.court.gov.ua.
22. Ухвала апеляційного суду Житомирської області у справі № 295/4296/14-ц від 28. 05. 2014. – Режим доступу: www.court.gov.ua.
23. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області у справі № 0907/2-к-6-/2011 від 3. 06. 2011. – Режим доступу: www.court.gov.ua.

SOME GROUNDS TO REFUSE IN RECOGNITION AND ENFORCEMENT OF FOREIGN COURT JUDGMENTS IN FAMILY-LAW MATTERS (ANALYSIS OF THE ECHR, ECJ AND COURTS OF UKRAINE PRACTICE)

Chernyak Yu. V.

Ph.D., Associate Professor of the Department of Private International Law of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *The statement is devoted for the analysis of the European Court on Human Rights (ECHR) and the European Court of Justice (ECJ) judgments containing interpretation of the actual issues of the institution on recognition and enforcement of foreign court judgments. Attention is focused on the foreign court judgments in different categories of family-law matters – in particular, matters on custody, the place of the child's residence, return of children wrongfully removed to or retained, and also the judgments on divorce (legal separation). Orders of the Ukrainian courts on the refusal of the requests on recognition and enforcement on the territory of Ukraine foreign court judgments on the mentioned categories of cases are also under the scope of research. On this basis the author formulates conclusions concerning the practice of application the rules on certain grounds for refusal in foreign court judgment recognition, prescribed by the Hague Children's Conventions, bilateral treaties of Ukraine on legal assistance in civil and family matters, the European Convention on Recognition and Enforcement of Decisions concerning Custody of Children and on Restoration of Custody of Children of 1980.*

Key words: *foreign court judgment; grounds for refusal in recognition and enforcement; court practice; family-law matters.*

References

1. Preliminary Draft Convention on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters of 30 October 1999, amended version (Hague Conference on Private International Law) // Yearbook of Private International Law, Vol. 2 (2000). – Kluwer Law International & Swiss Institute of Comparative Law, 2000. – P. 221-239.
2. Convention on jurisdiction, applicable law, recognition, enforcement and co-operation in respect of parental responsibility and measures for the protection of children of 1996 // www.hcch.net; Law of Ukraine from 14. 09. 2006 On Accession to the Convention // VVR, 2006, № 43, st. 417.
3. Convention of 2 October 1973 on the Recognition and Enforcement of Decisions Relating to Maintenance Obligations // www.hcch.net; Law of Ukraine from 14. 09. 2006 On Accession to the Convention // VVR, 2006, № 43, st. 416.
4. Convention of 23 November 2007 on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance // www.hcch.net; Law of Ukraine from 11. 01. 2013 «On Ratification of Convention on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance» // *Oficiyniy visnyk Ukrainy* from від 22. 02. 2013, № 12, p. 44, st. 453.

5. Gusev Ye. V. Priznaniye i ispolneniye v SSSR resheniy inostrannykh sudov. – Mijhнародне pryvantne pravo v Kyivskomu universiteti: antologiya: u 2-ch t. T.1 (1835-1991) / za red. A.S. Dovgerta. – K. : Vydavnychiy zentr «Kyivskiy universitet», 2009. – S. 357-374.
6. Prytyka Yu. D. Vyznannya ta vykonannya rishen inozemnykh sudiv ta arbitragiv v Ukraini. – Mijhнародnyi zvyilnyi prozess: Navchalnyi posibnyk. Praktykum. Za red. d. yu. n., prof. S. Ya. Fursy. – K. : Vudavez Fursa S.Ya., KNT, 2010. – P. 240-262.
7. Prytyka Yu. D. Ponyattya ta pravova pryroda vyznannya ta vykonannya rishen inozemnykh sudiv. – Narysy z mijhнародного pryvantного prava. Vyp. 3 / za red. A. S. Dovgerta, O. M. Biryukova. – K. : Alerta, 2014. – S. 311-323.
8. Zyrat G. A. Mijhнародnyi zvyilnyi prozess: suchasnyi stan ta perspektyvy mijhнародно-pravovoyi unifikaziyi: monografiya. – Ch. : Vydavnytvo Ivanchenka I. S., 2013.
9. Revised Draft Practical Handbook on the Operation of the Hague Convention of 19 October 1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children, drawn up by the Permanent Bureau. Preliminary Document No 4 of May 2011 for the attention of the Special Commission of June 2011 on the practical operation of the 1980 Hague Child Abduction Convention and the 1996 Hague Child Protection Convention. // www.hcch.net.
10. Regulation No 2201/2003 of 27 November 2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No 1347/2000 // OJ of the European Union. – L 338, Vol. 46, 23 December 2003. – P. 1-29.
11. Ulrich Magnus, Peter Mankowski. European Commentaries on Private International Law. Brussels IIbis Regulation. – SELP, 2012.
12. Regulation No 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters. – Official Journal of the EC, L012, 16. 1. 2001.
13. Judgment of the Court of Justice of the European Communities from 28.03.2000. Case C-7/98 Krombach v. Bamberski. – [2000] ECR I-1935.
14. Lisizyn-Svetlanov A. G. Tendenzii razvitiya mejhdunarodного grazhdanskogo prozessa: Avtoreferat dissertaziyi na soiskaniye uchenoy stepeni doktora juriidicheskikh nauk. – Moskva, 2002.
15. Practice Guide for the application of the new Brussels II Regulation (Council Regulation (EC) No 2201/2003 of 27 November 2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No 1347/2000) // http://ec.europa.eu/civiljustice/parental_resp/parental_resp_ec_vdm_en.pdf.
16. Regulation No 1206/2001 of 28 May 2001 on Cooperation between the Courts of the Member States in the Taking of Evidence in Civil and Commercial Matters. Official Journal of the EC, L 174/1, 27. 06. 2001.
17. Judgment of Grand Chamber (ECHR) from 08.07.2003. Case «Sommerfeld v Germany» // http://www.echr.coe.int/Documents/Reports_Recueil_Index_2003.pdf.
18. Judgment of Grand Chamber (ECHR) from 08.07.2003. Case Sahin v Germany. – Recueil des arrêts et décisions 2003-VIII.
19. Judgment of Grand Chamber (ECHR) from 13. 07. 2000. Case Elsholz v Germany. – Recueil des arrêts et décisions 2000-VIII.
20. Uchvala apelyaziynogo sudu Mykolayivskoyi oblasti u spravi № 22-c-1173/11, 09. 06. 2011. – Rejim dostupu: www.court.gov.ua.
21. Uchvala Krasylivskogo rayonного sudu Chmelnuzkoyi oblasti u spravi № 2-к-1/11, 22. 09. 2011. – Rejim dostupu: www.court.gov.ua.
22. Uchvala apelyaziynogo sudu Jhytomyrskoyi oblasti u spravi № 295/4296/14-ц, 28. 05. 2014. – Rejim dostupu: www.court.gov.ua.
23. Uchvala Ivano-Frankivskogo miskого sudu Ivano-Frankivskoyi oblasti u spravi № 0907/2-к-6-/2011, 3. 06. 2011. – Rejim dostupu: www.court.gov.ua.

НЕКОТОРЫЕ ОСНОВАНИЯ ДЛЯ ОТКАЗА В ПРИЗНАНИИ И ИСПОЛНЕНИИ РЕШЕНИЙ ПО СЕМЕЙНО-ПРАВОВЫМ СПОРАМ (АНАЛИЗ ПРАКТИКИ ЕСЧР, ЕСЈ И СУДОВ УКРАИНЫ)

Черняк Ю. В.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного частного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Статья посвящена анализу решений Европейского Суда по правам человека (ЕCHR) и Европейского Суда Справедливости (ЕСJ), которые содержат разъяснения по актуальным спорным вопросам института признания и исполнения иностранного судебного решения. Акцент сделан на иностранных судебных решениях по различным категориям семейно-правовых споров – в частности, споров об опеке над ребенком, определении его места проживания, возвращении ребенка, который был похищен, а также решений о разводе (установлении режима отдельного проживания) супругов. Предметом исследования являются также определения украинских судов об отказе в удовлетворении ходатайств о признании и исполнении на территории Украины иностранных судебных решений по указанным категориям дел. На этом основании сформулированы выводы, касающиеся практики применения некоторых оснований для отказа в исполнении иностранного судебного решения, которые предусмотрены Гаагскими детскими конвенциями, двухсторонними договорами Украины о правовой помощи по гражданским и семейным делам и Европейской конвенцией о признании и исполнении решений относительно опеки над детьми и о восстановлении опеки над детьми 1980 г.*

Ключевые слова: *иностранное судебное решение; основания для отказа в признании и исполнении; судебная практика; семейно-правовые споры.*

УДК 341.171

УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Березовська І. А.

Кандидат юридичних наук, науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Статтю присвячено дослідженню правової природи асоціації як особливої форми співпраці Євросоюзу з третіми країнами. Встановлено, що в практиці ЄС використання асоціації має свою специфіку та відрізняється від асоційованого членства, існуючого в низці міжнародних організацій, яке передбачає обмежену участь асоційованого члена в установчих документах організації. Натомість в праві Євросоюзу відносини асоціації створюються й чітко регулюються окремою міжнародною угодою: саме угода про асоціацію є об'єктом переговорів сторін, і саме нормами цієї угоди пов'язані між собою асоційовані партнери.*

Особлива увага присвячена аналізу тих положень установчих договорів ЄС в Лісабонській редакції, що наразі служать правовими основами для укладання Євросоюзом угод про асоціацію. Підкреслено, що важливу роль у формуванні правової природи асоціації відіграє практика Суду ЄС.

На основі наведеної класифікації визначаються особливості правового регулювання різних видів асоціації з ЄС, зокрема: асоціації із заморськими країнами і територіями; асоціації як моделі співробітництва з несвропейськими країнами; асоціації з європейськими країнами.

До характерних ознак угод про асоціацію з ЄС віднесено наявність спеціального інституційного механізму та створення зони вільної торгівлі.

Ключові слова: *асоціація, Європейський Союз, міжнародні угоди ЄС, право ЄС, зовнішні зносини ЄС.*

Постановка проблеми. Укладання угоди про асоціацію України з Європейським Союзом (ЄС) – надзвичайна подія, значення якої для подальшого розвитку України, загалом, та її правової системи, зокрема, важко переоцінити.

В праві Євросоюзу асоціація служить організаційно-правовою формою, що дозволяє об'єднанню започаткувати особливі привілейовані відносини з третьою країною, яка значною мірою визначаються принципами та цінностями Євросоюзу.

В ієрархії зовнішніх договорів ЄС угоди про асоціацію посідають особливе місце. Асоціацію як організаційно-правову форму відносин Об'єднання з третіми країнами почали використовувати одразу після створення Європейського економічного співтовариства, і до сьогоднішнього дня вона пройшла значний розвиток. По суті, договори про асоціацію належать до найстаріших та найбільш поширених видів міжнародних угод Співтовариства [1, с. 375]. Кількість та різноманітність відповідних договірних норм дають підстави говорити про формування в праві зовнішніх зносин Євросоюзу особливого інституту «асоціації», специфіка якого має враховуватись країнами, що мають намір стати «асоційованими» з ЄС.

Зважаючи на той факт, що угода про асоціацію – це поняття права Європейського Союзу, а не українського права, слід підкреслити, що особливості таких угод визначаються

перш за все практикою їх використання в зовнішніх зносинах Євросоюзу. Українській стороні слід в повній мірі усвідомлювати правову природу та зміст асоціації з Європейським Союзом, що ґрунтується на складених в праві ЄС принципах та має специфічні риси.

Метою статті є узагальнення правових засад укладання Євросоюзом угод про асоціацію з третіми країнами на основі комплексного аналізу положень чинних установчих договорів ЄС, відповідної договірної практики ЄС та рішень Суду ЄС щодо угод про асоціацію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед зарубіжних фахівців правові особливості міжнародних угод ЄС про асоціацію, зокрема, досліджували такі вчені, як М.-А. Годісар, Г. Ісаак, Е. Коломбо, М. Кремона, М.-Ф. Крістоф Чакалов, Н. Мосіс, П. Пескаторе, Б. Петі, Ж. Рідо, К. Хіліон.

Для української доктрини міжнародного права правові проблеми регулювання відносин Євросоюзу з асоційованими країнами є новими й поки що недостатньо вивченими. Зпоміж літератури, в якій досліджувались особливості правового регулювання зовнішніх зносин Євросоюзу, слід виділити роботи Я. Костюченка, М. Микієвича, В. Муравйова, К. Смирнової, О. Шпакович.

Однак протягом останнього часу перспектива створення асоціації України з ЄС зумовила зростання інтересу до питань асоціації та появу комплексних аналітичних досліджень, направлених на вивчення правових та економічних аспектів угоди про асоціацію та зони вільної торгівлі України з ЄС. Серед таких публікацій варто виділити аналітичну доповідь експертів, що представляють незалежні аналітичні центри України, за координацією Інституту Євроатлантичного співробітництва за редакцією О. Сушка «Угода про асоціацію Україна - ЄС: дороговказ реформ» [2] та монографію «Зони вільної торгівлі на початку XXI століття» за редакцією О. Шниркова та В. Муравйова [3], де висвітлюються правові та економічні засади майбутньої асоціації України з ЄС.

Основні результати дослідження. Як відомо, слово «асоціація» походить від латинського «*associatio*» («з'єднання») і може означати організоване для досягнення узгодженої мети об'єднання, союз людей, груп, класів, установ тощо [4, с. 24-25; 5, с. 29; 6, с. 60]. Термін «асоціація» широко використовується в міжнародному праві. В правовій доктрині під асоціацією суб'єктів міжнародного права розуміють виражений певним чином сталий зв'язок між ними. В міжнародному праві найчастіше асоціаціями іменують об'єднання однієї чи кількох держав (або залежних країн і територій) з міжнародними організаціями та групами держав. Такі асоціації, як правило, не створюють нової міжнародної організації, оскільки відсутнє відповідне волевиявлення сторін. [7, с. 36]. При цьому асоціація може мати характер обмеженого членства в організації, а може й не передбачати членства в організації – тоді йдеться про асоційоване партнерство, що регулюється особливим чином.

Для визначення обмеженого членства в статутах міжнародних організацій, як правило, застосовують термін «асоційоване членство». До міжнародних організацій, що його використовують, належать, зокрема, Рада Європи, Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК) та ін.

Зазвичай статус асоційованих членів відрізняється від статусу повноправних членів цих організацій і є більш обмеженим. На практиці асоційоване членство означає обмежену статутом міжнародної організації чи актами її органів участь країни в діяльності організації. Характерною рисою асоційованого членства є те, що воно передбачає неодмінну участь асоційованого члена в установчих документах організації.

Проте, у практиці Європейського Союзу асоціація як організаційно-правова форма взаємовідносин із третіми країнами має свою специфіку і реалізується особливим чином [8]. Установчі документи об'єднання не передбачають інституту «асоційованого членства», натомість вони передбачають можливість укладання спеціальних угод про асоціацію з третіми країнами та міжнародними організаціями. У цьому разі йдеться про асоційоване партнерство, що здійснюється через спеціально створені органи (ради, комітети асоціації) і полягає в запровадженні співробітництва сторін у різних галузях.

Загалом, в установчих договорах ЄС поняття асоціації вживається у двох випадках: по-перше, у ст. 198 Договору про функціонування ЄС (ДФЄС) [9] стосовно так званих «заморських країн і територій», з якими деякі держави-члени ЄС історично підтримують особливі відносини; по-друге, у ст. 217 ДФЄС стосовно угод про асоціацію ЄС з третіми країнами чи міжнародними організаціями. Оскільки для України актуальним є лише друге значення асоціації, саме його аналізувати варто приділити головну увагу.

Відповідно до положень ст. 217 ДФЄС Союз «може укласти з однією чи кількома країнами чи міжнародними організаціями угоди про створення асоціації, що характеризуються взаємними правами й обов'язками, спільними діями і особливими процедурами».

Отже на відміну від асоційованого членства в міжнародних організаціях, де передбачається обмежена участь асоційованого члена в установчих документах організації, в практиці Євросоюзу відносини асоціації створюються й чітко регулюються окремою міжнародною угодою: саме угода про асоціацію є об'єктом переговорів сторін, і саме нормами цієї угоди пов'язані між собою асоційовані партнери. Таким чином, юридична природа асоціації ЄС із третіми країнами та міжнародними організаціями є передусім договірною, оскільки джерело відносин сторін становить спеціальна міжнародна угода, що передбачає «взаємні права та обов'язки, спільні дії та особливі процедури».

Як правило, угоди про асоціацію є широкомасштабними договорами, що охоплюють різні сфери співробітництва, які належать як до компетенції Євросоюзу, так і до компетенції його держав-членів. З огляду на це, угоди про асоціацію відносяться до так званих «змішаних» угод, сторонами яких поряд з Євросоюзом виступають його держави-члени. Порядок розподілу компетенції між інститутами ЄС та його державами-членами залежить від сфери співробітництва та визначається положеннями установчих договорів ЄС (зокрема, ст. 2-6 Розділу 1 ДФЄС) і практикою Суду ЄС.

Важливим аспектом угод про асоціацію в праві ЄС виступає створення спеціальних інституцій, завдання яких полягає в реалізації договірних положень та нагляді за діяльністю асоціації. Для інституційних механізмів, створених в рамках угод про асоціацію ЄС із третіми країнами, зазвичай використовується подібна загальна структура, в основі якої лежить модель інститутів Союзу, але з обмеженими функціями. Типовим є заснування трьох основних інститутів: Ради асоціації, Комітету асоціації та Міжпарламентського комітету асоціації. Така структура в цілому подібна до інституційного механізму, створеного свого часу Угодою про партнерство і співробітництво України з ЄС. Однак особливістю рад асоціацій порівняно з радами з партнерства та співробітництва є наділення їх компетенцією приймати обов'язкові для сторін рішення. Такою компетенцією не володіє жодний орган, створений відповідно до інших зовнішніх угод об'єднання. Рішення рад асоціацій становлять складову частину права Євросоюзу і можуть тлумачитися Судом ЄС [10; с. 1331].

Правову природу асоціації ЄС з третіми країнами та міжнародними організаціями великою мірою визначає мета її створення. Укладені на одній юридичній основі – ст. 217 ДФЄС – угоди про асоціацію можуть мати різні цілі: започаткування особливого співро-

бітництва між сторонами або підготовку асоційованої країни до подальшого вступу до об'єднання.

Значний обсяг та неоднорідність практики створення Євросоюзом асоціацій ускладнює їх класифікацію. Узагальнення найважливіших критеріїв, що характеризують асоціацію, дозволяє розрізнити три основні види асоціації, що використовуються ЄС, визначені на підставі географічного розташування асоційованих партнерів, правових засад, а також цілей асоціації, а саме: асоціація із заморськими країнами і територіями; асоціація як модель співробітництва з неєвропейськими країнами; асоціація з європейськими країнами.

Як вже зазначалось, у праві Євросоюзу досі зберігається асоціація із залежними країнами і територіями. Її юридичною базою служать ст. 198-204 ДФЄС. Перелік так званих «заморських країн і територій» міститься в Додатку II до ДФЄС, та зокрема включає Фолклендські острови, Нідерландські Антильські острови, Сен-П'єр та Мікелон та інші. В основі асоціації ЄС із заморськими країнами і територіями, завданням якої є підтримка економічного та соціального розвитку останніх, лежить історично сформована політична та економічна залежність цих країн і територій від європейських держав. На відміну від договірної асоціації з іншими країнами, передбаченої ст. 217 ДФЄС, правовий режим асоціації з «заморськими країнами та територіями» визначається Євросоюзом в односторонньому порядку шляхом прийняття рішень Радою ЄС, що фіксують детальні правила і процедури такої асоціації. Наразі асоціація ЄС із заморськими країнами і територіями регулюється Рішенням Ради №2001/822 від 27 листопада 2001 року [11].

Другий вид – асоціація як модель співробітництва ЄС з неєвропейськими країнами – включає ранні угоди про асоціацію з країнами групи АКТ, угоди з неєвропейськими середземноморськими країнами та деякими країнами Латинської Америки. Така асоціація також зумовлена існуванням особливих історичних та географічних зв'язків між асоційованими країнами і деякими державами – членами ЄС, однак її юридичною основою служить ст. 217 ДФЄС.

Комплексний аналіз договорів про асоціацію з неєвропейськими країнами, (починаючи від угод першого покоління – Яундських та Ломейських конвенцій (1960-2000), включаючи чинні угоди про асоціацію з Середземноморськими країнами, зокрема: Алжиром, Єгиптом, Ізраїлем, Йорданією, Ліваном, Марокко, Тунісом, Палестинською автономією, Сирією (1990-2000), ПАР (1999), і аж до найновіших договорів про асоціацію з Чилі (2005), країнами Центральної Америки (Коста-Ріка, Ель Сальвадор, Гватемала, Гондурас, Нікарагуа і Панама (2012)), свідчить про те, що асоціація дає можливість забезпечити найвищий рівень співпраці об'єднання з низкою неєвропейських країн. Створення такої асоціації не передбачає подальшого вступу асоційованих країн до Євросоюзу, оскільки останні розташовані поза межами європейського регіону, а свідчить про бажання сторін встановити особливі зв'язки між собою. Співробітництво ЄС з асоційованими країнами, запроваджуване відповідними угодами, поширюється на надзвичайно широке коло галузей (зокрема, політичну, торговельну, економічну, фінансову, наукову, соціальну, культурну тощо) і координується спеціально створеним інституційним механізмом. Асоціація цього виду, як правило, передбачає надання суттєвої фінансової і технічної допомоги асоційованим країнам з боку ЄС.

Останній вид – асоціація з європейськими країнами – включає в себе угоди про асоціацію з країнами ЄАВТ – Норвегією, Ісландією, Ліхтенштейном (1994), середземноморськими європейськими країнами Греція (1961), Туреччина (1961) Кіпр (1971), Мальта (1973), країнами Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) – Польщею, Угорщиною (1991)

Болгарією, Румунією, Словаччиною та Чехією (1993), Естонією, Латвією, Литвою та Словенією (1995–1996), країнами Західних Балкан – Македонією (2004), Хорватією (2005), Албанія (2009), Чорногорія (2010), а також угоди про асоціацію останнього покоління – з країнами-учасницями Східного партнерства – Грузією, Молдовою та Україною (2014).

Асоціація, передбачена Угодою про Європейський економічний простір (ЄЕП) [12], забезпечила найвищий рівень співробітництва між ЄС і західноєвропейськими країнами-членами ЄАВТ, що з різних причин не бажали вступу до Євросоюзу. Метою цієї угоди є створення єдиного економічного простору між сторонами. Угода про ЄЕП фактично відтворює основні положення установчих договорів ЄС та актів вторинного права ЄС, передбачаючи поширення переважної частини *acquis communautaire* у відповідних сферах на країни ЄАВТ та фактичне включення останніх до функціонування внутрішнього ринку ЄС.

Завдяки високому рівню інтеграції економік країн – учасниць асоціації Угода про ЄЕП створює для асоційованих країн такий статус, який фактично є заміною членства у Євросоюзі, не передбачаючи, однак, участі цих країн у роботі органів об'єднання, а також співробітництва у сфері зовнішньої та внутрішньої політики.

Угоди про асоціацію ЄС із європейськими середземноморськими країнами, країнами ЦСЄ і Західних Балкан, навпаки, мають на меті підготувати інтеграцію згаданих асоційованих партнерів до об'єднання, що великою мірою визначило специфіку правового регулювання відносин сторін.

Загалом, угоди про асоціацію з європейськими країнами стали правовою основою наймасштабнішого з процесів розширення Євросоюзу. Вступ асоційованих країн до об'єднання, що відбувся у 2004, 2007 та 2012 роках підтвердив значення асоціації як організаційно-правової форми, що забезпечує найвищий рівень співробітництва сторін і дає змогу асоційованим країнам підготуватися до виконання зобов'язань, пов'язаних із членством у Євросоюзі.

Незалежно від виду, до якого належить відповідна угода про асоціацію, процедура її укладання Євросоюзом регулюється положеннями ст. 218 ДФЄС. Відповідно до них Рада Євросоюзу на підставі рекомендації Комісії дозволяє розпочати переговори щодо укладання відповідної міжнародної угоди та призначає представника Союзу на переговорах керівника переговорної групи Союзу. Рада направляє представнику на переговорах директиви щодо їх ведення, а також може призначати спеціальний комітет, уповноважений надавати консультації в процесі ведення переговорів. За пропозицією представника на переговорах, Рада санкціонує підписання угоди і за необхідності, її тимчасове застосування до набуття нею чинності. Також за пропозицією представника на переговорах, Рада ухвалює рішення про укладання угоди. Однак прийняття Радою рішення щодо укладання угоди про асоціацію можливе лише після його схвалення з боку Європейського парламенту.

Оскільки, як вже зазначалось, більшість угод про асоціацію належить до «змішаних» угод, набрання ними чинності передбачає необхідність їх ратифікації всіма державами-членами відповідно до норм національного права. На практиці процес такої ратифікації є досить тривалим і охоплює від одного до декількох років. З огляду на це, важливе значення має передбачена установчими договорами ЄС можливість тимчасового застосування міжнародних угод ЄС ще до набрання ними чинності. Така можливість зумовлена специфікою розподілу компетенції між Євросоюзом та його державами-членами, та безпосередньо пов'язана з існуванням виключної компетенції Союзу в ряді сфер, визначених в ст. 3 ДФЄС, зокрема, у сфері митного союзу та спільної торговельної політики ЄС. На

практиці це дозволяє Раді ЄС приймати рішення про тимчасове застосування торговельних положень угод про асоціацію ще до завершення тривалого процесу ратифікації відповідної угоди всіма державами-членами.

Як і решта міжнародних договорів ЄС, після завершення процедури укладання угоди про асоціацію стають частиною права Євросоюзу. Суд ЄС відзначив, що в ієрархії джерел права ЄС міжнародні угоди, що укладаються об'єднанням, займають проміжне положення, знаходячись між первинним і вторинним правом ЄС [13].

Відповідно до ст. 216.2 ДФЄС угоди про асоціацію, як і інші міжнародні угоди, укладені Союзом, є обов'язковими для інститутів Союзу та його держав-членів. Ці положення були чітко підтверджені у справі *Haegeman* стосовно угоди про асоціацію Греції з ЄС, в якій Суд постановив: «положення угоди з моменту її вступу в силу становлять складову частину правопорядку співтовариства» [14].

Особливість автономного правопорядку Євросоюзу відображається в тому, що міжнародні угоди, що укладаються його інститутами з іншими суб'єктами міжнародного права, мають відповідати положенням установчих договорів Євросоюзу. Це означає, що будучи похідними актами права ЄС угоди про асоціацію підпадають під дію принципів наділення повноваженнями та верховенства права Союзу, а значить - повинні відповідати не лише положенням про наділення зовнішньою компетенцією і процедурним нормам, але й матеріальним нормам установчих договорів. Контроль за такою відповідністю здійснює Суд ЄС. Зокрема, п.11 ст. 218 ДФЄС наділяє держави-члени, Раду, Комісію та Європарламент правом звернутися до Суду ЄС за висновком щодо відповідності наміченої угоди установчим договорам ЄС. В разі, якщо висновок Суду є негативним, така угода може набрати чинності лише за умови внесення в неї змін чи перегляду установчих договорів.

Крім цього, Суд ЄС володіє повноваженнями щодо тлумачення положень міжнародних угод ЄС з метою забезпечення їх однакової імплементації в країнах членах ЄС [15]. Відповідно до принципу примату права ЄС, що є одним з основоположних для права Євросоюзу, правові норми ЄС у випадку колізії з нормами національного права держав-членів ЄС мають вищу юридичну силу [16].

Аналіз положень ст. 217 ДФЄС, яка служить правовою базою асоціації з ЄС, свідчить, що нею не встановлено якихось чітких вимог до угод про асоціацію. У ній лише зазначається, що асоціація передбачає «взаємні права та обов'язки». Тим самим підкреслюється, що спільною метою будь-якої асоціації з ЄС є створення правових рамок для привілейованих відносин без визначення чітких правил щодо можливого змісту останніх. З огляду на це, становленню правової природи угод про асоціацію в праві Євросоюзу значним чином сприяла практика Суду ЄС. Неодноразово розглядаючи справи щодо угод про асоціацію, зокрема в справах *Pubst* [17; с. 1331], *Anastssiou* [18; с. I-3087], *Demirel* [19, с. 3719], у справі «*Deutscher Handballbund*» [20], Суд ЄС виділив специфічні риси угод про асоціацію. Хоча судова практика останнього поширюється лише на країни-члени ЄС, опосередковано вона впливає й на асоційовані з ЄС країни.

Серед найважливіших висновків, що містяться в рішеннях Суду ЄС стосовно угод про асоціацію слід виділити:

1) часткове поширення дії *acquis communautaire* на правовідносини асоціації, що дає змогу забезпечити найтісніший зв'язок між Євросоюзом і його державами-членами та третіми країнами;

2) визнання можливості прямої дії положень угод про асоціацію та рішень Рад асоціацій, що відповідають загальним критеріям, сформованим Судом ЄС для обґрунтування прямої дії норм права Євросоюзу [21].

Характеризуючи особливості змісту угод про асоціацію в праві ЄС, варто підкреслити, що економічною серцевиною переважної більшості угод про асоціацію з ЄС виступає створення зони вільної торгівлі¹. При цьому рівень співпраці між ЄС і третіми країнами в межах ЗВТ неоднаковий і залежить як від цілей створення такої зони, так й від рівня економічного і політичного розвитку третьої країни.

Система міжнародно-правового регулювання торговельних відносин ЄС з третіми країнами в рамках ЗВТ ґрунтується на взаємодії норм ГАТТ/СОТ, положень права Євросоюзу та положень відповідних угод про асоціацію між ЄС та третіми країнами. При створенні ЗВТ з третіми країнами ЄС широко використовує практику включення до цих угод положень, аналогічних за своїм змістом тим, що закріплені в актах первинного або вторинного права Євросоюзу, або таких, які відсилають до актів ЄС. Тим самим створюються засади для проникнення закріплених в міжнародних угодах про ЗВТ положень права Євросоюзу у внутрішні правопорядки третіх країн.

Детальний аналіз положень про ЗВТ в угодах ЄС про асоціацію свідчить, що їх правове регулювання розвивалось еволюційним шляхом, поступово забезпечуючи тісніше співробітництво сторін [22]. Якщо передбачені в ранніх угодах про асоціацію «класичні» положення про ЗВТ передбачали лише базові умови щодо торгівлі товарами та відміни мит, сучасні угоди – створюють умови для тісної торгово-економічної інтеграції, що нерідко виходить за межі існуючих правил СОТ. Крім торгівлі товарами й послугами такі угоди охоплюють ряд інших «новаторських» питань, серед яких захист інтелектуальної власності, соціальні та трудові питання, транспозиція європейських технічних стандартів, положення про прозорість регуляторної політики, адаптація екологічних стандартів тощо.

Висновки. Укладання угод про асоціацію є однією з головних форм співпраці Євросоюзу з третіми країнами. Такі угоди посідають особливе місце в ієрархії міжнародних угод ЄС. Правові засади та зміст асоціації з Євросоюзом визначаються установчими договорами та доповнюються практикою Суду ЄС.

На відміну від асоційованого членства в інших міжнародних організаціях, основою якого є обмежена участь асоційованого члена в статуті організації, асоціація з ЄС не означає приєднання асоційованих країн до установчих договорів ЄС. Джерелом правовідносин асоціації з ЄС є спеціальні договори про асоціацію, укладені на підставі ст. 217 ДФЄС.

Таким чином, в праві ЄС асоціація передбачає встановлення привілейованих договірних взаємовідносин, що започатковуються для досягнення спільних цілей, реалізацію яких здійснюють паритетні органи, здатні приймати обов'язкові для сторін рішення, і в рамках яких забезпечується часткова участь асоційованого партнера у правопорядку ЄС.

Економічною основою переважної більшості угод про асоціацію з ЄС служить зона вільної торгівлі, що ґрунтується на взаємодії норм ГАТТ/СОТ, права Євросоюзу та положень підписаної угоди про асоціацію. Рівень економічної співпраці, визначений положеннями відповідної угоди залежить від мети асоціації ЄС з третьою країною та може варіюватись від класичної торговельної співпраці до глибокої економічної інтеграції у внутрішній ринок ЄС.

Список використаної літератури

1. Tchakaloff M.-F.Christophe. Le concept d'association dans les accords passés par la Communauté: Essai de clarification. Actes du colloque. – Bruxelles: Bruyant, 1999. – 389 p.

¹ За виключенням асоціації ЄС з Туреччиною, яка базується на митному союзі, решта чинних наразі угод про асоціацію ЄС з третіми країнами передбачає створення ЗВТ. Детальніше див. [3, с. 355-377].

2. Угода про асоціацію Україна – ЄС: дороговказ реформ. Аналітична доповідь експертів за коорд. Інституту Євроатлантичного співробітництва / за ред. О. Сушка. – К., 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kas.de/ukraine/ukr/publications/32048/>.
3. Зони вільної торгівлі на початку ХХІ століття: монографія / О. І. Шнирков, А. С. Філіпенко, А. П. Румянцев та ін.; за ред. О. І. Шниркова, В. І. Муравйова. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. – 396 с.
4. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – Москва: Политиздат, 1981. – 445 с.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка. – 4-е изд. – Москва: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1961. – 900 с.
6. The Pan English Dictionary. – London: Heinemann Educational Books Ltd., 1980. – 1330 p.
7. Муравйов В.И. Международные организации – специфичные субъекты международного права. – Киев : УМК ВО, 1990. – 72 с.
8. Березовська І. А. Правове регулювання відносин Європейського Союзу з асоційованими країнами. : Дис... канд. наук: 12.00.11 – 2005.
9. Versions consolidées du traité sur l'Union européenne et du traité sur le fonctionnement de l'Union européenne // JO C115 du 9. 05. 2008.
10. Kapteyn P.J.G., VerLoren van Themaat P. Introduction to the Law of the European Communities. – 3-rd Edit. – London: Edit. Kluwer Law International, 1998. – 1447 p.
11. JOCE. 2001, №L 314.
12. JOCE. 1994, № L 1.
13. Case 21-24/72 International Fruit Company [1972] ECR 1219.
14. Case 181/73, Haegeman v. Belgium [1974] ECR 449.
15. Case C-188/91, Deutsche Shell v Hauptzollamt Hamburg [1993] ECR I-363 p. 14.
16. Case 106/77 Simmenthal I [1978] ECR 629.
17. Affaire Pabst et Richarz / Hauptzollamt Oldenburg 29 avril 1982, 17/81, Rec.
18. Affaire Anastssiou, C-432/92, Rec.
19. Arrêt du 30.09.1987, Demirel c. Ville de Schwäbisch Gmünd, aff.12/86, Rec.
20. Case 438/00 Deutscher Handballbund eV v Maros Kolpak [2003] ECR I-4135.
21. Березовська І. А. Угоди про асоціацію в практиці Суду ЄС // Актуальні проблеми міжнародних відносин – К., 2012. – Вип. 111. – Част. I. – с. 226-232.
22. Муравйов В. І., Березовська І. А. Правові засади функціонування зон вільної торгівлі в практиці Євросоюзу // Український часопис міжнародного права – К., 2012. – № 3. – С. 61-69.

THE ASSOCIATION AGREEMENTS IN THE EUROPEAN UNION LAW

Berezovska I. A.

PhD, researcher at the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *The article describes the legal nature of the association as a special form of cooperation among the EU and third countries. It was determined that in the EU practice the use of association has its own specific features and differs from the associate membership that exists in a number of international organizations, which provides a limited participation of associate members in the foundation documents of the organization. However in the EU law the association relations are formed and clearly governed by a separate international agreement:*

only the association agreement is the subject of negotiations between the parties and the associate partners are legally bound by the standards of this agreement.

Special attention is devoted to the analysis of those provisions of the founding agreements of the EU in the Lisbon edition which now serve as the legal basis for the conclusion of EU association agreements. It is pointed out that the practice of the EU Court of Justice plays an important role in the formation of the legal nature of the association.

On the basis of the classification the peculiarities of legal regulation of various types of association with the EU are determined, namely: the associations with the overseas countries and territories; associations as the models of cooperation with non-European countries; associations with the European countries.

Special institutional mechanism and the establishment of a free trade zone are special features of the association agreements with the EU.

Key words: *association, European Union, EU international agreements, the EU, EU law, EU external relations.*

Referances

1. Tchakaloff M.-F.Christophe. Le concept d'association dans les accords passés par la Communauté: Essai de clarification. Actes du colloque. – Bruxelles: Bruyant, 1999. – 389 p.
2. Uгода pro asociazciyu Ukrayina – YeS: dorogovkaz reform. Anality'chna dopovid' ekspertiv za koord. Insty'tutu Yevroatlanty'chnogo spivrobotny'cztva / za red. O. Cushka. – K., 2012. [Elektronny'j resurs]. – Rezhy'm dostupu: <http://www.kas.de/ukraine/ukr/publications/32048/>.
3. Zony' vil'noyi torgivli na pochatku XXI stolittya: monografiya / O. I. Shny'rkov, A. S. Filipenko, A. P. Rumyanczev ta in.; za red. O. I. Shny'rkova, V. I. Muravjova. – K. : VPCz «Ky'yivs'ky'j universy'tet», 2013. – 396 s.
4. Filosofskij slovar' / Pod red. I. T. Frolova. – 4-e izd. – Moskva: Politizdat, 1981. – 445 s.
5. Ozhegov S. I. Slovar' russkogo yazy'ka. – 4-e izd. – Moskva: Gos. izd-vo inostr. i nacz. slovarej, 1961. – 900 s.
6. The Pan English Dictionary. – London: Heinemann Educational Books Ltd., 1980. – 1330 p.
7. Muravjov V. I. Mezhdunarodny'e organizacii – specifichny'e sub"ekty' mezhdunarodnogo prava. – Kiev : UMK VO, 1990. – 72 c.
8. Berezovs'ka I. A. Pravove regulyuvannya vidnosy'n Yevropejs'kogo Soyuzu z asociziovany'my' krayinamy' : Dy's... kand. nauk: 12.00.11 – 2005. Versions consolidées du traité sur l'Union européenne et du traité sur le fonctionnement de l'Union européenne // JO C115 du 9. 05. 2008.
9. Kapteyn P.J.G., VerLoren van Themaat P. Introduction to the Law of the European Communities. – 3-rd Edit. – London: Edit. Kluwer Law International, 1998. – 1447 p.
10. JOCE. 2001, №L 314.
11. JOCE. 1994, № L 1.
12. Case 21-24/72 International Fruit Company [1972] ECR 1219.
13. Case 181/73, Haegeman v. Belgium [1974] ECR 449.
14. Case C-188/91, Deutsche Shell v Hauptzollamt Hamburg [1993] ECR I-363 p. 14.
15. Case 106/77 Simmental I [1978] ECR 629.
16. Affaire Pabst et Richarz / Hauptzollamt Oldenburg 29 avril 1982, 17/81, Rec.
17. Affaire Anastssiou, C-432/92, Rec.
18. Arrêt du 30.09.1987, Demirel c. Ville de Schwäbisch Gmünd, aff.12/86, Rec.
19. Case 438/00 Deutscher Handballbund eV v Maros Kolpak [2003] ECR I-4135.
20. Berezovs'ka I. A. Ugody' pro asociazciyu v prakty'czi Sudu YeS // Aktual'ni problemy' mizhnarodny'x vidnosy'n – K., 2012. – Vy'p. 111. – Chast. I. – s. 226-232.
21. Muravjov V. I., Berezovs'ka I. A. Pravovi zasady' funkcionuvannya zon vil'noyi torgivli v prakty'czi Yevrosoyuzu // Ukrayins'ky'j chasopy's mizhnarodnogo prava – K., 2012. – № 3. – S. 61-69.

СОГЛАШЕНИЯ ОБ АССОЦИАЦИИ В ПРАВЕ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА**Березовская И. А.**

Кандидат юридических наук, научный сотрудник Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Статья посвящена исследованию правовой природы ассоциации как особой формы сотрудничества Евросоюза с третьими странами. Установлено, что в практике ЕС использование ассоциации имеет свою специфику и отличается от ассоциированного членства, существующего в ряде международных организаций, которое предусматривает ограниченное участие ассоциированного члена в учредительных документах организации. В отличие от этого в праве Евросоюза отношения ассоциации создаются и четко регулируются отдельным международным соглашением: именно соглашение об ассоциации является объектом переговоров сторон, и именно нормами этого соглашения связаны между собой ассоциированные партнеры.*

Особое внимание уделено анализу положений учредительных договоров ЕС в Лиссабонской редакции, которые в настоящее время служат правовыми основами для заключения Евросоюзом соглашений об ассоциации. Подчеркнуто, что важную роль в формировании правовой природы ассоциации играет практика Суда ЕС.

На основе приведенной классификации определяются особенности правового регулирования различных видов ассоциации с ЕС, в частности: ассоциации с заморскими странами и территориями; ассоциации как модели сотрудничества с неевропейскими странами; ассоциации с европейскими странами.

К особым признакам соглашений об ассоциации с ЕС отнесено наличие специального институционального механизма и создание зоны свободной торговли.

Ключевые слова: *ассоциация, Европейский Союз, международные соглашения ЕС, право ЕС, внешние сношения ЕС.*

УДК 341.17:346.7

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ

Смирнова К. В.

Кандидат юридичних наук, доцент, кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Стаття присвячена висвітленню ролі та місця конкурентної політики в регулюванні міжнародних інтеграційних процесів. На прикладі Європейського Союзу проаналізовані тенденції запозичення норм конкуренції в правових системах третіх країн, в тому числі України. Виділені тенденції щодо зростання ролі міжнародних організацій в регулюванні відносин конкуренції. Серед них автором запропоновано тенденція до поширення антимонопольної політики на децентралізованому та міжнародному рівні, тенденція посилення національних норм щодо картелів, напрям введення на законодавчому рівні обмежень для держав (урядів) в частині надання пільг, що за своєю суттю є обмеженням державної діяльності, тенденція започаткування процесу консолідації всіх інституційних механізмів з метою захисту конкуренції. Дослідження базується на аналізі не тільки нормативно-правової бази (міжнародних документів та актів права ЄС), а й судової практики Суду ЄС та Європейського суду за прав людини.*

Ключові слова: *конкуренція, лібералізація, картелі, державна допомога, Європейський Союз.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової економіки, що характеризується формуванням глобальних ринків і прискоренням науково-технічного прогресу, спостерігається сплеск інтересу держав до антимонопольної політики, порівнянний з тим, який відбувався наприкінці XIX століття, в момент її зародження та становлення законодавства, що заклав основи регулювання конкуренції. Лібералізація ринків, транскордонність правочинів спонукають до поживлення відносин конкуренції на світових ринках, що в свою чергу породжує нові механізми регулювання добросовісної конкуренції.

Як свідчить ряд робіт останнього часу, глобалізація призводить, очевидно, не до уніфікації світу (як це раніше вважалося), а до перерозподілу його внутрішньої різноманітності [1, с. 66].

Забезпечення принципу захисту конкуренції на глобальному ринку може бути забезпечено лише за умови ефективної боротьби з такими антиконкурентними практиками, як антиконкурентні узгоджені дії або, як їх називають у всьому світі, змови чи картелі. Як відмічає А. Філіпенко в процесі міжнародної координації економічної політики держав вже застосовуються не тільки тарифні інструменти, а й нетарифні обмеження, адміністративні санкції [2, с. 480], які опосередковано впливають на структуру ринку та мають на меті регулювати поведінку суб'єктів на ринку. Варто погодитись з його твердженням, що економічна глобалізація у більшій мірі детермінує перехід від двохсторонніх до багатосторонньої координації зовнішньоекономічної діяльності з метою оптимізації глобалізаційних процесів [2, с. 481].

В цьому зв'язку правові інструменти забезпечення не викривлених конкурентних відносин набувають актуального значення для регулювання світових господарських правовичинів. Постає актуальним питання проведення комплексного аналізу специфіки здійснення контролю за дотриманням конкурентного законодавства, зокрема, в країнах ЄС, зокрема, стосовно вчинення узгоджених дій, з метою подальшого інкорпорування позитивного досвіду ЄС для українських реалій.

Можна з впевненістю встановити, що процес глобалізації економіки має як позитивні, так і негативні сторони. З одного боку, глобалізація сприяє зниженню вартості окремих товарів і послуг, вільному переміщенню інформації, технологій через державні кордони, інвестуванню в економіку держав, що розвиваються. Однак, з іншого боку, вона може бути причиною появи потужних олігопольних чи монопольних утворень, які можуть займати домінуюче становище в окремих сферах світового господарства, встановлюючи свої ринкові закони або домовляючись між собою, іншими словами вдаючись до зловживання своїм таким становищем. Саме це, зокрема як визначає Т. Удалов, безперечно може призводити до обмеження, спотворення чи усунення конкуренції з деяких товарних ринків з усіма можливим негативними наслідками [3, с. 261]. Як зазначає вчений, особливо негативні від процесу глобалізації відчувають країни, в яких відсутній правовий механізм контролю за злиттям або він є недосконалим. Таким чином, одним із дієвих заходів в сфері запобігання негативним наслідкам від процесу глобалізації є глобалізація законодавства про захист економічної конкуренції, тобто зведення воедино національних законів, що регулюють діяльність глобальних підприємств. Можна з впевненістю погодитись з такими постулатами вченого. Натомість, тут може мова йти не про «глобалізацію» конкурентного права, а про гармонізацію чи то спробу уніфікації національних законодавств держав світу про захист економічної конкуренції.

На сьогоднішній день недостатньо розробленими є міжнародно-правові механізми регулювання конкуренції на глобальному світовому ринку, що є явною прогалиною в процесі бурхливого розвитку міжнародної торгівлі. В економіці, що стає дедалі більш міжнародною, відсутність єдиного підходу до регулювання діяльності та процесів злиття транснаціональних підприємств всі помітніша під час вирішення проблемних питань конкуренції міжнародного рівня, зокрема тих, які зумовлені діяльністю та злиттям глобальних підприємств.

У зв'язку з глобалізацією міжнародної торгівлі як природного економічного явища, необхідно, щоб цей процес відбувався відповідно до міжнародного права. З одного боку, завданням міжнародного права є регулювання усунення перешкод на шляху міжнародної торгівлі, і тим самим така торгівля розвивається, а з іншою боку право повинно захищати громадян, а також підприємців, від негативних наслідків глобалізації торгівлі. На підтвердження цього постулату варто навести цитату Рональда Коуза, лауреата Нобелівської премії в сфері економіки. Він визначав, що «функціонування ринків ... вимагає створення правових норм, які регулюють права та обов'язки тих, хто виконує угоди.... Для розуміння всіх вигод торгівлі... повинні існувати юридична система та юридичний порядок» [4, с. 10].

Лібералізація торгівлі та усунення бар'єрів торгівлі, введені державами, є цілями міжнародних торгових угод, будь то багатосторонніх або двосторонніх. При цьому варто підкреслити, що процес лібералізації торгівлі не слід плутати з процесом дерегуляції. Деретуляція спрямована на обмеження ролі державного втручання, тоді як лібералізація має на меті створення недискриміційного торговельного режиму із дотриманням конкурентного середовища. На сьогоднішній день в політиці конкуренції в державах світу не

спостерігається процес дерегулювання, навіть навпаки. А от процеси лібералізації призводить до посилення конкуренції, як внутрішньої, так і зовнішньої. Саме регулювання процесів лібералізації повинна мати на меті створенні ефективного конкурентного середовища для реалізації відповідних торговельних режимів.

Антимонопольна політика вже досить давно є рівноправним елементом зовнішньоекономічних зв'язків *de jure*. Угоди, присвячені питанням конкуренції, уклалися у багатьох інтеграційних організаціях. Так, вже в ЄС у Римському договорі існувала глава «Правила конкуренції» (кол. статті 85-94), яка трансформувалася у всіх редакціях установчих договорів і посідає ключове місце нині в Лісабонському договорі про функціонування Євросоюзу (ст. 101-109 [5]). В окремій главі 15 Угоди про заснування НАФТА «Конкурентна політика, монополії і державні підприємства» висвітлені норми щодо заборони для монополій здійснювати зловживання своїм становищем на території іншої країни, також містяться ряд заборон при створенні державних підприємств, у т.ч. яким передаються владні повноваження. В рамках МЕРКОСУР діє Протокол про захист конкуренції в МЕРКОСУР (1996 р.). На рівні СНД був прийнятий в 1993 році Міжурядовий договір про проведення узгодженої антимонопольної політики, який був прийнятий в 2000 році в оновленій редакції, де було доповнено «Положенням про взаємодію». В даний час більшість країн світу, в тому числі країни Америки, Західної Європи, СНД, включаючи Росію, Балтії, Східної Європи, Азії, прийняли спеціальні закони в галузі захисту конкуренції. Ці закони мають різні найменування з урахуванням їх основних цілей, завдань, сфер регулювання – Закон про конкуренцію (Азербайджан, Албанія, Бельгія, Угорщина, Малайзія, Нідерланди, Франція та ін), антитрестівський закон (Бразилія, Чилі), Федеральний закон про картелі та інші обмеження конкуренції (Швейцарія), Закон про скасування обмежень конкуренції (Німеччина) та ін. У деяких країнах прийнято відразу кілька законів. Так, в Сполученому Королівстві (Великобританії) діють Закон про монополії і контролі за діями, Закон про злиття і монополії, Закон про конкуренцію, у Фінляндії – Закон про обмеження і конкуренцію, Закон кінцевого конкурентного впливу, у Кореї – Закон про монопольне регулювання та ринкової торгівлі, Закон про справедливу торгівлю тощо.

Варто ще підкреслити, що в сучасних умовах глобалізованої торгівлі спостерігається конвергенція національних правових конкурентних середовищ за допомогою укладання міжнародних угод та включення до них спеціальних «клаузул» щодо регулювання конкуренції.

У той час як глобалізація конкурентного права є явищем відносно новим в міжнародно-правовій практиці, створення традиційних дипломатичних платформ для заснування міжнародної структури з питань конкуренції є набагато довшу історію. Ще в 1947 році на форумі щодо створення Міжнародної організації торгівлі звучали заклики запровадити міжнародні правила щодо конкуренції. Дійсно, проект статуту Міжнародної організації торгівлі (т. зв. Гаванський статут) своїм змістом виходив за межі проблем світової торгівлі, включаючи правила найму на роботу, угоди з окремих видів товарів, обмежувальної торговельної практики, міжнародних інвестицій та торгівлі послугами. Хоча у березні 1948 р. в Гавані на Конференції ООН з проблем торгівлі та зайнятості був затверджений статут Міжнародної організації торгівлі, у подальшому його ратифікація деякими національними законодавчими органами виявилася неможливою: статут ратифікували лише дві країни, а самі США відмовились від свого проекту. Ця спроба виявилася невдалою – організація фактично припинила існування, так і не розпочавши своєї діяльності. А вже в Генеральній угоді з тарифів і торгівлі 1947 року навіть згадки не було про міжнародно-правове регулювання конкуренції.

Зусилля, спрямовані на інтернаціоналізацію правил конкуренції, також простежувалися в рамках Економічної і Соціальної ради Організації Об'єднаних Націй у 1950х роках через прийняття на добровільній основі Комплексу узгоджених принципів і правил для контролю за обмежувальною діловою практикою Генеральної Асамблеєю ООН. Однак у 1980 році ця ідея також не увінчалася успіхом. Надії також були покладені на створену Робочу групу щодо взаємодії торгівлі та конкуренції Дохійською міністерською Декларацією в 2001 році. Її знову в 2004 році рішення Дохійської робочої програми в цьому аспекті поставило крапку на розвиткові міжнародно-правового регулювання конкуренції.

Антимонopolна політика також є важливим елементом діяльності найбільших міжнародних економічних організацій. Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) в 1980 р. розробила «Комплекс узгоджених на багатосторонній основі принципів і правил для контролю за обмежувальною діловою практикою», який був прийнятий Генеральною асамблеєю ООН в грудні 1980 року (Резолюція 35/63). 9-11 липня 2012 року Міжурядова група експертів по законодавству та політиці в галузі конкуренції на Дванадцятій сесії у рамках Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) розробила Типовий закон про конкуренцію з переглянутою Главою III (TD/B/CI/CLP/L.4), в основу якої ліг п. 3 Розділу D Комплексу принципів і правил ООН для контролю за обмежувальною діловою практикою, який в свою чергу був створений і прийнятий під впливом антикартельного законодавства Євросоюзу.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) для цілей гармонізації проведеної політики приймала акти рекомендаційного характеру у 1979, 1995, 1998 і 2005 рр.

Вже наприкінці 1990-х років антимонопольна політика стає елементом міжнародних економічних відносин *de facto*, про що говорить поява двосторонніх угод (в основному, міжурядових) про кооперацію у сфері захисту конкуренції. Ці угоди вже не тільки фіксують загальні принципи, а й спрямовані на вирішення практичних питань. Такі угоди на сьогоднішній день укладені між найбільшими розвиненими країнами і регіонами, серед яких слід виділити угоду між США та ЄС про застосування конкурентного законодавства, яка була підписана в 1991 року й набула чинності в 1995 року; угоду між США та Японією 1999 року; угоду між ЄС та Японією 2003 року тощо. Варто відзначити, що найбільш широкою мережею двосторонніх угод володіють США: зокрема США укладені такі двосторонні угоди, як з ФРН 1976 року, з Австралією 1982 та 1999 років, з Канадою 1995 та 2004 років, з Ізраїлем 1999 року, з Бразилією 1999 року, з Мексикою 2000 року. У 2005 р. було також укладено угоду між Японією і Канадою. Всі вони містять окремі положення щодо правил конкуренції між сторонами. Поява цих угод була обумовлена протиріччями, зумовленими формуванням глобальних ринків.

В доктрині можна виділити декілька підходів до вирішення проблеми правового регулювання конкурентної політики на світовому рівні. Так, зокрема, Е. Фокс, пропонує такий підхід, який полягає в тому, щоб держави прийняли власні законодавчі інструменти з метою втілення принципу екстериторіальної дії права конкуренції [6]. К. Меесен пропонує доповнити національний рівень регулювання конкуренції існуванням наднаціональних інститутів, або навіть судом [7]. В цьому плані виключно правова система Євросоюзу скористалася даним підходом, і як буде досліджено пізніше, виробила унікальний правовий масив норм наднаціонального регулювання із наданням широких владних повноважень Комісії ЄС. В цілому, даний підхід є найбільш раціональним, що підтверджується ефективністю антимонопольної політики Євросоюзу.

Ще один підхід запропонований В. Фікенстерном полягає в тому, щоб національні правові механізми були доповнені механізмами співпраці в рамках діючих універсальних

міжнародних організацій, як то в рамках ООН або СОТ. Він доводить навіть необхідність запровадження «єдиного конкурентного кодексу» [8, с. 296]. Даний підхід реалізується в світовій практиці, зокрема в рамках Міжнародної мережі з питань конкуренції (ММК) засобами «м'якого» права (soft law), бо виробити «жорсткі» міжнародно-правові норми ще в силах великі держави світу з різних політико-економічних міркувань.

Не дивлячись на можливі недосконалості наведених підходів міжнародно-правового регулювання світової конкуренції, варто відзначити, що міжнародне право може вплинути на національне регулювання конкуренції незалежно від того, чи має воно транскордонний вимір. Першим проявом такого впливу є той факт, що міжнародне право встановлює зобов'язання щодо прийняття національних законів про конкуренцію, а другим способом є можливість встановлювати міжнародні стандарти для національного конкурентного права або зобов'язувати узгодити національне регулювання шляхом гармонізації норм конкуренції. Методи гармонізації права та їх правова основа можуть бути різними. Гармонізація може виникати спонтанно і добровільно, на основі рекомендації організації, членом якої є держава, або на підставі договірних зобов'язань, що випливають з міжнародної угоди. У спонтанній та добровільній гармонізації відсутній елемент міжнародно-правового зобов'язання, тому у разі уніфікації в рамках рекомендацій цей процес можна охарактеризувати як гармонізацію «м'якого права». Інший спосіб гармонізації є гармонізація на основі взаємних консультацій і співпраці без будь-яких додаткових створених інституцій та установ.

Узагальнено, можна запропонувати виділити основні *чотири тенденції*, які спостерігаються в світі в сфері розвитку антимонопольної політики.

По-перше, це тенденція до поширення антимонопольної політики на децентралізованому, або навіть на міжнародному рівні. Другою тенденцією є посилення національних норм щодо картелів (узгодженої практики на вертикальному рівні серед конкурентів, саме яка є джерелом порушення добросовісної конкуренції на ринку). Третьою тенденцією представляється напрям введення на законодавчому рівні обмежень для держав (урядів) в частині надання пільг, що за своєю суттю є обмеженням державної діяльності. Наступною тенденцією можна відзначити процес консолідації всіх інституційних механізмів з метою захисту конкуренції. Ця тенденція намітилася після 2011 року в результаті появи рішень Європейського суду з прав людини щодо конкуренції, які виносилися в унісон з рішеннями Суду ЄС та винесеними рішеннями Комісії ЄС.

Розглянемо ці тенденції більш детально з практичним їх втіленням. В рамках першої тенденції – поширення антимонопольної політики на децентралізованому, або навіть на міжнародному рівні – то в 2001 році відбулося унікальне для міжнародних економічних відносин подія – виникла міжнародна організація «Міжнародна мережа з питань конкуренції» (далі ММК) (International Competition Network – ICN). Вона була створена в 2001 році державними органами основних розвинених країн і країн, що відповідають за захист конкуренції, для більш ефективної співпраці щодо поліпшення антимонопольного регулювання. В даний час в дану організацію входять майже 100 органів влади з 80 країн, в тому числі й Антимонопольний комітет України з 2002 року.

Завданнями цієї організації є забезпечення антимонопольних органів регулярними контактами в неформальній формі, посилення кооперації та конвергенція проведеної політики. Головною метою ММК стає зміцнення співробітництва та поступове зближення в першу чергу правозастосовчої діяльності різних конкурентних відомств, які входять до складу ММК. Послідовність в правозастосовчій політиці та уникнення непотрібних та зайвих адміністративних обтяжень служить на користь як інтересам споживачів та і бізнесовим колам у всьому світі. На сьогоднішній день це єдиний міжнародний орган, що

займається питаннями правозастосування антимонопольного законодавства. Членство в ній є добровільним і відкрито для будь-якого відомства, що відповідає за конкуренцію.

Оскільки в ході глобалізації світової економіки інтенсифікуються міжнародні злиття і поглинання, то в цьому випадку необхідне схвалення угод конкурентними відомствами обох країн, в яких працюють компанії. Практика підтверджує, що відмінності у національному конкурентному (антимонопольному) праві держав призводять до певних труднощів при розгляді подібних питань. Тому існує необхідність уніфікації законодавства в сфері конкуренції, однак одночасно з цим відсутня політична воля щодо вирішення даного питання. Функціонування такої мережевої організації, що діє на основі горизонтальних зв'язків, в принципі, дозволяє в перспективі подолати відсутність наднаціонального регулювання. Однак рекомендаційність прийнятих рішень одночасно може й загальмувати процес узгодження антимонопольних політик держав.

Другою тенденцією розвитку антимонопольної політики є поступовий процес посилення національних норм щодо картелів. Варто відзначити, що дана тенденція була зумовлена прийняттям в 2004 році Радою ОЕСР Рекомендацій щодо ефективних дій проти «злісних» картелів (Recommendation on Effective Action against Hard Core Cartels – C (98) 35/FINAL). Даний документ містив положення щодо посилення санкцій по відношенню до картелів (точніше, т. зв. «злісним картелів», тобто ті, які передбачають фіксацію цін або розділ ринків), посилення кооперації між відомствами країн-членів організації, визначення існуючих в законодавстві перешкод. Після цього протягом останніх років картелі були ключовим питанням на порядку денному всіх міжнародних форумів, що стосуються питань конкуренції. Серед основних механізмів, які набувають поширення, слід назвати посилення штрафів та введення програм звільнення від покарання для тих компаній, які дають свідчення в суді. Змінюються також і самі визначення узгоджених дій, що дозволяють трактувати їх більш широко як «паралельну поведінку», оскільки письмових угод учасники картелю, як правило, не укладають.

Варто також відмітити, що дана тенденція також буде мати ще й продовження в сфері контролю над концентраціями або злиттями. Оскільки в 2005 році Рада ОЕСР затвердила Рекомендації з контролю над злиттями (Recommendation of the Council on Merger Review – C (2005) 34), можна очікувати, що в найближчі кілька років саме питання контролю економічної концентрації, гармонізації політик у цій сфері буде стояти на порядку денному основних країн світу.

Третя тенденція розвитку антимонопольної політики, що в основному зводиться до контролю над державною допомогою, в принципі нехарактерна для антимонопольних органів, і була поширена в першу чергу в Європейському Союзі. Дійсно, ця політика не була розповсюдженою в країнах за межами Європейського Союзу. Однак, на сьогодні ми вже можемо поширення цієї тенденції й за його межами, що було зумовлено, тим, що у 2004 р. експертами ЮНКТАД був запропонований «Модельний закон про конкуренцію», в якому в окремому розділі VII «Відносини між органом регулювання конкуренції та іншими урядовими органами, включаючи галузевих регуляторів» зафіксовано, що: «... регулювання інших органів влади, в т.ч. регіональних, особливо у сфері природних монополій підлягає попередньому узгодженню з антимонопольним органом, – тому що воно може обмежувати економічну свободу, створювати переваги для окремих фірм, обмежувати конкуренцію ... Бар'єри для конкуренції, зумовлені адміністративним регулюванням повинні оцінюватися антимонопольним органом з точки зору загальних економічних перспектив...». У коментарях до цієї норми пояснюється, що в першу чергу мова йде про субсидії та пільги. В рамках Євросоюзу Комісія наділена широкими та виключ-

ними повноваженнями здійснювати моніторинг за наданням державних і регіональних субсидій держав-членів. Відповідно до рекомендацій ЮНКТАД цей досвід доцільно транспозитувати в політику інших держав. Таким чином, можна припустити, що така тенденція також буде мати місце.

Четверта тенденція розвитку антимонопольної політики полягає в тому, що політику конкуренції можна розглядати з точки зору захисту прав людини на добросовісну конкуренцію на ринку. Економічні права і свободи людини також можна розглядати в контексті європейських механізмів захисту прав людини. Одним із стрижнів забезпечення функціонування лібералізації торгівлі та забезпечення функціонування свобод внутрішнього ринку Євросоюзу слугує принцип добросовісної конкуренції.

З цього соціального генезису права на добросовісну конкуренції випливає викристалізування права на добросовісну конкуренції, що належить всім учасникам ринку. В основному це є проявом соціальної спрямованості державної політики, що ще раз підтверджує основну ордолібералізму у формуванні й регулюванні конкуренції. Ідеї ордолібералізму найяскравіше проявилися у формуванні принципу добросовісної конкуренції в праві Європейського Союзу, який на сьогоднішній день слугує єдиним прикладом наднаціонального регулювання конкурентних відносин в рамках внутрішнього ринку, а також за його межами за умови існування впливу на торгівлю між державами-членами.

Право на добросовісну конкуренцію слід досліджувати з точки зору принципів права Євросоюзу, які сформульовані в установчих договорах. В теорії права Євросоюзу виділяють як загальні, так і спеціальні принципи, які виступають джерелами права Євросоюзу [9, с. 59]. Спеціальні, або галузеві принципи стосуються діяльності Євросоюзу в окремих сферах. Так, зокрема в економічній сфері, варто виділити принцип боротьби з дискримінацією (ст. 10 ДФЄС), захист прав споживачів (ст. 12 ДФЄС), принцип поваги до діяльності служб загальноекономічного розвитку (ст. 14 ДФЄС) і т. д.

В преамбулі Хартії про основні права визначено, що Євросоюз підтверджує права, що випливають, зокрема, із загальних для держав-членів конституційних традицій і міжнародних зобов'язань, а також з Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (Європейської конвенції про захист прав людини), із соціальних хартій, прийнятих Союзом та Радою Європи, а також із судової практики Суду Євросоюзу та ЄСПЛ.

З нашої точки зору, вирішальним для розвитку європейської економічної інтеграції виступає принцип захисту ринкової економіки з метою ефективного функціонування внутрішнього ринку.

За своєю суттю право на добросовісну конкуренцію має як економічний, так і соціальний аспект. З економічної точки зору правом на не викривлену (добросовісну) конкуренцію користуються суб'єкти господарювання. З цього випливають основні заборони їх антимонопольної поведінки, що висвітлені у ст. 101 та 102 ДФЄС. Правом на добросовісну конкуренцію наділені і держави, які в своєму правовому регулюванні утримуються від надання неправомірних переваг певним суб'єктам чи виробництвам, що викривлюють чи загрожують викривленню конкуренції. Такі дії держав-членів визнаються несумісними із внутрішнім ринком відповідно до ст. 107 ДФЄС. Ще один аспект стосується зобов'язання національних монополій у забезпеченні усунення будь-якої дискримінації, що прямо передбачено у ст. 37 ДФЄС.

Соціальний аспект права на добросовісну конкуренцію відображається в праві споживачів отримувати справедливі вигоди на внутрішньому ринку шляхом перебування у рівних умовах доступу до ринку товарів та/чи послуг. Для забезпечення добросовісної

конкуренції суб'єкти господарювання мають здійснювати правомірні справедливі заходи для залучення споживачів, а споживачі мають право отримувати вигоди з добросовісної конкурентної боротьби. Такий соціологічний підхід був підтриманий судовою практикою. Суд ЄС у своєму рішенні у справі GlaxoSmithKline [10] зазначив, що метою ст. 101 (п. 1) ДФЄС є запобігання підприємств від дій, які б знижували добробут кінцевого споживача.

Так, наприклад, 2011 рік став важливим роком для питань належної правової процедури, що стосуються інституційної структури ЄС для застосування законодавства про конкуренцію. Так Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у справі Menarini [11] і Суд ЄС [12] підтвердили, що вони є єдиною інституційною основою для застосування законодавства про конкуренцію, в тому числі. При цьому вони спираються на повноваження єдиного адміністративного органу – Комісії ЄС, рішення якої підлягають юрисдикційному контролю та повному судовому розгляду. Саме цей факт поєднання різних інституційних структур забезпечує адекватний захист з основних прав осіб.

При цьому варто відзначити, що тенденція до «соціалізації» політики конкуренції також проявляється в поступовому зближенні таких суперечливих систем регулювання конкуренції як американська та європейська. Нами було доведено, що самі основні завдання цих двох систем різняться. Однак, одночасно з цим за словами І. В. Бураковського, в останні 5-10 років в обох системах конкурентного регулювання відбуваються зміни, які можна дуже обережно назвати такими, що зближують США та ЄС у цій сфері [13, с. 40]. Частково, можна погодитись з цією тезою у зв'язку з тим, що в США останнім часом почав проявлятися захист інтересів споживачів в конкурентній боротьбі. На цей факт вказує серія рішень Майкрософт. ЄС на противагу цьому запроваджує досить жорстку політику щодо контролю та моніторингу за державною допомогою окремим регіонам, виносячи на перший план захист самого конкурентного середовища як такого. Дійсно, таке зближення двох конкурентних політик стає об'єктивно необхідним в умовах поглиблення глобалізації економічного розвитку, зменшення бар'єрів на шляху руху основних факторів виробництва як у світовому масштабі в межах домовленостей ГАТТ/СОТ, так і на двосторонньому рівні між ЄС та США.

Отже, підсумовуючи слід наголосити на важливій та зростаючій ролі інтеграційного об'єднання – Європейського Союзу, в умовах глобалізованого торговельного світу. Історично можна це простежити наступним чином.

Таким чином, при всіх особливостях і суперечностях інтеграційного процесу в Західній Європі він стає незворотним, є провідною тенденцією для всього континенту, а не тільки регіону. Європейський Союз стає привабливим інтеграційним угрупованням і для постсоціалістичних країн Східної Європи в плані формування більш широкого континентального утворення. Тому, саме досвід збереження ефективного функціонування ринкової економіки в умовах внутрішнього ринку стає не тільки корисним, а й бажаним до його запровадження за межами Союзу. В цьому зв'язку слід виділити саме політику конкуренції в ЄС, яка є єдиним в світі прикладом наднаціонального її регулювання.

Список використаної літератури

1. Глобалізація і сучасний міжнародний процес : [монографія] / За ред. проф. Б. Гуменюка, проф. С. Шергіна. – К. : Університет «Україна», 2009. – 508 с.
2. Филипенко А. С. Экономическая глобализация: истоки и результаты / А. С. Филипенко. – М. : «Экономика», 2010. – 511 с.
3. Удалов Т.Г. Конкурентное право : [навчальний посібник] / Т. Г. Удалов. – К. : Школа, 2004. – 496 с.

4. Скринька Д. В. Право Світової організації торгівлі / Д. В. Скринька. – К. : Видавничий дім «Промінь», 2010. – 338 с.
5. Зібрання актів європейського права. – К.: Ред. журн. «Право України», 2013. – Вип. 1 : Європейський Союз / упоряд. К. В. Смирнова ; за заг. ред. В. І. Муравйова. – 2013. – 1052 с.
6. Fox E. M. Can we solve the antitrust problems of globalization by extraterritoriality and cooperation? Sufficiency and legitimacy / E. Fox // *The Antitrust Bulletin*. – 2003. – 48 (2). – P. 355-376.
7. Meessen K. M. Antitrust Jurisdiction under Customary International Law. – 1984. – p 809.
8. Fikentscher W. Competition Rules for Private Agents in the GATT/WTO System / W. Fikentscher. – 1994. – p. 295-296.
9. Право Європейського Союзу: підручник / [за ред. В.І. Муравйова]. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.
10. Справа T-168/01 GlaxoSmithKline Services Unlimited v Commission // *European Court Review*. – 2006. – II-2969.
11. Рішення Європейського суду з прав людини від 27 вересня 2011 року у справі А. Menarini Diagnostics S.R.L. v Italy (Application No 43509/08), paras 57-67.
12. Справа C-386/10 P Chalkor AE Erexergasias Metallon v Commission // *European Court Review*. – 2011. – I-13085.
13. Зони вільної торгівлі на початку ХХІ століття. : монографія / О. І. Шнирков, А. С. Філіпенко, А. П. Румянцев та ін. ; за ред. О. І. Шниркова, В. І. Муравйова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – 399 с.

CURRENT TRENDS IN LEGAL REGULATION OF COMPETITION

Smyrnova K. V.

PhD, Associate Professor, Institute of International Relations Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *The article is devoted to highlighting the role and place of competition policy in the regulation of international integration processes. Main trends on spreading of competition rules in the legal orders of third countries, including Ukraine, were analyzed on the example of the European Union. Article dedicates trends of the increasing role of international organizations in regulating the relations of competition. Among them, the author suggested a trend to spread of antitrust policy in a decentralized and international level, the tendency to strengthen national rules on cartels, direction input to legislative restrictions on the states (governments) in the provision of benefits that inherently limit state activity, tendency to start the process of consolidation of all institutional mechanisms for the protection of competition. The research is based on an analysis of the legal acts (international documents and acts of EU law), as well as practices of EU Court and the European Court for Human Rights.*

Key words: *competition, liberalization, cartels, state aid, the European Union.*

Referances

1. Globalization and modern international process: [monograph] / Ed. Prof. B.Humenyuka , S. Sherhina. – K. University «Ukraine», 2009 – 508 p.
2. Filipenko A. S. Economic Globalization: origins and Results / A. S. Fylypenko. – M., «Economy», 2010 – 511 p.
3. Udalov T. G. Competition law: [Tutorial] / TG Udalov. – K School, 2004 – 496 p.
4. Skrynka D. V. World Trade Organization Law / D.V.Skrynka. – K.: Publishing House «Promeni», 2010 – 338 p.
5. Zibrannya aktiv Yevropeiskogo prava. – K. : Red.zhurn. «Law of Ukraine», 2013. – Vol. 1: European Union / Eds. K. V. Smirnova; eds. V. I. Muravyov. – 2013. – 1052 s.

6. Fox E. M. Can we solve the antitrust problems of globalization by extraterritoriality and cooperation? Sufficiency and legitimacy / E. Fox // *The Antitrust Bulletin*. – 2003. – 48 (2). – P. 355-376.
7. Meessen K. M. Antitrust Jurisdiction under Customary International Law. – 1984. – p 809.
8. Fikentscher W. Competition Rules for Private Agents in the GATT/WTO System. / W. Fikentscher. – 1994. – p. 295-296.
9. *Pravo Yevropeiskogo Soyuzu: textbook* / [ed. VI Muraveva]. - K. : Inter Yurinkom, 2011 – 704 p.
10. Case T-168/01 GlaxoSmithKline Services Unlimited v Commission // *European Court Review*. – 2006 – II-2969.
11. Judgment of the European Court of Human Rights of 27 September 2011 in the case A. Menarini Diagnostics S.R.L. v Italy (Application No 43509/08), paras 57-67.
12. Case C-386/10 P Chalkor AE Epexergasias Metallon v Commission // *European Court Review*. – 2011. – I-13085.
13. Free Trade Area at the beginning of the XXI century. : Monograph / O. I. Shnyrkov, A. S. Filipenko, A. P. Rummyantsev et al. , eds. O. I. Shnyrkov, VI Muraveva. – K publishing center «Kyiv University», 2013. – 399 p.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ КОНКУРЕНЦИИ

Смирнова К. В.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры сравнительного и европейского права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Статья посвящена освещению роли и места конкурентной политики в регулировании международных интеграционных процессов. На примере Европейского Союза проанализированы тенденции заимствования норм конкуренции в правовых актах третьих стран, в том числе Украины. Выделенные тенденции возрастания роли международных организаций в регулировании отношений конкуренции. Среди них автором предложены такие, как тенденция к распространению антимонопольной политики на децентрализованном и международном уровне, тенденция усиления национальных норм по картелям, направление введения на законодательном уровне ограничений для государств (правительств) в части предоставления льгот, что по своей сути является ограничением государственной деятельности, тенденция консолидации всех институциональных механизмов с целью защиты конкуренции. Исследование базируется на анализе не только нормативно-правовой базы (международных документов и актов права ЕС), но и судебной практики Суда ЕС и Европейского суда по правам человека.*

Ключевые слова: конкуренция, либерализация, картели, государственная помощь, Европейский Союз.

УДК 341.1/.8

THE AGREEMENT OF ALCAÑIZ AS AN EXAMPLE OF A LEGAL FORM FOR CONCILIATION PROCEDURE

Rzhevskaya V. S.

Candidate of law, Assistant Professor, Assistant Professor at the International Law Department, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Abstract. *The Agreement of Alcañiz represents a prominent example of creating a means for solution of a succession dispute in the early 15th century. The means created was somehow unusual, due to the character of the monarchy with the succession in dispute. The Crown of Aragon, one of the states ancestors to the present Spain, was itself a union of a number of political entities, the most important of them being Aragon itself, Cataluña and Valencia. The parliaments of Aragon and Cataluña (mentioning also the participation of Valencia) concluded the Agreement of Alcañiz to establish the legal form for resolving the dispute, aimed at preserving the union from dissolution. Nine electors were nominated by the three parliaments to choose an heir to the Crown of Aragon among a number of candidates. The article is devoted to the analysis of the main undertakings of the parties according to the Agreement, enlightening the organization of the body established for the dispute settlement. With the use of our modern legal language the body may be characterized as a conciliation commission, and the whole act as a solution of an international dispute by a domestic means, that was created on the basis of an agreement between the members of a confederation.*

Key words: *the Agreement of Alcañiz, the peaceful dispute settlement, the conciliation procedure, the Medieval Europe, confederation.*

The problem. The Agreement of Alcañiz (la Concordia de Alcañiz) of February 15, 1412 was a treaty between Aragon and Cataluña (with Valencia also mentioned) represented by their respective parliaments, concluded with the view to secure peaceful succession of the throne of the Crown of Aragon. The Agreement established a procedure for peaceful dispute settlement. It was further implemented and led to the so-called Compromise of Caspe (el Compromiso de Caspe), that is, to the act of selection of an heir with the best rights among a number of candidates. Being considered significant in the history of Spain, the episode is also of international importance for survey and research in the field of the development of legal forms of peaceful settlement of international disputes.

The purpose of the present article is to analyse the main undertakings of the parties under the Agreement of Alcañiz with the view to define its contribution to peaceful settlement of international disputes in historical context.

The last research works and publications. The event and its consequences were mentioned in the research works of F. Janer [1], V. Piskorskii [2], M. del Treppo [3], R. Altamira y Creva [4], J. A. Sesma Muñoz, C. Laliena Corbera, and Cr. Monterde Albiac [5], A. Mackay [6], M. P. Poblador Muga [7] and others mostly with the emphasis on the Compromise of Caspe, as far as the conclusion of the Agreement was a preparatory stage to it. This article is aimed at analysing the contents of the Agreement itself with minor focus on the Compromise.

The main results of the research. The medieval political formation named the Crown of Aragon (La Corona de Aragon) was a union of a number of entities, characterized as states, each

of them preserving some degree of autonomy and peculiarities of its internal law and order. The most important states of the union were Aragon itself, Valencia and Cataluña, the two first being termed as kingdoms, and the last one being qualified as principate (el principado). Their union is nowadays widely characterized as a confederation [3, p. 592].

The death of the king Martin I the Humane (El Humano) in May 1410 left the throne of the Crown of Aragon vacant with no legitimate and obvious heir and so opened the way to civil discord and international competition. A number of candidates of relative distance appeared, some of them quite foreign to the Crown of Aragon, belonging to other states, thus giving the dispute the quality of international. (It still should be kept in mind that persons under international law of the period were mostly individuals, not states as themselves, and individuals were connected between themselves by various links within the feudal system).

The Agreement of Alcañiz of February 15 1412 was meant to set up the form of solution of the dispute, based on the arrangement devised by the parliaments of states members to the confederation. That is, the dispute being international by the origin of the contending parties, the way of its settlement was internal and organized by domestic representative institutions. This was the way to provide for the integrity of the union.

The parties to the Agreement were Aragon and Cataluña represented by their parliaments, but as to the representatives of the Kingdom of Valencia it was expressly stated that they would take part in the implementation of the Agreement and in further arrangement, with no right to introduce any changes.

The parties specially agreed in the first place that the document should not in any way infringe upon domestic law and order of the states members to the Crown. Any intention to pose a contradiction to their domestic laws was also denied.

The Agreement contains an express and very much detailed statement of the subject matter of the dispute which also serves as the definition of competence of the body created for its solution. The latter is entitled to investigate, determine and proclaim, to whom the parliaments, subjects and vassals of the Crown of Aragon should swear their allegiance. The decision was to be based on justice, God's will and conscience. It can be seen, that good conscience of people performing the election was considered an indispensable prerequisite for the fulfillment of the task.

The future king was to be elected by the body, composed of nine highly respected electors, acting in full accordance with the present Agreement. The nine were to represent the three parliaments of the main states members to the union, namely Aragon, Cataluña and Valencia. The nine were to receive from the parliaments mentioned all the powers necessary for dealing with the dispute. To provide for the security of the nine and to establish the procedure for decision-making, the total of nine electors was divided in three degrees.

It is of importance, that the Agreement contained no general name for the body established. It was not called neither 'court', nor 'commission' or otherwise; the term commonly used in the text of the Agreement is 'nine people'. The parties to the Agreement probably didn't care for any type of special qualification.

Although justice, God's will and conscience were listed as necessary criteria according to which the decision was to be made, the Agreement included nevertheless no statement of the sources of law that the nine electors were entitled to apply. It was probably considered understandable, that the electors would compare the rights of the contenders according to the domestic rules on the succession of the Crown of Aragon.

The list of the nine electors was to be agreed upon during 20 days since the conclusion of the Agreement; those elected had to possess good conscience and good fame, and also had to correspond to their office.

The nine electors themselves were empowered to replace an elector that could not act in office on various reasons; the same quality criteria were to be observed. The person elected in replacement would become equal to the rest. One replacement did take place in fact [5, p. 37].

The Agreement also necessarily established the way and the time period for the decision-making. The decision was to be taken either by mutual consent or by the minimum number of six votes, but in that case the total six votes were to comprise at least one vote from each of the three degrees.

The time-limit for decision making was 2 months starting from the fixed date of March 29, 1412. The term could be prolonged by the decision of the nine for a period no longer than other 2 months. Taken in total, the time period for the activities of the electors (including both investigation and deliberation) was not to last over 4 months, and it in fact lasted 3 [5, p. 37].

The parliaments undertook not to withdraw the powers of the nine electors, not to pose them any obstacles and not to contest the decision reached. Those undertakings were guaranteed by a promise and an oath taken by the representatives of the parliaments that had concluded the Agreement in their names.

The proceedings in the case were to take place in complete secrecy guaranteed by the solemn oath taken by the electors. The agreement also included a special clause regulating the mode of receiving information: it was to be received in the first place from those who had delivered it earlier, and if any information from various sources arrived simultaneously, the nine electors were free to decide upon the order of receiving. The electors had powers to address the representatives of the contenders with the view to receive the necessary information and also had powers to call for witnesses.

Certainly the Agreement could not avoid specifying the sources of financing the activities of the nine electors. It dealt with the issue in the following manner: the expenses of the Aragonese were to be taken by Aragon, and of the Catalan – by Cataluña respectively, and mutual expenses were to be taken according to a custom (without further specification of the manner in the text).

The nine electors were obliged to observe rights, freedoms and privileges of the states of the Crown of Aragon as well as their heritage and benefit when conversing with the contenders and their representatives.

The Agreement also contained elaborate provisions as to the means of providing for the security of the nine electors. The town of Caspe in the Kingdom of Aragon was chosen as their headquarters (that's why the act of the decision received the name of the Compromise of Caspe). The nine electors were to be present there in person, and none had the right to detain them. Each degree of the nine (that is, a group of each three electors of the nine) could be accompanied by no more than 30 knights and no more than 40 other officials, armed or unarmed; this train could be distributed among the electors within each degree according to their desires.

The nine electors did not receive immunity, but they were entitled to something more, namely, to all the authority over the town of Caspe for the period of their function and eight days additional. Jurisdiction in their name was to be exercised in practice by the two captains appointed by the parliaments. Each captain was to have 50 armed people with him.

The town was to receive all the necessary supply in food and arms. There were restrictions to free movement introduced, for none could approach the lodging of the nine electors without their express permission. Unarmed people could enter the town only in amounts permitted by the captains. None could approach the town at the distance of four leagues if accompanied by more than twenty armed people, having four lances with them. No official could enter the town without either permission or order from the nine electors. The ambassadors taking part in the proceedings could bring with them no more than 40 riders and 50 unarmed people for each mission.

These strict and detailed regulations express concern with the greatest safety possible and point to awareness of the danger that the town could be occupied by supporters of any contender thus imposing the decision by military force. This danger was to be eliminated.

The decision of the nine electors was to be effective, binding and not subject to revision. It was to be declared to the representatives of the parliaments before its public announcement. The parliaments were to remain in session during the whole period of election [8]. The Agreement did not contain any provision as to the means of possible enforcement of the decision, in case if anyone should stand against it. It was probably believed that everybody would obey the decision, so no special agreement was needed.

The nine electors chose Fernando de Antequera, a prince of the royal house of Trastámara ruling in Castile; thus a foreign pretender was elected. Fernando de Antequera was at the time exercising the functions of regent in Castile. Having moved to Aragon and suppressed some opposition that arose, he became the new King of Aragon with the name of Fernando I (or Ferdinand I) [9]. As far as one family of Trastámara became regnant in both Castile and Aragon, favourable grounds were created for the union of those states in one, namely, Spain - a union which was to come. Still it can be noticed that because of the election procedure observed the Crown of Aragon was not formally subdued to Castile.

Conclusion. The Agreement of Alcañiz may be qualified as an agreement between states belonging to a confederation that created a domestic legal means to resolve an international dispute. The dispute was to be solved according to justice and on the basis of evaluating the rights of pretenders. Yet the organ created for the settlement was no court. It can be probably best qualified as a joint conciliation commission created by parliaments of the states parties to the agreement.

The contribution of the agreement to international dispute settlement may be evaluated as giving an example of a treaty creating a legal form for peaceful dispute settlement that could be followed in the future. It also reflects many features of the Medieval European legal regulation and state structure, both typical and those special for the Crown of Aragon, in this way becoming a valuable document of the epoch in connection with other epochs.

References

1. Janer F. Examen de los sucesos y circunstancias que motivaron el Compromiso de Caspe. Madrid: Imprinto de la Real Academia de la Historia, 1855. – 189 p.
2. Piskorskii V.K. Istorია Ispanii i Portugalii. S-Pb. : Akzionerhoe obschestvo «Brokgauz-Efron», 1909. – 278 p.
3. del Treppo M. Aragon/ The Iberian peninsula// The New Cambridge Medieval History. Ed. by Ch. Allmand. Cambridge: Cambridge University Press, 2008–Vol. VII – P. 588-605
4. Altamira y Krevá R. Istorია Ispanii. M: Izdatelstvo inostranoj literatury. 1951. – T. 1. – 520 p.
5. Sesma Muñoz J.A. (coord.) Laliena Corbera C., Monterde Albiac Cr. En el sexto centenario de la Concordia de Alcañiz y del Compromiso de Caspe. – Zaragoza: Gobierno de Aragón, 2012. // [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.estatutodearagon.es/difusion/detalleNoticiasHistorico?idNoticia=1116128> – 52 p.
6. Mackay A. Castilia and Navarre/ The Iberian peninsula// The New Cambridge Medieval History. Ed. by Ch. Allmand. Cambridge: Cambridge University Press, 2008 – Vol. VII – P. 606-626
7. Poblador Muga, M. P. El valor de un acontecimiento histórico excepcional: El Compromiso de Caspe // [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.aragon.es/estaticos/>

- GobiernoAragon/Departamentos/PresidenciaJusticia/Documentos/3compromisoCasppe.pdf (дата обращения: 10. 07. 2014). – 3 p.
7. La Concordia de Alcañiz // Sesma Muñoz J.A. (coord.) Laliena Corbera C., Monterde Albiac Cr. En el sexto centenario de la Concordia de Alcañiz y del Compromiso de Caspe. – Zaragoza: Gobierno de Aragón, 2012. // [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.estatutodearagon.es/difusion/detalleNoticiasHistorico?idNoticia=1116128> – P. 30-35.
  8. Ferdinand I // Encyclopedia Britannica. // [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/204397/Ferdinand-I>.

АЛКАНЬЇСЬКА УГОДА ЯК ПРИКЛАД ПРАВОВОЇ ФОРМИ ДЛЯ ПОГОДЖУВАЛЬНОЇ ПРОЦЕДУРИ

Ржевська В. С.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Альканьїська угода являє собою видатний приклад створення засобу для вирішення спору про спадкування престолу на початку XV століття. Створений засіб був деякою мірою незвичайний, з причини характеру монархії, престол якої став предметом спору про спадкування. Корона Арагону, одна з держав-попередниць сучасної Іспанії, сама являла собою союз декількох державних утворень, з яких найважливішими були, власне, Арагон, Каталонія та Валенсія. Парламенти Арагону та Каталонії (із зазначенням також участі Валенсії) уклали цю Альканьїську Угоду, щоб встановити правову форму вирішення спору, яка мала на меті зберегти союз від розпаду. Дев'ять виборщиків були призначені трьома парламентами, щоб обрати спадкоємця Корони Арагону з-поміж низки кандидатів. Ця стаття присвячена аналізу основних зобов'язань сторін згідно з цією Угодою і висвітлює організацію створеного для вирішення спору органу. З використанням нашої сучасної правничої термінології цей орган може бути охарактеризований як погоджувальна комісія, а діяння в цілому - як вирішення міжнародного спору з допомогою внутрішнього засобу, створеного на основі угоди між членами конфедерації.*

Ключові слова: *Альканьїська угода, мирне вирішення спорів, погоджувальна процедура, середньовічна Європа, конфедерація.*

АЛКАНЬИССКОЕ СОГЛАШЕНИЕ КАК ПРИМЕР ПРАВОВОЙ ФОРМЫ ДЛЯ СОГЛАСИТЕЛЬНОЙ ПРОЦЕДУРЫ

Ржевская В. С.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Альканьисское соглашение представляет собой выдающийся пример создания средства для решения спора о престолонаследии в начале XV века. Созданное средство было в некотором роде необычно, по причине характера монархии, престол которой стал предметом спора о наследовании. Корона Арагона, одно из государств-предшественниц современной Испании, сама представляла собой союз нескольких государственных образований, важнейшими из которых были собственно Арагон, Каталония и Валенсия. Парламенты Арагона и Каталонии (упоминая также участие Валенсии) заключили Альканьисское соглашение, чтобы установить правовую форму решения спора, которая имела целью уберечь союз от распада. Девять выборщиков были назначены тремя парламентами, чтобы избрать наследника Короны Арагона среди нескольких кан-*

дидатов. Эта статья посвящена анализу основных обязательств сторон согласно этому Соглашению и освещает организацию созданного для решения спора органа. С использованием нашей современной юридической терминологии этот орган может быть охарактеризован как согласительная комиссия, а деяние в целом – как решение международного спора при помощи внутреннего средства, созданного на основе соглашения между членами конфедерации.

Ключевые слова: Альканьисское соглашение, мирное разрешение споров, согласительная процедура, средневековая Европа, конфедерация.

УДК 341.123.043

ПИТАННЯ ЗМІНИ ПОСТІЙНОГО ЧЛЕНА РАДИ БЕЗПЕКИ ООН: ПРИКЛАД КИТАЮ

Кориневич А. О.

Кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. Після агресії Російської Федерації в Україні, окупації Автономної Республіки Крим, всебічної допомоги і сприяння сепаратистським рухам в Донецькій і Луганській областях України серйозно постає питання чи може Росія бути постійним членом Ради Безпеки ООН, по суті стовпом сучасної системи міжнародних відносин. Займаючи місце постійного члена Ради Безпеки держава може блокувати будь-яке рішення цієї організації, використовуючи своє право вето, а також може де-факто не нести жодної відповідальності за свою протиправну діяльність.

Звісно, питання зміни постійного члена Ради Безпеки ООН є надто складним і політично чутливим питанням і навряд чи воно підніматиметься найближчим часом. Але все ж таки варто проаналізувати практику Організації Об'єднаних Націй і дослідити, чи в історії цієї організації вже були зміни постійних членів і завдяки яким механізмам і процедурам це відбувалося. В історії міжнародних відносин така зміна відбулася у 1971 році, коли Китайська Республіка з острова Тайвань поступилася місцем в ООН і статусом постійного члена Ради Безпеки Китайській Народній Республіці на основі резолюції Генеральної Асамблеї ООН.

Видається, що саме Генеральна Асамблея ООН як орган, де представлені всі держави-члени, може бути майданчиком для прийняття таких рішень, адже виключність статусу постійного члена Ради Безпеки ООН не повинна підштовхувати державу до порушень міжнародного права і саме найбільший представницький орган світу може мати можливість позбавляти державу статусу постійного члена Ради Безпеки ООН.

Ключові слова: Рада Безпеки ООН, постійний член, Організація Об'єднаних Націй, Китайська Республіка, Китайська Народна Республіка.

Постановка проблеми. Агресія Російської Федерації проти України, окупація її військами Автономної Республіки Крим і допомога і всебічне сприяння сепаратистським рухам на території Донецької і Луганської області ставить питання, чи може така держава бути постійним членом Ради Безпеки і дослідники міжнародного права повинні проаналізувати шляхи, механізми та процедури, які, попри політичну чутливість питання, можуть застосуватися для зміни постійного члена Ради Безпеки ООН.

Мета статті – дослідити історичні приклади зміни постійного члена Ради Безпеки ООН, зокрема заміну у 1971 році Китайської Республіки Китайською Народною Республікою на основі резолюції Генеральної Асамблеї ООН 2758.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання можливості зміни постійного члена Ради Безпеки ООН досліджуються видатними вітчизняними та іноземними юристами-міжнародниками О. В. Задорожнім [1], Хсієхом Паша [2], М. В. Буроменським, М. О. Баймуратовим, О. О. Мережком.

Основні результати дослідження. Питання зміни постійного члена Ради Безпеки ООН здається фантастичним і таким, яке абсолютно неможливо здійснити допоки ООН існує у її сучасній формі. Справді, Статут ООН у статті 23 чітко визначає, що Рада Безпеки ООН складається з п'ятнадцяти членів, серед яких Китайська Республіка, Франція, Союз Радянських Соціалістичних Республік, Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії та Сполучені Штати Америки є постійними членами Ради Безпеки [1], тобто не можуть переобиратися. У цій статті ми не будемо ставити під сумнів членство Російської Федерації в якості постійного члена Ради Безпеки, хоча, безумовно, це питання може підійматися, зважаючи на те, що Росія по суті є державою – агресором по відношенню до України, а держава – агресор не може і не повинна бути членом Ради Безпеки і погоджуємося з думками, висловленими професором О. В. Задорожнім у своєму блозі «Сумнівність перебування Російської Федерації в Раді Безпеки ООН» [2]. Зазначимо лише, що як пише О. В. Задорожній, 21 грудня 1991 року буда прийнята Постанова Ради глав держав СНД, в якій зазначалось, що «Держави Співдружності підтримують Росію в тому, щоб вона продовжила членство СРСР в ООН, включаючи постійне членство в Раді Безпеки, та інших міжнародних організаціях». Постанову підписали 11 держав СНД, крім Грузії. 24 грудня 1991 Президент Російської Федерації, спираючись на згадане рішення Ради глав держав СНД, звернувся до Генерального Секретаря ООН з посланням, в якому інформував, що членство СРСР в ООН, у тому числі в Раді Безпеки, у всіх інших органах і організаціях системи ООН продовжується Російською Федерацією. Генеральний Секретар ООН висловив думку, що це звернення носило інформативний характер, констатувало реальність і не вимагало формального схвалення з боку ООН. Таким чином, жодних процедур погоджень або затверджень не було проведено, не було рішення ні Генеральної Асамблеї ООН, ні Ради Безпеки, яких лише повідомили про дану трансформацію, не була змінена відповідна стаття 23 Статуту ООН і Росія автоматично посіла місце СРСР у якості постійного члена Ради Безпеки ООН. Тому, безумовно, вся ця процедура викликає дуже багато запитань з точки зору юридичної техніки.

У цій праці ми звернемо увагу на іншого постійного члена Ради Безпеки ООН, який також був змінений, незважаючи на відсутність змін у відповідних статтях Статуту ООН – Китай. Як ми уже зазначали, у статті 23 Статуту ООН зазначено, що постійними членами Ради Безпеки ООН є Китайська Республіка, Франція, Союз Радянських Соціалістичних Республік, Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії та Сполучені Штати Америки. Китайська Республіка (англ. «The Republic of China») – це держава, яка була заснована 10 жовтня 1911 року в результаті Сінхайської революції. Правлячою партією у ній був Гоміндан, а Президентом і лідером – генерал Чан Кайши. На території материкового Китаю (англ. «mainland China») ця держава існувала до грудня 1949 року, коли, в результаті перемоги Комуністичної партії Китаю на чолі з Мао Цзедуном над Гомінданом і Чан Кайши, держава Китайська Республіка була перенесена на острів Тайвань, де у статусі частково визнаної держави вона існує і донині. На території ж материкового Китаю Китайську Республіку замінила Китайська Народна Республіка. З 1949 року Китай по суті має два режими – Китайська Народна Республіка на території материкового Китаю і Китайська Республіка на території острова Тайвань [3, Р. 769].

Під час підготовки і прийняття Статуту ООН у 1945 році на території Китаю існувала одна держава – Китайська Республіка Гоміндану і Чан Кайши. Відповідно, у статті 23 Статуту ООН та в інших статтях цього головного міжнародно-правового договору сучасності значиться саме Китайська Республіка і саме ця держава була засновником ООН. Саме Китайська Республіка, незважаючи на перенесення на острів Тайвань у 1949 році та за-

снування на материковому Китаї Китайської Народної Республіки, була членом ООН, всіх її установ та постійним членом Ради Безпеки ООН до 1971 року, а Китайська Народна Республіка не брала участі у роботі ООН, її органів та установ.

25 жовтня 1971 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію 2758 «Відновлення законних прав Китайської Народної Республіки в ООН» (англ. «Restoration of the lawful rights of the People's Republic of China in the United Nations»). Наводимо текст цієї резолюції українською мовою:

«Нагадуючи принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй,

Вважаючи, що відновлення законних прав Китайської Народної Республіки є основоположним як для захисту Статуту Організації Об'єднаних Націй, так і для справи, якій Організація Об'єднаних Націй має служити відповідно до свого Статуту,

Визнаючи, що представники уряду Китайської Народної Республіки є єдиними законними представниками Китаю в Організації Об'єднаних Націй і Китайська Народна Республіка є одним з п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН,

Вирішує відновити всі права Китайської Народної Республіки і визнати представників її уряду єдиними законними представниками Китаю в Організації Об'єднаних Націй і негайно виключити представників Чан Кайши з місця, яке вони незаконно займають в Організації Об'єднаних Націй та в усіх організаціях, пов'язаних з нею» [4].

За прийняття резолюції 2758 проголосували 76 держав – членів ООН, 17 – утримались, 35 – проголосували проти і 3 не голосували. Внаслідок прийняття резолюції 2758 такою не абсолютною більшістю учасників ООН, Китайська Республіка була виключена з ООН і Ради Безпеки ООН, а її місце посіла Китайська Народна Республіка. Менше ніж за рік Китайська Республіка була виключена з усіх установ ООН, а до кінця 1970-их років втратила визнання майже всіх держав світу.

Таким чином, як бачимо з прикладу прийняття резолюції 2758, постійний член Ради Безпеки ООН може бути змінений шляхом прийняття резолюції Генеральної Асамблеї ООН. Цей випадок тим більш цікавий, що, як уже зазначалося, у Статуті ООН не має жодної згадки про те, що Російська Федерація є чи повинна бути постійним членом Ради Безпеки ООН. Так само такої згадки немає у резолюціях Ради Безпеки і Генеральної Асамблеї ООН. Відповідно, виникає питання, чи може Генеральна Асамблея ООН, де Росія не має права вето, прийняти резолюцію у якій, без внесення змін до Статуту ООН, визначити іншого постійного члена Ради Безпеки ООН замість СРСР чи, скажімо, колективного члена від колишнього СРСР. Теоретично така резолюція не суперечитиме жодному положенню Статуту ООН і жодній резолюції Ради Безпеки і Генеральної Асамблеї ООН.

Висновки. Вважаємо, що, враховуючи попередній досвід, саме Генеральна Асамблея ООН як найбільший представницький орган світу повинна мати право позбавляти державу статусу постійного члена Ради Безпеки ООН у випадку наявності фактів вчинення нею серйозних порушень міжнародного права або ж замінювати цю державу іншою державою.

Список використаної літератури

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010/print1403103088551691.
2. О. Задорожній. Сумнівність перебування Російської Федерації в Раді Безпеки ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://espresso.tv/blogs/2014/08/20/sumnivnist_perebuvannya_rosiyskoyi_federaciyi_v_radi_bezpeky_oon.

3. Pasha L. Hsieh. An Unrecognized State in Foreign and International Courts: the Case of the Republic of China on Taiwan / Hsieh L. Pasha // Michigan Journal of International Law. – Vol. 28, No. 4, Summer 2007. – P. 765-814.
4. General Assembly Resolution 2758 «Restoration of the lawful rights of the People's Republic of China in the United Nations» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327/74/IMG/NR032774.pdf?OpenElement>.

THE ISSUE OF CHANGING THE PERMANENT MEMBER OF THE UN SECURITY COUNCIL: EXAMPLE OF CHINA

Korynevych A. O.

Ph.D. in International Law, Assistant Professor of the Department of International Law of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *After the aggression of the Russian Federation in Ukraine, occupation by its troops of the Autonomous Republic of Crimea, promotion of separatist movements in Donetsk and Lugansk regions the question of whether the Russian Federation may occupy the seat of the permanent member of the UN Security Council and be one of the cornerstones of the modern system of international relations arises. Being a permanent member of the UN Security Council Russia may block any decision of this organization using its veto vote and may de-facto be free of any international responsibility for its wrongful acts.*

The issue of changing the permanent member of the UN Security Council is very difficult and politically sensible and will not happen in the nearest future. But of course practice of the United Nations shall be analyzed and found out whether in the history of this organization there were changes of the permanent members of the UN Security Council and what mechanisms and procedures were used in this event. In the history of international relations such change was made in 1971 when the Republic of China on Taiwan was withdrawn from the United Nations and was released from its seat in the UN Security Council and this seat and membership in the United Nations were occupied by the People's Republic of China on the grounds of the resolution of the UN General Assembly.

We consider that this is UN General Assembly as the organ where all the States Members are represented who shall be the ground for making such decisions as benefits from the status of the permanent member of the UN Security Council shall not lead a State to the breach of international law and the biggest representative organ of the World shall have an opportunity to take off the status of the permanent member of the UN Security Council.

Key words: *UN Security Council, permanent member, United Nations, Republic of China, People's Republic of China.*

References

1. Statut Organizaciji Objednanyh Natsiy i Statut Mizhnarodnogo Sudu [Electronic resource] – Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010/print1403103088551691.
2. O. Zadorozhny. Sumnivnist perebuвання Rosiyskoyi Federaciji u Radi Bezpeky OON [Electronic resource] – Rezhym dostupu: http://espresso.tv/blogs/2014/08/20/sumnivnist_perebuвання_rosiyskoyi_federaciyi_v_radi_bezpeky_oon.
3. Pasha L. Hsieh. An Unrecognized State in Foreign and International Courts: the Case of the Republic of China on Taiwan / Hsieh L. Pasha // Michigan Journal of International Law. – Vol. 28, No. 4, Summer 2007. – Pp. 765 – 814.
4. General Assembly Resolution 2758 «Restoration of the lawful rights of the People's Republic of China in the United Nations» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327/74/IMG/NR032774.pdf?OpenElement>.

ВОПРОС ЗАМЕНЫ ПОСТОЯННОГО ЧЛЕНА СОВЕТА БЕЗОПАСНОСТИ ООН: ПРИМЕР КИТАЯ

Кориневич А. А.

Кандидат юридических наук, ассистент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *После агрессии Российской Федерации в Украине, оккупации Автономной Республики Крым, всесторонней помощи и содействия сепаратистским движениям в Донецкой и Луганской областях Украины серьезно поднимается вопрос: может ли Россия быть постоянным членом Совета Безопасности ООН, столбом современной системы международных отношений. Занимая место постоянного члена Совета Безопасности ООН, государство может блокировать любое решение этой организации, используя свое право вето, а также может де-факто не нести ответственности за свое противоправное поведение.*

Естественно, вопрос изменения постоянного члена Совета Безопасности ООН является слишком сложным, политически чувствительным и вряд ли оно будет подниматься в ближайшее время. Но, все же, стоит проанализировать практику Организации Объединенных Наций и исследовать были ли в истории этой организации изменения постоянных членов и благодаря каким механизмам и процедурам это происходило. В истории международных отношений такое изменение состоялось в 1971 году, когда Китайская Республика с острова Тайвань уступила место в ООН и статус постоянного члена Совета Безопасности Китайской Народной Республике на основе резолюции Генеральной Ассамблеи ООН.

Мы считаем, что именно Генеральная Ассамблея ООН как орган, где представлены все государства-члены организации, может быть площадкой для принятия таких решений. Исключительность статуса постоянного члена Совета Безопасности ООН не должна подталкивать государство к нарушениям международного права, и именно наибольший представительский орган мира может иметь возможность лишить государство статуса постоянного члена Совета Безопасности ООН.

Ключевые слова: *Совет Безопасности ООН, постоянный член, Организация Объединенных Наций, Китайская Республика, Китайская Народная Республика.*

УДК 341: 316.32 + 316.774

ІНФОРМАЦІЙНІ ВИКЛИКИ, ЗАВДАННЯ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ І МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТУ

Забара І. М.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Процеси економічної глобалізації кінця ХХ – початку ХХІ століть, посилені стрімким розвитком і широким поширенням інформаційно-комунікаційних технологій, викликали низку поступових широкомасштабних перетворень. Разом із позитивними зрушеннями, які вони привнесли, почали виникати і нові проблеми, пов'язані з різними аспектами їх використання. Потребує значної уваги і проблематика глобального інформаційного суспільства – його розуміння, причин появи, ознак, перспектив розвитку.*

Об'єктивною реальністю сучасного часу стало те, що розвиток міжнародних інформаційних відносин почав невпинно і значно випереджати їх міжнародно-правове регулювання. З'ясувалось, що світове співтовариство, інституційна система на чолі з ООН, а також міжнародне право не були готові до таких докорінних змін. Виникнення суперечностей і трансформація їх до рівня проблем глобального характеру, у тому числі в інформаційній сфері, поставила перед ними кілька нагальних питань.

В статті досліджуються напрями міжнародно-правового регулювання сучасних інформаційних відносин в умовах глобалізації світу.

У зв'язку з цим автор розглядає у комплексі питання щодо викликів світовому співтовариству, обумовлених впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій та становленням і розвитком глобального інформаційного суспільства, задач, що постали перед інституційною системою, а також безпосередньо самі напрями міжнародно-правового регулювання сучасних інформаційних відносин.

Автор дослідивши питання щодо інформаційних викликів, задач міжнародних інституцій і міжнародно-правового регулювання в умовах глобалізації світу, зазначає, що виклики світовому співтовариству, обумовлені впровадженням ІКТ і пов'язуються із проблематикою формування інформаційного суспільства, використанням ІКТ в цілях розвитку та міжнародною інформаційною безпекою;

задачі міжнародної інституційної системи полягають у визначенні шляхів розвитку інформаційного суспільства та їх міжнародно-правовому забезпечення; визначенні перспективних напрямків використання ІКТ та їх міжнародно-правовому регулюванні; визначенні шляхів забезпечення міжнародної інформаційної безпеки як проблеми, що почала набувати глобальних ознак; напрями міжнародно-правового регулювання сучасних інформаційних відносин в умовах глобалізації світу виокремились завдяки зміні ролі, місця і значення інформації, поширенню ІКТ, появі нових об'єктів регулювання.

Ключові слова: *інформація, інформаційно-комунікаційні технології, міжнародні інформаційні відносини, глобалізація, міжнародно-правове регулювання.*

Постановка проблеми. Процеси економічної глобалізації кінця XX – початку XXI століть, посилені стрімким розвитком і широким поширенням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), викликали низку поступових широкомасштабних перетворень.

Разом із позитивними зрушеннями, які привнесли ІКТ, почали виникати і нові проблеми, пов'язані із різними аспектами їх використання. Потребувала значної уваги і проблематика глобального інформаційного суспільства – його розуміння, причин появи, ознак, перспектив розвитку.

Об'єктивною реальністю сучасного часу стало те, що розвиток міжнародних інформаційних відносин почав невпинно і набагато випереджати їх міжнародно-правове регулювання.

Виявилось, що світове співтовариство, інституційна система на чолі з ООН, а також і міжнародне право не були і тривалий час ще залишалися не готовими до таких докорінних змін.

Поява проблем і трансформація їх до рівня проблем глобального характеру, у тому числі і у інформаційній сфері, поставила перед ними кілька нагальних питань. Зокрема, в чому суть цих нових інформаційних проблем, які з них дійсно можуть бути віднесені до категорії глобальних проблем людства, звідки вони походять і чи можуть бути впорядковані, чи можна використати явища, що породжені цими проблемами на користь людству та його добробут, якими постають задачі міжнародного права?

Мета статті – дослідження напрямів міжнародно-правового регулювання сучасних інформаційних відносин в умовах глобалізації світу.

У зв'язку з цим варто, на нашу думку, розглянути в комплексі питання щодо викликів світовому співтовариству, обумовлених впровадженням ІКТ та становленням і розвитком глобального інформаційного суспільства, задач, що постали перед інституційною системою, і напрямків міжнародно-правового регулювання сучасних інформаційних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Доктринальні міжнародно-правові дослідження сучасних глобальних інформаційних проблем, правових аспектів глобального інформаційного суспільства не є численними і охоплюють як загальні, так і окремі аспекти цієї тематики. Зазвичай, вони спираються на досягнення загальної теорії міжнародного права і роботи В. М. Корецького, Г. І. Тункина, І. І. Лукашука, В. Г. Буткевича, В. А. Василенка, Ю. М. Колосова, що заклали теоретичні основи і знайшли подальший розвиток в працях М. С. Дашан, В. М. Брижко, В. Цимбалюка, О. В. Собакиної, І. І. Мисика, О. В. Ермишиної, О. Г. Днепровского та інших. Варто відмітити і те, що погляди науковців щодо майбутнього міжнародно-правового регулювання різняться, окремі – носить дискусійний характер. В першу чергу це стосується інформаційної проблематики і напрямків міжнародно-правового регулювання інформаційних відносин в умовах

Основні результати дослідження. 1. Говорячи про виклики, що поступово постали, і на яких зосередилось світове співтовариство через впровадження ІКТ та прийняття концепції розвитку і побудови глобального інформаційного суспільства, ми маємо на увазі проблематику (сукупність проблем), яка виявилась важливою і актуальною спочатку для окремих держав і регіонів, а з часом – і для світового співтовариства.

Ця проблематика виявилась доволі широкою і охопила доволі масштабні явища, які підлягали як науковому осмисленню, так і практичному впорядкуванню.

На фоні глобальних проблем міжнародної спільноти [1, с. 20-21], а також факторів, що на них додатково і активно впливали (масштабність впливу світових ЗМІ, масштабність і рівень впливу ТНК і посилення впливу НУО [1, с. 22]), міжнародне співтовариство поступово визначило виклики, що походили від впровадження ІКТ і почали здійснювати

різноманітний і масштабний вплив на міжнародні та внутрішньодержавні відносини і одночасно породжувати численні проблеми політичного, соціально-економічного, науково-технічного, військового і правового характеру.

На початковому етапі, в якості першочергових проблем, що підлягали вирішенню спільними зусиллями були визначені

- а) доступ до інформаційних ресурсів і мереж,
- б) комп'ютерна грамотність,
- в) цифрова нерівність,
- г) міжнародна кіберзлочинність.

Стурбованість світового співтовариства від їх зростання і посилення знайшла відображення в низці документів міжнародних організацій, неурядових організацій та параорганізацій (G8).

Ці проблеми не залишались і поза увагою ООН. Враховуючи підвищення ролі і значення інформації, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, створення світових баз даних, глобальних інформаційних мереж і систем, ООН взяла на себе координуючу роль в правовому регулюванні низки ключових питань, серед яких:

1) формування інформаційного суспільства (рез. ГА ООН № 56/183 від 21. 12. 2001, № 59/220 від 22.12.2004, № 60/252 від 27. 03. 2006);

2) використання інформаційно-комунікаційних технологій в цілях розвитку (одноіменні рез. ГА ООН № 57/304 від 16. 05. 2003, № 65/141 від 20. 12. 2010, № 66/184 від 22. 12. 2011 «Використання інформаційно-комунікаційних технологій в цілях розвитку»;

3) боротьба із злочинним використанням інформаційних технологій (одноіменні рез. № 55/63 від 04.12.2000, № 56/121 від 19. 12. 2001 «Боротьба із злочинним використанням інформаційних технологій»);

4) міжнародна інформаційна безпека (одноіменні рез. ГА ООН № 53/70 від 04. 12. 1998, № 54/49 від 01. 12. 1999, № 55/28 від 20. 11. 2000, № 56/19 від 29. 11. 2001, № 57/53 від 22. 11. 2002, № 58/32 від 08. 12. 2003, № 59/61 від 03. 12. 2004, № 60/45 від 08. 12. 2005, № 61/54 від 06. 12. 2006, № 62/17 від 05. 12. 2007, № 63/37 від 02. 12. 2008, № 64/25 від 02. 12. 2009, № 65/41 від 08. 12. 2010, № 66/24 від 13. 12. 2011 «Досягнення в сфері інформації і комунікації в контексті міжнародної безпеки»;

5) створення глобальної культури кібербезпеки і захист найважливіших інформаційних структур (рез. ГА ООН № 57/239 від 20. 12. 2002, № 58/199 від 23. 12. 2003, № 64/211 від 21. 12. 2009 «Створення глобальної культури кібербезпеки і захист найважливіших інформаційних структур») [2, с. 141].

Проблеми, що поставали перед світовим співтовариством у зв'язку із використанням ІКТ поступово зростали кількісно і якісно. З часом до них додалися і нові, зокрема забезпечення широкосмугового доступу до Інтернет, збереження цифрової спадщини, підтримання багатомовності в мережі Інтернет, забезпечення прав і свобод людини в умовах розвитку глобального інформаційного суспільства та інші.

Потребували і свого наукового осмислення і міжнародно-правового забезпечення проблематики глобального інформаційного суспільства і нова та актуальна комплексна проблема – проблема міжнародної інформаційної безпеки.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що виклики, які постали перед світовим співтовариством, охопили три головні сфери, в яких визначились, як задачі для міжнародної інституційної системи, так і окремі напрямки міжнародно-правового регулювання. Зокрема, ці сфери охопили проблематику (а) формування інформаційного суспільства, (б) використання ІКТ в цілях розвитку та (в) міжнародної інформаційної безпеки.

2. Задачі, що постали перед міжнародною інституційною системою у зв'язку з новими викликами в сфері інформації і комунікації, варто, на нашу думку, сформулювати наступним чином:

- 1) визначити шляхи розвитку інформаційного суспільства та їх міжнародно-правового забезпечення;
- 2) визначити перспективні напрямки використання ІКТ та їх міжнародно-правового регулювання;
- 3) визначити шляхи забезпечення міжнародної інформаційної безпеки як проблеми, що почала набувати глобальних ознак.

Зрозуміло, що міжнародна інституційна система була не в змозі самотужки вирішити такі масштабні задачі. Потребувалась допомога як з боку міжнародних і національних неурядових організацій, ТНК і навіть окремих осіб. Координуючу роль, взяли на себе універсальні міжнародні організації.

Початок комплексного вирішення цих актуальних задач пов'язується із проведенням Всесвітнього саміту з інформаційного суспільства, що відбувся в два етапи – Женеві 2003 року і Тунісі 2005 року. Враховуючи специфіку статутних задач міжнародних організацій системи ООН, в числі напрямків міжнародного співробітництва дійсно було виокремлено питання пов'язані із визначенням шляхів розвитку і формуванням основ глобального інформаційного суспільства та питання щодо перспективних напрямків використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Визначення шляхів розвитку і формування основ глобального інформаційного суспільства в рамках міжнародних організацій системи ООН, визначених на Всесвітньому саміті з інформаційного суспільства, було запропоновано здійснити за кількома напрямками.

Загальну координацію діяльності в питанні застосування ІКТ в цілях розвитку спільно здійснюють ООН та МСЕ. Поєднаними зусиллями МСЕ, ООН (ПРООН, Регіональних комісій ООН та ЮНКТАД) спрямовуються заходи щодо створення сприятливого середовища і досягнення максимальних переваг інформаційного суспільства в соціальній, економічній і екологічній сферах. Масштабність цих задач вимагає широкого обміну інформацією між ними. Для координації їх діяльності створено кілька робочих органів, серед яких – Група ООН з інформаційного суспільства (UNGIS), Робоча група з управління використанням Інтернетом, Форум з питань управління Інтернетом.

Питання щодо розвитку можливостей, необхідних для використання переваг інформаційного суспільства знаходяться в компетенції ООН (ПРООН, ЮНКТАД), ЮНЕСКО та МСЕ, які узгоджують відповідні заходи. Координація міжнародного і регіонального співробітництва з метою ліквідації розриву в цифрових технологіях і сприяння універсальному доступу до ІКТ покладена на ООН (Регіональні комісії ООН, ПРООН, ЕКОСОП), МСЕ та ЮНЕСКО. Задачі щодо розвитку інформаційної та комунікаційної інфраструктури, а також питання інформаційної безпеки покладено на МСЕ. Проблеми доступу до інформації та знань – на МСЕ та ЮНЕСКО. Актуальна тема щодо збереження культурної та мовної різноманітності, культурної самобутності, що визначена в якості необхідної умови розвитку інформаційного суспільства і розглядається як фактор сталого розвитку, покладено на ЮНЕСКО. Питання етичних аспектів інформаційного суспільства, заснованими на загальноновизнаних цінностях, покладено на ЮНЕСКО і ООН (ЕКОСОП).

Перспективні напрямки використання ІКТ, які розглядаються в рамках міжнародних організацій системи ООН, охоплюють достатньо широкий спектр. Враховуючи на позитивні можливості використання ІКТ в державному управлінні, комерційній діяльності,

освіті, охороні здоров'я, зайнятості, навколишньому середовищі, сільському господарстві та науці, низка організацій має за мету вирішення задач їх застосування в цих сферах. З цією метою співробітництво і координацію діяльності в проекті «Електронне державне управління» спільно здійснюють ООН і МСЕ, «Електронний бізнес» – ВТО, ООН (ЮНКТАД), МСЕ, ЮНІДО, «Електронне навчання» – ЮНЕСКО, МСЕ, ЮНІДО, «Електронна охорона здоров'я» – ВООЗ і МСЕ, «Електронна зайнятість» – МОП і МСЕ, «Електронна охорона навколишнього середовища» – ВООЗ, ВМО, ЮНЕП, ООН (ООН Хабітат), МСЕ, ІКАО, «Електронне сільське господарство» – ФАО і МСЕ, «Електронна наукова діяльність» – ЮНЕСКО, МСЕ, ЮНКТАД.

Забезпечення міжнародної інформаційної безпеки покладено на МСЕ. Задачі, що постають для її забезпечення, викликають необхідність об'єднання зусиль на кількох рівнях: боротьби із кіберзлочинністю, кібертероризмом та військовим використанням ІКТ. При цьому на сьогодні склалось однакове усвідомлення і розуміння:

1) необхідності захисту найважливіших національних інфраструктур, глобальних інформаційно-комунікаційних мереж та систем, а також цілісності накопиченої інформації;

2) складності, серйозності та чисельності загроз для ІКТ, пов'язаних як з процесами природного і антропогенного характеру, так і діяльністю людини;

3) неефективності традиційних стратегій (таких, як заходи, що аналогічно застосовуються в процесі контролю за озброєнням або їх стримання);

4) необхідності об'єднання зусиль з метою збереження і розширення вкладу, який ІКТ вносять в забезпечення безпеки і цілісності держав;

5) необхідності міжнародної взаємодії в питанні розробки стратегій зменшення ризиків для ІКТ. До цього варто додати і спільну мету: *створення глобальної культури кібербезпеки*, сформульовану в рамках Організації Об'єднаних Націй.

3. Напрямки міжнародно-правового регулювання сучасних інформаційних відносин в умовах глобалізації світу виокремились завдяки зміні ролі, місця і значення інформації, поширенню ІКТ, появі нових об'єктів регулювання. Враховуючи проблематику сучасних міжнародних інформаційних відносин, а також відповідні задачі міжнародних інституцій, можна визначити ці напрями міжнародно-правового регулювання інформаційних відносин.

Перший напрям міжнародно-правового регулювання сучасних інформаційних відносин пов'язано із міжнародно-правовим режимом інформації. На нашу думку, міжнародно-правовий режим інформації можна визначити як комплекс способів міжнародно-правового регулювання (заборона, дозвіл, припис), що встановлюється і спільно здійснюється суб'єктами міжнародного права щодо інформації при здійсненні ними міжнародної інформаційної діяльності [3]. Актуальність цього напрямку регулювання зростає у зв'язку з можливостями масштабного поширення неправдивої та перекрученої інформації, а також агресивної пропаганди.

Другий напрям міжнародно-правового регулювання пов'язано із міжнародно-правовим режимом комунікації. Враховуючи сучасні тенденції розвитку міжнародно-правового регулювання використання засобів електрозв'язку, функціонування глобальних інформаційно-комунікаційних мереж і систем, міжнародних центрів даних – цей напрям потребує як нового наукового осмислення, так і вдосконалення міжнародно-правового режиму з врахуванням нових категорій і явищ.

Третій напрям – визначення правових аспектів окремих видів міжнародної інформаційної діяльності. Питання, пов'язані з проблематикою міжнародно-правового регулю-

вання поширення, обміну, збору, інформації та іншими аспектами її використання в міжнародних відносинах, без сумніву, набувають інше бачення і інші підходи у зв'язку із широким впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, мереж і систем.

Четвертий напрям міжнародно-правового регулювання сучасних інформаційних відносин пов'язано із регулюванням міжнародно-правових аспектів комунікаційної діяльності, що зумовлено необхідністю уніфікації технічних умов і стандартів передачі інформації засобами електрозв'язку, глобальними інформаційно-комунікаційними системами і мережами.

П'ятий напрям пов'язано із розвитком Інтернету. Численні міжнародно-правові роботи, що досліджують тематику, пов'язану із Інтернетом, дають загальне враження про спектр проблем [4]. До її кола входять як комплекс питань міжнародно-правового регулювання функціонування самого Інтернету, так і комплекс питань, пов'язаних з різною діяльністю в цій інформаційно-комунікаційній мережі.

Шостий напрям міжнародно-правового регулювання сучасних інформаційних відносин йде шляхом дослідження питань, пов'язаних із міжнародною інформаційною безпекою. Розвиток цього напрямку дослідження було розпочато з дев'яностих років двадцятого сторіччя. Практичний і науковий інтерес до комплексу питань, пов'язаних із використанням ІКТ не тільки «на благо», але «на зло», було викликано потенційними можливостями їх подвійного застосування. Він посилюється стрімко зростаючою кількістю випадків використання ІКТ в цілях, несумісних з задачами підтримки миру і безпеки.

Сьомий напрям міжнародно-правового регулювання сучасних інформаційних відносин пов'язано із становленням і розвитком концепції інформаційного суспільства, що йде шляхом конкретизації основної тематики, визначеної Окінавською Хартією глобального інформаційного суспільства 2000 року, Женевським 2003 року і Туніським 2005 року етапами Всесвітнього саміту з інформаційного суспільства [5]. Основною метою була визначена побудова інформаційного суспільства, яке б сприяло реалізації потенціалу, сталому розвитку і підвищенню якості життя. Намічені одинадцять перспективних напрямків розвитку інформаційного суспільства охоплені комплексом заходів різного змісту, спрямованих на їх реалізацію.

Вірогідним восьмим напрямом міжнародно-правового регулювання сучасних інформаційних відносин можна назвати питання відповідальності суб'єктів міжнародного права за міжнародні інформаційні правопорушення.

Такими, на нашу думку, постають напрямки міжнародно-правового регулювання сучасних інформаційних відносин.

Висновки. Таким чином, дослідивши питання щодо інформаційних викликів, задач міжнародних інституцій і міжнародно-правового регулювання в умовах глобалізації світу, можна зазначити наступне:

- виклики світовому співтовариству, обумовлені впровадженням ІКТ пов'язуються із проблематикою формування інформаційного суспільства, використанням ІКТ в цілях розвитку та міжнародною інформаційною безпекою;
- задачі міжнародної інституційної системи полягають у визначенні шляхів розвитку інформаційного суспільства та їх міжнародно-правовому забезпечення; визначенні перспективних напрямків використання ІКТ та їх міжнародно-правовому регулюванні; визначенні шляхів забезпечення міжнародної інформаційної безпеки як проблеми, що почала набувати глобальних ознак;
- напрямки міжнародно-правового регулювання сучасних інформаційних відносин в умовах глобалізації світу виокремились завдяки зміні ролі, місця і значення інформації, поширенню ІКТ, появі нових об'єктів регулювання.

Список використаної літератури

1. Буткевич В. Г. Виклики міжнародному праву в умовах глобалізації світу / В. Г. Буткевич // Право України – К. : 2012, № 3-4. – С. 12-50.
2. Забара И. Н. Деятельность ООН в развитии международно-правового регулирования информационных отношений / И. Н. Забара // Вестник Российского университета дружбы народов. – 2013, – № 1. – С. 136-143.
3. Забара І. М. До питання про поняття міжнародно-правового режиму інформації / І. М. Забара // Український часопис міжнародного права – К. : 2009, № 1 -2. – С. 8-12.
4. Дашян М. С. Право информационных магистралей (Law of information highways): вопросы правового регулирования в сфере Интернет / М. С. Дашян. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 288 с.
5. Формирование информационного общества в XXI веке / Сост.: Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов – СПб. : РНБ, 2006. – 640 с.

INFORMATION CHALLENGES, PROBLEMS OF INTERNATIONAL INSTITUTIONS AND INTERNATIONAL LEGAL REGULATION IN A GLOBALIZING WORLD**Zabara I. M.**

PhD in Law, associate professor, Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *The processes of economic globalization, the end of XX - beginning of XXI century, reinforced by the rapid development and wide dissemination of information and communication technologies have caused large-scale series of gradual transformations. Together with the positive changes they brought, began to emerge and new problems related to various aspects of their use. Need considerable attention and issues of global information society of understanding the causes of, evidence, prospects.*

The objective reality of modern times is that the development of international information relations began steadily and far ahead of their international legal regulation. It turned out that the world community, the institutional set up, headed by the UN and international law and have not been for a long time and were still not ready for such radical changes. The emergence and transformation of their problems to the level of global nature, including in the area of information, put before them several pressing issues.

In the article examines trends of international legal regulation of modern information relations in a globalizing world.

In this regard, the author examines the complex issues of the challenges the international community due to the introduction of information and communication technologies and the emergence and development of the global information society, problems faced by the institutional system and directly themselves areas of international legal regulation of relations of modern information.

By examining the issue of information challenges, problems of international institutions and international law in a globalizing world, notes that challenges the international community due to the implementation of ICT and are associated with problems of information society, the use of ICT for development and international information security; problems of the international institutional system are in the ideas of information society and their international legal support; future trends of ICT use and their international law; the ideas ensuring international information security as problems began to acquire global features; areas of international legal regula-

tion of modern information relations in a globalizing world by changing the role, place and significance of information, dissemination of ICT, the emergence of new objects of regulation.

Key words: *information, ICT, international information relations, globalization, international regulation.*

Referances

1. Butkevich V. G. Vikliki megdunarodnomu pravu v umovah globalizacii svitu / V. G. Butkevich // Pravo Ukraini – K. : 2012, № 3-4. – S. 12-50.
2. Zabara I. N. Dejatelnost OON v razvitii megdunarodno-pravovogo regulirovanija informazionnih otnosheniy / I. N. Zabara // Vestnic Rossiyskogo universiteta drugbi narodov. – 2013, – № 1. – S. 136-143.
3. Zabara I. N. Do pitannia pro poniattia megdunarodno-pravovogo rezima informazii / I. N. Zabara // Ukrainskiy chasopis megdunarodnogo prava. – K. : 2009, № 1-2. – S. 8-12;
4. Dashan M. S. Pravo informazionnih magistralej (Law of information highways): voprosi pravovogo regulirovanija v sfere Internet / M. S. Dashan. – M.: Volters Kluver, 2007. – 288 s.
5. Formirovanie informazionnogo obschestva v XXI veke / Sost. E.I. Kuzmin, V. P. Firsov – SPb.: RNB, 2006. – 640 s.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ВЫЗОВЫ, ЗАДАЧИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ИНСТИТУЦИЙ И МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ МИРА

Забара И. Н.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Процессы экономической глобализации конца XX – начала XXI столетий, усиленные стремительным развитием и широким распространением информационно-коммуникационных технологий, вызвали ряд поступательных широкомасштабных изменений. Вместе с позитивными сдвигами, которые они принесли, начали возникать и новые проблемы, связанные с разными аспектами их использования. Требовала значительного внимания и проблематика глобального информационного общества – его понимания, причин появления, признаков, перспектив развития.*

Объективной реальностью современности стало то, что развитие международных информационных отношений начало намного опережать их международно-правовое регулирование. Международное сообщество, институциональная система, во главе с ООН, а также международное право не были и долгий час оставались не готовыми к таким коренным изменениям. Появление проблем и трансформация их до уровня проблем глобального характера, в том числе и в информационной сфере, поставила перед ними ряд неотложных задач.

В статье исследуются направления международно-правового регулирования современных информационных отношений в условиях глобализации мира.

В связи с этим автор рассматривает в комплексе вопросы относительно вызовов мировому сообществу, обусловленных внедрением информационно-коммуникационных технологий и становлением и развитием глобального информационного общества, задач, вставших перед международной институциональной системой, а также непосредственно самих направлений международно-правового регулирования современных информационных отношений.

Автор, исследовав вопросы относительно информационных вызовов, задач международных институций и международно-правового регулирования в условиях глобализации мира, указывает, что вызовы мировому сообществу, обусловлены внедрением ИКТ и связаны с проблематикой формирования информационного общества, использования ИКТ в

целях развития и международной информационной безопасностью; задачи, стоящие перед международной институциональной системой состоят в определении путей развития информационного общества и их международно-правового обеспечения; определение перспективных направлений использования ИКТ и их международно-правового регулирования; определение путей обеспечения международной информационной безопасности, как проблемы, которая начала приобретать глобальных признаков; направления международно-правового регулирования современных информационных отношений в условиях глобализации мира были выделены в следствие изменения роли, места и значения информации, распространении ИКТ и появлении новых объектов регулирования.

Ключевые слова: *информация, информационно-коммуникационные технологии, международные информационные отношения, глобализация, международно-правовое регулирование.*

УДК 341.231.14:215.2

MODERN PROBLEMS OF THE ACCESSION OF THE EUROPEAN UNION TO THE EUROPEAN CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS OF 1950

Polivanova O. M.

PhD in law, associated professor of Department of International and Comparative Law of Kyiv University of Law of National Academy of Sciences of Ukraine.

Abstract. *This article examines the challenging aspects, problems of the accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950. It contains an overview of the legal framework for the EU's accession to the Convention and the changes made to the Convention and EU legislation, which have already contributed and will contribute to the accession practically. The article also defines the basic political, legal and institutional obstacles encountered in the ongoing negotiations on an agreement on the EU's accession to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms.*

The accession to the ECHR did not modify either the autonomy of EU law or the CJEU's monopoly on scrutinizing the validity of the acts of the Union but it introduced additional external monitoring in relation to fundamental rights, as occurs with national Supreme Courts. Neither does the accession result in any modification of the interesting case law of the CJEU, built up in the 1970s as Article 6(3) of the EU Treaty expressly provides that both the fundamental rights guaranteed by the ECHR and those which are the result of Member States' common constitutional traditions 'shall constitute general principles of the Union's law'. The case law of the CJEU in the subject area has been highly consistent since the Treaty of Lisbon came into force and there is a new legal framework which new features include the legally binding nature of the Charter of fundamental rights and external judicial scrutiny by the ECtHR, introduction of which makes it necessary to make the following legal adjustments, both within the scope of the ECHR and within the EU itself the main of which is entering into force the relevant Accession Agreement between the 47 states who are signatories of the ECHR and the EU.

In fact, the EU accedes to the ECHR, the Additional Protocol and Protocol 6 to the Convention. The status which the EU will have within the ECHR, as a High Contracting Party which is not a State, is fully regulated in the Draft Accession Agreement so that, despite the fact that a large part of the provisions will also be included in the text of the ECHR, the future Agreement will retain its specific relevance as such within the system of the ECHR.

The Jáuregui Report defined the institutional issues which should regulate the future Accession Agreement. It argued that the EU should have three basic rights: the right to submit a list of three candidates for the post of judge, one of whom is elected by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on behalf of the Union and participates in the work of the Court on a footing of equality with the other judges; the right to attend via the European Commission with voting rights on behalf of the EU, meetings of the Committee of Ministers when it performs its task of monitoring the execution of judgments of the European Court of Human Rights; the right of the European Parliament to appoint/send a certain number of representatives to the Parliamentary Assembly of the Council of Europe when the latter elects judges to the European Court of Human Rights.

The entry into force of Protocol 14 in June 2010 had notably aided the negotiations, having added to article 59 of the ECHR a new paragraph which made possible the accession of the EU to the Convention.

Signing and ratification of the Agreement on the accession of the EU to the ECHR by the member-states will result to the creation of a legal instrument which will lead to an international organization of a supranational nature (with its own specific legal system and jurisdiction) joining another international organization with human rights jurisdiction in which its 28 Member States (together with another 20 non-Member States) are already members and whose jurisdiction was designed to hear claims filed against said States.

Key words: *European Union, European convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, accession, European Court of Justice (CJEU), European Court on human rights (ECtHR), a draft agreement on the accession, human rights*

The formulation of the problem. The accession of the European Union (EU) to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) constitutes a major step in the development of human rights in Europe. Discussed since the late 1970s, the accession became a legal obligation under the Treaty of Lisbon (the 'TL'), which entered into force on 1 December 2009 (Article 6, paragraph 2). The legal basis for the accession of the EU is provided for by Article 59, paragraph 2 ECHR («the European Union may accede to this Convention»), as amended by Protocol No. 14 to the ECHR which entered into force on 1 June 2010.

Nowadays it is completely impossible to understand adequately the material scope of the protection of fundamental rights in a specific national legal system without placing it in the context of the international courts entrusted with protecting these rights. This phenomenon is not exclusive to Europe: the Inter-American Court of Human Rights is in fact a classic example which allows us to understand adequately the intense interaction existing in the field of human rights between national jurisdictions and international courts with jurisdiction in this area¹. In any event, with respect to Europe, the European Court of Human Rights (ECtHR) has, without any doubt whatsoever, become an international court of a constitutional nature²; as a specialized international court of a regional nature which, through external judicial scrutiny of human rights issues, sets the rules for other national courts (whether constitutional or ordinary) with jurisdiction in the area (appeals on constitutional grounds or ordinary jurisdiction).

However, at the same time the European continent has experienced an interesting phenomenon of legal convergence in human rights in another international process, in principle one which has no competence in this area. Thus, together with the process of the Council of Europe itself – based on the cooperation which commenced with the Statute of London of 1949 [19] and which is exemplified by the ECHR, the parallel process of the construction of the EU has taken place, based on the model of integration. However, although in principle EU law does not concern human rights at all, as the Member States notably increased the degree of jurisdiction which they attributed to the Union through the successive reforms of the founding treaties (the Single European Act, Maastricht, Amsterdam, Nice etc.) it became increasingly clear that it would be

¹ A particularly useful general work to enable the reader to understand better the valuable work of this court is von BOGDANDI, A.FIX-FIERRO, H.MORALES ANTONIZZI, M.FERRER McGREGOR, E. (Eds.), *Construcción y papel de los derechos fundamentales – Hacia un Ius constitutionale commune en América Latina*, Mexico, 2011.

² See, for example, COHEN-JONATHAN, G.: 'La fonction quasi constitutionnelle de la Cour européenne des droits de l'homme', in *Renouveau droit constitutionnel-Mélanges en l'honneur de L. Favoreu*, 2007, pp. 1127-1153; WALTER, Ch.: 'Die Europäische Menschenrechtskonvention als Konstitutionalisierungsprozess', *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 1999, p. 961.

difficult for them to accept the consequences (both legal and political) of belonging to a supranational organization with such a degree of jurisdiction in matters connected to the traditional concept of sovereignty without the adequate protection of fundamental rights. In fact, both processes, although very different in the way they are conceived and their methods of working, have found, through human rights, an interesting point of connection between their respective legal systems and even a progressive process of convergence. Until now this has been based not so much on specific legal texts but rather a sort of legal dialogue.

In other words, there has been a productive judicial interaction between the ECtHR and the Court of Justice of the European Union (CJEU)³ which has paved the way to the 'TL' of 2007 [21] finally laying down a new ad hoc legal framework which would give legal form to this convergence through an international treaty. Specifically, this international treaty will allow the EU to accede to the ECHR. However, accession will not be as straightforward as one may expect on the basis of the wording of Article 6 of the European Union Treaty (the 'EU Treaty') [5]. That is why the *aim of this study is* to make an overview of the legal framework for the EU's accession to the ECHR and the changes made to the ECHR and EU legislation, which have already contributed and will contribute to the accession practically and define the basic political, legal and institutional obstacles encountered in the ongoing negotiations on an agreement on the EU's accession to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms as a legal instrument, which actually leads to the accession of an international organization of supranational character (with its own particular legal system and jurisdiction) (EU) to an international organization with jurisdiction over human rights (Council of Europe) which in fact changes current powers and organizational mechanism of functioning of certain institutions of both organization.

Analysis of recent research and publications. Some challenging aspects of the accession of the EU to ECHR were discussed and described by the following scientists: S. Douglas-Scott («The European Union and Human Rights after the Treaty of Lisbon»), Gr. De Burca («After the EU Charter of Fundamental Rights: The Court of Justice as a Human Rights Adjudicator?»), P. Jacque («The Convention and the European Communities»), J. Polakiewicz («EU Law and the ECHR: Will EU Accession to the European Convention on Human Rights Square the Circle?»), J. M. y Peres de Nanclares («The accession of the European Union to the ECHR: More than just a legal issue»), H. C. Kruger («Reflections Concerning Accession of the European Communities to the European Convention on Human Rights»), P. P. Craig («EU Accession to the ECHR: Competence, Procedure and Substance»), R. Jáuregui («On EU accession to European Convention on Human Rights»), W. Weiss («Human Rights in the EU: Rethinking the Role of the European Convention of Human Rights after Lisbon»), W. Sadurski («Solange, chapter 3»: Constitutional Courts in Central Europe – Democracy – European Union»), etc.

Key findings. The TL a new provision on fundamental rights (Article 6 of the EU Treaty)⁴ which, while making the Charter of Fundamental Rights of the European Union (the 'Charter')

³ The study of this interaction goes beyond the remit of this paper, having been specifically dealt with in our previous work 'Viejos y nuevos problemas en el espacio europeo de los derechos humanos: Reflexiones a propósito de la necesaria cooperación judicial efectiva entre el TJUE y el TEDH', in *Estudios de Derecho Internacional y Derecho Europeo en homenaje al profesor Manuel Pérez González*, Tirant lo Blanch, Valencia, 2012, vol I, pp. 791-820, particularly pp. 810-818.

⁴ See, for example, DOUGLAS-SCOTT, S.: 'The European Union and Human Rights after the Treaty of Lisbon', *Human Rights Law Review* 2011, pp. 645-682; LIÑÁN NOGUERAS, D.J. and MARTÍN RODRÍGUEZ, P.J.: 'Reflexiones sobre los derechos fundamentales de la Unión Europea a la luz del Tratado de Lisboa', in *Derecho Internacional y Comunitario ante los retos de nuestro tiempo. Homenaje a la profesora Victoria Abellán Honrubia*, Marcial Pons, Madrid, 2009, vol. 2, p. 1053; WEISS, W.: 'Human Rights in the EU: Rethinking the Role of the European Convention of Human Rights after Lisbon'. *European Constitutional Law Review* 2011, p. 6495.

[3] legally binding (Article 6 (1)), for the first time also attributed to the Union competence to adhere to the ECHR (Article 6 (2) [1]. Thus, *inter alia*, it brings to an end a debate concerning accession⁵ which started in 1979 with the Memorandum which the Commission addressed to the Council in relation to this question⁶ and which, since the declaration of the CJEU in this regard, required a reform of the treaties in order to take shape⁷.

In short, accession to the ECHR did not, in the first place, modify at all either the autonomy of EU law or the CJEU's monopoly on scrutinising the validity of the acts of the Union; all that it did was introduce additional external monitoring in relation to fundamental rights, as occurs with national Supreme Courts. Secondly, neither does it result in any modification of the interesting case law of the CJEU, built up in the 1970s as a consequence of the judicial dialogue which took place with the national constitutional courts in the light of the *Solange* case law [23]. Thus, Article 6(3) of the EU Treaty expressly provides that both the fundamental rights guaranteed by the ECHR and those which are the result of Member States' common constitutional traditions 'shall constitute general principles of the Union's law'[13].

Thirdly, the EU Charter of Fundamental Rights declares, in line with the well-known CJEU judgment in *Internationale Handelsgesellschaft*⁸, that '[i]nsofar as this Charter contains rights which correspond to rights guaranteed by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the meaning and scope of those rights shall be the same as those laid down by the said Convention. This provision shall not prevent Union law providing more extensive protection' (Article 52.3) [3].

The fourth and final point is that the case law of the CJEU in this subject area has been highly consistent since the Treaty of Lisbon came into force⁹. In short, there is a new legal framework whose new features include the legally binding nature of the Charter and external judicial scrutiny by the ECtHR, but which largely contains the previous case law. However, the introduction of this external judicial scrutiny makes it necessary to make more than a few legal adjustments, both within the scope of the ECHR and within the EU itself [13].

Accordingly, to make possible the accession of the EU to the ECHR, the first thing that is required is to enter into the relevant Accession Agreement between the 47 states who are signatories of the ECHR and the EU, whose negotiation is proving to be far from easy with respect to either of its two facets [13]. As a result the Steering Committee for Human Rights (CDDH) on 11 July 2011 presented a draft Agreement on the accession of the EU to the ECHR, draft rules to be added to the Rules of the Committee of Ministers for the supervision of the execution of judgments of the ECtHR and of the terms of friendly settlements, as well as the Explanatory Report of the draft agreement¹⁰.

⁵ See COHEN-JONATHAN, G.: 'Le problème de l'adhésion des Communautés européennes à la Convention européenne des droits de l'homme', in *Mélanges en l'honneur de P. H. Teitgen*, Pedonne, Paris, 1984, p. 84; GOLSONG, H.: 'Grundrechtsschutz im Rahmen der Europäischen Gemeinschaften', *Grundrechte-Zeitschrift* 1978, p. 346; JACQUÉ, P.: 'The Convention and the European Communities', in MACDONALD, MATSCHER, PETZOLD (Eds.), *The European System for the Protection of Human Rights*, Nijhoff, 1993, p. 889; SCHERMERS, H. G.: 'The European Communities bound by Fundamental Human Rights', *Common Market Law Review* 1990, p. 248.

⁶ COM (79) 210 final.

⁷ CJEU judgment of 28 March 1996 (2/94, ECR., p. 1759).

⁸ CJEU judgment of 17 December 1970 *Internationale Handelsgesellschaft* (11/70, ECR., p. 1125).

⁹ See, for example, judgment of 19 January 2010, *Seda Küçükdeveci* (C-55/07, pending publication in ECR); judgment of 9 March 2010, *Commission v. Germany* (C-518/07, pending publication in the ECR); judgment of 14 September 2010, *Akzo Nobel Chemicals v. Commission* (C-550/07P, pending publication in the ECR).

¹⁰ These documents may be consulted, for example, at CDDH-EU (2011) 16 - 19 July 2011 or CDDH (2011) 009 of 14 October 2011.

In fact, the scope of the technical-legal problems was quite well defined. In this regard, the entry into force of Protocol 14 in June 2010 had notably aided the negotiations, having added to article 59 of the ECHR a new paragraph which made possible the accession of the EU to the Convention [8].

The very different issues that may arise in relation to the draft Accession Agreement may be structured, without claiming to cover everything, into the following four large groups: (1) general issues; (2) institutional issues; (3) jurisdictional issues and, finally, (4) the financial dimension [13].

Starting with the general issues academics had discussed whether the Union would only accede to the ECHR or to both the ECHR and its Protocols (all or part of them¹¹). In this regard, on the basis of the amendment made by the above-mentioned Protocol 14 to Article 59 of the ECHR, the Draft Agreement provided that the EU would accede to the ECHR, the Additional Protocol and Protocol 6 [8]; with respect to the rest of the Protocols, the possibility of the EU doing so in the future was expressly included (Article 1 of the Draft Agreement, future Article 59 (2) of the ECHR) [10].

In addition, the status which the EU will have within the ECHR, as a High Contracting Party which is not a State, is fully regulated in the Draft Accession Agreement so that, despite the fact that a large part of the provisions will also be included in the text of the ECHR, the future Agreement will retain its specific relevance as such within the system of the ECHR [8].

Another significant amendment which has been made to the ECHR is the inclusion in article 59 of a clause for the interpretation of expressions ‘State’, ‘High Contracting Party’, ‘national law’, ‘country’, ‘administration of the State’ etc [10]. These terms must be deemed to refer to the EU despite the fact that it is an international organisation and not a state entity¹². In addition, the EU is treated in a similar manner to States.

The Agreement will come into force when all of the High Contracting Parties of the ECHR and the European Union have given their consent (Article 10 of the Draft Agreement) and, as it is easy to imagine, this will take some time. From this moment on all States who join the Council of Europe and accede to the ECHR will therefore be linked both by the ECHR and, in accordance with Article 59.2 b) of the ECHR, by this Accession Agreement as well.

The Report which the European Parliament prepared regarding the access of the EU to the ECHR (the Jáuregui Report) [18] defined very clearly the institutional issues which should regulate the future Accession Agreement. This report argued that the EU should have three basic rights. First, the ‘right to submit a list of three candidates for the post of judge, one of whom is elected by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on behalf of the Union and participates in the work of the Court on a footing of equality with the other judges’. Secondly, the Report advocated ‘the right to attend via the European Commission with voting rights on behalf of the EU, meetings of the Committee of Ministers when it performs its task of monitoring the execution of judgments of the European Court of Human Rights.’ And thirdly, the Report reiterated the ‘right of the European Parliament to appoint/send a certain number of representatives to the Parliamentary Assembly of the Council of Europe when the latter elects judges to the Eu-

---

¹¹ See, for example, PASTOR RIDRUEJO, J. A.: ‘Sobre la adhesión de la Unión Europea a la Convención de Roma’, Cuadernos Europeos de Deusto 2010, no. 43, pp. 43-51.

¹² In the ECHR and the two Protocols to which the EU will accede there are about thirty provisions which, in one way or another, currently refer to the terms ‘State’ (Arts 10.1, 17, 56, 57 ECHR, Arts. 1 and 2 of the Protocol no. 1), ‘national law’ or ‘national laws’ (Arts 7.1, 12, 41, 52 ECHR), ‘national authority’ (Article 13 ECHR), ‘territory’ (Articles 5.1, 56, 58.4, 57 ECHR), ‘administration of the State’ (Articles 11.2 ECHR), ‘national security’ (Articles 6.1, 8.2, 10.2 ECHR) or ‘territorial integrity’ (Article 10.2 ECHR).

ropean Court of Human Rights¹³.’ And these have indeed been the main issues in the negotiations¹⁴ [13].

Any change to the balance between institutions is always a delicate question in any negotiation. Unsurprisingly, the presence of a block of 29 possible votes (28 Member States and the EU) is seen by some non-EU Member States as causing a risk of internal imbalance within the Council of Ministers in favour of the Union. As we might expect, this situation mainly refers to the tasks of monitoring compliance with judgments and friendly settlements (Articles 39 and 46 of ECHR) and the issuing of reports and recommendations (Article 47 of ECHR)¹⁵ in which the majority required to reach an agreement is two thirds; in these cases, the 28+1 group would have a possible minority blocking vote which is in fact very close to the majority required (28 of the required 32 votes) [8].

It may also affect other aspects such as agreements to reduce temporarily the number of judges of the Court (Article 26 of ECHR) [12]. In this regard, the Draft Accession Agreement provides that when the Committee of Ministers supervises the compliance of obligations by the EU (whether on its own or jointly with one or more Member States) the EU and its Member States must state their positions and define the vote in a coordinated manner because it is a requirement which arises from the founding treaties (Article 7.2.a) [12]. And it adds that in order to be able to ensure that the Committee of Ministers can effectively carry out its functions in these circumstances, it will have to amend its internal rules (Article 7.2. a in fine).

It appears completely logical that, once the EU has acceded to the ECHR, it should have the power to appoint to the ECtHR a judge in the same way as the rest of the High Contracting Parties. This therefore means that, in accordance with article 6 of the Draft Accession Agreement, a delegation of the European Parliament must be able to participate, with the right to vote, in the meetings of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe in which the judges of the ECtHR are also elected (Article 22). And, if this is the case, it appears clear that, in line with the regulations laid down in this regard in the Statute of the Council of Europe (Article 26), the number of members of that delegation must be identical to that corresponding to the High Contracting Parties with the greatest number of representatives.

Turning to the field of jurisdictional issues, it is crystal clear that the most delicate question of the Accession Agreement is the new procedures which will have to be introduced into the ECHR to allow the EU to be party to proceedings when there is a claim against it for a possible breach of a right contained in the ECHR for one of its own acts; or where there is a claim against one or more EU Member States in which the alleged breach of a right contained in the ECHR is the result of an act of that or those Member States in application of the EU law [13].

Once the EU has acceded to the ECHR, claims could be made against an EU Member State as the result of an act which, in fact, was obligatory under EU law. In such cases parties should design some sort of formula to enable the EU to also be a party to such proceedings. This would occur when, in certain circumstances, there was a claim against the EU as the result of certain legal acts in which the presence of Member States was also recommendable, for example because a rule of primary law gave rise to the dispute regarding the compatibility with the fundamental rights protected by the ECHR.

¹³ Report on the institutional aspects of the accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, A7-0144/2010, 6 May 2010, para 7.

¹⁴ See, for example, JACQUÉ, J. P.: ‘The Accession of the European Union to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms’, *Common Market Law Review* 2011, pp. 995-1023; TULKENS, F.: ‘L’adhésion de l’Union européenne à la Convention européenne des droits de l’homme. Pour et vers une organisation harmonieuse’, *Revue Trimestrielle de Droit Européen* 2011, p. 27.

¹⁵ In this context, the functions entrusted to the Council of Ministers pursuant to the Statute of London with respect to the Council of Europe are not affected (statutory functions).

Thus, according to the provisions of the Draft Agreement, three possible situations could exist. First, a claim may be solely addressed to one or more EU Member States and not against the EU, in which case the latter could intervene as a co-respondent. This situation would basically arise when the affected Member States are obliged by a rule of EU law to adopt an act or not to act without having any discretion in relation thereto [17]. Secondly, the claim may be solely against the EU, in which case the Member States may intervene as co-respondents. This situation would clearly exist when a rule of EU primary law is affected by the possible violation of a fundamental right contained in the ECHR. Given the nature of the rule of EU law affected and the mechanisms for the reform thereof laid down in the founding treaties, it would appear perfectly reasonable for Member States to also be co-respondents [17].

The third possibility is where a claim is brought against both the EU and one or more Member States in a case in which the Union or those Member States are not the ones who have actually engaged in the act or omission in dispute but they are the ones who have established the legal basis for said act or omission. In such a case, it would also be possible to have recourse to the mechanism in question. In any event, it is worth bearing in mind that a co-respondent would have the status of a party to the proceedings and would not merely intervene therein as a third party (Article 36.2 ECHR) [17].

With respect to the requirement of the prior exhaustion of domestic remedies (Article 35 ECHR), another fairly significant difficulty arises, since it is perfectly possible to imagine situations arising where, within the EU, doubt is cast on the compliance of an act of the EU with the fundamental rights without there previously having been a reference for a preliminary ruling to the CJEU. Moreover, this preliminary issue could have been requested by the parties and the national court may have refused to refer the matter to the CJEU. Accordingly, it is not surprising that in these cases the ECtHR cannot exercise external scrutiny until the corresponding internal scrutiny by the CJEU has taken place.

The problem, which is not a minor one, is how to design such a cooperation mechanism between the two courts, since it would be very difficult to achieve without first amending EU primary law.

The negotiations regarding the accession of the EU to the ECHR have revealed both technical and political difficulties which will make the task ahead much more arduous. The obstacles referred to in the previous pages are not of a sufficient scale to frustrate the crystal clear mandate contained in Article 6 (2) of the EU Treaty. They do, however, suggest that the significant time required by the unavoidable requirements for the entry into force (ratification by the 47 High Contracting Parties to the ECHR and the EU) and the list of objections presented by certain Member States during the negotiations may excessively delay an operation which it seemed would be shorter and simpler. Nevertheless, it should not be forgotten that we are dealing with nothing less than the negotiation of a legal instrument which will lead to an international organization of a supranational nature (with its own specific legal system and jurisdiction) joining another international organization with human rights jurisdiction in which its 28 Member States (together with another 20 non-Member States) are already members and whose jurisdiction was designed to hear claims filed against said States. The fact that this operation should give rise to legal and political difficulties cannot, therefore, come as a great surprise.

Moreover, once accession has taken place there will also be a degree of risk that the CJEU may find its status as 'final arbiter' of the supranational legal order of the EU eroded. The CJEU may find itself doubly scrutinised: on the one hand, by the national constitutional courts, which are always ready, on the basis of the well-known judgment in *Solange*, to verify that the case law of the CJEU in this area continues to equate to the minimum standards required by their re-

spective constitutions (with the Fundamental Law of Bonn as the most visible benchmark); and now also by the ECtHR, whose function of external judicial scrutiny of the EU in the area of human rights will be increased and strengthened.

Ultimately, leaving on one side the obvious differences between them, the CJEU would be placed in a position which was fairly similar to that in which national constitutional courts found themselves as a result of the role of the CJEU as the final arbiter of the EU legal system. In any event, the EU's accession to the ECHR is more an opportunity than a risk. With respect to the EU, this opportunity exists both for its legal system and the CJEU; in the former case, because its (legal) legitimacy will be strengthened and, with respect to human rights issues, it will acquire a very similar position to that of national legal systems themselves; and in the latter case because it will be reinforced with respect to the constitutional courts in one of the areas in which it has always appeared vulnerable. But for the Convention and the ECtHR itself the presence of the EU as another High Contracting Party is also an opportunity. The system of the Convention could be consolidated as the supreme order in the European continent entrusted with the external scrutiny of compliance with fundamental rights both with respect to its 47 Member States and the most developed supranational international organisation in existence.

References

1. Konventsiya pro zahyst prav lyudyny i osnovopoloznyh svobod [Electronic resource] : ofitsiynyi portal Verhovnoyi Rady Ukrainy. – Tekst. dan. – Verhovna Rada Ukrainy 1994-2013. – Access mode : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (date of the appeal : 9. 02. 2014). – Title from the screen.
2. Accession of EU to ECHR Draft Agreement (8 April, 2013) : Finally Finalized [Electronic resource] : ECHR BLOG [The European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms]. – Tekst. dan. – European Council, 2014. / Access mode: <http://echrblog.blogspot.com/2013/04/accession-of-eu-to-echr-draft-agreement.html> (date of the appeal: 9. 02. 2014). – Title from the screen.
3. Charter of Fundamental Rights of the European Union [Electronic resource]: European Parliament. – Tekst. dan. – 2013. – Access mode: http://www.europarl.europa.eu/comparl/libe/elsj/charter/art11/default_en.htm (date of the appeal: 9. 02. 2014). – Title from the screen.
4. COM (79) 210 final on the Memorandum on the accession of the European Communities to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (2 May 1979) [EU Commission – COM Document] [Electronic resource] : Archive of European integration. // Bulletin of the European Communities, Supplement 2/79. / Access mode: <http://aei.pitt.edu/6356/> (date of the appeal: 30. 03.2014). – Title from the screen.
5. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union and the Charter of Fundamental Rights of the European Union, Brussels, 12 November 2012 (OR.fr.) [Electronic resource]: Council of European Union. – Tekst. dan. – Brussels, 12 November 2012. – Access mode: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&gc=true&sc=false&f=ST%206655%202008%20REV%207&r=http%3A%2F%2Fregister.consilium.europa.eu%2Fpd%2Fen%2F08%2Fst06%2Fst06655-re07.en08.pdf> (date of the appeal: 9. 02. 2014). – Title from the screen.
6. Council Decision authorising the Commission to negotiate the Accession Agreement of the European Union to the European Convention for the protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) (Brussels, 27 September 2010) [Electronic resource]: Council of the European Union. / Access mode: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=>

- EN&t=PDF&gc=true&sc=false&f=ST%2010817%202010%20EXT%202 (date of the appeal: 30.03.2014). – Title from the screen.
7. Declarations annexed to the Final Act of the intergovernmental conference which adopted the treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 // Official Journal of European Union 09. 05. 2008 [Electronic resource] : EUR – Lex access to European Union Law – Tekst. dan.– European Union, 1998-2014. / Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0335:0359:EN:PDF> (date of the appeal: 9. 02. 2014). – Title from the screen.
  8. Douglas-Scott S. The European Union and Human Rights after the Treaty of Lisbon / S. Douglas-Scott // Human Rights Law Review, 2011. – P. 645-682.
  9. Fifth negotiation meeting between the CDDH Ad Hoc Negotiation group and the European Commission on the accession of the European Union to the European Convention on Human Rights. Final Report [Electronic resource] : official site of Council of Europe. – Tekst. dan. – Council of Europe, 2014. – Access mode: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/accesion/Meeting_reports/47_1%282013%29008rev2_EN.pdf (date of the appeal: 9. 02. 2014). – Title from the screen.
  10. Grainne De Burca After the EU Charter of Fundamental Rights: The Court of Justice as a Human Rights Adjudicator? [Electronic resource] : Social Science Research Network. – Tekst. dan. – Social Science Electronic Publishing, Inc., 2013. – Access mode: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2319175&rec=1&srcabs=2331497&alg=1&pos=1 (date of the appeal : 9. 02. 2014). – Title from the screen.
  11. Jacque P. The Convention and the European Communities. / P. Jacque. // The European System for the Protection of Human Rights. – MACDONALD, MATSCHER, PETZOLD (Eds.), Nijhoff, 1993. – p. 889.
  12. Jörg Polakiewicz EU Law and the ECHR: Will EU Accession to the European Convention on Human Rights Square the Circle? [Electronic resource] : Social Science Research Network. – Tekst. dan. – Social Science Electronic Publishing, Inc., 2013. – Access mode: <http://echrblog.blogspot.com/2013/04/accesion-of-eu-to-echr-draft-agreement.html> (date of the appeal: 9. 02. 2014). – Title from the screen.
  13. Jose Martin y Peres de Nanclares The accession of the European Union to the ECHR: More than just a legal issue [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ucm.es/data/cont/docs/595-2013-11-07-the%20accesion.pdf> (date of the appeal: 9. 02. 2014). – Title from the screen.
  14. Kruger H. C. Reflections Concerning Accession of the European Communities to the European Convention on Human Rights / Hans Chistian Kruger // 21 Penn St. Int'l. – Rev. 89. – P. 89-99.
  15. Milestone reached in negotiations on accession of EU to the European Convention on Human Rights [Electronic resource] : official site of the Council of Europe. – Tekst. dan. – Council of Europe, 2014. – Access mode: http://hub.coe.int/en/web/coe-portal/press/newsroom?p_p_id=newsroom&_newsroom_articleId=1394983&_newsroom_groupId=10226&_newsroom_tabs=newsroom-topnews (date of the appeal : 9. 02. 2014). – Title from the screen.
  16. Opinion 2/94 on Accession of the Community to the European Human Rights Convention // Official Journal of the European Union 28. 3. 1996 [Electronic resource] : EUR – Lex access to European Union Law – Tekst. – European Union, 1998-2014. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML> (date of the appeal: 9. 02. 2014). – Title from the screen.

17. Paul P. Craig EU Accession to the ECHR: Competence, Procedure and Substance [Electronic resource] : Social Science Research Network. – Tekst. dan. – Social Science Electronic Publishing, Inc., 2013. – Access mode: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2354975&rec=1&srcabs=2331497&alg=1&pos=3(date of the appeal: 9. 02. 2014). – Title from the screen.
18. Schermers H. G. The European Communities bound by Fundamental Human Rights / H. G. Schermers. // *Common Market Law Review*, 1990. – p. 248.
19. Ramón Jáuregui on EU accession to European Convention on Human Rights [Electronic resource]. / Access mode: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//TEXT+IM-PRESS+20100507STO74260+0+DOC+XML+V0//EN> (date of the appeal: 30. 03. 2014). – Title from the screen.
20. Statute of the Council of Europe (London, 5.V.1949) [Electronic resource]. / Access mode: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm> (date of the appeal: 30. 03. 2014). – Title from the screen.
21. Treaty of Amsterdam amending the treaty on European Union, and the treaty establishing the European Communities and certain related acts // *Official Journal of European Communities* 10. 11. 1997 [Electronic resource] : EUR – Lex access to European Union Law – Tekst. dan. – European Union, 1998-2014. – Access mode: http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/tif/JOC_1997_340_1_EN_0005.pdf (date of the appeal: 9. 02. 2014). – Title from the screen.
22. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 [Electronic resource] : EUR – Lex access to European Union Law. – Tekst. – European Union, 1998-2014. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML> (date of the appeal: 9. 02. 2014). – Title from the screen.
23. Weiss W. Human Rights in the EU: Rethinking the Role of the European Convention of Human Rights after Lisbon / W. Weiss // *European Constitutional Law Review*, 2011. – P. 64-95.
24. Wojciech Sadurski «Solange, chapter 3»: Constitutional Courts in Central Europe [Democracy – European Union] [Electronic resource] : EUI Working Paper // Law No. 2006/40 – EUROPEAN UNIVERSITY INSTITUTE DEPARTMENT OF LAW, 2014. / Access mode: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/6420/LAW-2006_40.pdf?sequence=1(date of the appeal : 30. 03. 2014). – Title from the screen.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРИЄДНАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД 1950 РОКУ

Поліванова О. М.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права і порівняльного правознавства Київського університету права Національної академії наук України.

Анотація. У статті розглядаються складні аспекти, проблеми приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ) 1950 року. Стаття містить огляд правової бази для приєднання ЄС до ЄКПЛ, а також змін, внесених у Конвенцію і законодавство ЄС, які вже сприяли і сприятимуть такому приєднанню практично. У статті також визначено основні політичні, правові та інституційні перешкоди, що виникли в ході поточних переговорів щодо укладання Угоди про приєднання ЄС до ЄКПЛ.

Приєднання до ЄКПЛ не впливає а ні на автономію права ЄС, а ні на монополію Суду ЄС щодо оцінки правомірності актів Союзу, однак ним запроваджується додатковий всеохоплюючий моніторинг по відношенню до дотримання основоположних прав людини, який до приєднання здійснювався на рівні національних Верховних Судів. Так само приєднання не веде до модифікації відповідного прецедентного права Суду ЄС, що склалося у 1970-тих рр., про що свідчать положення статті 6 (3) Договору про ЄС і прямо передбачають, що як основоположні права, гарантовані ЄКПЛ, так і ті, що є результатом загальних конституційних традицій держав-членів, «являють собою загальні принципи права Союзу». Прецедентне право Суду ЄС у цій сфері було вельми послідовним з набуття чинності Лісабонського договору, і є нова правова база, в основі якої лежать юридично обов'язковий характер Хартії основних прав ЄС і зовнішній судовий нагляд, здійснюваний ЄСПЛ. Проте їх впровадження передбачає необхідність внесення юридичних коригувань як у текст ЄКПЛ, так і в межах законодавства самого ЄС, серед яких основним є вступ в силу відповідного Договору про приєднання між 47 державами-членами, що підписали ЄКПЛ і мають членство у ЄС.

Фактично ЄС приєднується до ЄКПЛ, Додаткового протоколу і Протоколу № 6 до Конвенції. Статус, якого набуває ЄС в рамках ЄКПЛ (Висока договірна сторона, яка не є державою), повністю регламентовано Проектом Угоди про приєднання таким чином, що, не зважаючи на факт, що суттєву частину положень, як планується, буде включено до самої ЄКПЛ, майбутня Угода збереже свою специфічну актуальність як такої у структурі ЄКПЛ.

Звіт Жаурег'ю вивчає інституційні питання, які регулюватиме майбутня Угода про приєднання. У ньому стверджується, що ЄС повинен мати три основні права: право подати список з трьох кандидатів на посаду судді, один з яких обирається Парламентською Асамблеєю Ради Європи від імені Союзу і бере участь у роботі суду на рівних правах з іншими суддями; право відвідувати в межах Європейської Комісії з правом голосу від імені ЄС засідання Комітету Міністрів, коли він виконує свою функцію щодо контролю за виконанням рішень Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ); право Європейського Парламенту призначати / посилати певну кількість представників у Парламентську Асамблею Ради Європи, коли остання обирає суддів в ЄСПЛ.

Вступ в силу Протоколу № 14 у червні 2010 року суттєво спростив переговори щодо приєднання, додавши до статті 59 ЄКПЛ новий пункт, який зробив саме приєднання ЄС до Конвенції можливим.

Підписання і ратифікація державами-членами Угоди про приєднання ЄС до ЄКПЛ призведе до створення правового інструменту, який веде до приєднання міжнародної організації наддержавної природи (з її особливою правовою системою і юрисдикцією) до іншої міжнародної організації з юрисдикцією у сфері прав людини, в якій її 28 держав-членів (разом із іншими 20 державами-нечленами) вже набули членства і чия юрисдикція поширюється на розгляд позовів, направлених проти цих держав.

Ключові слова: Європейський Союз, Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ), приєднання, Суд ЄС, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), проект угоди про приєднання, права людини.

Список використаної літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] : офіційний портал Верховної Ради України. – Текст. – Верховна Рада України 1994-2013. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 9. 02. 2014). – Назва з екрану.

2. Accession of EU to ECHR Draft Agreement (8 April, 2013) : Finally Finalized [Электронный ресурс] : ECHR BLOG The European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms. – Текст. дан. – European Council, 2014. / Режим доступа: <http://echrblog.blogspot.com/2013/04/accession-of-eu-to-echr-draft-agreement.html> (дата звернення : 9. 02. 2014). – Назва з екрану.
3. Charter of Fundamental Rights of the European Union [Электронный ресурс]: European Parliament. – Текст. дан. – 2013. – Режим доступа : http://www.europarl.europa.eu/comparl/libe/elsj/charter/art11/default_en.htm (дата звернення: 9. 02. 2014). – Назва з екрану.
4. COM (79) 210 final on the Memorandum on the accession of the European Communities to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (2 May 1979) [EU Commission – COM Document] [Электронный ресурс] : Archive of European integration. // Bulletin of the European Communities, Supplement 2/79. / Режим доступа: <http://aei.pitt.edu/6356/> (дата звернення: 30. 03. 2014). – Назва з екрану.
5. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union and the Charter of Fundamental Rights of the European Union, Brussels, 12 November 2012 (OR.fr.) [Электронный ресурс]: Council of European Union. – Текст. дан. – Brussels, 12 November 2012. – Режим доступа: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&gc=true&sc=false&f=ST%206655%202008%20REV%207&t=http%3A%2F%2Fregister.consilium.europa.eu%2Fpd%2Fen%2F08%2Fst06%2Fst06655-re07.en08.pdf> (дата звернення: 9. 02. 2014). – Назва з екрану.
6. Council Decision authorising the Commission to negotiate the Accession Agreement of the European Union to the European Convention for the protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) (Brussels, 27 September 2010) [Электронный ресурс]: Council of the European Union. / Режим доступа: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&gc=true&sc=false&f=ST%2010817%202010%20EXT%202> (дата звернення: 30. 03. 2014). – Назва з екрану.
7. Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental conference which adopted the treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 // Official Journal of European Union 09.05.2008 [Электронный ресурс] : EUR – Lex access to European Union Law – Текст. дан. – European Union, 1998 – 2014. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0335:0359:EN:PDF> (дата звернення : 9. 02. 2014). – Назва з екрану.
8. Douglas-Scott S. The European Union and Human Rights after the Treaty of Lisbon / S. Douglas-Scott // Human Rights Law Review, 2011. – P. 645-682.
9. Fifth negotiation meeting between the CDDH Ad Hoc Negotiation group and the European Commission on the accession of the European Union to the European Convention on Human Rights. Final Report [Электронный ресурс]: official site of Council of Europe. – Текст. дан. Council of Europe, 2014. – Режим доступа: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/accession/Meeting_reports/47_1%282013%29008rev2_EN.pdf (дата звернення: 9. 02. 2014). – Назва з екрану.
10. Grainne De Burca After the EU Charter of Fundamental Rights: The Court of Justice as a Human Rights Adjudicator? [Электронный ресурс] : Social Science Research Network. – Текст. дан. – Social Science Electronic Publishing, Inc., 2013. – Режим доступа: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2319175&rec=1&srcabs=2331497&alg=1&pos=1 (дата звернення: 9. 02. 2014). – Назва з екрану.
11. Jacque P. The Convention and the European Communities. / P. Jacque. // The European System for the Protection of Human Rights. – MACDONALD, MATSCHER, PETZOLD (Eds.), Nijhoff, 1993. – p. 889.
12. Jörg Polakiewicz EU Law and the ECHR: Will EU Accession to the European Convention on Human Rights Square the Circle? [Электронный ресурс] : Social Science Research Network. – Текст. дан. – Social Science Electronic Publishing, Inc., 2013. – Режим доступа: <http://echrblog.blogspot.com/2013/04/accession-of-eu-to-echr-draft-agreement.html> (дата звернення: 9. 02. 2014). – Назва з екрану.
13. Jose Martin y Peres de Nanclares The accession of the European Union to the ECHR: More than just a legal issue [Электронный ресурс] . / Режим доступа: <http://www.ucm.es/data/cont/docs/595-2013-11-07-the%20accesion.pdf> (дата звернення: 9. 02. 2014). – Назва з екрану.
14. Kruger H. C. Reflections Concerning Accession of the European Communities to the European Convention on Human Rights / Hans Chistian Kruger // 21 Penn St. Int'l. – Rev.89. – P. 89-99.
15. Milestone reached in negotiations on accession of EU to the European Convention on Human Rights [Электронный ресурс] : official site of the Council of Europe. – Текст. дан. – Council of Europe, 2014. – Режим доступа: http://hub.coe.int/en/web/coe-portal/press/newsroom?p_p_id=newsroom&_newsroom_articleId=1394983&_newsroom_groupId=10226&_newsroom_tabs=newsroom-topnews (дата звернення: 9. 02. 2014). – Назва з екрану.
16. Opinion 2/94 on Accession of the Community to the European Human Rights Convention // Official Journal of the European Union 28. 3. 1996 [Электронный ресурс] : EUR – Lex access to European Union Law – Текст. дан. – European Union, 1998-2014. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML> (дата звернення: 9. 02. 2014). – Назва з екрану.

17. Paul P. Craig EU Accession to the ECHR: Competence, Procedure and Substance [Електронний ресурс] : Social Science Research Network. – Текст. дан. – Social Science Electronic Publishing, Inc., 2013. – Режим доступу: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2354975&rec=1&srcabs=2331497&alg=1&pos=3.
18. Schermers H. G. The European Communities bound by Fundamental Human Rights / H. G. Schermers. // Common Market Law Review, 1990. – p. 248.
19. Ramón Jáuregui on EU accession to European Convention on Human Rights [Електронний ресурс]. / Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20100507STO74260+0+DOC+XML+V0//EN> (дата звернення : 30. 03. 2014). – Назва з екрану.
20. Statute of the Council of Europe (London, 5.V.1949) [Електронний ресурс]. / Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm> (дата звернення: 30. 03. 2014). – Назва з екрану.
21. Treaty of Amsterdam amending the treaty on European Union, and the treaty establishing the European Communities and certain related acts // Official Journal of European Communities 10.11.1997 [Електронний ресурс] : EUR – Lex access to European Union Law – Текст. дан. – European Union, 1998-2014. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/tif/JOC_1997_340__1_EN_0005.pdf (дата звернення : 9. 02. 2014). – Назва з екрану.
22. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 [Електронний ресурс] : EUR – Lex access to European Union Law. – Текст. дан. – European Union, 1998-2014. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML> (дата звернення : 9. 02. 2014). – Назва з екрану.
23. Weiss W. Human Rights in the EU: Rethinking the Role of the European Convention of Human Rights after Lisbon / W. Weiss // European Constitutional Law Review, 2011. – P. 64-95.
24. Wojciech Sadurski «Solange, chapter 3»: Constitutional Courts in Central Europe – Democracy – European Union [Електронний ресурс] : EUI Working Paper // Law No. 2006/40 - EUROPEAN UNIVERSITY INSTITUTE DEPARTMENT OF LAW, 2014. / Режим доступу: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/6420/LAW-2006_40.pdf?sequence=1 (дата звернення : 30. 03. 2014). – Назва з екрану.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИСОЕДИНЕНИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА К ЕВРОПЕЙСКОЙ КОНВЕНЦИИ О ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ОСНОВНЫХ СВОБОД 1950 ГОДА

Поливанова Е. Н.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права и сравнительного правоведения Киевского университета права Национальной академии наук Украины.

Аннотация. *Эта статья рассматривает сложные аспекты, проблемы присоединения Европейского Союза к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод (ЕКПЧ) 1950 года. В статье делается обзор правовой базы присоединения Европейского Союза к ЕКПЧ и изменений, внесенных в Конвенцию и законодательство Европейского Союза, которые способствовали и будут способствовать присоединению практически. Статья также определяет основные политические, правовые и институциональные препятствия, возникшие в ходе продолжающихся переговоров по соглашению о присоединении Европейского Союза к ЕКПЧ.*

Присоединение к ЕКПЧ не влияет ни на автономию права ЕС, ни на монополию Суда ЕС по оценке правомерности актов Союза, однако им вводится дополнительный всеобъемлющий мониторинг по отношению к соблюдению основополагающих прав человека, который до присоединения осуществлялся на уровне национальных Верховных Судов государств-членов ЕС. Также присоединение не ведет к модификации соответствующего прецедентного права Суда ЕС, сложившегося в 1970-е годы, о чем свидетельствуют положения статьи 6 (3) Договора о ЕС и прямо предусматривают, что как основополагающие права, гарантированные ЕКПЧ, так и те, которые являются результатом общих конституционных традиций государств-членов, «представляют собой общие принципы права Союза». Прецедентное право Суда ЕС в этой сфере было весьма последовательным со вступления в силу Лиссабонского договора, и есть новая правовая база,

в основе которой лежат юридически обязательный характер Хартии основных прав ЕС и внешний судебный надзор, осуществляемый Европейским судом по правам человека (ЕСПЧ). Однако их внедрение предполагает необходимость внесения юридических корректировок как в текст ЕКПЧ, так и в законодательство самого ЕС, среди которых основным есть вступление в силу соответствующего Договора о присоединении между 47 государствами-членами, подписавшими ЕКПЧ и имеющими членство в ЕС.

Фактически ЕС присоединяется к ЕКПЧ, Дополнительному протоколу и Протоколу № 6 к Конвенции. Статус, который приобретает ЕС в рамках ЕКПЧ (Высокая договаривающаяся сторона, которая не является государством), полностью регламентирован Проектом Соглашения о присоединении таким образом, что, несмотря на факт, что существенную часть положений, как планируется, будет включено в саму ЕКПЧ, будущее Соглашение сохранит свою специфическую актуальность как такого в структуре ЕКПЧ.

Отчет Жаурегию изучает институциональные вопросы, регулируемые будущим Соглашением о присоединении. В нем утверждается, что ЕС должен иметь три основных права: право подать список из трех кандидатов на должность судьи, один из которых избирается Парламентской Ассамблеей Совета Европы от имени Союза и участвует в работе суда на равных правах с другими судьями; право посещать в пределах Европейской Комиссии с правом голоса от имени ЕС заседания Комитета Министров, когда он выполняет свою функцию по контролю за выполнением решений ЕСПЧ; право Европейского Парламента назначать / посылать определенное количество представителей в Парламентскую Ассамблею Совета Европы, когда последняя выбирает судей в ЕСПЧ.

Введение в силу Протокола № 14 в июне 2010 года существенно упростило переговоры о присоединении, добавив в статью 59 ЕКПЧ новый пункт, который сделал именно присоединение ЕС к Конвенции возможным.

Подписание и ратификация государствами-членами Соглашения о присоединении ЕС к ЕКПЧ приведет к созданию правового инструмента, который ведет к присоединению международной организации надгосударственной природы (с ее особой правовой системой и юрисдикцией) к другой международной организации с юрисдикцией в области прав человека, в которой ее 28 государств-членов (вместе с другими 20 государствами-не-членами) уже стали членами, и чья юрисдикция распространяется на рассмотрение исков, направленных против этих государств.

Ключевые слова: Европейский Союз, Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод, присоединение, Суд ЕС, Европейский суд по правам человека (ЕСПЧ), проект соглашения о присоединении, права человека.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕВ

УДК 327.7, 327.8, 339.98.

ГЕОПОЛІТИЧНІ ТА ГЕОЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Будкін В. С.

Доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії» НАН України.

Анотація. *Стаття розглядає сукупність негативних наслідків російської експансії на українську територію як для самих цих двох країн, так й їхній вплив на світове співтовариство. Відзначаються основні конфронтаційні тенденції загострення протиріч між Росією, з одного боку, та членами таких міжнародних організацій, як НАТО і Європейський Союз. Аналізується дієвість санкцій, які поступово вводилися цими організаціями для загальмування розширення військової участі Росії у анексії української території, підкреслюється їхня невисока результативність та визначаються головні причини стриманості багатьох європейських країн щодо більш кардинальних заходів проти Росії. Обґрунтовується теза про необхідність ствердження нової моделі регіональної та глобальної безпеки, місця в цьому процесі як основних геополітичних акторів, так і окремих держав.*

Ключові слова: *Євромайдан, національна, регіональна та глобальна безпека, геополітична та гео економічна стабільність, політична конфронтація, експансія, міжнародні санкції, НАТО, Європейський Союз, Україна, Росія, США, Китай.*

Постановка проблеми. Захоплення Росією Криму та активну участь російських військ у бойових діях на східних кордонах України не можна оцінювати лише як двосторонній конфлікт між двома сусідніми країнами. Цей конфлікт переріс не лише двосторонній й навіть регіональні рамки й перетворився у конфронтацію глобального масштабу, у якому вже задіяні такі міжнародні організації як НАТО та Європейський Союз. Масштабність цього конфлікту вимагає широкопланового аналізу геополітичних та гео економічних аспектів його впливу на сучасну ситуацію у світовому співтоваристві.

Мета статті – полягає у комплексній оцінці передумов виникнення цього конфлікту, цілей протидіючих сторін та його негативних наслідків для збереження миру та безпеки на світовій арені.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Починаючи із раптової відміни керівництва України укладати договір про асоціацію з ЄС на Вільнюському саміті цієї організації у жовтні 2013 року, який привів до масових протестів населення України та «Євромайдану», із наступними подіями – окупацією Криму та безпосередньої участі Росії у військових діях на Донбасі, у світових ЗМІ з'явилося декілька тисяч публікацій із актуальними оцінками існуючої ситуації. Але всі ці коментарі та оцінки носили кон'юнктурний характер, тому вони не могли дати всесторонню оцінку можливих наслідків зростаючого протистояння Росії та демократичних сил світу. Лише після декількох етапів введення санкцій з боку ЄС, НАТО та США виникли необхідні базові передумови для більш-менш

повного обґрунтування сукупності геополітичних та гео економічних наслідків переростання російсько-українського конфлікту у небезпечний феномен глобального масштабу.

Основні результати дослідження. Головна особливість того конфлікту, що розглядається, полягає в тому, що він не носить локального характеру, як, наприклад, палестино-ізраїльські військові дії, громадянська війна у Сирії, що відбувалися практично у той же час. Крім того, цей конфлікт розгортається у найбільш стабільному регіоні світу – на європейському континенті, мирне протистояння у якому базувалося на протязі трьох десятиліть на основі низки міждержавних угод із врахуванням пріоритету регіональної стабільності, можливості зняти протиріччя шляхом переговорів, імперативу непорушності національних кордонів тощо. Й головне – у цьому конфлікті задіяні провідні геополітичні актори – США, найбільш розвинуті країни Європи, а також НАТО та ЄС. Тому на відміну від локальних, цей конфлікт не може не набути глобального значення.

Першоосновою російсько-української конфронтації стало намагання режиму В.Путіна протидіяти укладанню угоди про асоціацію України з ЄС, що дійсно йшло у розріз із намаганням зберегти панування Росії на пострадянському просторі. Необхідно відзначити, що весь період після розпаду СРСР Росія проводила відповідну політику, яка була, зокрема, визначена ще указом президента Б. Єльцина від 14 вересня 1995 року «Стратегічний курс Росії з державами-учасницями СНД» [1, с. 3]. Формулювання цього указу про те, що «цей регіон насамперед є зоною інтересів Росії» залишалося наріжним каменем російського ставлення до України та інших країн-членів СНД із посиленням акцентування після приходу до влади В. Путіна.

Якщо оцінювати можливі (але не здійснені) сценарії майже чвертьвікового розвитку СНД, то саме Росія, як найбільша економіка цього регіону, могла б надати суттєву допомогу іншим членам цієї організації у справі подолання тих труднощів, які виникли для їхніх національних економік після розпаду єдиного народногосподарського комплексу СРСР, посилюючи тим самим свій авторитет на пострадянському просторі. Але цього не сталося, Росія використовувала свій потенціал для постійного економічного та політичного тиску на партнерів. Фактично саме її політика стала головним дезінтеграційним фактором на пострадянському терені, свідченням чого є той факт, що як сама Росія, так й інші члени СНД (за винятком Білорусі) переорієнтували свої зовнішньоекономічні зв'язки на відносини з торговельними партнерами поза межами Співдружності. Тобто пошук Україною (як і Молдовою та Грузією, які теж уклали угоди про асоціацію з ЄС) альтернативних напрямів зовнішньої орієнтації є цілком природним явищем.

За нашою думкою при оцінці реакції керівництва Росії на «асоціативне» спрямування України необхідно враховувати й особистісний фактор. Рішуче повернення другої за вагомістю країни СНД обличчям до Європи В. Путін сприйняв як пряму загрозу своєму авторитету всередині країни. Тому він спочатку намагався підкупити владу В. Януковича наданням 18 млрд. кредиту, а після його втечі пішов на анексію Криму та пряму військову участь у підтримці сепаратистів у Донбасі. Формальним приводом для цих агресивних дій була теза про захист прав росіян на цих територіях. Необхідно відзначити, що можливість застосування жорстких заходів проти держав СНД, у яких порушуються такі права, передбачена у IV розділі вже цитованого «Стратегічного курсу...», але у цьому документі йдеться лише про обмеження «фінансового, економічного, військово-політичного та іншого співробітництва», але не прямого порушення національних кордонів за допомогою військової сили [1, с. 3].

Принципове геополітичне значення мав той факт, що анексія частини території іноземною державою (у даному випадку Криму з боку Росії) не мала аналогів із часів перед Другою світовою війною, коли її здійснювали агресивні Німеччина та Італія. Перерозпо-

діл національних територій за післявоєнний час відбувався або за рішенням міжнародних самітів глав провідних держав (Кримська та Потсдамська конференції), або добровільно (угода про ліквідацію спільної держави Чеською та Словацькою Республіками), або у гіршому випадку за «югославським» чи «карабаським» варіантами, які також не містили анексію на користь інших держав крім безпосередніх учасників конфлікту. Росія брала активну участь у «придністровському», «абхазькому» та «південно-осетинському» конфліктах, внаслідок яких виникли формально незалежні квазі-держави. Тому лише із російською агресією проти України у Європі (а ширше – й на всьому євразійському геополітичному просторі) виник прецедент можливості перекроювання кордонів та територій на користь більш сильного агресора. При цьому від такого варіанту розширення Росії не застраховані навіть її найближчі союзники. У 2007 році президент О. Лукашенко прилюдно заявив, що Росія висуває пропозиції щодо входження Білорусі до її складу. «...Ми ніколи не здамо нашу незалежність та ... здійснимо все можливе, щоб захистити її», вимушений був у вересні 2014 року висловитися президент Казахстану Н. Назарбаєв у відповідь на заяву В. Путіна про відсутність казахстанської державності в історичній ретроспективі [2, с. 1]. Потенційні передумови військового вирішення територіальних суперечок існують також у Центральній Азії та Закавказзі.

Як висновок можна наголосити на необхідності розробки нової моделі забезпечення стабільності у тому регіоні, який належить до східних кордонів ЄС та НАТО, не залишаючи поза увагою також й весь євразійський терен. Судячи з результатів саміту НАТО 4 вересня 2014 року в Уельсі, ця організація вважає за необхідне ввести обмежені санкції проти Росії як загального плану, так й на спільному кордоні з цією країною. Поки що йдеться про стримування агресії з боку Росії, а не рішуче припинення її експансіоністської політики із поверненням окупованих під час конфлікту територій України. Стає зрозумілою необхідність визначення комплексної та широкомасштабної моделі-аналога такої протидії кризовому загостренню військово-політичного протистояння, яке у кінці минулого століття поклало край «холодній війні».

Детальний перелік санкцій із їх поетапним розширенням систематично наводився у офіційних документах НАТО, ЄС та Росії, а також у інформаційних та аналітичних матеріалах ЗМІ. Тому для наступного висвітлення даної теми можна не перелічувати кожен з цих санкцій, а згрупувати їх за основними напрямками впливу на сторони конфлікту.

Санкції ЄС, НАТО та США проти агресії Росії та російського ВПК. Генеральний секретар НАТО А. Ф. Расмуссен під час візиту до Києва ще у серпні 2014 року заявив про припинення співробітництва з Росією, в тому числі між Парламентською Асамблеєю НАТО та Федеральними зборами Росії. Був обмежений доступ російських дипломатів до штаб-квартири НАТО, здійснена відмова від планування спільних військових місій тощо. У Польщі та країнах Прибалтики будуть розміщені «сили швидкого реагування» у кількості 4000 військових, розгорнута необхідна інфраструктура для зміцнення обороноздатності цих держав. Посилюється й безпосереднє співробітництво НАТО з Україною на багатосторонній та двосторонній основі. НАТО виділяє 15 млн. євро на модернізацію української армії, будуть задіяні нові програми співробітництва у галузі командування, керівництва, засобів зв'язку, логістики, стандартизації, кібероборони тощо. Деякі країни НАТО розглядають можливості постачання озброєння та військової техніки для українських збройних сил [3, с. 1-2].

З боку ЄС важливе значення для стримування подальшого розгортання російського ВПК має заборона поставок продукції подвійного призначення 9-ти підприємствам РФ, а також санкції проти основних продуцентів озброєння (концерни Калашнікова, Уралва-

гонзавод, Алмаз-Антей та інші). США продублювали ці санкції та доповнили їх список такими підприємствами, як НВП «Долгопрудний», машинобудівні підприємства ім. Калініна та у Митищах, «НДІ машинобудування». [4, с. 1; 5, с. 1] Військове співробітництво із Росією припинили або обмежили не лише члени ЄС та НАТО, але й Ізраїль, Австралія тощо.

Антиросійські санкції загальноекономічного характеру. Не менше значення для впливу на Росію матимуть санкції Заходу щодо загального послаблення російської економіки. Вони стосуються насамперед банківської системи і охоплюють «Внешнекономбанк», «Банк Москва», «Сбербанк», «Россельхозбанк» тощо. Західним банківським організаціям заборонено видавати довгострокові кредити російським партнерам із дозволом обмежити їх лише короткостроковими позиками до 30 діб. За європейськими санкціями західні компанії не можуть приймати брати у розробці енергоресурсів на арктичному шельфі Росії та родовищ сланцевої нафти. США, крім того, заборонили постачання до Росії новітніх технологій, устаткування для енергетичних галузей, виключили Росію із списку країн перехідної економіки, які мають пільгові умови експорту на американський ринок. Вашингтон також відмовився підтримувати проекти Світового банку в Росії, що фактично означає повну заборону отримання таких кредитів внаслідок фактичного права вето США у цій організації. Платіжні системи Віза та Мастеркард, за вимогою міністерства фінансів США, припинили операції з пластиковими картами провідних російських банків.

Зворотні санкції Росії проти західних компаній. У серпні 2014 року за указом президента Росії «Про застосування окремих спеціальних економічних заходів з метою забезпечення безпеки Російської Федерації» була введена заборона на імпорту з країн-членів ЄС та інших країн (США, Австралії, Норвегії та ін.), що виступили із проти російськими санкціями, низки продовольчих товарів та товарів легкої промисловості. Загальний обсяг втрат західних постачальників оцінюється у 9 млрд. доларів [6]. Передбачається також заборона використання російського повітряного простору авіакомпаніями з країн-учасників санкцій та інші заходи у відповідь.

Наслідки впливу російсько-українського конфлікту на національні економіки та гео-економічну систему в цілому. При оцінці економічних наслідків цього конфлікту кидається в очі високий рівень аналітичної оцінки слабких місць національних економік як Росії, так й багатьох країн ЄС. Тому основний удар, крім ВПК, був нанесений по російському фінансовому сектору, а у зворотному напрямі – по аграрному сектору та продукції легкої промисловості, які складають основну частину поставок на російський ринок тих країн ЄС (Греція, Іспанія, Італія, Кіпр тощо), які зараз й без того балансують на грані кризи, або тих держав (Фінляндія, Норвегія), окремі галузі яких мають високий рівень залежності від збуту до Росії.

Обмеження кредитних відносин з Росією лише короткостроковими позичками лишає її економіку так званих «довгих грошей», без чого ця країна не зможе здійснити більше двохсот великих проектів у сфері інфраструктури (будівництво доріг, авіаційних об'єктів, морських портів тощо) і видобутку енергоносіїв та іншої сировини, які складають основну експорту та тим самим – загального збалансування фінансів РФ. Введення таких санкцій вже призвело до зниження господарських рейтингів Росії, різкого падіння курсу рубля, посиленню втечі капіталів за кордон.

З іншого боку, російські санкції несподівано викрили високий рівень залежності європейських виробників від ємного російського ринку, тобто вже традиційну констатацію про критичну залежність Європи від російських енергоносіїв західні аналітики повинні

доповнювати й іншими галузями національних економік. Тому не випадково, що у Європі не існує єдності щодо санкцій проти Росії, проти яких із різною інтенсивністю виступають не лише окремі політики, але й керівництво таких країн, як Чеська та Словачка Республіки, Кіпр, Фінляндія тощо. Монопольне панування російських газових компаній щодо поставок газу до Естонії, Фінляндії, Австрії тощо також впливає на їхнє ставлення до дієвості антиросійських санкцій. У цьому контексті характерно, що санкції ЄС були більш широкими проти російських експортерів нафти та нафтопродуктів (які Європа може отримати із інших джерел) порівняно із постачальниками газу, де набагато вищим є рівень залежності європейських споживачів від Росії з її більш дешевими трубопровідними поставками.

Серед найбільш економічно постраждалих держав знаходиться й Україна. У середині 2014 року індекс промислової продукції складав всього 94,2% від відповідного показника попереднього року, при цьому найбільш постраждали такі основні галузі української промисловості та експорту, як хімія (падіння на 15,2%), металургія (зменшення на 9,2%), а у машинобудуванні скорочення виробництва досягло 18,9%. Впали й показники зовнішньої торгівлі при виникненні разом з тим таких позитивних моментів, як зростання питомої ваги торгівлі з ЄС та забезпечення активного торговельного сальдо, якого не було вже більше десяти років [7, с. 6].

Внаслідок взаємних санкцій у світі суттєво підірвані основи попередньої конкурентної, але стабільно-еволюційної гео економічної ситуації, яка зараз характеризується рядом якісно нових моментів.

- До цього часу у Європі, а особливо навколо Росії та її партнерів по СНД періодично виникали торговельні війни, які мали локальний (особливо часто по відношенню до України) та галузево-точковий (відносно молочних продуктів, напоїв тощо) характер. Зараз взаємне торговельне ембарго було поширене на великий асортимент товарів військового, двоїстого та особистого споживання, при цьому до його введення були залучені більше 50 країн різних континентів світу. Тобто новим явищем зараз виступає можливість вже не локальної, а глобальної та багатогалузевої торговельної війни.

- Взаємні санкції хоча й із різною силою, але у цілому негативно вплинули на національні економіки європейських країн, Росії та України. При цьому основний удар припав на економіки найбільш нестабільних країн ЄС, що може спровокувати загальну кризу у цій організації з її поширенням у глобальному масштабі.

- Еволюційно-поступові зміни полів гео економічного «західного» або «східного» тяжіння на євразійському мегаконтиненті змінюються на їхнє стрибкоподібне переміщення із Європи до Азії. Політика В. Путіна з початку цього століття була спрямована на альтернативне нарощування економічних відносин з КНР. Вони розвивалися паралельно із такими ж контактами з ЄС, які за обсягом переважали інші напрями російських зовнішньоекономічних зв'язків. Від літа 2014 року Росія здійснює рішучу *переорієнтацію* своїх відносин на китайський напрям, в тому числі у фінансовій сфері, енергетиці (укладена угода про будівництво потужного газопроводу «Сила Сибіру»), ВПК тощо. Поза межами цього мегаконтиненту зростатиме й роль мусульманських країн із великими валютними ресурсами (Іран, країни Перської затоки), які розглядаються Росією як альтернатива «замерзлих» фінансових відносин з ЄС, США, Світовим банком ті іншими міжнародними установами.

Геополітичні наслідки російсько-українського конфлікту.

- В останнє десятиліття на світовій арені чітко фіксувався один агресивний актор геополітичного значення – мусульманський тероризм. Інші потенційні суб'єкти із агре-

сивними намірами (Північна Корея, Ірак, Лівія тощо) або були нейтралізовані, або за своїм потенціалом не могли являти глобальної загрози. Захоплення Росією Криму та її підтримка сепаратистів на сході України показала, що й Росія може виступати із агресивними намірами, при цьому за своїми військово-економічними можливостями вона являє собою *масштабну загрозу*, принаймні на регіональному рівні – у Європі або на пострадянському терені.

- Така політика керівництва Росії змінює суцільну глобальну ситуацію у світі – відбувається кардинальний поворот від політики розрядки до *відновлення «холодної війни»*. При цьому останні події із систематичним проведенням широкомасштабних військових навчань російських збройних сил, розгортанням «гонки озброєнь» у відповідності з програмами розвитку російського ВПК на 2013-2015 роки та ще більш масштабними заходами у цій галузі на 2016-2025 роки, активізації військової присутності у світовому океані стимулюють відповідні заходи у відповідь з боку НАТО, США та інших країн.

- Палестино-ізраїльський конфлікт влітку 2014 року показав, що рецидив інспірованої Росією «холодної війни» зменшує увагу до локальних конфліктів. У цьому сенсі показовим є також припинення співробітництва США та Росії щодо складної ситуації в Афганістані, внаслідок чого з цієї країни політична дестабілізація може поширитися на Центральну Азію. Зменшується також увага до конфронтації різних політичних сил в межах країн Північної Африки, Малої Азії, Сомалі, деяких центральноафриканських країн.

- Однією з найбільш складних проблем сучасної Європи є зростання сепаратистських настроїв у багатьох державах – басків та каталонців у Іспанії, валлонів у Бельгії, області Венето у Італії, Уельсу та Шотландії в Об'єднаному королівстві (за багатьма оцінками збереження єдності цієї країни за референдумом 18 вересня 2014 року має тимчасовий характер). У цих умовах імпортована з Росії перемога сепаратистів у Криму та вагомість їхніх позицій на сході України створює *небажаний прецедент* для геополітичної стабільності Західної Європи.

Висновки. Хто програв й хто виграв із учасників цього глобального конфлікту? У принциповому плані його результатами є *загальні програші всього світового співтовариства* у геополітичному та гео економічному сенсі. Мир, який в останні роки був заснований на довірі (при всіх тимчасових та другорядних відхиленнях від цього), зараз змінюється настороженою конфронтацією, можливістю його збереження лише на основі «холодної війни» з її взаємною гонкою озброєнь, розколом світу на «своїх» та «чужих», імперативом постійної недовіри у міжнародних відносинах. З гео економічної точки зору найбільш ймовірним негативним наслідком буде відволікання все більшої частини світових ресурсів на розвиток ВПК. Не можна не враховувати також необхідності додаткових витрат на компенсацію втрати російського ринку для традиційних європейських постачальників та інфраструктурне забезпечення нових шляхів отримання Росією продукції з інших регіонів світу.

У економічній площині найбільш постраждалою державою може бути Україна. За оцінками падіння виробництва у 2014 році може досягнути 6-7%, а за сценаріями на 2015 рік приріст ВВП складатиме від 0,3 до 2% при високому рівневі інфляції та пасивному сальдо зовнішньої торгівлі у 3,9-3,8 млрд. доларів. [8, с. 11] При цьому необхідно підкреслити суттєву допомогу українській економіці з боку ЄС, який скасував мито для 94,7% обсягу промислових товарів та 83,4% товарних позицій продукції сільського господарства. [9, с. 12] З іншого боку, у геополітичному ракурсі Україна має певні виграти. Йдеться про широку міжнародну підтримку з боку не лише членів ЄС та НАТО, але й багатьох інших країн світу.

Суттєво похитнулися геополітичні позиції Росії, яка отримала посилення сил НАТО на своїх західних кордонах, втратила можливості спільного із НАТО та США вирішення основних геополітичних питань. Суттєві проблеми виникають у такому «дітищі» Росії, як СНД, діяльність якої набуває все більш формального характеру. Економічні санкції проти цієї держави практично ліквідують можливості модернізації російської економіки, для якої у найближчі роки за оцінками самих російських експертів посилюється загроза високої інфляції, низьких (не вище 1-2%) темпів зростання, незбалансованості бюджету та інших макроекономічних показників.

Серед тих країн, які виграють від наслідків цього глобального протистояння, треба назвати, насамперед, Китай, який отримуватиме за пільговими умовами російські енергоносії, може посилити свої позиції на ринку Росії, розширити співробітництво у ВПК та у інноваційній сфері. У геополітичному ракурсі можна враховувати, насамперед, суттєве витискування ним Росії з регіону Центральної Азії. Певний вииграш припав також на США. Підкреслено активна позиція Вашингтона під час конфлікту безпосередньо вплинула на посилення санкцій з боку НАТО й стимулювала синхронне введення санкцій членами ЄС. До того ж у більш широких геополітичних масштабах США спромоглися стати координатором широкої кампанії виступів проти Росії не членів зазначених вище організацій із різних континентів світу – Австралії, Нової Зеландії, Ізраїлю, Японії, Швейцарії тощо. Економічні санкції проти РФ також найбільш вигідні саме США, які запропонували власні поставки енергоносіїв як альтернативу залежності ЄС від Росії, забезпечили гальмування доступу російських та змішаних компаній до видобутку газу на спірному приполярному шельфі, обмежили можливості Росії як другого за обсягом постачальника озброєння на світовий ринок. Тим самим можна констатувати посилення геополітичних та гео економічних позицій США під час протидії антиукраїнським виступам Росії. Із пільговим відкриттям великого російського споживчого та інвестиційного ринку можуть посилити свої гео економічні позиції також деякі латиноамериканські країни, Іран та потенційні інвестори з країн Перської затоки.

Як загальний висновок можна констатувати, що нібито локальний конфлікт між двома країнами – РФ та Україною суттєво змінив геополітичні та гео економічні координати сучасного світу. У цих умовах вирішення проблем як національної безпеки кожної країни, так й безпеки регіонального та глобального рівнів вимагає *відпрацювання якісно нової моделі реагування на агресію*, яка повинна бути розроблена на рівні ООН та інших міжнародних організацій та сприйнята всіма миролюбними державами світу. Контури такої моделі визначатимуться на рівні світового співтовариства, але кремлівське керівництво повинно розуміти, що така нова модель глобальної безпеки може суттєво послабити позиції Росії на основі внесення коректив у діяльність ООН, включаючи її Раду Безпеки, ОБСЄ, НАТО, а також довгострокового застосування та розширення економічних санкцій та ембарго на господарські відносини з цією країною.

Список використаної літератури

1. Стратегический курс России с государствами-участниками Содружества Независимых Государств/ Указ президента России от 14 сентября 1995 года, № 940. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.referent.ru/1/84593>.
2. Серебров С. Казахстан готов порвать с Москвой и Минском./ С. Серебров// [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.intro.ru/articles/2014/09/01/1210969.html>.

3. Участники саммита НАТО согласились: новые санкции против РФ необходимы./ NEWSru. com, 4. 09. 2014. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.newsru.com/world/04sep2014/narosanc.html>.
4. Новые санкции против России: ЕС начал уничтожение экономики РФ./ Joinfo, 12. 09. 2014. [Электронный ресурс] – Режим доступа: joinfo.ua/econom/1003106_Novyje-sanktsii-protivRossii-ES-nachal.html.
5. США оголосили нові санкції проти Росії./ Радіо Свобода, 13. 09. 2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26580340.html>.
6. Россия запретила импорт продовольствия на \$9 млрд. в ответ на санкции. – ИТАР-ТАСС, 2014-08-07. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://itar-tass.com/ekonomika/1367515>.
7. Соціально-економічне становище України за січень-липень 2014 року. // Урядовий кур'єр, 04. 09. 2014, № 161.
8. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2015 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2016 і 2017 роки та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України / Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2014 р., № 404. // Урядовий кур'єр, 11. 09. 2014, № 166.
9. Співпраця з ЄС / Документи // Урядовий кур'єр, 04. 09. 2014, № 161.

GEOPOLITICAL AND GEOECONOMICAL CONSEQUENCES OF RUSSO-UKRANIAN CONFLICT

Budkin V. S.

Doctor of Science (Economics), the chief scientific officer at the Institute of the World History of the National Academy of the Sciences of Ukraine.

Abstract. *The article reports on the universe of negative consequences of Russian expansion into Ukrainian territory, both for these two countries and their influence on the global affairs. It details main confrontational tendencies and increase in contradictions between Russia, on one hand, and members of the international organizations, such as NATO and European Union. The article analyzes effectiveness of sanctions that were gradually introduced by these organizations in order to slow down increase of military participation of Russia in annexation of Ukrainian territory. It underlines low effectiveness of the sanctions and outlines main reasons for reserved positions of many European countries with regard to more radical sanctions against Russia. The author introduces the thesis of the need for the new model for regional and global security, and positions in this process for main geopolitical actors as well as certain countries.*

Key words: *Euromaidan, national, regional and global security, geopolitical and geoeconomical stability, political confrontation, expansion, international sanctions, NATO, European Union, Ukraine, Russia, USA, China.*

Referances

1. Strategicheskij kurs Rossiya s gosudarstvami-uchastnikami Sodruzhestva Nesavisimych Gosudarstv/ Ukaz presidenta Rossiya ot 14 sentyabrya 1995 goda/ № 940. [Electronic resource] – Available at: <http://www.referent.ru/1/84593>.
2. Serebrov S. Kazakhstan gotov porvat' s Moskvoy i Minskom/ S. Serebrov// [Electronic resource] – Available at: <http://www.Info.ru/articles/2014/09/01/1210969.html>.
3. Uchastniki sammita NATO soglasilis': novyje sanktsiyi protiv RF neobkhodimy. / NEWSru. com, 4. 09. 2014. [Electronic resource] – Available at: <http://www.newsru.com/world/04sep2014/narosanc.html>.

4. Novyje sanktsiyi protiv Rossiyi: ES nachal unichtozhenije ekonomiki RF // Joinfo, 12. 09. 2014 [Electronic resource] – Available at: http://www.joinfo.ua/econom/1003106_novyje-sanktsiyi-protiv-Rossiyi-ES-nachal.html.
5. SSHA ogolosyly novi sanktsiyi proty Rosiyi/ Radio Svoboda. 13. 09. 2014// [Electronic resource] – Available at: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26580340.html>.
6. Rossiya zapretila import prodovol'stviya na \$9 mlrd v otvet na sanktsiyi/ ITAR-TASS, 2014-08-07. [Electronic resource] – Available at: <http://www.itar-tass.com/ekonomika/1367515>.
7. Sotsial'no-ekonomichne stanovyshche Ukrainy za sichen-lypen' 2014 roku / Uryadovy kur'er, 4. 09. 2014, № 161.
8. Pro schvalennya Prognozu ekonomichnogo i sotsial'nogo rozvytku Ukrainy.../ Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 serpnya 2014 r., № 404// Uryadovy kur'er, 11. 09. 2014, № 166.
9. Spivpratsya z ES/ Dokumenty// Uryadovy kur'er, 4. 09. 2014, № 161.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ И ГЕОЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ РОССИЙСКО-УКРАИНСКОГО КОНФЛИКТА

Будкин В. С.

Доктор экономических наук, профессор, главный научный сотрудник ГУ «Институт всемирной истории» НАН Украины.

Аннотация. *Статья рассматривает отрицательные последствия российской экспансии на украинскую территорию как для самих этих двух стран, так и их влияние на мировое содружество. Выделяются основные конфронтационные тенденции обострения противоречий между Россией, с одной стороны, и членами таких международных организаций, как НАТО и Европейский Союз. Анализируется действенность санкций, которые постепенно вводились этими организациями для торможения расширения участия России в аннексии украинской территории, подчеркивается их невысокая результативность и определяются главные причины сдержанности многих европейских стран относительно более кардинальных действий против России. Обосновывается тезис о необходимости утверждения новой модели региональной и глобальной безопасности, места в этом процессе как основных геополитических актеров, так и отдельных государств.*

Ключевые слова: *Евромайдан, национальная, региональная и глобальная безопасность, геополитическая и геоэкономическая стабильность, политическая конфронтация, экспансия, международные санкции, НАТО, Европейский Союз, Украина, Россия, США, Китай.*

УДК 327 (073:470+571)

ФОРМУВАННЯ ЛОГІСТИКИ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ РОСІЯ – УКРАЇНА

Ступницький О. І.

Кандидат економічних наук, професор кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Анотація. У статті аналізуються особливості формування логістики кризових ситуацій у контексті військово-політичного конфлікту Росія – Україна та форми її взаємодії з військовою логістикою. Сучасна міжнародна логістична практика свідчить про системність та структурність використання цивільної (комерційної) логістики, військової логістики, логістики кризових ситуацій як складових інтегрованої системи логістичного менеджменту на рівні окремих країн і у зонах міждержавних конфліктів. Політична криза в Україні, яка розпочалася у кінці 2013 р. і військовий конфлікт Росія – Україна в 2014 р., вимагають оперативних різносторонніх дій з боку влади, спрямованих на будівництво нових державних структур. Для вирішення цих завдань, держава повинна мати спеціально підготовлених фахівців, які володітимуть знаннями та вміннями для керування державною системою в кризових ситуаціях, побудови сучасної системи оборони і безпеки країни. Важливим для України сьогодні є також використання західного досвіду у сферах, по-перше, прогнозування кризових ситуацій, які можуть стати причиною наступних ймовірних політичних конфліктів на нашому континенті, що може вплинути не лише на кожну окрему державу, але й на цілий Європейський Союз. По-друге, управління конфліктами і безпекою, планування та координації дій адміністрації у кризових ситуаціях і цивільно-військового співробітництва у кризовому управлінні.

Ключові слова: логістика, цивільна (комерційна) логістика, військова логістика, логістика кризових ситуацій, інтегрована система логістичного менеджменту.

Постановка проблеми. Особливістю сучасної логістики є її неоднорідність як з точки зору теоретико-методологічного обґрунтування, так і конкретно-прикладного значення. У зв'язку з цим науковці та логісти-практики використовують різні концепції логістики, розробляють різні моделі, методи і методики. На початку ХХІ століття стало очевидно, що незалежно від того у якому напрямку буде розвиватися логістична наука, взаємодія між двома її галузями (військовою і цивільною) має досить широкі перспективи розвитку на трьох рівнях:

1) теоретичному (коли досвід військової або цивільної логістики усвідомлюється і узагальнюється теоретиками, що працюють у іншій галузі та рекомендується ними для використання з урахуванням галузевої або відомчої специфіка;

2) прикладному (коли методики та інструменти, які розроблені у одній галузі логістики, після відповідної адаптації знаходять використання у іншій). Саме так була започаткована цивільна логістика – у джерело її розвитку перетворилося творче запозичення інструментарію військової логістики бізнес-структурами, хоча сьогодні спостерігається зростання кількості сфер використання досвіду цивільної логістики для комплексного забезпечення збройних сил у мирний час і у ході військових конфліктів;

3) практичному, в умовах коли для рішення завдань військової (цивільної) логістики залучаються ресурси цивільних (військових) організацій [1, с. 85-87].

Специфіка сучасного міжнародного військово-політичного конфлікту Росія – Україна виявила нові детермінанти взаємозв'язку військової, бізнес-логістики та логістики кризових ситуацій, принципи реформування національної логістичної системи та використання світової практики розрахунків потенціалу логістичної оптимізації, що ґрунтується на ключових компетенціях (core competences) українських урядових структур всіх рівнів.

Мета статті – дослідити особливості формування логістики кризових ситуацій у контексті військово-політичного конфлікту Росія-Україна та форми її взаємодії з військовою логістикою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наразі, хоча логістична діяльність у західній літературі має різні тлумачення (матеріальний менеджмент, логістичний менеджмент, логістичний інжиніринг, менеджмент логістичних мереж, рохрематика, інтегрована дистрибуція, управління ланцюгами поставок) сьогодні найбільш вживаним терміном є «інтегрована логістика». Серед публікацій останніх років необхідно виділити роботи Саркісова С., Дебинської В., Смерічевської С., Олійника Я. Смирнова І., Сумця О. [2; 3; 4; 5; 6], у яких обґрунтовується положення, згідно якого концепція загальних витрат надала поштовх для розвитку нових напрямків логістики в нових умовах глобалізації, змін у моделях «попит-пропозиція-витрати», удосконалення інформаційного забезпечення руху товарних потоків (революція у сфері інформатики) та перегляду стратегій формування товарних і сировинних запасів. Проте, як і раніше на розвиток і удосконалення логістичних процесів значний вплив справляє військовий досвід, який дозволяє перевірити у екстремальних умовах усі нові тенденції. Аналіз останніх досліджень свідчить, що до цього часу (окрім історичної складової становлення і формування військової логістики) у сучасній економічній літературі недостатньо уваги приділено проблемі симбіозу логістик: цивільної, військової та логістики кризових ситуацій.

Основні результати дослідження. Суто з теоретичної точки зору цивільна (комерційна) і військова логістика, логістика кризових ситуацій, гуманітарна логістика є частинами панлогістики – науки про стратегічне та комплексне управління суспільством в умовах глобалізації, метою якої є забезпечення виживання систем у невизначеному і метастабільному середовищі, мінімізація втрат і забезпечення максимально можливої вигоди та стабільності (вперше термін панлогістика з'явився зовсім недавно, але вже набув визнання наукової спільноти [7; 8; 9]). Основним методом досягнення мети у панлогістиці є пошук прийнятних компромісів, які забезпечують надійність функціонування логістичних ланцюгів шляхом резервування інформації та енергії, використання мобільних структур, підсистем та моделей, що мають електронні версії.

Мілітаристська загроза національній безпеці України з боку Росії у 2014 р., що викликала кризову економічну ситуацію в країні, надала можливість оцінити сучасний потенціал національної логістичної системи відносно, по-перше, оперативності отримання і аналізу інформації щодо місця, часу і масштабу загрози; по-друге, її відповідного реагування на задоволення потреб у технічних, технологічних, інформаційних, фінансових, кадрових та інших засобах у необхідній кількості в необхідний час і у необхідному місці; по-третє, можливостей прийняття оптимальних рішень на всіх стадіях кризового управління з метою уникнення (запобігання) та усунення (ліквідації) наслідків негативних процесів. Фактично, за перші місяці реалізації АТО і до входження російських військ на територію суверенної України владні структури лише паліативно і поверхово (безсистемно) намагалися реструктурувати логістику кризових ситуацій під загальнонаціональні

потреби у контексті формування, управління і контролю заготівельних і послугових процесів у логістичних ланцюгах як економіко-військової сфери, так і гуманітарної (постраждале населення від кризової ситуації).

Розгортання російської агресії об'єктивно призвело до розуміння негайного переходу від використання моделі логістики кризових ситуацій до залучення елементів моделі військової логістики, яка здатна функціонувати як у період миру, так і під час воєнних дій. Базовими каталізаторами цього процесу є зростаюча кількість постраждалих, проблеми порятунку життя і здоров'я поранених і хворих, задоволення елементарних логістичних потреб постраждалого населення, забезпечення медичних послуг і матеріальних поставок. При цьому мова йде про мінімізацію часу реалізації логістичних завдань, тобто ефективно використання логістичного потенціалу (кількісної складової національних матеріальних ресурсів).

За сучасних умов в Україні виокремлення і використання елементів військової логістики у межах загального логістичного потенціалу країни визначається особливим співвідношенням його матеріальної і послугової складових. Справа у тому, що такі ресурси матеріальної складової як «передбачені і сформовані у фазі запобігання кризової ситуації», «ресурси забезпечення, що походять із державних резервів матеріалів», а також «замовлені (законтрактвані) у визначених постачальників» виявилися за критичної ситуації недостатніми. Це виявило і цілу систему бюрократичних вад (починаючи від процедур системи тендерів, закінчуючи методиками оцінки якості та оптимальності використання транспортної інфраструктури) і призвело до переорієнтації державних закупівель на місцеві запаси, використання добровільних внесків населення і недержавних благодійних організацій, речових поставок у процесі гуманітарної допомоги.

Щодо послугової складової (логістичні послуги поділяються на спеціалізовані та господарсько-побутові), то державні органи влади зіштовхнулися з дефіцитом «триєдиного» порядку. По-перше, виявилось, що ресурси суб'єктів, які надають логістичні послуги (евакуація, перевезення, ремонт, перевантажувальні послуги тощо) і медпослуги на користь постраждалого населення східних регіонів України необхідно відновлювати окремими статтями бюджету. По-друге, вартість послуг, пов'язаних із відтворенням і відбудовою знищеної у ході бойових дій інфраструктури (особливо об'єктів критичної інфраструктури) та навколишнього середовища до цього часу не підлягають прогнозованому визначенню із-за політичної і військової невизначеності. По-третє, відсутні державні кошти на забезпечення проживання евакуйованим особам, проведення санітарно-гігієнічних та протиепідеміологічних заходів, а фінансування здійснюється в основному спеціальними (непередбачуваними) коштами обласних та місцевих бюджетів і за рахунок добровільних внесків громадян.

Західна логістична практика свідчить, що у період здійснення на території країн реальних військових дій, визначальними чинниками функціонування національної логістичної системи (а отже і логістичного забезпечення кризових ситуацій) є:

- а) час як основний детермінант успіху логістичних операцій;
- б) перелік стандартних заходів, які відповідають кожному конкретному виду логістичної діяльності;
- в) прогнози, за якими формуються запаси засобів, місця їх зосередження і логістичні ланцюги поставок;
- г) охорона запасів, яка має на меті запобігання їхній неконтрольованій дистрибуції (а також крадіжці);
- д) чітка диференціація у терміновості, видах і пріоритетах надання логістичної допомоги;

е) виоремлення та градація видів логістичних послуг з урахуванням наявних умов, спричинених розповсюдженням загроз;

ж) розробка механізму використання запасів (логістичних) місцевої інфраструктури та пріоритетів логістичної взаємодії сусідніх територій, районів, країн тощо.

з) реалізація принципу дієвості – використання наявних сил і ресурсів (логістичного потенціалу), що гарантує ефективне виконання завдань та не вимагає верифікації економічною ефективністю [10].

Сьогодні, на жаль, як свідчить практика, жоден із цих чинників не набув повномасштабного використання державним і військовим менеджментом в Україні за відсутністю на вищому державному рівні єдиного «стрижня» координації дій між цивільними і військовими органами влади, що підсилюється особистими та політичними амбіціями, рейтингами, інтригами і шанобливостю, а іноді й підміною заяв боротьби за цілісність країни вирішенням олігархічними групами своїх власних завдань, пов'язаних із перерозподілом сфер впливу.

Сучасний симбіоз в Україні логістики кризових ситуацій і військової логістики повинен базуватися на оптимізації просторово-часової трансформації потокових процесів, ідентифікації причин і визначенні змісту і завдань системи державного логістичного менеджменту кризових ситуацій та на окремих фазах кризового менеджменту (запобігання, підготовки, реагування, відбудови). Необхідно на основі просторової моделі «прогнозування логістичної ситуації – визначення джерел – складання балансу логістичних запасів», через верифікацію, планування і реалізацію логістичних завдань, отримати позитивний результат, враховуючи збитки та джерела відтворення і поповнення логістичних запасів. Стратегічне забезпечення досягнення цілей логістикою кризових ситуацій і військовою логістикою за своєю сутністю єдине – максимальна інтеграція логістичних дій, процесів, сфер діяльності, суб'єктів та елімінавання локальних цільових конфліктів.

Різниця у логістичних підходах (концепціях), що використовуються у цивільних і військових господарсько-економічних системах спостерігається при: а) плануванні об'ємів замовлень/закупок (у цивільній сфері він визначається попитом і можливостями компанії, у військовій – залежить від виду матеріальних ресурсів і чисельності контингенту військових споживачів); б) виборі способів транспортування – за критерієм вибору поставальника і/або транспортної компанії (у цивільній сфері – мінімальна вартість при визначеному рівні якості виконання робіт, у військовій – максимальна надійність виконання робіт за визначеним рівнем вартості); в) управлінні системою запасів і організації збутової політики (у цивільній сфері – усі зусилля спрямовані на зменшення запасів, а їх розмір визначається відповідно до плану економії, причому страхові запаси або мінімальні, або відсутні взагалі, у військовій – запаси створюються і підтримуються з метою забезпечення автономності дій військової організації у особливий період) [1]. Крім цього, необхідно мати на увазі, що у процесі рішення питань логістичного забезпечення збройних сил, згідно концепції військової логістики, пріоритет надається виконанню завдань, а не засобам, необхідним для їх досягнення (на притивагу цивільній логістиці, згідно якої можлива відмова від виконання завдань, якщо пов'язані з ними витрати перевищують попередньо встановлений рівень). Найбільшого значення даний пріоритет набуває в умовах ведення бойових дій у ході військового конфлікту Росія-Україна, тому важливим є рівень структурної і функціональної гнучкості органів військового управління, що відповідають за матеріально-технічне забезпечення (МТЗ) збройних сил шляхом використання досвіду комерційних логістичних компаній.

Принципи, що забезпечують перехід від логістики кризових ситуацій до військової логістики поділяються на основні (своєчасність, повнота, надійність) та додаткові (стій-

кість, інформаційна безпека, економічність, ієрархічність, цілісність, системний підхід, універсальність). Враховуючи внутрішньо-економічну і зовнішньополітичну ситуацію, що склалася сьогодні в Україні саме принципи цілісності, системного підходу і універсальності є визначальними. Принцип цілісності передбачає функціональний взаємозв'язок елементів системи цивільної логістики і МТЗ військ за їх внутрішньої структурної незалежності. Вміле використання цього принципу дозволяє здійснювати оптимізацію взаємопов'язаних ресурсів системи МТЗ і забезпечити зміну окремих елементів без порушень у її структурі в цілому. Принцип системного підходу передбачає комплексний аналіз питань забезпечення збройних сил у якості складової національного економічного потенціалу, а його використання дозволить об'єктивно визначати масштаби та ефективність спланованих заходів. Принцип універсальності передбачає розробку і використання єдиних підходів до організації МТЗ збройних сил, причому одним із основних питань є пошук надійних сторонніх організацій, які б виконували окремі спеціалізовані функції МТЗ у різних умовах середовища у відповідності до специфіки діяльності військових споживачів.

Крім цього, сьогодні для України важливим є те, що особливий характер завдань військових організацій повинен передбачати специфічні відносини із сторонніми логістичними організаціями, а технології аутсорсингу повинні впроваджуватися з виконанням низки умов.

1. Необхідний організаційно-правовий механізм фінансування запланованих заходів за умов специфіки бюджетного процесу, у межах якого функціонують замовники (отримання грошей далеко не завжди відшкодовує втрати часу).

2. Недостатньо висока якість робіт і послуг, що надаються аутсорсерами, як правило, досить важко довести у суді і, навіть за умови, коли якість продукції з часом вдається оспорити, поставка, наприклад, неякісної амуніції або надання послуги по організації харчування воєнного персоналу у деяких випадках пов'язано із збитками, які з плином часу значно перевищують вартість початкової (первісної) закупки.

3. Для військових споживачів не допускається порушення строків поставки, оскільки застосовуються положення відомої концепції «just-in-time» («точно у строк»). Таким чином, у зв'язку з специфікою завдань, які виконують військові організації, жодні штрафні санкції, що можуть бути використані по відношенню до постачальників та виплати з боку страхових компаній, не можуть компенсувати реальні збитки військових організацій [11; 12].

У сучасній кризовій ситуації в Україні посилюються негативні тенденції докризового періоду (низька культура управління, неадекватність правової сфери і якісної логістичної інфраструктури, «паперові технології» у документообігу при обліку і товаросупроводу, недоліки стратегічного менеджменту). Тому необхідна розробка оптимальної моделі розміщення держзамовлень і поставок продукції (координація товаропотоків через об'єкти складування) для державних потреб (наприклад, на основі прогнозних схем скоординованого використання комерційно-посередницьких структур, транспортних терміналів та обслуговуючих підприємств для покращення взаємодії їх на договірній основі).

Досвід свідчить, що для утримання професійної армії необхідна значна кількість військового та цивільного персоналу забезпечення для обслуговування логістичної інфраструктури і збройних сил в цілому. За останні 23 роки в Україні стара пострадянська інфраструктура була, фактично, зруйнована, а нова «розбудовувалася лише на папері». Сьогодні, за деякими розрахунками, щоб «купити сучасну армію необхідно купити п'ять-шість цивільних чоловіків і жінок на кожного солдата, якого ви прагнете зробити його

боездатним» [13]. Крім цього, щоб здійснити аналіз і розробити пріоритети необхідна сучасна інформаційна логістична система [14, с. 78], яка акумулює інформацію усіх видів – ЗМІ, комерційних структур і промисловості, дипломатичних джерел, суспільної думки, розвідувальних джерел. Якщо в уряді відсутній ефективний механізм об'єднання закритої та відкритої інформації у єдину інформаційну систему, якщо він користується лише секретними джерелами, тоді є велика вірогідність хибного вибору (в Україні наразі у розвідувальних службах все ще залишився пострадянський спадок «закритих суспільств», до цього часу превалює культура секретності і підозрілості). Тобто, відкрита інформація, методика її оцінки, політики і державні службовці, які вміють розуміти її, сьогодні конче необхідні для того, щоб розвідувальна інформація могла бути використана ефективно і комплексно. Без цього неможливо буде реально оцінити загрози, а отже, розробити, спланувати і визначити пріоритети у сфері оборони і безпеки та у військовій системі, яка зараз так конче необхідна країні.

Реалії свідчать, що критично необхідною умовою для прийняття стратегічних рішень у співпраці військового і цивільного керівництва в Україні є створення спеціального незалежного недержавного органу, основу якого складатимуть експерти, достатньо кваліфіковані, щоб з максимальною впевненістю аналізувати проблеми оборони і безпеки та користуватися довірою суспільства (без суспільної експертизи відповідальні чиновники не можуть приймати складні рішення, яким чинить опір тверде у своїх позиціях і консервативне військово керівництво). Тобто, створення спільноти суспільних експертів у сфері безпеки – це провідна умова реформи українського сектора оборони і надання гнучкості і раціональності системі безпеки. Крім цього, необхідна докорінна реформа оборонної економічної системи, щоб вона відповідала ринковим механізмам. Хоча сьогодні спеціалістів для структур логістики Повітряних Сил на тактичному рівні готує Харківський університет Повітряних Сил, а спеціалістів оперативного-тактичного рівня навчають у Національному університеті оборони України на кафедрі логістики, проте це – недостатньо. Україна потребує, по-перше, економістів відповідних компетенцій у сфері фінансових систем збройних сил і оборони (перш за все, спеціалістів по роботі з бюджетом і плануванню, які у змозі професійно встановлювати співвідношення між попиту, вартістю і ефективністю). По-друге, спеціалістів у сфері антикризового управління та адміністрування у державних установах (організація і менеджмент з елементами логістики, політика державної безпеки, оцінка ризиків для реагування на екстремальні ситуації, кризові ситуації та управління ними, життєво важлива національна інфраструктура, міські та корпоративні органи безпеки, транспортна логістика і забезпечення безпеки суспільного транспорту, планування запобігання втрат, міжнародне співтовариство безпеки держав і його функціонування у межах механізмів інституційного співробітництва).

Дійсно, хоча формування логістики кризових ситуацій (а, тим паче, реформування військової логістики) в Україні – це питання часу, в умовах військового конфлікту Росія – Україна – це стратегічне питання національного суверенітету і територіальної цілісності України. У зв'язку з цим, особливого значення для України сьогодні набуває «гуманітарна логістика» як найважливіший вираз солідарності міжнародної спільноти з Україною в умовах російської агресії. По-перше, це співпраця з ОБСЄ за усіма напрямками і особливо з Департаментом по протидії транснаціональним загрозам Секретаріату ОБСЄ, який, використовуючи моделі міжвідомчої самооцінки, здійснює розробку національної платформи/координаційного механізму для забезпечення готовності до кризи, подолання складних бюрократичних процедур і недостатньої координації та невизначеності, стандартизації форм для звернень по міжнародну гуманітарну допомогу у межах транскордонних конфліктів [15].

По-друге, це співпраця з НАТО (на основі отримання спеціального статусу співробітництва з НАТО) на рівні радників у сфері логістики кризових ситуацій та військової логістики. Використання досвіду побудови збройних сил загалом і організаційної структури логістики в НАТО зокрема (МТЗ і його зберігання у неушкодженому вигляді, транспорт і «спеціальні ланцюги постачання», складування, обслуговування, аутсорсинг, автоматизація, системи транспортування хворих і поранених та їх розміщення у військових лазаретах, будівництво споруд військового призначення, логістичні зв'язки і адміністративна діяльність) надасть можливість суттєвої економії часу і бюджетних видатків у реформуванні системи оборони та безпеки України.

Висновки. Українсько-російський військовий конфлікт засвідчив, що без відповідної системи логістичної підтримки, яка базується на своєчасному «за потребами» забезпеченні української армії боєприпасами, запасними частинами та іншими предметами забезпечення, здійснювати тривалі бойові дії в умовах сучасної маневреної війни неможливо. Особливий пласт проблем пов'язаний також з так званим «логістичним оточенням». Вищий командний склад збройних сил України, вихований на радянській військовій системі, яка орієнтована лише на кількісні показники, не приділяв достатньої уваги локальним війнам, вивченню альтернативних моделей збройних сил і альтернативних військових систем. З одного боку, нескоординованість політики та дій різних силових відомств породили тривку підозрілість щодо урядових планів модернізації армії та реформ, встановлення нових стандартів розвитку збройних сил, з іншого – збройні сили загубили суспільну підтримку в умовах, коли у суспільстві ще не затвердилася нова система моральних цінностей та існують обставини, які свідчать про складність трансформації українського сектора оборони та безпеки (політичні рішення у цій сфері повинні прийматися на основі балансу відповідальності політиків та технічних експертів). Крім цього, недостатні знання українських політиків сфер і деталей військової системи породжують «протиріччя відповідальності», оскільки рішення військових питань на стратегічному рівні лежить і на військових і на цивільних керівниках (відносини між ними часто є ненадійними, а іноді й конфронтаційними). Ситуацію погіршує і українське законодавство щодо збройних сил, яке сьогодні у багатьох аспектах недосконале, діють застарілі закони та постанови, що не відповідають реаліям і перешкоджають функціонуванню армії.

Список використаної літератури

1. Плотников В. А. Интеграция военного и гражданского секторов экономики как тенденция строительства военной организации страны // В. А. Плотников / Вооружение и экономика. – 2010. – № 2 (10). – С. 85-88.
2. Саркисов С. В. Логистика / С. В. Саркисов. – М. : Изд-во «Дело АНХ», 2008. – 368 с.
3. Дебинская В., Зайцев Е. и др. Логистика. Полный курс МВА / В. Дебинская, Е. Зайцев. – М. : Изд-во «Эксмо», 2008. – 944 с.
4. Маркетинг і логістика: концептуальні підходи та стратегічні рішення: навч. посіб. // С. В. Смерічевська, М. В. Жабоненко [та ін.]: за заг. ред. С. В. Смерічевської. – Львів : Вид. «Магнолія-2006», 2013. – 548 с.
5. Олійник Я. Б. Міжнародна логістика : навч. посіб. // Я. Б. Олійник, І. Г. Смирнов. – К. : Вид. «Обрії», 2011. – 544 с.
6. Сумець О. М. Логістичні системи і ланцюги поставок: навч. посіб. // О. М. Сумець, В. А. Войнов. 2-ге вид. – Харків : КП «Міськдрук», 2013. – 194 с.
7. Мате Эрве, Тиксье Дениель. Логистика // Эрве Мате, Дениель Тиксье. – СПб. : Изд. Дом «Нева», 2005. – 263 с.

8. Попов В. Инварианты нелинейного мира // В. Попов. – Пятигорск : Изд-во «Технологический университет», 2005 – 214 с.
9. Лившиц, В. М. Инновационные разработки Белорусской сельскохозяйственной академии // В. М. Лившиц, А. Р. Цыганов, М. В. Шалак – Могилев : «Обл. типография им. С. Соболя», 2005. – 240 с.
10. Курбанов А., Мостовой А., Мартынов М. Концепция военной логистики в современных социально-экономических условиях // А. Курбанов, А. Мостовой, М. Мартынов / Логистика. – 2012. – № 10. – С. 55-58.
11. Котляров И. Д., Курбанов А.Х. Практический аутсорсинг: проблемы и пути решения: Монография. // И. Д. Котляров, А. Х. Курбанов. – СПб. : «Копи-р Групп», 2012. – 224 с.
12. Курбанов А. Х., Плотников В. А. Аутсорсинг: история, методология, практика. – М.: «ИНФРА-М», 2012. – 112 с.
13. Донелли Кристофер. Основные принципы организации современных армий / Кристофер Донелли [Электронный ресурс] – Режим доступа http://www.logistics.ru/9/22/i20_3040.htm.
14. Плотников В., Калашников С., Геворгян А. Эволюция понятийного аппарата логистики и его современное содержание в условиях глобализации мирового хозяйства // В. Плотников, С. Калашников, А. Геворгян / Вестник Самарского государственного экономического университета. – 2014. – № 2 (112). – С. 77-80.
15. Инструмент по самооценке для государств с целью повышения готовности к трансграничным последствиям кризисов. Отдел пограничных вопросов Департамента по противодействию транснациональным угрозам Секретариата ОБСЕ. 2013 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.osce.org/ru/secretariat/110973?download=true>.

CREATION OF THE CRISIS SITUATIONS LOGISTICS DURING THE RUSSIA – UKRAINE MILITARY CONFLICT

Stupnitskyy O. I.

PhD, professor, department of international business of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *In article analysis the singularities of the crisis situations logistics creation during the Ukraine-Russia military conflict and forms of its coordination with military logistics. Modern international logistics practice using the business logistics, military logistics, crisis situations logistics as a complex system of integrated logistics management on an country's level and frontier conflict zones. Ukrainian political crisis 2013 and Russia – Ukraine military conflict 2014 objectively push the joint efforts to reforming an old and find a ways to creating a new governmental structures. State-level specialists with expert knowledge in crisis situations logistics management really wanted now in Ukrainian realities. Today using the foreign experience in different spheres of civil and military logistics is very important too. The first is in forecasting a situations and creating modern Ukrainian defend and national security systems which will guaranty against future possible military and political conflicts in Eastern and Western Europe. The second is in planning and coordinating civil and military international cooperation in crisis management between Ukraine and USA, EC, NATO.*

Key words: *klogistics, civil (commercial) logistics, military logistics, crisis situations logistics, integrated logistics management system.*

Referances

1. Plotnikov V. A. Integratsiy voenogo and grazhdanskogo sektorov ekonomiky as tendentsiy stroitelstva voenoy organizatsie strany // V. A. Plotnikov / Vooruzhenie and ekonomika. – 2010. – № 2 (10). – S. 85-88.
2. Sarkisov S. V. Logistika / S. V. Sarkisov. – M. : Izd-vo «Delo AHX», 2008. – 368 s.
3. Debinskay V., Zaetsev E. Lodiatica. Polniy curs MBA / V. Debinskay, E. Zaetsev. – M. : Izd-vo «Eksmo», 2008. – 944 s.
4. Marketing and Logistika: contseptualny pidshody ta strategichny rishenya: navch. posib. // S. V. Smerichevska, M. V. ZShabonenko: za zag. red. S. V. Smerichevska. – Lviv : Izd-vo «Magnolia-2006», 2013. – 548 s.
5. Oleinik J. B. Mezshnarodna logistika: navch. Posib. // J. B. Oleinik, I. G. Smirnov. – K. : Izd-vo. «Obriy», 2011. – 544 s.
6. Sumez A. M. Lodistichny sistemy and lanzugy: navch. posib. // A. M. Sumez, V. A. Voenov. 2-ge vid. – Harkiv : KP «Miskdruk», 2013. – 194 s.
7. Mate Erve, Tekse Deniel. Logistika // Erve Vate, Deniel Tekse. – SPb : Izd-vo Dom «Neva», 2005. – 263 s.
8. Popov V. Invarianty nelineynogo mira // V. Popov. – Pytigorsk: Izd-vo «Technijlgicheskij universitet», 2005 – 214 s.
9. Livshits V. M. Innovatsioney razrabotky Belorusskoy selskohosystvenoy akadeviy // V. M. Livshits, A. R. Zeganov, M. V. Shalak – Mogilov: «Obl. Tipografia im. S. Soboly», 2005. – 240 s.
10. Kurbanov A., Mostovoy A., Martinov M. Konzepziy voenoy logistiki v sovremenih sozialnj-ekonomicheskikh usloviah // A. Kurbanov, A. Mostovoy, M. Martinov / Logistika. – 2012. – № 10. – S. 55-58.
11. Kotlyrov I. D., Kurbanov A.X. Praktichesky autcourcing: problemy and puty reshenia: Monografiya. // I. D. Kotlyrov, A. X. Kurbanov. – SPb : «Copy-r Group», 2012. – 224 s.
12. Kurbanov A. X., Plotnikov V. A. Autcourcing: istoria, metodologia, praktika. – M.: «Infra-M», 2012. – 112 s.
13. Donelly Cristofer. Osnovnie prinzipty organizachie sovremenich armiy / Cristofer Donelly [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.logistics.ru/9/22/i20_3040.htm.
14. Plotnikov V., Kalaschnikov S., Gevorgian A. Evolutsia ponatiynogo aparata logistiki and ego sovremenoe soderschanie v usloviah globalizatsie mirovogo hozyistva // V. Plotnikov, S. Kalaschnikov, A. Gevorgian / Vestnik Samarskogo gosudarstvenogo ekonomicheskogo universiteta. – 2014. – № 2 (112). – S. 77-80.
15. Instrument po samootsenke dly gosudarstv s tseliy povisichenia gotovnosti k transgranichnim posledstviyam crisisov. Otdel pogranichnich voprosov Departnamenta po protivodeystviu transnaziionalnim ugrozam Secretariata OSCE. 2013 g. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.osce.org/ru/secretariat/110973?download=true>.

ФОРМИРОВАНИЕ ЛОГИСТИКИ КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЙ В КОНТЕКСТЕ ВОЕННОГО КОНФЛИКТА РОССИЯ – УКРАИНА

Ступницкий А. И.

Кандидат экономических наук, профессор кафедры международного бизнеса Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *В статье анализируются особенности формирования логистики кризисных ситуаций в контексте военно-политического конфликта Россия – Украина и формы ее взаимодействия с военной логистикой. Современная международная логистическая практика свидетельствует о системности и структурности использования гражданской (коммерческой) логистики, военной логистики, логистики кризисных ситуаций, как составных частей интегрированной системы логистического менеджмента, на уровне отдельных стран и в зонах межгосударственных конфликтов. Политический кризис в Украине, начавшийся в конце 2013 г. и военный конфликт Россия – Украина 2014 г., требуют оперативных и разносторонних действий со стороны власти, направленных на создание новых государственных структур. Для решения этих задач страна должна обладать специально подготовленными специалистами, которые владеют знаниями и компетенциями для управления государственной системой в кризисных ситуациях, создания современной системы обороны и безопасности страны. Важным для Украины сегодня является также использование западного опыта в сферах, во-первых, прогно-*

зирования кризисных ситуаций, которые могут стать причиной следующих возможных политических конфликтов на нашем континенте, что может существенным образом повлиять не только на каждое отдельное государство, но и на весь Европейский Союз в целом. Во-вторых, управления конфликтами и безопасностью, планирования и координации действий администрации в кризисных ситуациях и гражданско- военного сотрудничества в сфере кризисного управления.

Ключевые слова: *логистика, гражданская (коммерческая) логистика, военная логистика, логистика кризисных ситуаций, интегрированная система логистического менеджмента.*

УДК 339.56

РОЛЬ ЗОВНІШНЬО-ТОРГІВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Голубій І. Є.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Інтенсифікація впливу світовогосподарських процесів на розвиток національної економіки відбувається в контексті підвищення конкуренції та збільшення значення транснаціональних факторів розвитку. Глобальна фінансова криза підтвердила уразливість української економіки від зовнішніх факторів, що виражаються в конкретних діях торговельних партнерів країни. В цьому зв'язку істотно підвищується значення зовнішньоторговельної політики як одного з найважливіших інструментів соціально-економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності економіки та забезпечення захисту національних товаровиробників. Збільшується вплив внутрішніх заходів регулювання зовнішньої торгівлі в загальному арсеналі заходів забезпечення економічної безпеки.*

У статті досліджується питання впливу реалізації зовнішньоторговельної політики на забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальної нестабільності. Здійснено аналіз ефективності реалізації зовнішньоторговельної в Україні та визначено напрями її удосконалення. Окреслено шляхи підвищення ролі зовнішньоторговельної у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку. Надаються пропозиції щодо зміцнення позицій вітчизняної економіки.

Особливу увагу приділено узагальненню особливостей, специфіки трансформації зовнішньоторговельних відносин і проблемам формування сучасної національної зовнішньоторговельної політики, встановленню пріоритетів реалізації національних інтересів України за умов її інтеграційного розвитку.

Ключові слова: *зовнішньоекономічна політика, зовнішньоторговельна політика, конкурентоспроможність економіки, глобалізація, експорт, імпорт.*

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, які відбувалися в економіці України останніми роками, а також зміна економічної кон'юнктури у глобальному економічному середовищі обумовили необхідність формування та реалізації ефективної економічної зовнішньоторговельної політики. Насамперед, необхідність підвищення ефективності зовнішньоторговельної політики полягає посиленні позицій країни на світовому ринку, що забезпечуватиме конкурентоспроможність національної економіки у глобальному середовищі. Виважена та науково обґрунтована зовнішньоторговельна політика має бути одним з інструментів загальної стратегії України на шляху забезпечення сталого економічного розвитку, що в свою чергу значно посилить міжнародні позиції та міжнародний авторитет України.

Важливість проведення наукових розвідок у сфері зовнішньоторговельних відносин підтверджується й основними програмними документами уряду, зокрема Програмою економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна еко-

номіка, ефективна держава» [1] передбачається здійснення Реформи у сфері міжнародної інтеграції та співпраці спрямовані на вироблення цілісної й збалансованої зовнішньоекономічної політики, підвищення конкурентоспроможності й інвестиційної привабливості економіки України. Цілями реформи є: поліпшення умов торгівлі на зовнішніх ринках для вітчизняних виробників з метою збільшення обсягів експорту, підвищення його географічної й товарної диверсифікованості, у тому числі за рахунок товарів з вищою доданою вартістю; інтеграція України у внутрішній ринок ЄС шляхом створення зони вільної торгівлі як стратегічний орієнтир зовнішньої й внутрішньої економічної політики держави; скасування вилучень та обмежень з режиму вільної торгівлі з країнами СНД і поглиблення співпраці з перспективними торговельними партнерами й регіональними інтеграційними об'єднаннями.

Мета статті – визначення проблем та перспектив розвитку зовнішньо-торгівельної політики у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку зовнішньо-торгівельної політики в Україні присвячено наукові праці Н. Горіна, О. Гребельника, Е. Зінь, С. Ківалова, О. Кириченко, О. Кузьміна, Ю. Макогона, Н. Науменка, В. Новицького, М. Пазухи, А. Осики, А. Румянцева, Ф. Рут, І. Савчук, Н. Ткаченка, В. Третьяка, А. Філіпенка, О. Шниркова та інших. Наукові праці дослідників переважно присвячені загальним питанням розвитку зовнішньої торгівлі України, а також деякою мірою охоплюють проблеми ринкової трансформації в контексті позицій України в системі світогосподарських відносин.

Поряд з цим додаткової наукової аргументації потребують питання підвищення ролі та реалізації ефективної зовнішньо-торгівельної політики у контексті забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальної нестабільності. Вищезазначене підтверджує актуальність проведення наукових досліджень у цій сфері.

Основні результати дослідження. Насамперед нагадаємо, що конкурентоспроможність держави у загальноприйнятому розумінні є здатністю країни (її державних інститутів) забезпечити своїм громадянам і підприємствам більші переваги, ніж інші країни. У цьому випадку йдеться про ефективність формування та реалізації зовнішньо-торгівельної політики. Поряд з цим, для визначення конкурентоспроможності країни існує ряд факторів: внутрішній економічний потенціал; зовнішньоекономічні зв'язки; державне регулювання; кредитно-фінансова система; інфраструктура; система менеджменту; науково-технічний потенціал; трудові ресурси.

До конкурентних переваг держави можна віднести: високі витрати з держбюджету на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; високі витрати в розвиток людини; стабільність політичної і правової системи країни; частка ВВП на душу населення; висока тривалість життя; висока ефективність використання ресурсів; оптимальний експорт; низька інфляція; наявність природних ресурсів і сприятливий клімат, вигідне географічне положення країни; значна частка конкурентоздатних організацій в країні; конкурентоспроможність трудових ресурсів; гнучкість фінансової системи країни; динамічність внутрішнього ринку; відсутність державної заборгованості; висока утворена населення в країні; висока конкуренція у всіх сферах діяльності; відвертість країни, високий рівень міжнародної інтеграції і кооперації; висока якість інфраструктури ринків і регіонів; низькі податкові і митні ставки; висока культура бізнесу в країні; високий рівень інформаційного забезпечення управління країною.

Україна на сьогоднішній день не використовує свій зовнішньо-торгівельний потен-

ціал [2]. Фактор екстенсивності розвитку експорту майже вичерпаний. Потрібні якісні зміни: збільшення частки кінцевої продукції в загальному обсязі експорту; підвищення ефективності експортних операцій; відновлення присутності на традиційних ринках і розширення торгових плацдармів на нових напрямках; на кінець, удосконалення державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності.

Під впливом кризових процесів відносні переваги, пов'язані з такими розвиненими факторами, як науково-технічний потенціал і якість трудових ресурсів, якими володіє і Україна, у конкурентних умовах світового ринку являється недовговічними, оскільки наслідком погіршення економічної ситуації стає згортання виробництва та деіндустріалізація експорту і економіки в цілому. Сприяє цьому і некритичне застосування рекомендацій щодо обмеження ролі держави, якій за умов глобалізації світогосподарських зв'язків належить, на думку деяких дослідників, дуже значна роль у боротьбі проти нееквівалентного привласнення національного багатства та прибутків вітчизняних виробників і торговців лідерами світового економічного розвитку [7].

На сьогодні основними негативними тенденціями вітчизняного експорту є наступне:

По-перше, низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів і послуг: Українська продукція є надзвичайно енергоємною через великий ступінь зношення основних фондів та застарілих технологій; найнижчий показник внутрішнього попиту різко обмежує використання наявних виробничих потужностей. Чинні механізми підтримки (фінансування) експорту далекі від досконалості. У свою чергу, високі процентні ставки на кредитному ринку України, обмежений доступ до «довгих» кредитних ресурсів призводять до того, що для українських експортерів фінансові ресурси сьогодні обходяться в рази дорожче, ніж для їхніх західних конкурентів.

По-друге, нерозвиненість базових інститутів ринкової економіки: держава не змогла створити умови для підвищення конкурентоспроможності національного бізнесу.

По-третє, недосконалість механізмів державного регулювання: нераціональна експортна політика, тобто нездатність держави правильно визначити структуру та пріоритети зовнішньої торгівлі; не прогнозована валютна політика, яка створює додаткові ризики для експортерів. Відсутні також стабільні правила державного регулювання експорту, що дало б можливість мінімізувати витрати підприємств на здійснення зовнішнь-торгівельних операцій.

По-четверте, нерозвиненість ринкової інфраструктури підтримки експорту. Відсутність надійних і ефективних систем фінансування, страхування експорту, дієвих механізмів просування товарів на міжнародні ринки, надійного технічного сервісу тощо. Тобто, в Україні відсутня система інформаційної підтримки експортерів, що має місце в більшості розвинених країн.

По-п'яте, загострення міжнародної конкуренції. На перспективних і найбільш динамічних сегментах світового ринку конкурують західні транснаціональні корпорації. Навіть окремі конкурентні виходи України (наприклад, проекти підприємства «Антонов») зустрічають найпотужніше блокування транснаціональних гігантів. Вихід на міжнародні ринки машин і устаткування нових конкурентів (Китай, Індія, Таїланд та інші) загострюють конкурентну боротьбу і витісняють підприємства пострадянських держав.

По-шосте, підвищення вимог до технологічного рівня і якості товарів на міжнародних ринках. Рівень конкурентоспроможності продукції все більше визначається швидкістю впровадження технологічних інновацій і гарантіями якості. Для України (з її нерозвинутою технологічною базою) така трансформація пріоритетів у глобальному середовищі представляє серйозну проблему.

По-сьоме, політика протекціонізму з боку іноземних держав. Зокрема впливові країни

проводять політику державного протекціонізму, а нерідко вдаються до політичного тиску на конкурентів, насамперед на ринках озброєнь і високотехнологічної продукції, а також продовольчих ринках. Використовуються все більш витончені форми протекціонізму, спрямовані на дискримінацію українських експортерів, використовуються різні технічні, екологічні, санітарні та інші стандарти, що ускладнюють процедуру сертифікації продукції, вимоги до форм і методів збуту, технічного сервісу. При цьому, уряд України не має ефективних важелів впливу на ці процеси, а тому державні структури не в змозі надати серйозну підтримку вітчизняним компаніям у боротьбі за великі міжнародні контракти.

По-восьме, неефективність політики України у сфері міжнародної економічної інтеграції. Слабка інтеграція в міжнародні економічні структури серйозно обмежує присутність нашої країни на пріоритетних для неї ринках.

У 2012 році обсяги експорту-імпорту товарів та послуг суттєво не змінилися порівняно з 2011 роком. Експорт товарів та послуг у 2012 році становив 82,4 млрд. дол. США і збільшився проти 2011 р. на 0,3%, імпорт – 91,4 млрд. дол. і на 2,9% відповідно. При цьому, з 2007 р. в Україні спостерігається від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу, яке обумовлене від'ємним сальдо зовнішньої торгівлі товарами. За 2012 р. воно становило 9 млрд. дол. (у 2011р. – 6,6 млрд. дол.) [4].

Загальний обсяг експорту товарів та послуг до країн СНД становив 31,3 млрд. дол. США, та зменшився проти 2011 року на 3,4%, порівняно з 2007 року збільшився – на 44%, до країн ЄС – 20,9 млрд. дол., зменшився проти 2011р. – на 3%, порівняно з 2007 р. збільшився – 23,8%.

Загальний обсяг імпорту товарів та послуг до країн СНД становив 35,7 млрд. дол. США, та проти 2011 р. зменшився на 7%, порівняно з 2007р. збільшився – на 35,9%, до країн ЄС – 29,9 млрд. дол. та збільшився відповідно – на 2,4% та 20,3%.

Традиційно вагому частку в зовнішній торгівлі України займають товари. Так, у 2012р. частка товарів в загальному експорті країни складала 83,5%, в імпорті – 92,6%. Зовнішньоторговельні операції з товарами у 2012 р. Україна здійснювала з партнерами із 215 країн світу. Експортували товари до 191 країни світу, імпортували – із 207 країн.

Експорт товарів у 2012 році становив 68,8 млрд. дол. США, та збільшився на 0,6% проти обсягу 2011 року та на 39,6% проти обсягу 2007 р., імпорт товарів – 84,7 млрд. дол., та збільшився на 2,5% та 39,7% відповідно. Негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило 15,9 млрд. дол. (у 2011 р. також негативне – 14,2 млрд. дол.) [4].

На формування від'ємного сальдо вплинули окремі товарні групи: палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (–22,6 млрд. дол.), засоби наземного транспорту, крім залізничного (–5,4 млрд. дол.), механічні машини (–3,4 млн. дол.), фармацевтична продукція (–3,1 млн. дол.) електричні машини (–2,7 млн. дол.), пластмаси, полімерні матеріали (–2,6 млн. дол.) та різноманітна хімічна продукція (–1,1 млн. дол.).

Основними торговельними партнерами України є країни СНД та країни ЄС. В експорті, у порівнянні з 2011 р., частки країн СНД та ЄС зменшились і відповідно становили 36,8% та 24,8% (38,3% та 26,3% у 2011 р.). В імпорті частки країн СНД та ЄС також зменшились і складала – 40,7% та 30,9% (проти 45% та 31,2%).

Найсуттєвіші експортні поставки у 2012 р. здійснювались до Російської Федерації – 25,6% від загального обсягу експорту (залізничні локомотиви, чорні метали, механічні машини), Туреччини – 5,4% (чорні метали, жири та олії тваринного або рослинного походження, добрива), Єгипту – 4,2% (зернові культури, чорні метали, жири та олії тваринного або рослинного походження), Польщі – 3,7% (чорні метали, руди, шлак і зола, насіння і плоди олійних рослин), Італії (чорні метали, насіння і плоди олійних рослин, зернові

культури) та Казахстану (залізничні локомотиви, вироби з чорних металів, механічні машини) – по 3,6%, Індії – 3,3% (жири та олії тваринного або рослинного походження, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, добрива) [4].

Протягом останніх років основні позиції українського експорту залишились майже незмінними. У структурі товарного експорту у 2012 р. переважали чорні метали та вироби з них – 26,4% (з них чорні метали – 22,3%) від загального обсягу експорту, продукти рослинного походження – 13,4% (з них зернові культури – 10,2%), мінеральні продукти – 11,1% (з них палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки – 5,3%), механічні та електричні машини – 10,2% (механічні – 5,5%, електричні – 4,7%), засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби – 8,7% (у т. ч. залізничні локомотиви – 6%), продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 7,4%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 6,1%, готові харчові продукти – 5,1%.

У 2012 р. найвагомійші імпорتنі надходження товарів здійснювались з Російської Федерації – 32,4% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, механічні машини, чорні метали), Китаю – 9,3% (електричні та механічні машини, взуття), Німеччини – 8% (механічні машини, засоби наземного транспорту, крім залізничного, фармацевтична продукція), Білорусі – 6% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, засоби наземного транспорту, крім залізничного, добрива), Польщі – 4,2% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, пластмаси, полімерні матеріали, папір та картон), США – 3,4% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, механічні машини, засоби наземного транспорту, крім залізничного) та Італії – 2,6% (механічні та електричні машини, пластмаси, полімерні матеріали) [4].

У структурі імпорту товарів значна частка традиційно припадала на мінеральні продукти – 32,5% (у тому числі газ природний – 16,6%, кам'яне вугілля – 3,1%). На імпорт механічних та електричних машин припадало 15,5% (механічних – 8,5%, електричних – 7%), продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 10,1% (у т. ч. фармацевтичної продукції – 3,9%), засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів – 9,5% (у т. ч. засобів наземного транспорту, крім залізничних – 7%), недорогих металів та виробів з них – 6,2% (у т. ч. чорних металів та виробів з них – 4,2%), полімерних матеріалів, пластмаси та виробів з них – 5,3% (у т. ч. пластмаси, полімерних матеріалів – 4%), готових харчових продуктів – 3,5%, текстильних матеріалів та текстильних виробів – 3%.

В Україну надійшло іноземної давальницької сировини на 3406,1 млн. дол. Експорт готової продукції з імпортової давальницької сировини становив 5081 млн. дол. За 2012 р. експорт давальницької сировини становив 118,2 млн. дол. У той же час до України імпортовано готової продукції, виготовленої з давальницької сировини, на 161,6 млн. дол. [4].

Обсяг експорту гуманітарної допомоги Україні за 2012 р. становив 0,6 млн. дол. США (Україна надала гуманітарну допомогу тільки Російській Федерації). В той же час Україні надана гуманітарна допомога 36 країнами світу на 56,6 млн. дол.

Бартерні (товарообмінні) операції у 2012р. становили як в експорті так і в імпорті – по 0,2 млн. дол.

Найактивніше здійснювали експортно-імпорتنі операції підприємства м. Києва, Донецької, Дніпропетровської, Київської, Луганської та Одеської областей.

У 2012 р. порівняно з 2011 р. індекси середніх цін становили в експорті 98,1%, в імпорті – 110,2%, фізичного обсягу відповідно 102,6% та 93,4%.

Зовнішньоторговельні операції з послугами у 2012 р. Україна здійснювала з партне-

рами із 230 країн світу. Надавалися послуги 229 країнам світу, одержувалися – від 179 країн.

Експорт послуг у 2012 р. становив 13,6 млрд. дол. США, по відношенню до 2011 р. складав 98,6%, і збільшився на 50,5% по відношенню до 2007р.; імпорт послуг становив 6,7 млрд. дол., і збільшився на 8% та 35,2% відповідно. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами становило 6,9 млрд. дол. (у 2011р. також позитивне – 7,6 млрд. дол.).

На формування позитивного сальдо вплинули в основному обсяги трубопровідного транспорту, позитивне сальдо яких становило 3,2 млрд. дол., морського транспорту (1 млрд. дол.), залізничного, різних ділових, професійних та технічних послуг та повітряного транспорту (по 0,9 млрд. дол.).

Основними торговельними партнерами України є країни СНД та ЄС. Але при цьому, у порівнянні з 2011 р., частка країн СНД в експорті зменшилась на 1 в.п. і становила 44,3%, в імпорті – на 0,2 в.п. і становила 18,6%. Частка країн ЄС в як експорті, так і в імпорті збільшилась відповідно на 2 в. п. та 0,5 в. п. і становила відповідно 28,2% і 54,9%.

Значна частка українського експорту послуг припадає на Російську Федерацію. Серед головних торговельних партнерів, що одержували послуги від України, можна також відмітити Велику Британію, США, Швейцарію, Німеччину, Кіпр та Бельгію.

Протягом останніх років основні позиції структури експорту послуг залишилися майже незмінними. У 2012р. серед послуг, які були надані Україною, значну частку від загального обсягу експорту традиційно займали транспортні послуги (62,8%). На експорт різних ділових, професійних та технічних послуг припадало 14,4%, комп'ютерних (5,9%), послуг з ремонту (4,2%), послуг з подорожей (4,1%) та послуг зв'язку (2,6%).

У структурі імпорту послуг переважали транспортні послуги (25,2%), різні ділові, професійні та технічні послуги (16,1%), фінансові послуги (14,1%), державні послуги, які не віднесені до інших категорій (8,9%), послуги з подорожей (8,5%), роялті та ліцензійні послуги (6,2%), комп'ютерні послуги (4,6%), інші ділові та будівельні (по 3,9%). У 2012р. найвагомійші обсяги послуг одержувалися від Російської Федерації, Кіпру, Великої Британії, Німеччини, США, Туреччини, Швейцарії, Австрії.

Найсуттєвіші збільшення експорту послуг спостерігалися Маршалловим Островом, Німеччині, Данії, Великій Британії та Естонії. Одночасно зменшилися обсяги експорту послуг Швейцарії та Російській Федерації.

Найбільші зростання імпорту послуг, відслідковувалися в обсягах від Німеччини, Кіпру, Великої Британії, Туреччини, Російської Федерації та Польщі. При цьому зменшення відбулися в обсягах послуг від Віргінських Островів (Британія), Франції, Австрії та Італії [4].

Найактивніше здійснювали експортно-імпорتنі операції підприємства м.Києва, Одеської, Донецької, Дніпропетровської, Київської, Харківської областей та Автономної Республіки Крим.

В даний час зовнішньоторговельна політика України орієнтована на: продаж на зовнішніх ринках індустріальної та сировинної продукції, меншою мірою продукції з високою доданою вартістю; інноваційну діяльність, як необхідні аспекти виходу на зовнішні ринки з більш конкурентоздатної продукцією.

Сучасні процеси глобалізації вимагають від України якомога ширшого залучення її в міжнародну торговельну систему. Розвиток співробітництва з ЄС, тобто підтримка процесу демократичних та економічних перетворень в Україні, що дозволить не тільки кількісно збільшити обсяги експорту, а й змінити його структуру [5].

У зв'язку із вищезазначеним цікавим є досвід країн центральної та східної Європи

(ЦСЄ). Під час адаптації зовнішньої торгівлі країн ЦСЄ були пов'язані у першу чергу оптимізацією структури експорту-імпорту та виходом на нові світові ринки. Адаптація країн ЦСЄ до спільної торговельної політики ЄС була пов'язана з:

- а) використанням односторонніх охоронних заходів з метою захисту аграрного сектора та протидії демпінгу;
- б) гармонізацією норм у сфері конкуренції та захисту прав споживачів;
- в) ефективною конкурентною політикою, характерною для повноцінної ринкової економіки;
- г) лібералізацією банківського сектора [1].

Лібералізація зовнішньої торгівлі у країнах-членах ЄС передбачала вдосконалення систем оподаткування, розвиток сектора малого та середнього підприємництва, зниження процентної ставки за рахунок зменшення премії за ризик реальної інтеграції країн ЦСЄ до ЄС. У той же час існували труднощі у боротьбі з корупцією, імплементацією санітарних норм та харчових стандартів ЄС, вдосконаленням державного управління, створенням передумов для реструктуризації важкої промисловості та сільського господарства, а також випереджувального зміцнення фінансового сектора. Досвід країн ЦСЄ свідчить, що ефективне державне регулювання є необхідним елементом створення конкурентоспроможної національної економіки поліпшення фіскальної дисципліни. Адаптацію країн ЦСЄ до нових умов господарювання полегшили спеціалізовані програми ЄС (SEPAD, PHARE, ISPA).

Практичний досвід країн ЦСЄ засвідчує позитивний баланс переваг і недоліків торговельної лібералізації, проте переважання імпорту може означати, що конкурентоспроможність товарів і послуг національного виробництва залишається низькою, передусім у сегменті технологічних виробництв. Експорт необхідно стимулювати на основі реалізації комплексу заходів державного регулювання:

- а) створення системи страхування експорту;
- б) вдосконалення податкової системи у напрямі стимулювання експорту;
- в) адаптація експортно-імпортного законодавства до вимог ЄС.

Дослідження науковцями структурних моделей окремих країн (Польща, Чехія, Угорщина, Словенія) дозволили зробити такі висновки: збільшення експорту поліпшувало динаміку промислового виробництва, причому найвідчутніше – у Польщі та Чехії, але зменшення безробіття спостерігалось лише у Словенії, тоді як протилежна ситуація була у Польщі; «витіснення» внутрішнього промислового виробництва імпортом простежувалося лише в Угорщині. У Польщі та Угорщині збільшення імпорту призводило до зниження безробіття, але одночасно супроводжувалося пришвидшенням інфляції, що могло бути наслідком підтримання плаваючого обмінного курсу, коли девальвація грошової одиниці (як один із наслідків збільшення імпорту) сприяла збільшенню експорту та промислового виробництва, але супроводжувала пришвидшення інфляції; вплив країн ЄС-15 здійснювався переважно через стимулювання експорту (відповідної залежності не виявлено лише у Чехії) [1].

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що наявні тенденції розвитку зовнішньо-торгівельної політики, зокрема негативне торговельне сальдо, збільшення сировинного перекоосу в структурі експорту, наявність значного розриву між експортом та імпортом свідчать про те, що необхідною умовою інтенсифікації зовнішньоторгівельної діяльності на сучасному етапі стає, насамперед, підвищення ефективності використання вітчизняного експортного потенціалу.

Україна експортує продукцію з низьким ступенем обробки і в той же час імпортує ви-

сокотехнологічну продукцію: електричні машини, устаткування, полімерні матеріали, пластмаси, фармацевтичну продукцію тощо, що не дозволяє вийти країні на новий рівень економічного розвитку. Змінити співвідношення на користь більш прогресивних форм зовнішньоторговельного співробітництва можна шляхом поступального входження нашої країни в європейські структури при зваженому співробітництві в рамках ЄСП. Таким чином, серед вітчизняних зовнішньоторговельних векторів повинні бути розставлені пріоритети.

Особливо актуальним є збільшення обсягів експорту та загалом підвищення ефективності зовнішньоторговельної політики в умовах глобальної нестабільності. Поряд з вищезазначеним необхідна відмова від монополії зовнішньої торгівлі, перехід до системи вільного підприємництва в Україні, дозвіл багатоманітності форм власності на засоби виробництва висувують на перший план питання про межі втручання держави у зовнішню торгівлю, у тому числі й в політику експорту. Безперечно, кожна держава дбає про захист вітчизняного виробника, опікується зовнішньою торгівлею, сприяє розвитку експорту для поповнення державної скарбниці, збільшення у власній країні робочих місць.

У зв'язку з цим питання децентралізації зовнішньоторговельної політики України в сучасних умовах набуває особливого значення. Впливовим чинником покращення динаміки зовнішньої торгівлі, розширення географічної структури експорту та її складових може стати зміна цінової конкурентоспроможності за рахунок зменшення трансакційних витрат в регіональній економіці, особливо прикордонних регіонів. Іншим чинником сприяння стимулюванню ділової активності населення регіонів, в першу чергу в малих містах та монофункціональних містах може бути розбудова транспортної та фізичної інфраструктури.

Дослідники серед мотивів децентралізації зовнішньоторговельної політики України відзначають: ефективніше використання місцевих ресурсів; формування локальних факторів продуктивності; можливість сприяння кращому задоволенню інтересів і потреб домашніх господарств, підприємств і громадян загалом, тобто підвищення рівня та якості життя територіальної громади; формування та нарощування соціального капіталу; налагоджування тісного контакту та плідної взаємодії місцевої влади та підприємництва – підприємці задіяні у консультативних радах при органах влади, чиновники залучені до наглядових рад або рад директорів підприємств [3].

Проте втручання держави у ці процеси, підтримка вітчизняного товаровиробника має ґрунтуватися на демонополізації. Державна зовнішньоторговельна політика має, у свою чергу, всіляко сприяти експорту готових виробів, тобто продукції обробної галузі.

В умовах глобалізації та нестабільності світових ринків на сучасному етапі розвитку важливим є проведення ґрунтовних маркетингових досліджень міжнародного ринку, пошук можливостей збільшення експансії вітчизняних товарів.

Список використаної літератури

1. Бліхар М. М. Зовнішньоторговельна політика країн центральної та східної Європи в умовах членства ЄС // автореф. дис. канд. економ. наук. – Київ, 2010. – 21 с.
2. Вахненко Т. Товарный экспорт Украины в системе мирохозяйственных связей // Экономика Украины. – 2006. – № 9. – С. 38-44.
3. Заходи з децентралізації зовнішньоторговельної політики України в умовах багатостороннього регулювання торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/januar2009/24.htm>.
4. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2012 році [Електронний ресурс].

- Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Кухарська Н. Експортно-імпортна політика України: роки незалежності // Регіональна економіка. – 2005. – № 3. – С. 39-48.
  6. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
  7. Сучасна зовнішньоторговельна політика України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://referatu.com.ua/referats/7378/34701/?page=17>.

THE ROLE OF FOREIGN TRADE POLICY TO ENSURE THE COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY IN TERMS OF GLOBAL INSTABILITY

Golubiy I.

Ph.D., Associate Professor of International Business, Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *Intensification impact svitovohospodarskyh processes on the development of the national economy is in the context of increasing competition and increasing importance of transnational development factors. The global financial crisis has confirmed the vulnerability of the Ukrainian economy on external factors that are expressed in concrete actions of the country's trading partners. In this regard, significantly increased the value of foreign policy as a key tool for social and economic development, improving the competitiveness of the economy and protect national producers. Increasing the impact of internal control measures of foreign trade in general arsenal of measures to ensure economic security.*

The article examines the impact of the implementation of foreign trade policy to ensure the competitiveness of the national economy in terms of global instability. The analysis of the effectiveness of implementation of foreign trade in the Ukraine and identifies areas of improvement. The ways to increase the role of foreign trade in ensuring the competitiveness of the national economy on the world market. Provides suggestions for strengthening the position of the domestic economy.

Particular attention is paid to the generalization of features specific transformation of foreign relations and the problems of the formation of modern national foreign policy, establishing priorities of Ukraine's national interests given its integration development.

Key words: *foreign policy; foreign trade policy; competitiveness of the economy; globalization; exports; imports.*

Referances

1. Blihar MM Foreign Policy in Central and Eastern Europe in terms of EU membership // Thesis. Thesis. candidate. economy. sciences. – Kyiv, 2010 – 21 p.
2. Vakhnenko T. Товары Ukraine in the export system mycosystem bonds // Economy of Ukraine. – 2006. – №9. – P. 38-44.
3. Measures to centralize foreign policy of Ukraine in the context of multilateral trade regulation [electronic resource]. – Mode of access: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/januar2009/24.htm>
4. Ukraine's foreign trade in goods and services in 2012 [electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Kuharska N. Export-Import Policy of Ukraine: the years of independence // Regional Economics. – 2005. – № 3. – P. 39-48.
6. Economic Reform Program for 2010-2014 «Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State» [Elec-

tronic resource]. – Mode of access: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

7. Modern Foreign Policy of Ukraine [electronic resource]. – Mode of access: <http://referatu.com.ua/referats/7378/34701/?page=17>.

РОЛЬ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТОРГОВОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

Голубий И. Е.

Кандидат экономических наук, доцент кафедры международного бизнеса Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Интенсификация воздействия мирохозяйственных процессов на развитие национальной экономики происходит в контексте повышения конкуренции и увеличения значения транснациональных факторов развития. Глобальный финансовый кризис подтвердил уязвимость украинской экономики от внешних факторов, выражающиеся в конкретных действиях торговых партнеров страны. В этой связи существенно повышается значение внешнеторговой политики как одного из важнейших инструментов социально-экономического развития, повышения конкурентоспособности экономики и обеспечения защиты национальных товаропроизводителей. Увеличивается влияние внутренних мер регулирования внешней торговли в общем арсенале мер обеспечения экономической безопасности.*

В статье исследуется вопрос влияния реализации внешне-торговой политики на обеспечение конкурентоспособности национальной экономики в условиях глобальной нестабильности. Осуществлен анализ эффективности реализации внешней торговли в Украине и определены направления ее совершенствования. Определены пути повышения роли внешнеэкономической торговой политики в обеспечении конкурентоспособности национальной экономики на мировом рынке. Предоставляются предложения по укреплению позиций отечественной экономики.

Особое внимание уделено обобщению особенностей, специфики трансформации внешнеторговых отношений и проблемам формирования современной национальной внешнеторговой политики, установлению приоритетов реализации национальных интересов Украины в условиях ее интеграционного развития.

Ключевые слова: *внешнеэкономическая политика; внешне-торговая политика; конкурентоспособность экономики; глобализация; экспорт; импорт.*

ЗМІСТ

Вступне слово директора Інституту міжнародних відносин професора В. В. Копійки	4
ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	
Головченко В. І.	
Включення Криму до складу Української РСР: міжнародно-політичні й економічні підстави	5
Шевчук О. В.	
«Латиноамериканський» вектор зовнішньополітичної стратегії адміністрацій президентів США Дж. Буша-молодшого та Б. Обама	15
Тихомирова Є. Б.	
Паблік рилейшнз в Європейському інформаційному просторі	24
Чекаленко Л. Д., Васильєва М. О.	
Безпекове сьогодення ЄС: перспективи України	32
Ржевська Н. Ф.	
Геополітичні перспективи України в дискурсі експертів «мозкових центрів» США	40
Даниленко С. І.	
Соціальні медіа як інструмент суспільних трансформацій у країнах нестабільних демократій: український досвід	49
Цветков О. Г.	
Україна і міжнародні інститути позитивної (спільної) відповідальності та нетворкінгу проти шаблонів реалізації агресивного курсу Росії	62
Піпченко Н. О.	
Міжнародна інтернет-комунікація: політологічний аналіз	69
Запорожець О. Ю.	
Кібервійна: концептуальний вимір	80
Маковську S. O., Vasylichenko O. M.	
Modalities of European Regionalization and Integration Interrelation	87
Зайцева М. В.	
Геополітичні перспективи об'єднання БРІКС	98

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Муравйов В. І. Правові інструменти реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами	107
Микієвич М. М., Іваночко І. Б. Новий Кодекс суддівської етики: гармонізація з міжнародними стандартами	117
Антонович М. М. Голодомор 1932-1933 років в Україні як злочин геноциду: проблема міжнародного визнання	126
Черняк Ю. В. Деякі підстави для відмови у визнанні іноземних судових рішень з сімейно-правових спорів (аналіз практики ЕСЧР, ЕСЖ та судів України)	136
Березовська І. А. Угоди про асоціацію в праві Європейського Союзу	147
Смирнова К. В. Сучасні тенденції правового регулювання конкуренції	157
Rzhevskaya V. S. The Agreement of Alcañiz as an example of a legal form for conciliation procedure	167
Кориневич А. О. Питання зміни постійного члена Ради Безпеки ООН: приклад Китаю	173
Забара І. М. Інформаційні виклики, завдання міжнародних інституцій і міжнародно-правове регулювання в умовах глобалізації світу	178
Polivanova O. M. Modern problems of the accession of the European Union to the European convention for the protection of human rights and fundamental freedoms of 1950	187

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕН

Будкін В. С. Геополітичні та гео економічні наслідки російсько-українського конфлікту	201
Ступницький О. І. Формування логістики кризових ситуацій у контексті військового конфлікту Росія – Україна	210

Голубій І. Є.

Роль зовнішньо-торгівельної політики у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальної нестабільності	220
--	-----

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

**ВИПУСК 121
(частина I)**

Заснований в 1996 році.

Засновник: Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 № 292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: **Дорошко М. С.**, доктор історичних наук, професор.

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Протокол № 2 від 30. 09. 2014 року.**

Підписано до друку 03.10. 2014 року.
Наклад 1000 прим.

Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 483-11-25
Сайт: <http://journals.iir.kiev.ua>